KAREL XII.,

KRÁL ŠVÉDSKÝ.

Sepsal

VOLTAIRE.

Z FRANCOUZSKÉHO PŘELOŽIL A POZNÁMKAMI OPATŘIL

JOSEF KRAMÁŘ.

V OLOMÚCI 1874.

TISKEM I NÁKLADEM NÁRODNÍ KNĚHTISKÁRNY KRAMÁŘE A PROCHÁZKY.

Předmluva.

Jmeno Karla XII. jest snad mnohému čtenáři známo již divadelními kusy „Karel XII. u Bendru“ a „Karel XII. na ostrově Rujanech,“ kteréžto hry jednotlivé výjevy z života tohoto dobrodružného krále švédského znázorňují. Nemýlíme se, tvrdíme-li, že kdož tyto divadelní hry viděl a o povaze Karla XII. poněkud přemýšlel, zajisté zvědavým bude, aby celý běh života tohoto reka seznal.

Průběh života Karla XII. jest však tím zajímavější, ježto se zde s mužem povahy výstřední a tak neobyčejné setkáváme, že snad není druhého jemu rovného. Kdyby byl svou šlechetnost a jinak neunavnou činnost a prostotu ku prospěchu své říše vynaložil, byla by zajisté nejšťastnější bývala. Kdyby však při svém počínání slepé náruživosti tak výhradně byl nehověl a při svých činech rozvážlivěji sobě byl počínal — bůh ví jaké podoby by Evropa v tehdejší době byla nabyla.

Karel XII. byl by zajisté veškeré národy pokořil a státy přetvořil. Ale sotva ku prospěchu společenstva! Bylť despota a pouhý voják. Především Rusko děkuje svůj rozkvět nešťastnému osudu Karla XII.

Spisovatel podává dějiny Karla XII. zcela prostě a dbá ve všem jen pouhých událostí, jež z prvních pramenů, jich nejvíce od očitých svědků čerpal, tak že se na pravdivost úplně spolehati můžeme.

Zajímavé jest, že zároveň o poměrech evropských říší, jaké na počátku osmnáctého věku byly, pojednává. Čtenář seznámí se tu mezi jiným s dějinami Švédska, s převratem vlády anglické, se státním zřízením Polska, s poměry ruské a turecké říše a což zajisté důležité, s povahou a činy cára ruského Petra Velikého, soupeře Karla XII.

Kdo tedy dějiny Karla XII. přečte, sezná poněkud veškeré dějiny Evropy v první čtvrtině věku osmnáctého.

I musíme zde čtenáře na to upozorniti, že líčení poměrů vždy jen na onu dobu se vztahuje; jakož i že francouzský original mezi lety 1728—1738 sepsán byl. Velice mýlil by se, kdož by se domníval, že na příklad národ ruský za dob nynějších tak surovým jest, jak jej spisovatel (snad až přehnaně) líčí.

Tak surový byl Rus před panováním cára Petra, který netoliko tvůrcem veleříše ale i učitelem a vzdělavatelem svého národa byl. O čemž západní Evropa celá staletí pracovala, provedl Petr během svého panování v říši a postavil Rusko na stanovisko evropského vzdělání.

Začátek osmnáctého století zasluhuje již tím zvláštního povšimnutí, že nám dva současné panovníky, jaké svět velmi zřídka zrodil, před oči staví. Jakkoliv Karel XII. šlechetnou povahou Petra Velikého daleko předčil, přece zasluhuje Petr mnohem více úcty a byl by snad nejdokonalejším mužem býval, kdyby byl své vlastní vášně krotiti uměl. Ale on sám zůstal, jak spisovatel trefně praví, své národy vzdělávaje — divochem.

Předeslavše to, domníváme se, že čtenářstvu československému se zavděčíme, když jemu řečené dějiny v jazyku mateřském k zábavnému a spolu poučnému čtení předkládáme.

Připojené poznámky z národo- земě- a dějepisu poslouží snad méně zběhlému čtenáři k objasnění některých událostí.

Překladatel.

Voltaire.

Nástin životopisný.

Voltaire náleží mezi nejvtipnější a nejproslulejší francouzské spisovatele osmnáctého věku. Jeho lidumilný směr, jejž ve všech svých spisech sledoval, jeho ostrá satyra, kterouž v básních utiskovatele lidské svobody pronásledoval a veselý vtip jeho získaly mu záhy příchylnosť současníků, ale zároveň pronásledování protivníků lidské svobody.

Voltaire patří mezi přední bojovníky pro svobodu proti útiskům francouzské libovlády a přispěl snad svými spisy nemálo k nápotomnímu překocení vlády francouzské.

Rovněž jako proti světské, vystupoval i příkře proti kněžské libovládě a tu byla katolická hierarchie především terčem jeho ostrých šipů. V tomto směru odvážil se snad až příliš daleko, což mu přezdívku neznaboha a svůdce mládeže přineslo, — čímž v skutku ani nebyl; neboť ctnosť a počestnosť všude zastával a cit ryze náboženský ctil.

Voltaire, jehož otec notářem byl, jmenoval se vlastně František Maria Arouet a přijal teprv později co spisovatel jméno Voltaire. Narodil se r. 1694 v Chatenay, vesnici blíže Paříže ležící a zemřel v Paříži roku 1778., stár jsa 84 roků. Prvním učitelem mladého Aroueta byl kmotr jeho, Abbé de Chateauneuf, jenž mu, jak se praví, již za útlého mládí papouškování nevěry vštěpoval. Co chlapec nadchnut již protináboženskými naukami své doby, vstoupil do koleje jezuitské Ludvíka Velikého v Paříži, kdež svými nevěru prozrazujícími otázkami a námitkami Jezuity do takových rozpaků přiváděl, že jednoho dne kněz vyučující z kadetry vyskočiv, jej, tajností

křesťanského učení za nesrovnalé považujícího, následujícími slovy oslovil: „Nešťastníče, ty někdy korouhev Deismu*) ve Francii vztýčíš.“ Toto proroctví se i skutečně vyplnilo.

Přece však pokroky Voltairovy a duševní čilost jeho učitele takovým obdivem naplnily, že nejučenější z nich jemu nakloněni zůstali.

Vystoupiv ze školy učinil mnohé nezdařilé pokusy k nastoupení příslušné dráhy. Jeho kmotr Chateauneuf uvedl ho v kruhy vznešených prostopášníků a vtipkářů. Povolání spisovatelské jevilo se v něm neodolatelně, ale otec jeho se tomu protivil; sám ustanoviv ho pro dráhu úřednickou, za ztraceného jej považoval, vida, že mladík verše píše. Zatím dopustil, by to zkusil s diplomacií a dovolil mu, aby doprovázel markýze de Chateauneufa, vyslance francouzského v Hollandsku, do Haagu. Tento pokus byl nešťastný a trval jen krátkou dobu.

Mladý Arouet navrátil se opět do Paříže a rozhodl se, že vstoupí k jistému návladnímu; ale veřejnosť poznala ho jenom dle veršů žertovných a satyrických.

Tato předčasná sláva byla příčinou, že upadl, ač nespravedlivě, v podezření, že jest spisovatelem jisté ostré satyry proti vládě, která končila veršem: „Zlo to jsem viděl, ač 20 roků nečítám!“ a Arouet byl tou dobou téměř 22 roků stár.

Policie považovala takové shodování se stáří za dostatečný důkaz, aby ho uvěznila v bastille.**) Když se jeho nevinnosť dokázala, byl propuštěn a obdržel v náhradu nepravého odsouzení obdarování od vladaře, vojvody z Orleansu. Mladý básník získal sobě při tom následujícím vtipným poděkováním náklonnosť tohoto prince: „Milostivý pane, děkuji Vaší královské Vysosti, že se ráčila postarati o mou obživu, ale prosím, aby se o mé obydlí déle starati neráčila.“

---

*) Deismus, nauka o božství na základech rozumových, vymezující všecka podání biblická a náboženská.

**) Bývalé státní vězení v Paříži.

Tou dobou přijal Arouet jmeno Voltaire, poněvač, jak pravil, jmeno Arouet mu nic, než samé neštěstí a pronásledování přineslo: básnil truchlohru „O e d i p a," již v sedmnáctém roku věku svého započal, a po sedmi letech dokončil. Pochvala, jakou si touto básní získal, vydobyla mu svolení otcovo, že smí býti básníkem.

Jeho nenávisť proti libovládě zmáhala se, o čemž nejlepší svědectví podává ohnivá oda La chambre de la justice, která strašlivý obraz panující za tehdejších dob ve Francii hrůzovlády líčí a předpovědí nutné revoluce končí.

Z důležitějších básnických prací následovala pak Henriada, kterou Voltaire v Anglicku uveřejnil, kdež libovůlí francouzské spravedlnosti vypovězen, od r. 1726 až do r. 1729 žil. Vypovězení jeho následovalo na rozmíšku, kterou s princem Rohanem měl a jejž na souboj vyzval. Na místě souboje byl však opět do bastilly uvržen a po šesti měsících z Paříže vypovězen.

Henriada, v které opěvuje skutky Jindřicha IV., krále francouzského — onoho dobrého a pověstného krále, který sobě přál, aby každý z jeho poddaných v den sváteční pečené kuře míti mohl — a líčí jeho spravedlnost ku katolíkům i protestantům, kteří již v dobách tehdejších (v druhé polovici šestnáctého století) kruté boje proti sobě vedli, — upevnila slávu Voltairovu.

Tou dobou počal se Voltaire také snažiti, aby se zámožným a neodvislým učinil, neboť smělosť jeho ducha jen v bohatství jistou záštitu viděla a to se jeho rozšafnému a moudrému počínání spojenému s obchodem, jejž s Bolingbrokem provozoval, skutečně i podařilo. První základ k tomu položilo vydání Henriady, která všeobecné obliby nalezla.

V Anglicku psal též Letres sur les Anglais, dílo, které Francouze o stavu filosofie a literatury anglické poučiti mělo, avšak pod záštitou tohoto okázalého účele příkrou kritiku francouzských poměrů jen špatně ukrývalo. — Velmožové francouzští dali knihu tu katem upáliti.

V této době sepsal také v Anglicku truchlohru Bruta, smrt Cesara a Zairu, ku které, jak se praví, Shakespearův Othello podnět zavdal.

Roku 1730 navrátil se bez povolení do Paříže opět a uveřejnil dějiny Karla XII., krále švédského, jež se za mistrovské dílo co do vypravování považuje.

Dlouho však nemohl se v Paříži zdržeti, vydávání listů filosofických v Anglicku popudily vládní organy proti němu; byl nucen Paříž opustiti a útočiště hledati v zámku markyzky Du Chatelet v Lorrainu, kdež se skryl. I zde obíral se vědami a sepsal Alziru, Mohameta, Merope a dobyl sobě jimi slávu tragického básníka. Pak započal opět díla dějepisná Věkem Ludvíka XIV., které později v Berlíně dokončil, a připravoval svůj Pokus o mravech a duchu národů od doby Karla Velikého, na nějž Dějiny Ruska za Petra Velikého, Letopisy říše německé a Dějiny parlamentu pařížského následovaly. Rovněž jako jeho první díla, byla i jeho díla dějepisná s pochvalou přijata.

Tou dobou započal též přátelské dopisování s pruským králevičem. Jakmile ale tento (co Bedřich II. přijmím Veliký) roku 1740 na trůn pruský dosednul, vydal se Voltaire na krátkou návštěvu do Berlína, aby důtklivému pozvání královského přítele vyhověl. Tato známost byla z částky příčinou, že po nějakou dobu přízně dvoru francouzského požíval.

Roku 1743 zvolil jej dvůr francouzský k tajnému politickému vyjednávání s Bedřichem II., které schopně vykonal. Když se do Francie opět navrátil, obdržel hodnost dějepisce královského, která se obyčejně jen šlechticům udělovala. Tou dobou stal se také členem akademie francouzské, po čemž dlouhou dobu toužil, ale jen tak dlouho, pokudž páterovi De Latourovi svůj odpor proti Jezuitům písemně nevyjádřil.

Ani štěstí jeho u dvora netrvalo dlouho. Aby jej rozhněvali, přetvařovali se, jakoby starému básníkovi Crebillo-

novi přednost před ním dáti chtěli. Voltaira, jenž byl velmi domýšlivým, urazilo to velice; co duchaplný muž vymstil se tím, že některé truchlohry svého soupeře s velikou převahou dokonalosti přepracoval. To bylo původem truchloher: Semiramidi (1748), Oresta (1749) a Zachránění Říma (1752). Tou dobou napsal také Nanine své nejlepší divadelní dílo.

Pak opustil s milenkou svou markyzkou du Chatelet Paříž a bydlel dvě leta v Lunevillu při dvoře vypuzeného polského krále Stanislava a v Nanci. Po smrti milenky své navrátil se opět do Paříže.

Nabaživ se ale dvora francouzského a zanedbáván Ludvíkem XV., jehož přízeň nikdy získati nedovedl, odhodlal se na opětná pozvání Bedřicha Velikého k tomu, že se v Prusku usadil. Král pruský povýšil jej za komořího, ubytoval jej ve svém palácu a vykázal jemu 20.000 franků služného, začež nic jiného nepožadoval, než aby jeho francouzské básně opravoval. V krátké době ale přesvědčili se oba, že povahy jejich spíše k tomu směřují, aby se z daleka a dopisováním obdivovali, než aby pospolu žili. Voltaire zbudil žárlivost; jeho přílišná náklonost k žertům zjednala mu především mezi spisovateli francouzskými, již se byli v Berlíně usadili, zuřivé nepřátelé; pyšná povaha, dvojsmyslnost v jednání a pak-li se svědectví jednoho z jeho krajanů věřiti může, jeho mamonství a lakotnost učinily jej nesnesitelným. Voltaire měl kruté hádky s Maupertuim, přednostou akademie věd v Berlíně, a vydal jej směšným pojednáním o doktorovi Akakia veřejnému posměchu. Král, jemuž spisovatel řečený spisek v rukopise předčítati musil, prosil jej, když se byl dílu tomu dost nasmál, aby jej co oběť přátelství zničil. Voltaire to slíbil, ale byl tak věrolomným, že knižečku přece vytisknouti dal, již král pak rukou katovou spáliti kázal. To byla hlavní příčina, která mezi králem a slavným spisovatelem stálou roztržku spůsobila. (1753).

Když se Voltaire nucena viděl, opustiti Prusko, počal

vyjednávati s dvorem francouzským, nadějí se koje, že tam opět ono místo nalezne, jež byl opustil. Ale musil se ho vzdáti, neboť jej i Paříž sama vypověděla. Potoulav se potom dvě leta v Colmaru, Lunevillu a Lyonu, koupil sobě konečně statek u ženevského jezera, jemuž jmeno Delices udělil. Zde napsal Tankreda. Roku 1758 přesídlil se do Ferneye při hranicích francouzských u paty pohoří jurského, též při břehu jezera ženevského, ale dále od Ženevy. Tou dobou byl již 64 roky stár; a ztrávil v tomto obydlí posledních dvacet let svého života. Zde držel literární dvůr, v němž se vše shromážďovalo, co Francie a cizozemsko krásného, duchaplného a vzácného měly; i Bedřich II. a Kateřina II. (cárevna ruská) brali na něm písemného podílu. Zde provozoval skutečné poručnictví nad duchem svých součastníků. Výtečné muže, jež se v jeho obydlí shromážďovali pohostíval velikomyslně, a od princů, kteří přišli, aby úctu svou jemu projevili, přijímal ji jako povinnovaný poplatek.

Ačkoliv se stárnoucí již spisovatel v lesku tohoto svého dvora blaženě zahříval, přece nezanedbával dosavádní literární činnost: psal zde některá dějepisná díla, o nichž jsme se již zmínili, vydal vysvětlení Corneilla a jiné spisy. Udržoval též rozsáhlá dopisování, povzbuzoval činnost enciklopedistů, vysýlal i množství hanopisů, v nichž své protivníky zbraní ousměšků velmi často také nadávkami a urážkami porážel. I lidumilnost svou prokázal mnohými šlechetnými skutky: zakládal osady pro chudé, jimž i chrám Páně postavil, přijal chudou a opuštěnou vnučku, Corneillova bratra za vlastní a zastupoval čest Calasa, Sirvena, Lallyho a jiných, kteří se obětmi politování hodných pochybení spravedlnosti stali.

Kromě udaných již spisů sepsal Voltaire: Filosofii Newtonovu, Filosofický slovník, Filosofii dějepisu, Výklad bible, Dějepis založení křesťanství, a jiné; pak romány: Zadig, Candida, Memnon, Babouc, Micromegas, Cesty Scarmantadona, Princezna babilonská, Prostosrdečný a jiné.

S Rousseau-em, mladším současným spisovatelem francouzským nemohl se nikdy porovnati. Oba žili, ač stejný záměr, zastávání člověčenstva proti útiskům utlačovatelů sledovali, v neustálém boji proti sobě. Poměr obou k věku osmnáctému značí se tím, že Voltaira hlavou, Rousseau-a srdcem svého věku jmenují. Voltaire pracoval s vtipem, Rousseau bojoval s citem. Voltaire ničil, aby zničil a pak se na troskách nerozumu světu vysmál, kdežto Rousseau bořiti chtěl, aby na zříceninách nemravnosti budovu moudrého společenstva vystavěl, načež (jak se soudí) Voltaire nikdy nepomýšlel.

Protiva obou, jejichž činnost se přece vzájemně mocně podporovala, jeví se i v životě veřejném. Voltaire žije s velmoži co velmož, přitom ale nezapomíná ulehčovati i skutkem bídě chudých a utiskovaných, kdež jen možno; Rousseau naproti tomu opovrhuje leskem a pohodlím světské slávy, které tou dobou duchaplným mužům tak snadno přistupné byly, s pýchou demokrata, žije i umírá chudý a opuštěný, vychvaluje naproti mrzkosti a labužnictví své doby, spartanskou skromnost a cnost; ale zapomíná při svém namáhání se o lepší a lidomilnou soustavu, o lepší vychování mládeže, pro nějž statisíce srdcí získal, své nejbližší povinnosti tak, že vlastní děti do nalezence poslal.

Voltaire jest r e a l i s t a a posuzuje člověčenstvo jak jest, Rousseau i d e a l i s t a, který považuje člověčenstvo jak by býti mělo.

Když se Rousseau-ovi vzdor jeho lidumilství špatně vedlo, nabídl jemu Voltaire útočiště u sebe. Rousseau jeho nabídnutí nepřijal, ale odpověděl jemu: „Já Vás nemám rád, Vy břídíte mou republiku.“ — Na to zvolal Voltaire: „Náš přítel Jean Jacques (Rousseau) jest churavější, než jsem se domýšlel; on nepotřebuje ani rady ani přátelské služby ale silnou polívku.“

Když Voltaire rok 84 stáří svého dosáhl, předsevzal sobě na snažnou prosbu paní Denisové, jeho neteře, která jej ovládala,

Paříž opět navštíviti, kterou 24 let neviděl. Přivítání jeho podobalo se triumfu. Celá akademie, divadlo francouzské, měštané všeho druhu od velmože až k nejchudšímu dělníku snažili se o závod oslaviti nejvýtečnějšího spisovatele svého věku. Jeho socha byla v plném divadle korunována. — Ale přílišné pohnutí nad neočekávanou slávou tak mocně jej dojalo, že jemu podlehl a po krátké nemoci a třiměsíčném bydlení v Paříži dne 30. května 1778 v paláci markyze de Villette zemřel. Jeho tělo nechtělo duchovenstvo pohřbíti, poněvač po celý věk svůj co bezbožník setrval. Zatím ale odstranil jej jeden kněz (abbé), který byl jeho synovec do opatství Scellières v Žampanii, kdež jej pohřbili. Roku 1791 vyhrabali jeho pozůstatky a přenesli do Pantheonu (nyní chrám sv. Genovefy v Paříži), kdež dosud jeho hrob ukazují.

Kniha první.

Krátký výtah dějin Švédska až na dobu Karla XII. Jeho vychování jeho nepřátelé. Povaha cára Petra Alexieviče. Přepodivné zvláštnosti toho knížete a národa ruského: Rusko. Polsko a Dánsko spojují se proti Karlu XII.

Švédsko a Čuchonsko tvoří asi dvě stě mil*) širokou a tři sta mil dlouhou říši. Rozprostírá se od jihu k severu téměř od 55. až k 70. stupni v pásmu krutém, kdež není ani jara ani podzimku. Zima vládne tam celých devět měsíců v roce: letní parna následují náhle na tuhé mrazy; a v říjnu počíná již mrznouti, bez všeho znenáhlého postupu, jenž v jiných krajinách částky roční oznamuje a změnu tu příjemnější činí. Za náhradu udělila příroda tomu krutému podnebí jasné nebe a čistý vzduch. Sluncem téměř neustále zahřívané léto rodí květ i plodiny v krátké době. Dlouhé zimní noce jsou lahodnější svítáním a soumrakem dle poměru, jak se slunce od Švédska vzdaluje, déle trvajícím a žádným mráčkem nezatemnělé, obleskem sněhu, jenž zem kryje a velmi často záři světlu zvířetníka se podobající**) zvětšené světlo luny působí, že se ve Švédsku v noci jako za dne cestuje.

---

*) Lieue, francouská míle jest menší nežli míle zeměpisná; $1\frac{2}{3}$ fr. míle rovná se jedné zeměpisné míli.

**) Spisovatel míní zde nepochybně zář severní, která se v březnu a říjnu za dlouhých nocí v krajinách severních často objevuje. Jest to světlý, purpurový z paprsků z bodu středního se rozbíhajících utvořený polokruh, jehož světlo někdy tak jasné bývá, že jej i v krajinách střední i jižní Evropy vidíme, na př. dne 25. října 1870. Světlo zvířetníka objevuje se v pásmu horkém při rovníku a béře prý svůj původ v slunečním světlokruhu a jest mnohem bledší.

Zvířata jsou tam z nedostatku píce menší než v jižní Evropě. Lidé velicí; jasné nebe je činí zdravé, krutost podnebí je sílí: žijí dlouho, pak-li se neseslabují nestřídmým požíváním silných lihovin a vína, jež, jak se zdá národové severní tím více milují, že jim je příroda odepřela.

Švédové jsou pěkně rostlí, silní, hbytí, k nejtěžším prácem, k snášení hladu a bídy schopní; rození bojovníci, hrdí, spíše udatní než průmyslní, zanedbali dlouhý čas obchod, který jim jedině nahraditi může, čeho jejich vlasti schází, a dosud jej jen nedbale provozují. Tvrdí se, že se především ze Švédska, jehož jedna část dosud Gotskem se nazývá, ony davy Gotův vyrojily, které Evropu zaplavili a pětistyleté samovládné a zákonodárné moci Římanův vyrvali.

Severní krajiny byly jindy více obydleny nežli nyní, poněvač náboženství, mnohoženství povolující příležitost poskytovalo, stát více občany opatřovati a jelikož ženštiny větší potupy neznaly než neplodnost a zahálku; a že jsouce rovněž jako mužové pracovité a mohutné, tím více a déle plodné byly. Avšak Švédsko nečítá nyní i s tím, co mu z Čuchonska zbylo, více než 4 miliony obyvatelů. Země jest neúrodná a chudá. V Skansku (v jižním Švédsku ležící krajině) rodí se obilí. V celé říši nalezá se toliko za devět milionů livrů (as tolikéž franků*) ražených peněz.

Veřejná banka, nejstarší v celé Evropě, byla zavedena potřebou, poněvač se konaly platy měděnými a železnými penězy a jich stěhování bylo obtížné.

Švédsko bylo až do středu čtrnáctého věku vždy svobodné. V této dlouhé době měnilo se řízení vícekrát, ale všechny změny děly se ve prospěch svobody. Nejvyšší vládce sloul králem, kterýmžto názvem se v rozličných zemích naznačují velmi rozličné mocnosti; ve Francii a ve Španělích znamená muže neobmezeného, v Polsku, ve Švédsku a v Anglii muže republikánského. Takový král nemohl bez senátu ničeho pod-

---

*) jeden frank asi 40 kr. r. č.

nikati; a senát závisel na říšském sněmu, často svolávaném. V těch velikých sněmech byli šlechticové, biskupové a poslanci měst zástupiteli národa; později byli k nim i rolníci povoláváni, kterážto část lidu, jinde bezprávně opovržena a na celém téměř severu zotročena byla.

Okolo roku 1492 podlehl národ, na svou svobodu tak žárlivý a dosud na to pyšný, že před 13 sty lety Řím podrobil, pod jařmo ženy a národa méně mocného nežli Švédové.

Marketa Valdemarská, Semiramis severu,*) královna Dánska a Norvéžska dobyla Švédsko mocí a úskokem a utvořila z těch tří rozsáhlých říší jediné království. Po její smrti bylo Švédsko občanskými válkami rozerváno; svrhlo jařmo dánské a přijalo je opět; mělo krále, mělo správce. Okolo roku 1520 utlačovali jej dva tyrané způsobem hrozným. Jeden z nich byl Kristian II., král dánský, nestvůra složená z pouhých nešlechetností bez jaké ctnosti; druhý, arcibiskup v Upsale, primas říše, rovněž tak ukrutný jako Kristian. Oba pospolu dali jednoho dne konšely a radu štokholmskou s 94 starosty zjímati a katy zavražditi pod záminkou, že jsou od papeže do kledby dáni, poněvač proti arcibiskupovi právo zemské zastávali. Mezi tím, co tito dva mužové, jsouce spojeni, když se o utlačení a rozdvojení, když se o dělení kořisti jednalo, páchali vše, co neobmezená vůle nejukrutnějšího a mstivost zuřivého vymysliti může, změnila nová událost tvářnost severu.

Gustav Vasa, mladík ze starých králů země pocházející, vyšel ze středu lesů Dalekarlie, kdež se byl ukrýval a osvobodil Švédsko. Byl to jeden z oněch velikých mužů, jaké příroda jen pořídku tvoří, ozdoben všemi vlastnostmi k pa-

*) Semiramis manželka Nina, krále staroasiatské říše v Asii asi 1900 let před Kristem; panovala po smrti svého manžele, přestrojivši se za mužského nad asyrskou říší 42 let velmi rozšafně a výborně. Jí přičítá se zvelebení starého Babylonu, provedení velkolepých krásných staveb, jmenovitě vysutých zahrad při řece Eufratu, jež se mezi divy starého světa řadí. Jak se zdá, jest však Semiramis osoba báječná, neboť se dějepiscové ani o dobu jejího žití ani působení dohodnouti nemohou.

nování potřebnými. Sličný vzrůst a vznešená postava získaly jemu přívržence jakmile se objevil; jeho výmluvnost, jíž příjemné vzezření váhy dodávalo, překonávala tím více, že byla prostá; jeho výtečný duch podnikal věci, kteréž obecní lid za odvážlivost považuje, velicí mužové ale pouze za smělost mají; jeho neunavná srdnatost dala jim zvítěziti. Byl neohrožený ale opatrný, ač v surovém věku přece povahy lahodné, konečně i ctnostný, jak se praví, pokud jím náčelník strany býti může.

Gustav Vása byl v zástavě u Kristiana a proti mezinárodnímu právu ve vazbě držán. Uprchnuv z vazby bloudil za rolníka přestrojen po horách a lesích Dalekarlie: tam se viděl nucena pro zachování života a aby se ukryl v dolech měděných pracovati. Zakopán jsa v podzemí, odvážil se pomýšleti na svržení tyrana. Svěřil se rolníkům; jim zdál se býti vyšší bytostí, ku které obyčejní lidé přirozenou podřízenost cítívají: ze surovcův těch utvořil v krátké době utužené vojíny. Udeřil na Kristiana a arcibiskupa, přemohl je několikrát, zahnal oba ze Švédska a byl od sněmu vším právem za krále říše, kterou byl osvobodil, zvolen.

Sotva že se byl na trůnu upevnil, odvážil se na podniknutí mnohem těžší, nežli výboje. Pravými tyrany státu byli biskupové, kteří, majíce téměř všechny poklady říše ve své moci, používali jich, aby utlačovali lid a odporovali králům. Tato moc byla tím nebezpečnější, poněvač ji nevědomost lidu za svatou považovala. On potrestal náboženství katolické za útoky jeho sluhů: do uplynutí dvou let učinil Švédsko luteránským více převahou své politiky nežli mocí. Když takto říši, jak říkával, Dánům a duchovenstvu byl vyrval, vládl šťastně a neobmezeně až do sedmdesátého roku věku svého, v němž zemřel proslaven, zůstaviv na trůnu svou rodinu a své náboženství.

Jeden z jeho nástupců byl Gustav Adolf, jenž slove Gustavem Velikým. Král ten dobyl Igorsko, Livonsko, Bremy, Verden, Vismar, Pomořany, nečítaje ani více než sto měst

v Německu, poněvač se po jeho smrti Švédskem opět odstoupila. Otřásl trůnem Ferdinanda II., chránil luterány v Německu, jsa přitom podporován pletichami samého Říma, který se moci císaře více obával než moci kacířů. Přispěl též vítězstvími svými k pokoření domu rakouského, kterážto zásluha se kardinálovi Richelieuovi*) úplně připisuje, poněvač toho dovedl získati sobě velikou pověsť, kdežto Gustav na provedení velikých skutků se obmezoval. Měl v úmyslu, válku až za Dunaj přenésti a snad i císaře s trůnu svrhnouti; tu však padl v stáří 37 roků v bitvě u Licenu, kdež nad Valdštýnem**) zvítězil, vzav s sebou do hrobu přijmí Velikého, žal severu a úctu svých nepřátel.

Jeho dcera, zvláštním duchem nadaná Kristina, toužila více po obcování s učenci, než po vládě nad národem, který pouze válečnou zbraň znal. Stala se rovněž tak pověstnou vzdavši se trůnu jako její předkové dobytím a upevňováním jeho. Protestanti ji tupili, jakoby žádný bez víry v Luthera výtečných vlastností míti nemohl; a papežové jásali nad obrácením ženy velemoudré. Odebrala se do Říma, kdež v středu umění, jež milovala a pro které se v 27. roku věku svého vlády vzdala, svůj život trávila.

Prve než se trůnu vzdala, přemluvila stavy švédské, aby na místě jejím bratrance Karla Gustava téhož jmena desátého, syna landkraběte dvoumosteckého za krále zvolili. Král

*) Kardinál Richelieu, všemocný ministr krále franconského, Ludvíka XIII. předchůdce Ludvíka XIV., jenž od roku 1624 až do roku 1642 nad Francii vládl samovládu králů francouských upevnil, moc šlechty zlomil a úhlavním nepřítelem dvoru rakouského byl.

**) Albrecht Valdštýn vévoda fridlandský, jeden z nejlepších vojevůdců v třicetileté válce, chránil Rakousko proti návalu vojsk protestanských, jmenovitě švédských, nejbohatší šlechtic český své doby, vydržoval po delší čas celou armádu na vlastní útraty, byl konečně, v podezření upadnuv, že Ferdinanda II. s trůnu svrhnouti a sebe králem českým učiniti chce, v Chebu dne 25. února 1634 úkladně zavražděn.

ten připojil nových výbojů k oněm, jež Gustav Adolf učinil. Hned z počátku vtrhl do Polska, kdež slavnou bitvu u Varšavy tři dni trvající vyhrál; bojoval delší dobu šťastně proti Dánům, oblehal jich hlavní město, připojil Skansko k Švédsku a pojistil alespoň pro nějaký čas držení Šlesviku vojvodovi holštýnskému. Konečně neštěstím stíhán a mír se svými nepřáteli učiniv, obrátil ctižádost svou proti poddaným. Zamýšlel založiti ve Švédsku libovládu, zemřel však v stáří 37. roků jako Gustav Veliký, prve než mohl skutek despotismu ukončiti, jejž syn jeho Karel XI. co nejvíce dovršil.

Karel XI., bojovný jako všichni jeho předchůdcové, byl libovládnější než oni, zničil svrchovanost senatu, ustanoviv jej senatem krále, ne však říše. Byl střídmý, bedlivý, činný, tak že by byl býval milován, kdyby jeho libovůle náklonnost poddaných pro něho v bázeň byla nezměnila.

Roku 1680 pojal za manželku Oldřišku Eleonoru, dceru Bedřicha III., krále dánského, princeznu ctnostnou a větší důvěry hodnou nežli jí manžel dopřál; z toho manželství zrozen král Karel XII., člověk snad nejpodivnější, jaký kdy na světě žil, který veškeré veliké vlastnosti svých předků v sobě spojoval a jiné chyby a jiné nehody neměl, kromě že jich v přehnané míře užíval. On to jest, jehož osobu a skutky jsem sobě dle spolehlivých zpráv tuto vypsati předevzal. —

První kniha, která se jemu k čtení předložila, byl spis Samuele Puffendorfa, aby své státy a státy sousední záhy seznal. Nejprvé učil se jazyku německému a mluvil jej od té doby tak dobře, jako jazyk mateřský. V sedmém roce věku svého uměl již koně říditi. Nebezpečná cvičení, v nichž sobě liboval a jež jeho bojovnou náklonnost prozrazovaly, otužily jej záhy, že byl schopen snášeti obtíže, do kterých jej jeho letora zavedla.

Ačkoliv v dětském věku jemný, byl nepřekonatelně svehlavý: jenom dráždění ctižádostí jím pohnulo; slovem slávy bylo lze vše na něm vymoci Cítil odpor proti latině, avšak když se jemu bylo řeklo, že jí král polský a král dánský ro-

zumí, rychle se jí učil, a tolik pochopil, že až do smrti jazykem latinským mluviti mohl. Tím též spůsobem přiměli jej, aby se učil franštině, ale nemluvil jí po celý život ani s vyslanci francouskými, kteří jiného jazyka neznali.

Jakmile něco vědomosti jazyka latinského nabyl, dali jemu překládati Quinta Curtia, i oblíbil sobě tuto knihu velice, avšak mnohem více k vůli osobě, o níž pojednává, než k vůli slohu. Vykladatel téhož spisovatele tázal se jej: co smýšlí o Alexandrovi, načež princ odpověděl: „Myslím, že bych se rád jemu podobal.“ Ale, pravilo se jemu, on žil toliko dva a třicet let. „O! odpověděl princ, není-liž toho dosti, když dobyl říše?“*) Neopomenuli donésti odpověď králi, jeho otci, který zvolal: „Hle dítě, které více zmůže nežli já a mnohem dále dojde než Gustav Veliký.“ Kdysi zabýval se v komnátě královĕ prohlížením dvou zeměpisných map, z nichžto jedna město uherské, císaři od Turků odňaté a druhá Rikavu hlavní město Livonska, již od sta let Švédy dobyté představovala; dole na mapě města uherského stála slova z knihy Jobovy: „Bůh dal, Bůh vzal, budiž jmeno Páně pochváleno!“ Mladý princ tato slova přečetl, chopil se tušky a napsal na mapě města Rikavy: „Bůh mi ji dal, ale ani čert mi ji nevyrve.“ Tak prokmítaly jeho neukrotitelnou povahou při nejnepatrnějším dětském jednání ony známky, které neobyčejného ducha jeví a které značily, čím se měl jednou státi.

Když byl jedenáct roků stár, ztratil svou matku: tato princezna zemřela, jak se praví, následkem choroby zniklé zármutkem, jejž ji spůsobil manžel její a namáháním, jímž se snažila jej ukrýti. Karel XI. oloupil velikou část svých poddaných o statky pomocí jakéhosi soudního dvora, liquidační komorou

*) Alexandr Veliký, syn Filipa krále makedonského nastoupil vládu po otci svém v 16 letech, podmanil Řecko úplně, říši perskou a veškeré říše přední Asie i část Indie, v Africe Egypt, a zemřel, prostopášnosti se oddav v 33. roce věku svého. Žil v čtvrtém století před Kristem. Makedonie leží při moři egeiském, hraničila se starým Řeckem a tvoří nyní část turecké říše v Evropě.

zvaného; množství občanů tímto soudním dvorem schudlých, šlechticů, kupců, nájemníků, vdov a sirotků naplňovalo ulice štokholmské a naříkalo každého dne marně u brány královského hradu: královna pomáhala těmto nešťastníkům seč její prostředky stačily: darovala jim své peníze, klenoty, nábytek, ba i svůj oděv. Když již ničeho neměla, vrhla se slzíc k nohoum svého manžela a prosila jej o smilování pro své poddané. Král ji přísně odpověděl: „Paní, já jsem si Vás vzal, abyste mně dítky rodila, ale nikoliv, abyste mně radu udílela.“ Od té doby, jak se praví, nakládal s ní velmi hrubě a den po dni surověji.

Čtyry roky po ní v 42. roku svého stáří a v 37. roce svého panování zemřel, an právě německá říše Španěly, a Nizozemí s jedné strany, Francie s druhé strany jej ve svých rozmíškách za rozsudího zvolily a on dílo míru mezi těmito mocnostmi započal. —

Svému patnáctiletému synovi zanechal upevněný a zevně vážnost požívající trůn, chudé, ale bojovné a ponížené poddané, finance v dobrém pořádku schopnými ministry spravované.

Karel XII. byl při nastoupení vlády netoliko neobmezeným a ustáleným pánem Švédska a Čuchonska ale zároveň nad Livonskem, Karelií a Igorskem; jemu náležely Vismar a Viburk, ostrovy Rujany a Oesel, nejpěknější část Pomořan, vojvodství bremské a verdenské co výboje jeho předků, dlouhým držením a slavnými smlouvami v Münsteru a v Olivě pojistěné a úctou před zbraní švédskou na úzdě držené. Rysvikský mír vedením otce započatý uzavřel se vedením syna; on stal se prostředníkem Evropy jakmile vládnouti počal.

Zákony švédské ustanovují pluoletost králů na 15 roků· ale Karel XI. libovolný ve všem odložil plnoletnost syna svého v poslední vůli až na 18. rok; tím ustanovením podporoval ctižádost své matky Hedviky Eleonory Holštýnské vdovy po Karlovy X. Tato kněžna byla králem, synem svým, za poručnici mladého krále svého vnuka a za vládkyni říše společně s radou pěti mužů ustanovena.

Ona brala za panování svého syna na vládních záležiostech podílu: v stáří byla již pokročilá; ale její ctižádost, která větší byla, nežli tělesná síla a duševní vlohy, dávala jí naději, že bude delší dobu pod králem, svým vnukem příjemnosti vlády požívati: pokud možno bylo, vzdalovala jej od záležitostí vládních. Mladý princ trávil svůj čas na honbách a zaměstnával se přehlížením vojska; někdy podnikal s nimi i vojenská cvičení; taková vyražení zdála se býti pouze výsledkem čilosti jeho mládí, i nebylo viděti v jeho chování žádnou nelibost, která by vládkyni znepokojovati mohla a kněžna domnívala se, že vyražení takového cvičení jej k pilnosti neschopným učiní a ona tím déle vládnouti bude.

Jednoho dne v listopadu, téhož roku co jeho otec zemřel, právě byl přehlížel několik pluků, an vládní rada Piper u něho byl; král zdál se býti v hlubokém přemýšlování pohřížen. „Smím se osměliti, pravil Piper, a Vaše Veličenstvo se tázati, o čem tak vážně přemýšlíte? — „Myslím sobě, odpověděl princ, že dostatečným jsem, abych tomuto udatnému lidu sám poroučel; a že bych si přál, bychom ani oni ani já nařízení ženy přijímati nemuseli.“ Piper chopil se okamžitě té příležitosti k svému štěstí. Sám neměl dostatečného vlivu, aby se odvážiti mohl na nebezpečné podniknutí, odejmouti královně vladaření a urychliti plnoletost královu; pročež sdělil záležitost tu hraběti Axelovi Šparreovi, muži ohnivému, který si na své vážnosti mnoho zakládal; přitom lichotil jemu důvěrou krále, Šparre uvěřil, podnikl vše, a pracoval pouze pro Pipera.

Vládní radové dali se snadno přesvědčiti: jednalo se o to, aby ten, kdo by urychlil provedení tohoto záměru, získal sobě zásluhu u krále.

Veškerá rada odebrala se, aby o tom učinila návrh královně, která takové vyjádření nejméně očekávala. Říšský sněm byl právě shromážděn; vládní radové jemu záležitost tu přednesli; ani jeden hlas nebyl naproti, a vše se s takovou rychlostí provádělo, že nebylo možno, výsledek něčím zadržeti;

že si král přál, aby vládnouti mohl, přenesl říšský sněm do tří dnů vládu na něho. Moc a vážnost královny klesly okamžitě. Od té doby vedla život soukromný, který se více s jejím stářím, nežli s její marnivostí shodoval. Král byl 24. pros. téhož roku korunován: vjezd svůj do Štokholmu držel na ryšavém stříbrem ozdobeném koni, žezlo v ruce a korunu na hlavě maje, za jásání veškerého lidu, který se všemu klaní, co jest nové a na mladého knížete vždy velikou naději klade.

Arcibiskupovi upsalskému přísluší obřad pomazání a korunovace, a to jest to jediné, co jemu zůstalo z práv, jež sobě jeho předchůdcové přiosobili. Když dle zvyku prince posvětil, vzal korunu do rukou, aby ji králi na hlavu posadil; Karel však vytrhl ji arcibiskupovi z rukou a pohlednuv hrdě na preláta, korunoval se sám.

Lid, na nějž každá známka velikosti vždy působí, chválil počínání si královo; ti sami, jenž pod libovládou otce nejvíce vzdychali, dali se uchvátiti a chválili synovi takovou hrdost která jim jejich otroctví věštila.

Jakmile se Karel pánem stal, udělil svou důvěru a řízení vládních prací radovi Piperovi, který se ihned bez jmenování jeho prvním ministrem stal. O několik dní později učinil jej hrabětem, což značí ve Švédsku znamenitou důstojnost a nikoliv pouhý titul, jehož, jako ve Francii bez významu užívati lze.

První doba jeho vlády neučinila příznivý dojem: zdálo se, že více po vládě dychtil než jí byl hoden. Neměl věru žádnou nebezpečnou libůstku; ale v jeho chování bylo jen mladistvou prudkost a tvrdošijnost viděti: zdál se býti nečinným a hrdým: vyslancové, kteří se u jeho dvora zdržovali, měli jej za nepatrnou hlavu, a vylíčili jej takto svým velitelům.

Švédsko mělo o něm stejný náhled: žádný neznal jeho povahy; on sám jí neznal, až bouře na severu náhle vzniklé, jeho skrytým vlohám příležitosti poskytly, že se vyvinouti mohly.

Tři mocná knížata, která z jeho přílišné mladosti kořistiti chtěla, uzavřela jeho záhubu téměř v stejné době. První byl Bedřich IV., král dánský jeho bratranec; druhý, August, volenec saský, král polský: Petr veliký, cár ruský, byl třetí a nejnebezpečnější. Jest třeba, aby se počátek těchto válek, které tak znamenité události zplodily, prve vyvinul a s Dánskem započalo.

Ze dvou sester Karla XII. provdala se starší za vojvodu holštýnského, knížete mladého, chrabrého a jemného: vojvoda, jejž král dánský utlačoval, přišel se svou manželkou do Štokholmu, vrhl se v náruč královou a prosil jen o pomoc netoliko co svata ale co krále národa, který k Dánům nesmířitelnou nenávist chová.

Stará rodina holštýnská pocházející z oldenburského domu, byla volbou roku 1449 na trůn dánský povýšena: veškeré říše severní byly za tehdejších dob volitelné: Dánsko stalo se pak v krátké době dědičným.

Jeden z králů, Kristián III. cítil pro svého bratra Adolfa takovou příchylnost a pečlivost, jaká se zřídka kdy u knížat nalezá. Nechtěl, aby bez vladaření zůstal, svou vlastní říši však rozděliti nemohl: i sdělil s ním smlouvou přepodivnou vévodství Holštýn-gottorpské a Šlesvik, ustanoviv, že od nynějška dědičové Adolfovi společně s krály dánskými nad Holštýnem vládnouti, že jim obě vévodství společně náležeti mají, a že v Holštýně ani král dánský bez vojvody, ani vojvoda bez krále ničeho změniti nesmí.

Smlouva tak podivná, která arci již jednou v téféž rodině měla příkladu po několik let, byla napotom po téměř 80 roků pramenem rozmíšek mezi větví dánskou a holštýnsko-gottorpskou, ani králové vojvody utlačovati a vojvodové neodvislými býti hleděli. Tož stálo svobodu a neodvislost posledního vojvody: on sice roku 1689 smlouvou altonskou prostřednictvím Švédska, Anglie a Nizozemí, které za vyplnění smlouvy ručily, obé opět dosáhl. Ale jakož smlouva mezi panovníky často nic jiného není, nežli podrobení se nut-

nosti, pokudž silnější slabšího potlačiti může, tak také obnovila se rozepře mezi králem dánským a mladým vojvodou s větší rozhořčeností než kdy prve.

Mezitím co vojvoda v Štokholmu dlel, plenili Dánové již v krajinách holštýnských a spojili se tajně s králem polským k pokoření samého krále švédského.

Bedřich August (přijmím Silný) volenec saský, jemuž ani výmluvnost a vyjednávání opata Polignaka*) ani výtečné vlastnosti prince Kontiho, jeho soupeře o trůn, zameziti nemohly, aby před dvěma lety za krále polského zvolen nebyl, byl méně znám pro svou neobyčejnou tělesnou sílu, nežli pro udatnost a dvornost. Jeho dvůr byl kromě dvora Ludvíka XIV. nejskvělejším v Evropě.

Nebylo knížete velikomyslnějšího, který by více rozdal a své dary ušlechtileji udílel.

Polovic hlasů od šlechty polské koupil a druhou polovici vynutil přivedením saského vojska. Domýšlel se, že svého vojska potřebuje, aby se na trůně lépe upevnil; avšak bylo záminky třeba, aby je v Polsku podržeti mohl: ustanovil tedy, že uhodí na krále švédského v Livonsku pro následující příčinu.

Livonsko, krajina nejkrásnější a nejúrodnější na severu patřila někdy rytířům řádu německého: o jeho držení hašteřili se Rusové, Poláci a Švédové. Švédsko jej dobylo asi před sto lety a jemu bylo konečně mírem olivenským slavně přiřknuto.

Zemřelý král Karel XI. při své přísnosti k poddaným zazajisté nešetřil Livoňanů; oloupil je o výsady a část dědictví. Patkul později pro trudné skončení svého života ne-

---

*) Abbé Polignak Melichar, šlechtic francouzský a výtečný diplomat svého věku. Vyjednával s polským králem Janem Sobieským co vyslanec francouzský, aby spojení jeho s Rakouskem přerušil; po smrti téhož krále s Polany, aby prince Františka Ludvíka Kontiho (z francouzské královské rodiny Bourbonů) na trůn polský posadil. Což se jemu ale nepodařilo.

šťastně proslulý, byl od šlechty livonské vyslán, aby před trůnem stížnosti své vlasti přednesl: oslovil pána svého řečí uctivou ale důtklivou, onou nešťastnou výmluvností oplývající, která rodí neštěstí, s myslí smělou sloučená. Ale králové nevšímají sobě obyčejně takových veřejných řečí více než marných obřadů, které se snášejí, aniž by se na ně dbalo. Přece však Karel XI., který se dovedl přetvařovati, když se nedal unésti hněvem, poklepal Patkulovi na rameno a pravil: „Mluvil jste pro svou vlast co dokonalý muž, vážím si vás proto, pokračujte." A však několik dní potom, obvinil jej ze zločinu urážky Veličenstva a dal jej k smrti odsouditi. Patkul se ukryl a utekl, a donesl hněv svůj do Polska, kdež před krále Augusta předpuštěn byl. Karel XI. zemřel, ale rozsudek Patkula a jeho nevole pozůstaly.

Patkul upozornil panovníka polského na lehké dobytí Livonska, na zoufalství lidu, který připraven jest svrhnouti jařmo švédské, a na krále dětsko bránění se neschopné. Takové pokynutí bylo od knížete, který již po výboji tom toužil ochotně přijato. August byl přislíbil při svém korunování, že se přičiní, aby ony krajiny, které Polsko ztratilo opět vydobyl: domníval se, že se vpádem do Livonska republice zavděčí a moc svou upevní; ale zmýlil se na těch dvou domněnkách, jakkoliv se víře podobné zdály. Vše se k náhlému vpádu rychle připravilo, aniž se za hodno uznalo, prvé vypovězením a ohlášením války slušnost zachovati.

V téže době množila se mračna se strany ruské. Mocnář, jenž je řídil, zasluhuje povšimnutí potomstva.

Petr Alexievič, cár ruský, byl se již stal hrozným bitvou, kterou roku 1697 nad Turky vyhrál a dobytím Azovu, což jemu panství na černém moři otevřelo: ale příjmí Velikého získal jinými úžasnými činy. Rusko zaujímá sever Asie a Evropy, a od hranic čínských až ku končinám Polska a Švédska prostoru patnácti set mil.*) Tato ohromná země nebyla

---

*) **francouzských.**

před dobou cára Petra v Evropě téměř ani známá. Rusové byli méně vzdělaní nežli Mexikáné, když je Kortez objevil; rození otroci pánů rovněž tak surových jako oni, hynuli v nevědomosti, v nedostatku všeho umění a v necitu téhož nedostatku, který veškeren průmysl dusí. — Starý, posvátný zákon zapovídal jim pod trestem smrti, vzdáliti se ze země bez povolení patriarchy. Takový zákon, který ustanoven byl, aby se jim příležitost k poznání svého jařma odňala, líbil se národu, který v propasti své nevědomosti a bídy, veškeré stýkání se s národy cizími zavrhoval.

Letopočet Rusů počíná stvořením světa; na počátku minulého století čítali 7207 let, aniž jaký důvod pro takovou dobu udati věděli: nový rok počíná u nich dne 13. září. Za příčinu toho udávají, že jest víře podobno, že Bůh svět stvořil na podzim, v době totiž, kde veškeré plodiny zemské uzrávají. Tak byly i pouhé nástiny jejich vědomosti hrubé omyly: žádný se u nich nedomníval, že by, když v Rusku podzim jest, v krajinách protiležících jaro býti mohlo. Není tomu dávno co Moskvané jistého perského vyslance proto upáliti chtěli, že zatmění slunce předpověděl.

Neznali dotud upotřebení čísel, a používali k počítání malých na mosazném drátu navlečených kuliček: jiného způsobu počítání nebylo, ani v berních úřadech, ani v pokladnách cárových.

Náboženství bylo a jest dosud řecko-křesťanské, ale s pověrami pomíšené, ku kterým tím více přilnuli, čím obtížnější bylo jejich jho. Málo Rusů odvážilo se holubů požívati, poněvač se Duch Svatý ve způsobě holuba maluje. Pravidelně drželi čtvero ročních postů, a v dobách takové zdrženlivosti neodvážili se ani vajec ani mléka požívati. Bůh a Sv. Mikuláš byli předměty pocty a hned po nich následoval cár a patriarcha. Moc poslednějšího byla rovněž báječná jako jejich nevědomost; odsuzoval k smrti, ukládal nejukrutnější tresty, proti nimž žádného odvolání nebylo. Dvakrát v roce držel, obklopen veškerým kněžstvem v ornátech, průvod na koni

a lid na ulici padal před ním na zem, jako Tataři před velkým lamou. I zpověď byla u nich ve zvyku, ale jen v pádu velikých poklesků, kdež rozhřešení, ale nikoliv pokání za potřebné uznávali: požehnání popů (kněží) domnívali se, že je očistí před Bohem. Tak kráčeli bez hryzení svědomí od zpovědi ku krádeži a vraždě; to, co jiné křesťany na uzdě drží, bylo u nich pobůdkou k nepravostem. V kajících dnech neodvážili se mléka píti; ale o svátcích opíjeli se lihovinami otcové rodin, kněží, ženy i dcery. Přece však zde jako jinde byly hádky náboženské v obyčeji; jedna z nejdůležitějších byla, mají-li laikové (nekněží) znamení kříže dvěma aneb třemi prsty dělati. Jistý Jakub Nursuv spůsobil za předešlé vlády v Astrachanu zbouření pro tuto hádku: byloť mezi nimi, také jako mezi národy vzdělanými, kdež každý bohoslovcem jest, nábożenských blouznilců; a Petr, jenž svou spravedlnost až k ukrutenství přeháněl, dal upáliti několik takových ničemníků, jenž Voskojesuité se nazívali.

Cár měl ve své rozsáhlé říši ještě mnoho jiných poddaných, kteří nebyli křesťané. Tatary, jenž západní břeh chvalinského a azovského moře obývají, jsou Mohamedáné; Sibiřčané, Osťiáci a Samojedové při ledovém moři byli divochové, z nichž někteří modloslužebníci, jiní ani pojmu o Bohu neměli; a přece byli Švédové, kteří co zajatci mezi ně posláni byli, s jejich mravy spokojenější, nežli s mravy starých Rusů.

Petr Alexievič obdržel vychování, jaké jen ještě k rozmnožení barbarství té částky světa směřovalo. Jeho přirozený pud naklonil jej hned z počátku k cizincům, prve než ještě věděl, v čem by jemu prospěti mohli. Le Fort byl, jak známo, prvním nástrojem, kterého použil, aby tvářnost Ruska změnil. Petrův mohutný duch, jejž surové vychování zničiti mohlo, vyvinul se téměř rázem: uzavřel státi se člověkem, vládnouti lidem a utvořiti nový národ.

Více knížat před ním již odřeklo se trůnu z nechuti k obtížnostem vladaření; ale žádný ještě nepřestal býti panovníkem, aby se lépe vládnouti naučil: a to učinil Petr Veliký.

Léta 1698, po dvouletém panování opustil Rusko a šel do Nizozemí dav sobě jmeno sprosté jako by byl jedním ze sluhů téhož Le Forta, jejž co mimořádného vyslance k zemským stavům poslal. Přišed do Amsterodamu a do listiny sekyrníků indické admirality zapsán byv, pracoval v lodnici jako ostatní sekyrníci. V dobách odpočinku učil se oněm odborům matematiky, které knížeti prospěti mohou, pak fortifikaci (stavení pevností), loďařství a kreslení plánů. Navštěvoval dělnické dílny a zkoušel všeliké práce; nic neušlo jeho pozorlivosti. Odtud odešel do Anglicka, kdež se v sestavování lodí zdokonalil: pak navrátil se opět do Nizozemí a přehledl vše co by ku prospěchu své říše obrátiti mohl. Konečně po dvouletém cestování a prácí, již by se žádný kromě něho nebyl podrobil, objevil se opět v Rusku nesa s sebou evropejské vědomosti. Množství umělců všeho druhu jej provázelo. Ponejprv objevily se veliké ruské lodě na černém i baltickém moři a na velikém oceánu; budovy, stavby pravidelné a vznešené, povstávaly u prostřed moskevských baráků. Založil gymnasie, akademie, kněhtiskárny a knihovny: města se zvelebovala; kroje a zvyky měnily se poznenáhla, ač těžce: Rusové poznávali pomalu, co jest život společenský. I pověry mizely: hodnost patriarchy zničena: cár prohlásil se za hlavu církve; což by knížete méně neobmezeného bylo trůn a život stálo, provedlo se téměř bez odporu a pojistilo jemu výsledek všech ostatních novot.

Zkrotiv takto nevédomé a surové kněžstvo, odvážil se je poučovati a tím vydal se v nebezpečenství, že je učiní strašným; leč domníval se, že jest dosti mocným, než aby se ho báti měl. — V těch několika klášteřích, které pozůstaly, dal filosofii a bohosloví vyučovati: arci že ono bohosloví ještě něco z doby surové, z které Petr Alexiovič svou vlast vybavil, podrželo.

Hodnověrný muž mně pravil, že jedné veřejné hádce přítomen byl, kdež se o to jednalo, je-li užívání kuřlavého tabáku hříchem: odpovídající tvrdil, že sice dovoleno, opíjeti

se lihovinami, ale nikoliv kouřiti, poněvač nejsvětější písmo dí, že vše, co z úst člověka vychází, jej poskvrňuje, nikoliv ale to, co do úst vchází.

Mnichové nebyli s opravami spokojeni. Sotva že cár kněhtiskárny zřídil, použili jich, aby jej pomlouvali: tvrdili, že jest Antikristem; co důkazy uvedli, že oloupil živé o vous a že se v jeho akademiích několik mrtvých otvíralo. Ale jiný mnich, štěstí chtěje učiniti, vyvracel tu knihu a dokazoval, že Petr Antikristem býti nemůže, jelikož číslo 666 v jeho jmenu obsaženo není. Spisovatel oné knižečky byl kolem lámán a ten co ji vyvracel stal se biskupem v Riezani. Především vydal reformator Ruska následující moudrý zákon, který mnohý vzdělaný stát zahanbuje; že není žádnému stojícímu v státní službě, ani měšťanu usedlému, tím méně neplnoletému povoleno, aby do kláštera vstoupil.

Pochopil, jak prospěšné jest, když se osoby, které užitečnými býti mohou, zahálce nezasvětí a když se nikdy nepovolí, aby osoby v takovém stáří nad svobodou svou rozhodovali, kdež ještě schopny nejsou nejmenší části svého jmění vládnouti. Avšak důvtip mnichů dovede vždy ještě zákon k dobru člověčenstva směřující obejíti; jako by tím v skutku získali, když na úkor vlasti své kláštery zalidniti mohou.

Cár nepodrobil toliko dle příkladu sultana tureckého církev státu, ale zrušil, co větší politik vojsko janičárům*) podobné; a to, oč se Ottomané marně pokoušeli, v krátké provedl době: rozehnal janičáry moskevské tak zvané s t r e l i c e, kteří cára v poručenství drželi. Vojsko to, které svým pánům strašnějším bylo než svým sousedům, čítalo asi 30 tisíc

*) J a n i č a r o v é dle tureckého významu v o j s k o n o v é, zřídilo se v čtrnáctém století původně z křesťanských dětí, jež se Turkům na místě poplatku odváděti musily. Hadši Bektaš, turecký svatý je požehnal a prorokoval jim štěstí. A skutečně dosáhli Janičárové znenáhla takovou moc a takový vliv v turecké říši, že sultanové od nich záviseli a jich se báli. To bylo příčinou, že se dlouhá léta, ač marně, o zrušení Janičárů pokoušeli, až se to konečně sultanovi Mahomedovi IV. r. 1826 podařilo.

mužů pěchoty, z nichž polovice v Moskvě ležela a ostatní po hranicích roztroušeni byli: Strelic měl toliko čtyry ruble roční mzdy; ale výsady a nadužívání jich odškodnily ho úplně. Petr utvořil nejprvé setninu cizinců, do níž sám sebe vřadil neostýchaje se, co bubeník započíti a jeho povinnosti vykonávati; takových příkladů bylo národu tomu třeba! Důstojníkem stal se postupně. Znenáhla utvořil nové pluky; a konečně, vida se pánem vojska cvičeného, zrušil strelice, kteří odporovati se neodvážili.

Jízda bývala asi taková, jako jízda polská a někdy jízda francouzská, pokud ještě francouská říše ničím jiným nebyla nežli spojením lenních statků. Šlechta ruská vsedala na koně na své útraty a bojovala bez kázně, nemajíc někdy jiné zbraně než šavle aneb toulu a neschopna jsouc poslušnosti nemohla vítěziti.

Petr Veliký naučil ji poslouchati vlastním příkladem a tresty; sloužil co sprostý vojín a podřízený důstojník, i trestal přísně co cár bojáry, to jest šlechtu, která sobě co výsadu vyhražovala, že státu pouze dobrovolně sloužiti má. Zřídil řádný sbor dělostřelecký a vzal 500 zvonů kostelních na lití děl. Roku 1714 měl 13.000 litých děl.

Zřídil též sbory dragonů (lehké jízdy), ježto schopnosti Rusů a malé postavě ruských koní velmi přiměřeny byly. Za doby přítomné (roku 1738) čítá Rusko 30 pluků dragonů, po tisíci dobře zřízených mužů.

Petr zavedl husary do Ruska. Konečně přikročil k založení měřičské školy v zemi takové, kdež před ním žádný ani základů měřičských neznal.

Sám byl dobrým měřičem a především vyznamenával se ve všem umění lodnickém; byl dokonalým nadkorábníkem, zběhlým kormidelníkem, dobrým plavcem a zručným sekyrníkem a právě pro tato umění tím větší úcty hoden, poněvač se od narození vody nesmírně bál; když co chlapec přes most jel, třásl se a u jeho vozu musili dřevěné okenice zavříti, srdnatost a duševní síla udusily v něm tuto bezděčnou slabost.

U Azovu, při ústí Donu, dal dobrý přístav zříditi: chtěl tam veslařské lodě držeti. Později domnívaje se, že by takové dlouhé, ploché a lehké lodě v baltickém moři zdárně sloužiti mohly, dal jich ve svém zamilovaném městě Petrohradě více než 300 vystavěti: své poddané naučil, jak se ze sprosté jedle stavěti a jak se říditi mají. Sám se též ranhojičství vyučil; při jisté nevyhnutelné potřebě viděli jej vodnatelnému vodu odtáčeti; znal se v strojnictví a vyučoval umělce.

Státní příjmy cárovy byly u porovnání k ohromné rozsáhlosti jeho říše vskutku nepatrné; neměl nikdy 24 milionů hříven příjmů, ceně hřivnu asi na 50 livr*), jak nyní čítáme a snad zítra již čítati nebudeme; avšak v jeho rukou bylo to již bohatstvím ku provedení velikých věcí. Není to nedostatek stříbra, ale nedostatek lidu a vtipných hlav, co činí říši slabou.

Národ ruský není četný, jakkoliv tamní ženy plodné a mužové silní jsou. Petr sám vzdělávaje své státy, nešťastným způsobem k vylidnění přispěl: časté sbírání vojska ve válkách po dlouhou dobu nešťastně vedených, přestěhování se národů od břehů moře chvalinského ku břehům moře baltického, kdež pracemi hynuli, nemocemi sešli, neštovice v Moskvě, kdež nebezpečnější jsou než jinde, které tři čtvrtiny dětí zachvátily, konečně smutné následky vlády dlouhý čas surové a ještě při svém uhlazení ukrutné, jsou příčinou, že veliká část pevniny té dosud ještě šíré pouště má. Přítomně čítá se v Rusku 500000 šlechtických rodin, 200000 právníků, něco více než 5 milionů měšťanů a rolníků, jistou daň platících, 600000 duší v provinciích od Švédska dobytých: Kozáci v Úkrajině a Tataři Rusku podrobení neobnáší více než 2 miliony; konečně shledalo se, že ty nesmírné země více než 14 milionů duší nečítají**), něco více tedy než dvě třetiny obyvatelů Francie.

---

*) Livr tolik co frank asi 40 kr. rak. čísla.

**) to bylo roku 1727 psáno: od té doby rozmnožilo se obyvatelstvo dobýváním, vzděláním a péčí, kterou se cizinci přilákali.
(Poznámka spisovatele.)

Cár Petr změniv mravy, zákony, brannou moc a tvářnost říše své, pečoval též, aby velikým se stal obchodem, který státu bohatství a zároveň výhody celého světa přináší. Pokusil se o to, aby Rusko středištěm obchodu Asie a Evropy bylo: chtěl, aby se průplavy, k nimž sám nákresy vyhotovil, řeka Dvina, Volha a Don spojily a z baltického do černého a chvalinského moře a z těchto dvou do půlnočního moře nové dráhy otevřely.

Přístav archangelský, který devět měsíců v roce zamrzlý bývá a jehož přístup zacházku dlouhou a nebezpečnou vyžaduje, nezdál se jemu dosti pohodlným: proto od roku 1700 choval úmysl, postaviti na moři baltickém přístav, který by skladištěm severu byl a město, které by bylo hlavním středištěm jeho říše.

Cestu po moři severovýchodem do Číny již hledal; výrobky pařížské a z Pekinku měly jeho nové město zdobiti.

Cesta po zemi 754 versty*) dlouhá a stavěna skrze močály, jenž se vyplniti musily, vede z Moskvy k nově založenému městu. Větší část jeho návrhů byla vlastní rukou provedena; a dvě cárevny, které jej jedna po druhé následovaly, předčily jej ještě u vyvedení jeho úmyslů a neupustily leč od nemožného.

Neustále cestoval po svých státech, pokud mu to jeho války dovolovaly; ale co zákonodárce a fysik, skoumal všude přírodu, hledě ji buď opraviti buď zdokonaliti, vyměřuje sám hloubky řek a moří, zařizuje stavidla, navštěvuje lodnice, dávaje prohledávati doly, zkoušeje kovy, dávaje kresliti důkladné mapy a pracuje při tom vlastní rukou.

Na místě pustém vystavěl císařské město Petrohrad, které nyní 60000 domů čítá, kdež se za našich dob nádherný dvůr utvořil a kdež i skvostné rozkoše znají. Vystavěl přístav kronštatský na Nevě, Svatý Kříž na hranicích peršanských, tvrze v Ukrajině, v Sibíři; admirality v Archangelu, v Pe-

---

*) Versta, ruská míle, 7 verst rovná se jedné míli neb dvoum hodinám cesty.

trohradě, v Astrachanu, v Azově; zbrojnice a nemocnice. Veškeré své budovy zřídil malé a v špatném vkusu: ale veřejné budovy obmyslil nádherou a velkolepostí.

Vědy, jinde pozdní ovoce mnoha století, uhostily se jeho péčí v státech jeho v úplné dokonalosti. Založil akademii podle vzoru slavných učených společností v Paříži a v Londýně: a mužové Delisle, Bulfinger, Hermann, Bernouilli, slavný Wolf, muž ve veškerém oboru filosofie výtečný, byli s velikým nákladem do Petrohradu povoláni. Tato akademie trvá potud a vychovala konečně filosofy moskevské.

Mladá šlechta byla k cestování nucena, aby se vzdělala a do Ruska cizí vzdělanost donášela. Viděl jsem sám mladé duchaplné a vzdělané Rusy.

Tak změnil jediný muž největší říši na světě. Každého však ohromuje, že takovému reformátoru přední ctnost — lidskost scházela. Hrubost v rozkoších, divokost mravů, ukrutnost v pomstě mísily se s tolika ctnostmi. Vzdělával své národy a sám byl divochem. Vlastní rukou vykonával své výroky nad zločinci a při jistém hýření u tabule okázal svou schopnost v srážení hlav. Jsoutě v Africe panovníci, kteří krev svých poddaných vlastní rukou prolévají, ale takoví panovníci považují se za divochy. Smrt jediného syna, jejž měl polepšiti aneb vyděditi, byla by památku Petra zhnusila, kdyby dobro, které svým poddaným prokázal, jeho ukrutnost k vlastní krvi téměř neomluvilo.

Takový byl cár Petr; a jeho veliké úmysly, byly teprv započaty, když se spojil s králem polským a dánským proti dítěti, jež oba málo cenili. Zakladatel Ruska chtěl býti dobývatelem; domníval se, že se jím bez obtíží stane a že válka tak dobře zosnovaná všem jeho úmyslům prospěje. Válečné umění bylo však nové, které svým národům teprv vštípiti měl.

Jinak bylo na východní straně moře baltického ku provedení všech jeho zámyslů přístavu třeba. Potřeboval Igorsko, provincii severovýchodně od Livonska ležící. Ta patřila Švédům; i bylo třeba jim ji vyrvati. Jeho předchůdcové měli

právo na Igorsko, Čudsko a Livonsko; doba zdála se příhodná, aby se obnovila práva od sta let ztracená a smlouvami zrušená.

Uzavřel tedy spojení s králem polským, aby odejmul mladému králi Karlu XII. veškeré tyto země mezi zálivem čuchonským, mořem baltickým, Polskem a Ruskem ležící.

Kniha druhá.

Podivná a náhlá změna povahy Karla XII. V 18. roku věku svého podniká válku proti Dánsku, Polsku a Rusku, skončí válku s Dány v šesti nedělích; porážka 80000 Rusů osmi tisíci Švédy, a tažení do Polska. Popisování Polska a jeho zřízení. Karel vyhrá více bitev a jest pánem Polska, kdež se k ustanovení krále připravuje.

Tak ohrožovali tři mocní králové dětství Karla XII. Pověsti o těchto přípravách zbudily veliké poděšení ve Švédsku a ohromily vládní radu. Velicí vůdcové byli zemřeli; pod mladým králem, jehož dosavádní chování jen špatný dojem spůsobilo, bylo se všeho obávati. On nebýval radě téměř nikdy přítomen, leč aby kolena přes stůl křížem položil; roztržitý a lhostejný, jakoby na ničem podílu nebral.

Rada rokovala v jeho přítomnosti o nebezpečí hrozícím: někteří radové navrhovali, aby se bouře vyjednáváním odvrátila; náhle povstane mladý kníže s tváří vážnou a určitou muže nad jiné vynikajícího, který se na něčem byl usnesl a praví: „Pánové, uzavřel jsem, že nikdy nespravedlivou válku nepovedu, ale že také spravedlivou dříve neukončím, pokudž své nepřátele nepokořím. Ustanovení mé jest uzavřeno; udeřím na toho, kdo nejprvé válku vypoví; a když jej přemohu doufám, že ostatním trochu strachu naženu.“ Nad těmi slovy užasli staří radové; pohlíželi na sebe, aniž se odvážili odpověděti. Konečně v úžasu, že takového krále mají a zahanbeni, že méně doufali než on, s obdivem přijímali jeho rozkazy k válce.

Tím větší překvapení však spůsobilo, že se najednou všeho i sebe nevinnějšího vyražení mládeže odřekl. Od té chvíle, co se k válce připravoval, započal zcela nový život,

od něhož se již nikdy více ani na okamžik neodchýlil. Pln myšlének o Alexandrovi a Césarovi, předsevzal sobě, ty dva dobyvatele, kromě jejich nectností následovati. Neznal již ani nádhery, ani hry, ani oddechu; stůl svůj obmezil na největší skrovnost.

Prvé miloval skvostný oděv; od té doby odíval se co sprostý vojín. Domnívali se, že chová náklonnost k jedné dámě při dvoře; buď si, že ta pomluva pravdivá byla čili nic, přece jest tolik jisto, že se od té doby ženských na vždy odřekl, ne toliko z obavy, aby jím nevládly, ale pro příklad, svému vojsku, jež v nejpřísnější kázni udržovati chtěl; snad i také z marnivosti, že by byl jediný z králů, který náruživost tak mocnou zkrotil.

Předsevzal sobě též, že se po celé živobytí vína zdrží. Někteří mně pravili, že to jen proto učinil, aby svou přirozenost ve všem krotil, a aby k svému rekovství novou ctnost připojil; ale větší část mne ujišťovala, že sebe tím trestati chtěl za poklesek, kterého se jednou dopustil, a za pohanění jedné dámy, kterou při stole u přítomnosti královny své matky urazil. Je-li tomu tak, jest takové odsouzení sebe samého a takové odřeknutí se pro celý život zajisté hrdinství neméně obdivu hodné.

Nejprvé ujistil pomoc vojvodovi holštýnskému, svému svatovi. Osm tisíc mužů poslal hned do Pomořan, do sousední provincie Holštýna, pro posilu vojvodovi proti útoku Dánů. Vojvoda jich potřeboval; jeho země byly již zpustošeny, zámek Gottorpy dobyt, město Tonninky stištěno vytrvalým obleháním, ku kterému král dánský osobně přišel, aby se těšil z dobytí jeho, jež na jisto očekával. Tato jiskra počala i Německo zaněcovati. S jedné strany táhlo saské vojsko krále polského, vojsko z Branibor, z Volfenbüttelu a z Hesen-Kaselska, aby se s Dány spojilo; s druhé strany spěchalo osm tisíc mužů krále švédského, vojsko hanoveránské, celské a tři pluky z Nizozemí vojvodovi na pomoc. A mezi tím, co malá země holštýnská dějištěm války byla, objevilo se dvoje loď-

stvo, jedno anglické a druhé nizozemské v baltickém moři. Tito dva státové byly rukojmím úmluvy altonské, již Dánové porušili; spěchaly utlačenému vojvodovi na pomoc, jelikož zájmy obchodu zveličení se příčily. Neboť věděli, že by král dánský stav se pánem průchodu na Sundu, národům obchodním obtížné výminky uložil, kdyžby dosti silný byl, aby jich beztrestně užívati mohl. Takové ohledy pobádaly již delší dobu Anglicko a Nizozemí, aby udržovalo dle možnosti rovnováhu mezi knížaty severními: proto spojili se s mladým králem švédským, kterého by, jak se zdálo, tolikero spojených nepřátel zajisté utlačilo, a podporovali jej z té samé příčiny, pro kterou se naň udeřilo, neboť neuznávali jej k ubránění sebe za schopna.

Byl právě na honbě medvědí, když zprávu o vpádu Sasů do Livonska obdržel: provozoval honbu tu způsobem novým a rovněž nebezpečným; neupotřebil jiné zbraně než roštípených holí za roztaženou sítí na stromech: medvěd nesmírné velikosti přiběhl přímo proti králi, který jej pó dlouhém zápasu pomocí sítě a své hole porazil. Musíme se přiznati, že v uvážení takových příhod, neobyčejné síly krále Augusta a cestování cára snadno by se mysliti mohlo, že žijeme v dobách Herkula a Thesea.

K prvnímu polnímu tažení vypravil se dne 8. května 1700 dle nového letopočtu. Opustil Štokholm, kam se více nenavrátil. Nesčíslné množství lidstva doprovázelo jej až k přístavu karelskronskému s blahopřáním, pláčem a obdivem. Prvé než Švédsko opustil, ustanovil v Štokholmě z několika senatorů složenou radu obrany. Ta měla pečovati o vše, co se loďstva, vojska a opevňování země týkalo. Veškerý senat měl vše ostatní uvnitř království prozatímně říditi. Když takto vše ve své říši v jistý pořádek uvedl, obíral se jeho duch, jsa zproštěn všech ostatních starostí, pouze válkou. Jeho loďstvo čítalo 43 lodí: loď, na kterou vstoupil, nazvána král Karel byla větší než kdy kterou bylo viděti, měla 120 děl; hrabě Piper, jeho první ministr a jenerál Renskiöld vstoupili s ním

na loď. Dohonil loďstvo spojenců. Danské loďstvo vyhýbalo se bitvě a nebránilo spojenému loďstvu, připlouti tak blízko ku Kodani, že tam pumy házeti mohlo.

Jisto jest, že sám král jenerálovi Renskiöldovi navrhl, aby se k břehu přistálo, Kodaň se strany země oblehla, an ji zatím loďstvo na moři obklíčí. Renskiöld užasl nad návrhem, který u mladého nezkušeného knížete tolik schopností a smělosti projevoval. Rychle bylo vše ku přistání připraveno; nařídilo se, aby 5000 mužů, kteří na břehu švédském stáli, na lodě vstoupili a s vojskem na palubě se spojili. Král opustil velikou loď a vstoupil na lehčí fregatu; nejprvé odvezlo se tři sta granátníků na malých veslařských lodích. Mezi těmi byly malé ploché čluny, otýpky, rohatiny a náčiní pro zákopníky. Pět set vybraných mužů následovalo v jiných lodích. Pak přišly válečné lodě královy, dvě anglické a dvě nizozemské fregaty, které hrubou střelbou přistání k břehu podporovati měly.

Kodaň, hlavní město v Dánsku, leží na ostrově Zelandu u prostřed krásné roviny, k severo-východu Sund a východně moře baltické, kdež právě král švédský byl. Při nepředzvídaném pohybu lodí, přistáním hrozících, pohlíželi nad nečinností svého loďstva užaslí obyvatelé úzkostlivě, s které strany bouře udeří: loďstvo Karlovo zastavilo se naproti Humblebeku, sedm mil od Kodaně. Ihned shromáždili Dánové na té straně svou jízdu. Obrana postavila se za tlusté náspy a dělostřelectvo, které tam směstnati mohli, obrátilo se proti Švédům. — Král opustil fregatu a odebral se do veslovní lodě v čelo svých gard. Vyslanec francouzský byl tehdáž u něho: „Pane vyslanče, pravil k němu po latinsku (neboť nechtěl nikdy francouzsky mluviti) vám není s Dány ničehož vyjednávati: pročež budete tak laskav a nepůjdete dále. Pane, odvětil jemu hrabě Guiscard po francouzsku, král, pán můj nařídil mně, abych při Vašem Veličenstvu zůstal; a já lichotím sobě, že mne dnes od Svého dvora, který nikdy tak skvělým nebyl, odehnati neráčíte.“ Když tato slova promluvil,

podal králi ruku, který do veslovky vskočil, do níž i hrabě Piper a vyslanec vstoupili. Postupovalo se při hrubé střelbě, která přistání podporovala. Lodě k přistání byly ještě asi 300 stop od břehu vzdáleny. Tu Karel XII. netrpěliv, že nedostihli břehu ani dosti blízko ani dosti rychle, z veslovky s mečem v ruce do moře se vrhl, vodu maje po pás: jeho ministrové, vyslanec francouzský, důstojníci, vojáci následují rychle jeho příkladu a postupují k břehu nedbajíce na střelbu z pušek. Král, jenž jak živ ještě střelbu z pušek kulkami nabitých neslyšel, tázal se jenerála majora*) Štuarta, který vedle něho byl, jaký to tichý piskot, jejž kolem uší slyší. „To jest zvuk, jejž spůsobují kulky z pušek na Vás naměřených, odvětil major.“ „Dobře, pravil král, to bude budoucně mou hudbou.“ V tom okamžení dostal jenerálmajor, který hučení střelby z pušek vykládal, kulku do ramena a na druhé straně krále padl poručík.

Obyčejně bývá posádka za náspy, na niž útokem se žene, poražena; poněvač ti, kteří útok činí, takovou prudkostí naráží, kterou nemohou míti ti, jenž se brání, a proto, že očekáváme-li nepřítele v řadách, bývá často známkou vlastní slabosti a jeho převahy. Dánská jízda i obrana prchla po slabém odporu. Král, jsa pánem náspů, vrhl se na kolena a vzdával Bohu díky za první výsledek svých zbraní. Dal ihned ochranné hradby proti městu postaviti a sám naznačil ležení. Zároveň poslal své lodě do Skánska nazpět, části to Švédska na blízku Kodaně ležící, pro posilu devíti tisíců mužů. Vše podporovalo nedočkavosť Karlovu: devět tisíc mužů bylo již na břehu jen k vstoupení na lodě připraveno a druhého dne mu je příznivý vítr přivezl.

To vše dělo se před loďstvem dánským, které se neodvážilo postoupiti. Ustrašená Kodaň vypravila bez meškání vyslance ku králi s prosbou, aby na město nestřílel. Král přijal je na koni v čele svých gard: vyslancové vrhli

*) nejvyššího účetníka vojska.

se před ním na kolena; on nařídil městu, aby 400000 dolarů zaplatilo a do ležení všeho druhu potřebností dováželo, jež patřičně vypláceti slíbil. Potravu jemu přivezli, jelikož uposlechnouti musili; ale dokonce neočekávaly, že by vítězové za hodna uznali, jim zaplatiti; užasli velmi, vidouce, že jim i nejsprostší vojínové velikomyslně a bez odkladu platí. Ve vojsku švédském panovala již od dávných dob taková kázeň, a ta přispívala k vítězství nemálo: mladý král byl v tom případu ještě přísnějším. Žádný voják nebyl by se odvážil, aby za to co koupil, zaplacení odepřel, tím méně na plen vyšel, aneb ležení opustil. Dále byla jeho vůle, aby padlé po vítězství dřívé neolupovali, pokud by k tomu nebyli povolení obdrželi; poslušenství toho nařízení snadno sobě zjednal. V jeho ležení vykonávalo se dvakrát denně a sice o sedmi hodinách ráno a o čtyřech hodinách odpoledne modlení: on pak neopomenul nikdy tomu býti přítomen a dávati takto svým vojínům příklad zbožnosti, která vždy na lidi působí, pokud podezření pokrytství nevzbuzuje. Jeho ležení, jsouc lépe uspořádáno nežli Kodaň, mělo všeho hojnost; rolníci prodávali potravu raději Švédům, svým nepřátelům, než Dánům, kteří jim tak dobře neplatili: ba měšťané sami byli vícekrát nuceni, hledati v ležení krále švédského potravu, které na trzích postrádali.

Král dánský byl tehdy v Holštýnsku, kam, jak se zdálo jen proto se odebral, aby ukončil obléhání Tonninku. Moře baltické viděl loďmi nepřátelskými pokryté, mladého dobyvatele již pánem Zelandu a připraveného, aby hlavní město opanoval. Dal tedy ve svých státech prohlásiti, že tí, jenž proti Švédům zbraně se chopí, svobodu obdrží. Takové prohlášení mělo velikou váhu v zemi jindy svobodné, kdež za našich dnů veškeří rolníci ba i mnozí měšťané otroky jsou. Karel ale vzkázal králi dánskému, že jen proto válku vede, aby jej k míru přinutil a že jen třeba, aby se rozhodl učiniti po právu vojvodovi holštýnskému, aneb viděti Kodaň ztroskotanou a své království ohněm a mečem popleněno.

Dánové byli přešťastní, že jim bylo jednati s vítězem, který sobě na spravedlnosti zakládal. Společný sjezd držán v městě Travendalu na hranicích holštýnských. Král švédský nepřipustil, aby se vyjednávání diplomatickou cestou protahovalo: chtěl, aby se úmluva tak rychle uzavřela, jako byl na Zelandu přistál. A skutečně uzavřela se dne 5. srpna ku prospěchu vojvody holštýnského, jenž za všechny válečné výlohy náhradu obdržel a utiskování zproštěn byl. Král švédský pro sebe ničeho nežádal, jsa spokojen, že svému spojenci pomohl a jeho nepřítele pokořil. Tak započal a skončil osmnáctiletý Karel XII. tuto válku v méně než šesti nedělích.

Právě v tu dobu obklíčil král polský Rikavu, hlavní město Livonska a cár blížil se s východní strany v čele téměř sto tisíců mužů. Rikavu bránil švédský jenerál, starý hrabě Alberk, jenž v stáří osmdesáti roků mladistvou horlivost se zkušeností šedesáti polních tažení spojoval. Hrabě Flemmink později ministr polský, muž ve válce i v kabinetu znamenitý a livoňan Patkul snažili se obležení před očima krále urychliti; ale vzdor některých prospěchů, jichž obléhající docílili, zmařila zkušenost starého hraběte Alberka jejich namáhání a král polský tratil naději, že města dobude. Konečně chopil se čestné příležitosti a ukončil obležení. Rikava byla nizozemským zbožím přeplněna: nizozemští stavové nařídili svému vyslanci u krále polského, aby to jemu představil. Král polský nedal se dlouho prositi; raději ukončil obležení, než aby byl nejmenší škodu svých spojenců zavinil a ti neužasli do konce nad jeho výstřední úslužnosti, ku které skutečnou příčinu sami zavdali.

Karlovi XII. nezbývalo nyní k ukončení jeho prvního, polního tažení nic více, než aby se vypravil proti svému soupeři ve slávě Petru Alexieviči. Byl proti němu tím více rozhorlen, poněvač v Štokholmu dosud tři ruští vyslancové meškali, kteří obnovení neporušitelného míru právě byli zapřisahali. Sám na přísné poctivosti sobě zakládaje, nemohl pochopiti, kterak sobě zákonodárce, jakým byl cár, zahrávati může

s věcí tak posvatnou: mladý ctiplný král nedomníval se, že by pro krále jiná morálka býti mohla, než pro obecního člověka. Císař ruský vydal veřejné prohlášení, které by byl spíše měl zameziti: za příčinu války uváděl, že jemu, pod skrytým jmenem Rikavou cestujícímu dostatečná pocta vzdávána nebyla a že jeho vyslancům potrava příliš draze se prodávala: to byly stížnosti, pro které Igorsko s 80 tisíci muži pustošil.

Prvního října objevil se v čele toho ohromného vojska u Narvy za počasí v onom porebí tak krutého, jako bývá leden v Paříži. Cár, jenž v takových dobách 400 mil francouských poštou aneb koňmo konával, aby buď některé doly aneb některý průplav osobně prohledl, nešetřil svého vojska více než sebe samého: neboť věděl, že Švédové od doby Gustava Adolfa, v zimě tak dobře válčí jako v letě: chtěltě své Rusy tak otužiti, aby roční doby necítili a někdy alespoň Švédům se vyrovnali. Takto oblehal v době, kde mrazy a sníh nutí jiné národy v mírnějších pásmech bydlící, aby válku odložili, Narvu, třicet stupňů od severní točny vzdálenou; a Karel XII. spěchal jí na pomoc. Jakmile cár k městu přirazil, přispíšil sobě, aby všeho použil, čemu na cestách byl se naučil: vytýčil ležení, dal je se všech stran upevniti, opodál od sebe ochranné zdě zříditi a otevřel vlastní rukou průkopy. Vůdcovství svěřil Němci a zběhlému jenerálovi, vojvodovi de Croi, jejž však za tehdejší doby důstojníci ruští slabě podporovali: sám zastával ve svém vojsku toliko důstojnost obyčejného poručíka. Tak dával příklad vojenské poslušnosti své dosud nevycvičené šlechtě, jíž příslušelo vedení špatně ozbrojených otroků, ač neměla ani zkušenosti a ani pořádku neznala. I nebylo se diviti, že ten, jenž se v Amsterodamě sekyrníkem stal, aby loďstvo sobě zjednal, u Narvy poručíkem byl, aby svému národu vojenské umění vštípil.

Rusové jsou silní, neunavení a snad rovněž udatní jako Švédové; ale na otužení a kázni vojska to záleží, aby nepřemožitelným bylo. Jediné pluky, od nichž se něco očekávati dalo, byli německými důstojníky vedeny; avšak bylo jich

málo: ostatní byli z lesů sebraní, kožemi divé zvěře odění, částečně touly, částečně palicemi ozbrojení divochové: málo jich mělo střelnou zbraň; žádný ještě řádné obležení neviděl; ba v celém vojsku nebylo ani jediného dobrého dělostřelce. Sto a padesát děl, která malé město Narvu v sutiny obrátiti mohla, sotva porouchala zdě, an zatím dělostřelci z města každou chvíli celé řady v průkopech poráželi. Narva byla téměř bez zdí pevnostních: baron Hoorn, jenž tam velel, neměl ani tisíc mužů zřízeného vojska; a přece nemohlo ji to nezčíslné vojsko v desíti nedělích přemoci.

Bylo již 15. listopadu, když cár uslyšel, že král švédský, přeplaviv moře, s dvěma sty špížních lodí Narvě na pomoc spěchá. Švédů bylo pouze dvacet tisíc; cár však měl jen převahu počtu. Vzdálen toho, aby nepřítelem opovrhoval, vynaložil všechen svůj důvtip, aby jej přemohl. Neobmeziv se na osmdesát tisíc mužů, chystal ještě jiné vojsko, aby se jemu opřelo a jej neustále zdržovalo. Povolal asi třicet tisíc mužů, kteří od Pleskova rychlým pochodem se blížili. Tou dobou učinil krok, kterým by se byl opovrženým stal, kdyby jím býti mohl zákonodárce, jenž tak veliké skutky provedl. Opustil ležení, kdež jeho přítomnost tak důležitou byla, aby vyhledal onu druhou armádu, která se bez něho velmi dobře přiblížiti mohla a zdálo se, jako by se v opevněném ležení mladého, nezkušeného knížete byl bál, že by naň udeřiti mohl.

Buď si to jakékoliv, cár obmýšlel Karla XII. dvěma vojsky zaskočiti. A to nebylo vše: třicet tisíc mužů odeslal z ležení před Narvu a postavil je hodinu cesty od města proti pochodu krále švédského; dvacet tisíc streliců bylo mnohem dále na též cestě; jiných pět tisíc tvořilo přední stráž. Veškerá tato oddělení musila býti přemožena, prvé než se k ležení, náspem a dvojitým příkopem opatřenému postoupiti mohlo. Švédský král vystoupil na břeh u Pernavy v chobotu rikavském asi s šestnácti tisíci muži pěchoty a něco více než čtyrmi tisíci koňmi.

Z Pernavy ubíral se rychlým pochodem až k Revelu, jemu

následovala celá jízda a toliko 4000 mužů pěších. Postupoval vždy napřed, aniž by zbytek svého vojska očekával. Brzy dostihl pouze s osmi tisíci muži přední nepřátelské stráže. Bez rozmýšlení udeřil na jedny i na druhé, aniž jim času popřál, aby zvěděli, s jak malým počtem se potýkají. Rusové spatřivše Švédy v pochodu, domýšleli se, že jim jest bojovati s celou armádou. Přední stráž, pět tisíc mužů, která takový průsmyk mezi skalami hlídala, kde by bylo sto odhodlaných mužů celou armádu zadržeti mohlo, utekla hned, jakmile se Švédové přiblížili. Oněch dvacet tisíc mužů, kteří v pozadí byli, spatřivše své soudruhy prchati, zastrašili se a spůsobili nepořádek na bojišti. Veškeré stráže byly ve dvou dnech přemoženy; a co by za jiných případů za troje vítězství bylo se považovalo, nezdrželo pochod králův ani o hodinu. Konečně objevil se s osmi tisíci muži po tak dlouhém pochodu unavených před ležením osmdesáti tisíc Rusů se sto a padesáti děly ohraženém. Sotva že sobě vojsko drobet poodpočinulo, dal, aniž by se rozmýšlel, své rozkazy k útoku.

Znamením byly dvě prskavky a heslo německé, „S pomocí Boží." Když jemu jeden z jenerálů velikost nebezpečí představoval, odvětil jemu: „Což pochybujete, že se svými osmi tisíci chrabrých Švédů armádu osmdesáti tisíců Rusů nepřemohu?" V okamžení na to obávaje se, že v slovech jeho drobet chlouby bylo, spěchal k onomu důstojníku a pravil: „Nesdílíte též můj náhled? Nemám dvojí prospěch nad nepřítelem: předně, že nemůže své jízdy použíti a za druhé, že v místě uzavřeném jemu velký jeho počet jen překážeti bude? a tak že skutečně mocnějším budu než on." Důstojník neodvážil se jiného náhledu míti a tak udeřilo se na Rusy v poledne dne 30. listopadu 1700.

Jakmile švédská děla náspy prorazila, postupovali Švédové s nasazenými bodáky, majíce sněžnou metelici, která nepřátelům do očí prala, za zády. Půl hodiny nechali se Rusové zabíjeti, aniž by byli zevní kraj příkopů opustili. Král bojoval na pravé straně ležení, kdež byl stán cárův; doufal se

s ním setkati, nevěda, že císař sám oněch čtyřicet tisíc mužů hledal, kteří v krátké době přiraziti měli. Při prvním vystřelení nepřátelských pušek dostal král kulku do krku; však byla to kulka slabá, která se v záhybech černého obojku zadržela a jemu pranic neublížila. Kůň byl pod ním zabit. Pan ze Špaaru mně pravil, že král lhostejně na jiného koně vyskočil řka: „Ti lidé nutí mne, abych svá cvičení konal;“ a pokračoval v bojování, se stejnou ducha přítomností rozkazy dávaje. Po tříhodinném boji byly náspy se všech stran ztečeny. Král postupoval v pravo až k řece Narvě s levým křídlem, mohou-li se tak nazvati asi čtyry tisíce mužů čtyřicet tisíc mužů pronásledujících. Most se pod tíží utikajících prolomil: v okamžení byla řeka mrtvými pokryta; ostatní vrátili se v zoufalství do ležení aniž věděli kam jdou. Zde nalezli několik baráků, za kterými se skryli; tam bránili se ještě, jelikož se zachrániti nemohli: konečně se jenerálové Dolgoruký, Golovkin, Federovič králi vzdali a své zbraně k jeho nohoum složili. Mezi tím co jemu představeni byli, přišel vojvoda de Croi, vrchní vůdce armády a vzdal se sám s třiceti důstojníky.

Karel přijal tyto vznešené zajatce s nenucenou uhlazeností a tak laskavým vzezřením, jakoby u svého dvora při nějaké slavnosti hostitelem byl. Jen jenerály v zajetí podržel. Všechny podřízené důstojníky a vojíny dal odzbrojiti a až k řece Narvě doprovoditi: dali se jim lodě k převozu a návratu k domovu. Zatím se noc přiblížila; pravé křídlo Rusů se ještě potykalo: Švédové neztratili ani 600 mužů: Rusů však bylo osmnáct tisíc v ohradách zabito; veliké množství se utopilo; mnoho jich přebředlo řeku: a přece jich ještě v ležení tolik zbylo, že Švédy až do posledního muže vyhubiti mohli. A však ne počtem zabitých ale strachem pozůstalých ztrácí se bitvy. Zbytku dne použil král, aby zajmul nepřátelské dělostřelectvo. Postavil se výhodně mezi město a ležení: tam pospal několik hodin na zemi v plášť zaobalen čekaje, aby se při prvním úsvitu na levé křídlo nepřátel, které ještě poraženo nebylo, vrhnouti mohl. O dvou hodinách z rána poslal

k němu jeneral Ved, velitel levého křídla, uslyšev o laskavém přijetí, kterého král ostatním jenerálům byl poskytnul a kterak všechny podřízené důstojníky a vojáky byl propustil, s prosbou, aby jemu dopřál téže milosti. Vítěz jemu vzkázal, aby jen v čele svého vojska přišel a před ním své zbraně a prapory složil. Jenerál objevil se brzy na to s ostatními Rusy, jichž asi 30.000 bylo; s obnaženou hlavou kráčeli důstojníci i vojínové řadami Švédů, jichž méně než 7000 bylo: před králem skládali pušky a šavle; a důstojníci přinášeli k jeho nohoum prapory a korouhve. Celé to množství propustil přes řeku ani jednoho vojáka v zajetí nepodržev. Kdyby je byl zajal, byl by počet zajatých alespoň pětkrát tak veliký býval, jako počet vítězů.

Pak vešel, vojvodou de Croi a ostatními ruskými jenerály provázen, vítězoslavně do Narvy; jenerálům navrátil meče, a věda že nemají peněz, a že kupci v Narvě jim ničeho uvěřiti nechtějí, poslal vojvodovi de Croi tisíc dukátů a pět set každému z ostatních ruských generálů, kteří takovému jednání, o němž ani ponětí neměli, dosti vynadiviti se nemohli. V Narvě vyhotovila se bez meškání zpráva o vítězství a zaslala se do Štokholmu a spojencům švédským; král vyškrtl z ní vlastnoručně vše, co by jemu bylo příliš lichotilo a cárovi na ujmu bylo bývalo. Jeho skromnost nemohla zameziti, že se v Štokholmu více peníců razilo, aby se památka těch událostí zvěčnila. Mezi jinými razil se jeden, který jej představuje na jedné straně na podstavci, u něhož se Rus, Dán a Polák na řetěze připnutí vyskytují; na druhé Herkula palicí ozbrojeného, který pod nohama Cerbera drží, s nápisem: Tres uno contudit ictu.*)

Mezi zajatými u Narvy byl jeden, na němž se příklad nestálosti osudu uskutečnil: byl to nejstarší syn a dědič koruny Georgie; jmenoval se cárevič Artšelu: jmeno cárevič znamená prince, čili syna cárova u všech Tatarů rovněž jako v Rusku; jmeno cár má u starých Skytů, z nichž veškeří

*) Jednou ranou tři porazil.

tito národové pocházejí, krále znamenati a neodvozuje se od Césara římského, který těm barbarům po dlouhé věky neznámým byl. Jeho otec Mittelleski cár a pán nejkrásnější částky zemí, které leží mezi horami araratskými a východními výběžky černého moře, byv svými vlastními poddanými roku 1688 ze své říše vyhnán, vrhl se raději v náruč císaře ruského, než aby u Turků útočiště hledal. Devatenáctiletý syn téhož krále doprovázel Petra Velikého na jeho tažení proti Švédům a byl v boji lapen několika čuchonskými vojíny, kteří jej oloupili a zavražditi chtěli. Hrabě Renskiöld jej zachránil, odil a svému pánu představil. Karel poslal jej do Štokholmu, kdež nešťastný princ několik roků později zemřel. Král odeslav jej na cestu nemohl se zdržeti, aby nerozjímal hlasitě před svými důstojníky o zvláštním osudu asiatského prince, který se u paty hor kaukazských narodil a nyní co zajatý v lednatém Švédsku žíti měl, řka: „To jest asi tak, jako kdybych já někdy na Krimu mezi Tatary zajatým byl.“ Slova ta neučinila tou dobou žádného dojmu; ale později zpomenuto na ně tím častěji, když skutečná událost z nich byla učinila proroctví.

Cár blížil se rychlým pochodem s vojskem čtyřicet tisíc mužů čítajícím, domnívaje se, že nepřítele se všech stran obklíčí. Na půl cestě dozvěděl se o bitvě u Narvy a o rozptýlení se celého ležení; nestál však na tom, aby se svými čtyřiceti tisíci muži bez zkušenosti a bez kázně na nepřítele udeřil, jenž právě osmdesát tisíc mužů v opevněném ležení byl potřel; obrátil se ihned, vycvičení svého vojska neustále na zřeteli maje, mezi tím co své poddané vzdělával. „Pozoruji, pravil, že nás Švédové ještě dlouho budou porážeti; ale konečně nás sami naučí, jak nad nimi vítěziti máme.“ Hlavní město Moskva byla užaslá a neutěšitelná novinou o takové porážce. Pýcha a nevědomost toho národa byla tak veliká, že se domýšlel, že poražen jest nadpřirozenou mocí a Švédové, že skutečnými čaroději jsou.

Domnění to bylo tak všeobecné, že za tou příčinou ve-

řejné modlení k sv. Mikuláši, patronu ruskému nařízeno bylo. Tato modlitba jest příliš zvláštní, než aby se tuto nepodala; jest následující:

„O veliký, nekonečně mocný sv. Mikuláši, stálý utěšiteli náš ve všech protivenstvích, jakým proviněním urazili jsme tebe při oběti, v pokoře, v poctách a v díků vzdávání, že jsi nás takto opustil? Vzívali jsme tvou pomoc proti těmto hrozným, nadutým, divokým, strašlivým, neskrotitelným hubitelům, když nás jako lvi aneb medvědi, mláďata svá ztrativší napadli, polekali, ranili, po tisících zabíjeli, ježto jsme tvůj lid. Jelikož to, co se stalo, bez čárů a kouzlů nemožno jest, prosíme tebe o veliký sv. Mikuláši, budiž naším bojovníkem a praporečníkem, osvoboď nás od toho houfu čarodějů a zažeň je daleko od hranic našich s odměnou, jaké zasluhují.“

Kdežto Rusové sv. Mikuláši nad porážkou svou si stěžovali, nařídil Karel XII., aby se Bohu díky vzdávaly a připravoval se k novým vítězstvím.

Král polský byl na to připraven, že se jeho nepřítel, vítěz nad Dány a Rusy v krátké době naň vrhne. Spojil se s cárem úžeji než prvé. Oba panovníci uzavřeli sjezd, aby se o prostředcích společně umluvili: sešli se v Birzenu, malém litevském městě, beze všech okázalostí, které vždy jen záležitosti prodlužují, a ani s jejich okolnostmi, ani s jejich rozpoložením se nesrovnávaly. Knížata severu pozdravili se s důvěrností, jaká se na jihu Evropy ještě nebyla rozhostila. Petr a August strávili pospolu čtrnácte dní v rozkoších, až do výstředností sáhajících: neboť cár, jenž národ svůj polepšiti chtěl, nebyl s to sám svou nebezpečnou náklonnost k prostopášnostem zkrotiti.

Král polský se zavázal, že zaopatří cárovi padesát tisíc německých vojínů, které od rozličných knížat koupí, jež však on vydržovati musí. Cár opět měl padesát tisíc Rusů do Polska odeslati, aby se tam ve válečném umění vycvičili a přislíbil, že králi Augustovi tři miliony říšských tolarů ve dvou letech vyplatí. Kdyby taková smlouva se byla uskutečnila, mohla

králi švédskému nebezpečnou se státi; byl to rychlý a jistý prostředek Rusy otužiti: bylo to, jako-by chtěli kovati železo na část Evropy.

Karel XII. hleděl zameziti, aby král polský z té smlouvy těžiti nemohl. Ztráviv zimu u Narvy, objevil se v Livonsku u téhož města Rikavy, které král August marně byl obléhal. Saské vojsko stálo podél řeky Dviny, na témž místě velmi široké: bylo třeba, aby se Karlovi na druhém břehu řeky stojícímu přechod zabránil.

Vojsku saskému nevelel v tu dobu kníže tehdy nemocný; mělo však v čele maršálka ze Stenau, službu vůdce zastávajícího; pod ním velel princ Ferdinand, vojvoda Kurský a tentýž Patkul, který vlast svou s mečem v ruce proti Karlu XII. hájil, zastávaje prvé její práva pérem s nebezpečím života proti Karlu XI. Král švédský dal postaviti veliké lodě nového vynálezu, jichž krajní stěny mnohem vyšší než obyčejně jako mosty padací zdvihati a pokládati se mohly; když se zdvihly, kryly vojsko, jež nesly; když se položily, sloužily jemu za mosty k vystoupení na břeh. Kromě toho použil jiné lsti. Zpozorovav, že vítr věje od severu, kdež stál, k jihu, kde nepřátelé leželi, dal hromadu navlhčené slamy zapáliti, tak že hustý dým rozprostíraje se po řece Sasům zamezil pohled na jeho vojsko i na to, co činiti chtěl. Chráněn touto mlhou, dal lodě čedící slamou též naplněné od břehu odraziti, tak že dým neustále vzrůstaje a hnán jsa větrem nepřátelům do očí, neschopnými je učinil, aby se dozvěděli, zdaž král se přepravuje čili nic.

Mezi tím řídil sám provedení své válečné lsti. Jsa již uprostřed řeky, pravil jenerálovi Renskiöldovi: „Hle, Dvina nebude horší než moře kodaňské, věřte mně jenerále, my je porazíme.“

Za čtvrt hodiny přirazil k druhému břehu a mrzel se, že vstoupil teprv čtvrtý na břeh. Ihned dal děla z lodí vypraviti, a hotovil se k bitvě, aniž by nepřátelé dýmem zacloněni tomu se byli mohli příčiti kromě několika ranami na

bůhzdař vystřelenými; když vítr mlhu rozehnal, viděli Sasové krále švédského již proti sobě táhnouti.

Maršálek Stenau nezmařil ani okamžení; sotva že Švédy zočil, vrhl se na ně s nejlepší částí své jízdy. Silné naražení toho zástupu v okamžení, kde Švédové své prápory teprv pořádali, přivedlo je v nepořádek; rozstoupli se, byli proraženi a až k řece pronásledováni. V okamžení je král švédský uprostřed vody tak lehce shromáždil. jako-by přehlídku držel. Pak odrazili vojáci, těsněji než prvé postupujíce maršálka Stenaua a táhli na planinu. Stenau pozoroval, že se jeho vojsko zarazilo; jsa schopný vůdce, ustoupil s ním na místo suché, močálem a lesem chráněné, v němž jeho dělostřelectvo stálo. Výhoda stanoviska a čas, jejž Sasům popřál, aby se ze svého dřívějšího užasnutí zotaviti mohli, navrátil jim opět prvotní statečnost. Karel neváhal na ně udeřiti: měl patnáct tisíc mužů. Stenau a vojvoda kurský měli asi dvanáct tisíc a pouze jedno dělo bez podstavku. Bitva byla krutá a krvavá; pod vojvodou padli dva koně; třikrát prorazil gardu královu, až konečně svržen byl s koně ranou puškovou hlavní zasazenou, čímž se nepořádek v celém vojsku tak zmohl, že se více o vítězství nepokoušelo. Jeho kyrysníci sotva že jej vyrvali pomačkaného a polo mrtvého ze středu šarvátky a z pod koní, kteří po něm šlapali.

Po vítězství spěchal král švédský do Mitavy hlavního města Kurska. Veškerá města téhož vojvodství vzdala se jemu na milost; bylo to více cestování než dobývání. Bez zastavování postupoval do Litvy na cestě vše podmaňuje: lichotivé zadostiučinění pocítil a sám je projevil, když do téhož Birzenu co vítěz vkročil, v němž král polský a cár několik měsíců před tím jeho záhubu byli uzavřeli.

V městě tom uzavřel, že krále polského pomocí samých Poláků s trůnu svrhne. Když jednoho dne tím předsevzetím zaujat a svou výstřední střídmost zachovávaje v hlubokém mlčení pohřížen ve svých velkolépých zámyslech při tabuli seděl, podotkl přítomný německý plukovník dosti hlasitě, aby

slyšán býti mohl, že kvasy, jež cár a král polský na témž místě byli drželi, od stolování Jeho Veličenstva poněkud se líšily. „Ano, pravil král vstávaje, a já jim tím snadněji strávení poruším.“ Skutečně připojiv tehdy něco politiky důrazu své zbraně, nemeškal připravovati událost, o které přemítal.

Polsko, část starého Sarmatska jest o něco větší než Francie, méně odbydlena než ona, ale více než Švédsko: jeho obyvatelé byli teprv asi před sedmi sty a padesáti lety na víru křesťanskou obráceni. Jest to zvláštní věc, že jazyk Římanů, kteří přece nikdy do těchto krajin nevnikli, za dob nynějších nikde tak obecně se nemluví jako v Polsku; každý tam mluví latinsky i čeleď. Veliká tato říše jest velmi úrodná; leč obyvatelé nejsou průmyslní. Řemeslníci a kupci, jež v Polsku viděti lze jsou Skotové, Francouzové a především Židé; ti tam mají asi tři sta modlitebnic; a pro své množení se budou odtud vypuzeni jako ze Španěl: kupujíť oni za nepatrnou cenu obilí, zvěř, plodiny polní, vedou s nimi obchod do Gdanska a Německa, a prodávají šlechtě za drahou cenu vše, co slouží nádheře, již zná a již miluje. Tak zůstává tato země, nějkrásnějšími řekami zavlažovaná, na píci a solné doly bohatá, obilím posetá, vzdor svému nadbytku chudou, poněvač lid jest zotročen a šlechta hrdá a nečinná.

Správa zemská jest velmi věrný obraz staré keltické a gotické vlády všude jinde opravené aneb zjinačené: jest to jediný stát, jenž s hodností královskou jméno republiky zachoval.

Každý šlechtic jest oprávněn, svůj hlas dáti při volbě krále, ano i ním se státi. Nejkrásnější to právo spojeno jest s největším zlořádem: trůn téměř vždy je na odbyt; a jelikož Polák zřídka kdy dosti bohat jest, aby jej koupiti mohl, zaprodán bývá často cizincům. Šlechta a kněžstvo hájí svou svobodu naproti králi a ostatnímu lidu ji ujímají. Veškerý lid jest tam otrokem; takový jest osud člověčenstva, že všude největší část tím neb jiným spůsobem malému hloučku podrobena bývá! rolník tam pro sebe neseje, ale pro pána, je-

muž on sám, jeho pole i ruční práce náleží, a jenž jej prodati a utratiti může, jako zvěř zemskou. Kdožkoliv šlechticem jest, zavisí toliko na sobě; a má-li pro těžký přestupek souzen býti, třeba jest shromáždění celého národa; zatknouti se nesmí, pokudž nebyl odsouzen: tak nebývá téměř nikdy trestán. Jest tam mnoho chudých šlechticů; ti vstupují k mocnějším do služby a vykonávají za mzdu i nejsprostější práce. Slouží raději sobě rovným, než aby se obchodem obohacovali a osobují sobě, hlídajíce koně svých pánů, hodnost volitelů králů a ničitelů tyranů.

Kdo by krále polského v jeho slávě a královské důstojnosti spatřil, domýšlel by se, že vidí nejneobmezenějšího knížete Evropy; a on jest jím nejméně. Poláci uzavírají s ním takovou smlouvu, jaká se u ostatních národů mezi vládcem a poddanými předpokládá. Král polský sprošťuje hned při svém pomazání a u přísahy na pacta conventa*) své poddané v tom pádu, že by zákony republiky porušil, slibu poslušnosti.

On jmenuje veškeré hodnostáře a uděluje všecka důstojenství. Kromě pozemků a šlechtictví není nic dědičného v Polsku; syn vojvody a syn krále nemá žádný nárok na důstojnost otce svého; mezi králem a republikou jest však ten veliký rozdíl, že král žádnou udělenou hodnost nazpět vzíti nesmí, ale republika právo má, krále koruny zbaviti, kdyby zákony říšské překročil.

Na své výsady žárlivá šlechta prodává často své hlasy, ale zřídka kdy svou příchylnost. Sotva že krále zvolila, bojí se již jeho ctižádosti a opírá se jemu piklemi. Vysocí hodnostáři jež zvolil, a jež více svrhnouti nemůže, stanou se často jeho nepřátely, namístě aby zůstali jeho zvolenci. Ti, kteří jsou u dvora vázáni, bývají předmětem nenávisti ostatní šlechty: čímž vždy dvě strany povstávají; nezbytná to ba i nutná roztržka v zemi, kde krále míti a svobodu zachovati chtějí.

*) pacta conventa, uzavřené smlouvy s národem, na které král při nastoupení trůnu přisahati musil.

Záležitosti týkající se národa řídí zemské stavy na tak zvaném říšském sněmu. Sněmy tvoří sbor starostů a více šlechticů; starostové jsou vojvodové a biskupové: druhou řadu skládají poslanci jednotlivých sněmů každého vojvodství. Těmto velikým shromážděním předsedá arcibiskup hnězdenský, primat polský, místodržitel říše v době mezivládí a první osoba po králi; zřídka kdy bývá jiný kardinálem v Polsku než tento, poněvač římský purpur žádné přednosti v senatu neposkytuje a biskup stana se kardinálem nucen by byl dle svého pořadí v senatu zasedati aneb odříci se skutečných výsad důstojnosti, kterých ve své vlasti požívá, aby nároky na hodnost cizinskou zachoval.

Říšské sněmy mají se dle zákonů zemských střídavě v Polsku a v Litvě držeti: poslanci uzavírají o svých předlohách nezřídka s mečem v ruce, rovněž jako staří Sarmatové, od nichž pocházejí a někdy i v opilství, kterouž nectnost však Sarmatové neznali. Každý od svého sněmu vyslaný šlechtic užívá práva, jakého v Římě tribunové lidu měli, může se totiž zákonům senatu opříti; jediný šlechtic, který vyřkne o d p í r á m, zastaví slovem tím jednohlasné uzavření všech ostatních; a když se z místa sněmovního vzdálí, musí se sněm rozejíti.

Proti nepořádkům, které pocházejí z tohoto zákonu, užívá se prostředku ještě nebezpečnějšího. Polsko bývá zřídka bez dvou stran. Když jednomyslnost ve sněmích říšských nemožná jest, utvoří každá strana konfederaci,*) v kterých se většinou hlasů uzavírá, aniž se na odpor menšiny zřetel béře. Taková shromáždění nezákonná sice, ale užíváním zasvěcená dějí se ve jmenu krále, jakkoliv nezřídka bez jeho srozumění a proti jeho prospěchu; rovněž asi, jako liga ve Francii jmeno Jindřicha III. nadužívala, aby jej potlačila a jako parlament anglický, který Karla I. na popravišti utratiti dal, v čelo

*) zvláštní spolčení jednomyslných sněmovníků, jenž se pak konfederaty zovou.

svých výměrů, k jeho záhubě uzavřených jmeno téhož knížete kladl. Když se rozmíšky skončily, záleží to na vůli říšského sněmu, chce-li uzavření takových konfederací potvrditi aneb zrušiti; ba sněm může i vše změniti, co předešlý uzavřel, tím samým právem, jako král v státech samovládných zákony svého předchůdce i své vlastní vyzvednouti může.

Šlechta, jež zákony republice dává, tvoří též její moc; při vážných potřebách vsedá na koně a může vojsko více než sto tisíců mužů sestaviti: tato veliká armáda pospolitou nazvaná, těžce se pohybuje a špatně se řídí; obtíž zaopatřování potravy a píce ničí možnost, aby se delší dobu pohromadě udržela: kázeň, podřízenost a zkušenost jí schází; ale láska k svobodě, která ji oživuje, činí ji vždy strašlivou.

Lze nad ní zvítěziti, ji rozptýliti, ba i nějakou dobu v otroctví udržeti; ale ona svrhne brzy jařmo to: rovná se třtině, již bouře sice k zemi skloní, která se ale opět povznese, jak mile vítr douti přestal. Z té příčiny nemají také žádných pevností; sami chtějí býti hrází své republiky: také netrpí nikdy, aby král tvrze stavěl, poněvač se obávají, aby jich méně k obraně než k utlačování nepoužíval. Celá země jest, vyjímaje dvou neb tří pohraničních pevností otevřena: tak že jsou nuceni v době domácích a cizích válek, když sobě předsevzali nějaké obležení vydržeti, na spěch náspy z hlíny dělati, staré napolo sesuté zdě opravovati, příkopy téměř vyplněné rozšiřovati; a město bývá dobyto, prvé než se opevňování dokončilo.

Pospolita nebývá vždy na koni, aby hlídala zem; vsedá jen na koně k nařízení říšského sněmu, někdy také při velikém nebezpečí k pouhému rozkazu královu.

Obyčejná polská stráž jest vojsko republikou vždy vydržované: skládá se ze dvou pod dvěma rozličnými velitely stojících sborů; první sbor jest polský a má šest a třicet tisíc mužů čítati; druhý dvanáct tisíc mužů čítající jest litevský. Oba velitelové jsou samostatní; jakkoliv je král ustanovuje, skládají ze svých tažení jen republice účty a požívají

vrchní moc nad svým lidem. Plukovníci jsou neobmezení páni svých pluků, vydržování jich a vyplácení mzdy náleží jim a závisí na jich možnosti; jelikož však sami zřídka kdy placeni bývají, plení zem, ničí rolníky, aby lakotnosti své a svého vojska vyhověli. Polští páni staví u svého vojska větší nádheru na odiv než v městech; jich stány jsou krásnější jich domů. Jizda, tvořící dvě třetiny celého vojska obsahuje téměř samé šlechtice a značí se krásou koní, skvostným rouchem a řemením.

Zvlášt branci, mezi nimiž se husaři a kyrysníci rozeznávají, táhnou jen v průvodu několika sluhů, kteří drží jich příruční koně ozdobené uzdami s plíšky a knoflíky stříbrnými, sedly vyšívanými, s ohlávkou a třmeny pozlacenými, mnohdy z ryzého stříbra, pokrývkami vlekoucími se dle spůsobu Turků, jichž nádheru Poláci co nejvíce nápodobí.

Rovněž jako tato jízda ozdobená a nádherná, byla pěchota otrhaná, špatně oděná, špatně ozbrojená, bez roucha předepsaného a v ničem stejného; tak to alespoň kolem roku 1710. bylo. Tato pěchota, která se tatarským poběhlíkům podobala, snáší s podivu hodnou vytrvalostí hlad, zimu, trmácení a všecky svizele války.

U polského vojska jeví se dosud povaha starých Sarmatů, předků jejich; totiž rovněž málo kázně, stejná zběsilost při útoku, táže hotovost k útěku a do bitvy se navrácení, táže krvežíznivost při usmrcování, když vítězí.

Král polský lahodil sobě z počátku, že toto dvojí vojsko v pádu potřeby, v jeho prospěch bojovati bude, že se pospolita k jeho rozkazu ozbrojí, a že veškerá tato moc se Sasy, jemu poddanými a Rusy, jeho spojenci, sloučená, takové množství utvoří, před nímž se malá hrstka Švédů ani objeviti neodváží. Rázem však viděl se zbavena těchto pomůcek právě tím, že pečoval, aby je všechny zároveň měl.

Ve svých dědičných zemích neobmezené vládě zvyklý, domníval se nepochybně, že v Polsku rovněž tak vládnouti bude, jako v Sasích. Hned počátek jeho vladaření utvořil

nespokojence; první jeho kroky rozhořčily stranu, která se byla jeho zvolení protivila a odcizily téměř všechny ostatní. Polsko reptalo, že svá města saskými posádkami a hranice vojskem zaplavené vidělo: národ ten, více žárliv, aby zachoval svou svobodu, nežli dychtiv sousedy své napadati, nepovažoval dokonce válku krále Augusta proti Švédům a vpád do Livonska za podnik republice prospěšný: neboť těžko klamati národ svobodný v tom, co mu v pravdě prospěšné jest. Poláci tušili, kdyby válka bez jejich srozumění započatá nešťastně dopadla, že by říše jejich, se všech stran otevřená, kořistí krále švédského se stala; a že kdyby šťastně dopadla svému vlastnímu králi podrobeni by byli, který, jsa rovněž tak pánem Livonska jako Sas, Polsko těmi dvěma zeměmi by sevřel. Uvažujíce, že se buď otroky stanou krále, jejž byli sobě zvolili, aneb Karlovi XII. právem uraženému v plen upadnou, pozvedli jednohlasný odpor proti válce, která jak se domnívali více proti nim než proti Švédům čelila; Sasy a Rusy považovali za nástroje svých okovů.

Jak mile viděli, že král švédský vše co mu v cestu přišlo byl porazil a že s vítězným vojskem do středu Litvy se blíží, projádřovali se tím svobodněji proti pánu svému čím nešťastnějšími byli. Tehdy byla Litva na dvě strany, stranu knížete Sapiehy a stranu Oginského rozpoltěna. Tyto dvě strany rozpředše z počátku rozmíšky soukromné roznítily válku občanskou. Král Švédský přidržel se knížat Sapiehy, a Oginski Sasy málo podporován viděl svou stranu téměř zničenou.

Vojsko Litevské, jež tyto rozmíšky a nedůstatek peněz na malý počet ztenčily, rozptýlil vítěz na částky. Malá část, co s králem polským držela, byla roztroušena v malé zástupy prchajících vojínů, kteří po zemi bloudíce lupem se živili. V Litvě viděl August toliko slabotu své strany, nenávist svých poddaných a nepřátelské vojsko, jež pohaněný, vítězný a nesmířitelný král vedl.

V skutku bylo v Polsku armády; ale na místě třiceti tisíců, co zákonem předepsaného počtu, nečítala ani osmnáct

tisíc; a byla netoliko špatně placena a špatně ozbrojena, ale i vůdcové její nevěděli ještě, ku které straně se přidati mají. Jedinou spásou králi bylo, aby šlechtě nařídil, že jej následovati má; neodvážil se však k tomu obávaje se odepření, čímž by se jeho slabost velice byla odkryla a tímže způsobem i zvětšila.

V tomto zmatku a nejistotě žádala veškerá vojvodství říše krále o svolání sněmu; rovněž jako v Anglicku veškeré stavy v krutých dobách králi žádosti předkládají, aby svolal parlament. August potřeboval více vojska než sněmu, na němž se skutky králů skoumají. Aby však národ proti sobě docela nerozhořčil musil jej svolati: byl tedy na druhého prosince 1701 do Varšavy ustanoven. Brzy shledal, že Karel XII. v tom shromáždění alespoň tolik moci měl co on. Ti, kteří se drželi Sapiehy, Lubomírského, a jich přátelé, vojvoda Lesczinský korunní pokladník, jenž za své povyšení králi Augustovi povinnován byl a především stoupenci princů Sobieských byli vesměs králi švédskému tajně nakloněni.

Nejdůležitější z jeho stoupenců a nejnebezpečnější nepřítel krále polského byl kardinal Radjuski arcibiskup hnězdenský, primat říšský a předseda říšského sněmu: byl to muž pln úskoků a potměšilosti ve svém jednání, úplně ovládaný ctižádostivou ženou, již Švédové paní kardinalovou nazývali a která jej k piklům a strannictví neustále ponoukala. Král Jan Sobiesky *) předchůdce Augusta učinil jej nejprvé biskupem

*) Jan Sobiesky zasedl roku 1673 jmenem Jana III. na polský trůn. Svět v něm ctí nejznamenitějšího reka té doby; válčil šťastně proti nájezdům toho času ještě výbojných Turků, urval jim část Podolie (krajiny k polské říši náležející), kterou prvé dobyli a proslul zvlášt svou vydatnou pomocí, kterou císaři rakouskému Leopoldovi I. proti Turkům ochotně přispěl. Když Turci r. 1684 Vídeň oblehli, a Víděňané, jenž se s chrabrým vůdcem hrabětem Ridigerem ze Stahrembergka udatně bránili a přesile nepřátelské odolati nemohli, tuť objevil se Jan Sobiesky v čele chrabrých Polanů právě v rozhodné době, dobyl nad oblehajícími tak úplného vítězství, že Turci celé ležení vítězům zanechavše z Rakous kvapem utekli a nikdy více se

Varmye a místokancléřem říše. Radjuski jsa toliko biskupem obdržel kardinalskou hodnost přízní téhož krále: tato hodnost otevřela jemu rychle cestu k primatu; spojiv takto u sebe vše co úctu lidskou zbuzuje, mohl mnoho beztrestně podniknouti.

Po smrti krále Jana použil svého vlivu, aby prince Jakuba Sobieskyho na trůn dosadil; ale převeliká nenávist, jakou cítili k otci, jakkoliv velikým můžem byl, syna od trůnu vzdálila. Na to spojil se kardinal primat s abém Polignakem vyslancem francouzským, aby korunu princovi Kontimu zaopatřil, kterýž také zvolen byl. Ale saské peníze a vojsko zvítězily nad jeho vyjednáváním; konečně dal se uchvátiti stranou, která volence saského korunovala, a čekal s trpělivostí na příležitost, kde by mezi národem a novým králem rozbroj roznítiti mohl.

Vítězení Karla XII. ochrance prince Jakuba Sobieskyho, válka občanská v Litvě, všeobecné horlení myslí proti králi Augustovi přivedly kardinala primata na doměnku, že byl nastal čas, kdeby mohl zapuditi Augusta do Sas a synovi krále Jana cestu k trůnu otevříti. Princ tento, prvé nevinným předmětem nenávisti Polanů, počal od té doby jejich miláčkem býti, co krále Augusta nenáviděli; ale neodvážil se tehdy ještě myšlénku tak velikého převratu pojímati; an mezi tím kardinál nepozorovaně základ k tomu položil.

Z počátku zdálo se, jako by krále s republikou smířiti chtěl: rozeslal oběžné listy v duchu zdánlivě smířlivém a přá-

---

tam neobjevili. Tím skutkem zachránil říši rakouskou. Až dosud lze viděti v zbrojnici vídeňské znamenité turecké pozůstatky z téhož obležení. Že se Sobieski s jeho výtečnými vlastnostmi Polanům nezachoval zavinila prý lakomost jeho manželky; že ale úpadek polské říše, víc a více se již objevující nezastavil, nebyl on, ale nerozumné zřízení Polska vinno. Pacta conventa vázala krále tak, že bez jednomyslného svolení říšského sněmu, jež nesmyslná žárlivost téměř vždy přerušila, nic prospěšného pro říši podniknouti nemohl. Šlechta pečovala pouze o zachování svých výsad a utlačovala obecný lid jak jen mohla: ona jedině zavinila pád Polska.

telském sestavené; obyčejná a známá osidla, kterými se však lidé snadno zaslepiti dají: králi švédskému psal pohnutlivý list, zapřísahaje jej ve jmenu toho, jemuž se všichni křesťané stejně klaní, aby Polsku a jeho králi mír daroval. Karel XII. odpověděl více úmyslům kardinálovým než jeho slovům: zůstal zatím se svým vítězným vojskem ve velkovojvodství Litevském, prohlasiv, že říšský sněm znepokojovati nechce; že proti Augustovi a Sasům, nikoliv ale proti Polanům válku vede; a že vzdálen toho, aby na republiku útoky činil, ji útisku zbaviti přišel. Tyto listy a odpovědě byly pro veřejnost. Poslové, kteří neustále mezi kardinálem a hrabětem Piperem chodili a tajné schůze u tohoto prelata byly pružiny, nimiž se říšský sněm pohyboval: sněm navrhl, aby se vyslanectví ku Karlovi XII. odeslalo a od krále jednohlasně žádalo, aby Rusy na hranice více nevolal a své saské vojsko nazpět poslal.

Neštěstí Augustovo bylo již hotovo tím, co sněm od něho požadoval. Spolčení s Ruskem v Birzenu tajně uzavřené stalo se rovněž tak neužitečným, jako dříve bylo se zdálo hrozivým. Jemu bylo zhola nemožno, cárovi padesát tisíc Němců poslati, které že v říši sebere, jemu slíbil. Cár sám nebezpečný soused Polska nespěchal na pomoc se vší svou mocí říši rozpoltěné, z které mnohou loupež získati doufal; obmezil se na to, že do Litvy dvacet tisíc Rusů odeslal, kteří tam hůř řádili nežli Švédové, všady před vítězem utíkajíce a dědiny polské plenice až švédskými jenerály pronásledováni a nemajíce více čeho loupiti, po tlupách do své vlasti se navraceli. Co se týče zbytku saského u Rikavy poraženého vojska odeslal je král August na přezimování a doplnění do Sas, aby touto obětí, jakkoliv vynucená byla, rozhněvaný polský národ opět sobě naklonil.

Válka změnila se nyní v pletichy. Říšský sněm byl téměř na tolik stran rozpoltěn, kolik tam bylo vojvodů; jeden den měly zájmy krále Augusta převahu, druhého dne byly zavrženy. Celý svět žádal svobodu a spravedlnost, ale žádný nevěděl co jest býti svobodným a spravedlivým; takto mařil

se čas tajnými pletichami a veřejným řečněním. Sněm nevěděl ani co by chtěl, ani co by činiti měl: v dobách občanských zmatků nenalezají velká shromáždění dobré porady, neboť buřitelé bývají tam drzí, lidé dobrého smýšlení však obyčejně bázliví. Sněm rozešel se hlučně dne 17. února 1702 ztráviv tři měsíce pletichami a váháním. Starostové, což jsou biskupové a vojvodové, zůstali ve Varšavě. Polská starešina má právo prozatímné zákony dávati, které říšský sněm zřídka kdy zvrátí: toto méně četné, však činnosti uvyklé shromádění, nebylo tak hřmotné a uzavíralo rychleji.

Ustanovilo se na tom, aby se poselství, jak je říšský sněm byl navrhl, ku králi švédskému vypravilo, aby pospolita na koně vsedla a pro každý případ pohotově se držela: učinilo se několik opatření, aby zmatky v Litvě se ukončily a více ještě, aby zmenšily vliv svého krále, ač jeho jim méně báti se bylo než vlivu Karlova.

August tehdy raději přijal kruté podminky od svého vítěze než od svých poddaných. Rozhodl se, že krále švédského o mír požádá a chtěl s ním tajnou úmluvou uzavřiti. Tento krok bylo třeba tajiti před starešinou, jíž ještě za nepřítele mnohem tvrdošijnějšího považoval.

Byla to záležitost choulostivá; a tu svěřil hraběnce Königsmarkové, švédkyni vysokého rodu, které tehdejšího času nakloněn byl: byla to ona, jejíž bratr nešťastnou smrtí pověstným se stal a jejíž syn vojska ve Francii s výsledkem a slávou vedl. Duchem a krásou v celém světě proslulá paní, byla k provedení nějaké záležitosti schopnější než kterýkoliv ministr; a jelikož v státech Karla XII. statky měla a delší dobu při jeho dvoře se byla zdržovala, nescházelo na podstatné zámince k návštěvě tohoto knížete. Přišla tedy do ležení švédského v Litvě a obrátila se především na hraběte Pipera, který jí velmi nerozvážně slyšení u svého pána slíbil. Hraběnka měla kromě jiných dokonalostí, které ji činily osobou velmi půvabnou v Evropě, i tu zvláštní schopnost, že jazyky mnoha zemí, které nikdy nespatřila s takovou ušlechtilostí mlu-

vila, jako by tam zrozena byla; bavívalať se i básněním veršů francouzských, že by ji byl někdo za osobu ve Versailu zrozenou považoval: složila některé pro Karla XII., jichž dějepis opomenouti nesmí; uvedla tam bohy báječné, kteří veškeré rozmanité ctnosti Karla chválí: báseň pak takto končila:

Tu z bohů každý promluviv o slávě jeho činění
Již napřed nyní zaslíbil jej chrámu pomění
Venuše i Bachus však, ti oba mlčeli.

Tolik duchaplnosti a půvabu bylo ztraceno u člověka jakým byl král švédský; setrvale odmítal její návštěvu. Proto předsevzala sobě, že na cestě jej vyhledá, kde časté procházky koňmo konával. A skutečně potkala jej jednoho dne na stézce velmi úzké; jakmile jej spatřila, slezla s vozu: král ji bez promluvení slova pozdravil, přeložil uzdu svého koně a obrátil se okamžitě; tak hraběnka Königsmarkova za svou cestu jiného zadostiučinění nedosáhla, leč že se mohla domnívati, švédský král že žádného se nebojí, leč jí.

Králi polskému nezbývalo pak nic jiného, než vrhnouti se v náruč starešiny: učinil jí návrhy vojvodou marienburkským; předně, aby jemu vojsko republiky, kterému by dvě čtvrtiny ze svých vlastních peněz napřed vyplácel, k volnému použiti postoupila; za druhé, aby jemu dvanáct tisíc Sasů do Polska nazpět povolati dovolila. Kardinál primat dal jemu rovněž tak krutou odpověď, jaké bylo odmítnutí krále švédského; pravil vojvodovi marienburkskému ve jmenu shromáždění, „že se rozhodlo, ku Karlovi XII. posly vypraviti a že by jemu neradil, aby Sasy opět povolal.“

V tomto výstředním pádu chtěl král alespoň stín královské moci zachovati. Odeslal svého komořího ku Karlovi, aby od něho vyzvěděl, kdy a jak jeho švédské veličenstvo vyslance krále svého pána a republiky přijmouti hodlá. Nešťastným spůsobem zapoměl požádati o švédský pas pro svého komořího. Král švédský dal jej na místě vyslyšení do vězení uvrci, pravě, že od republiky posly očekává ale žádného od

krále Augusta. Takové porušení mezinárodního práva mohl si jen silnější dovoliti.

Karel pak zanechav za sebou posádky v některých městech litevských, postupoval na Grodno, město sněmy, které se tam držívají v Evropě proslulé, ale špatně stavené a velmi bídně opevněné.

Několik mil za Grodnem potkal vyslanectví republiky: sestávalo z pěti starostů: tito chtěli především uspořádati jistý obřad, jejž král dokonce neuznával; žádali, aby se republika titulovala jmenem nejjasnější a aby se jim povozy krále a starostů vstříc poslaly: jim odvětilo se, že se republika co věhlasná a nikoliv co nejjasnější osloví; že král nikdy povozů nepoužívá; že má kolem sebe mnoho důstojníků ale žádné starosty; že jim jednoho jenerálního poručíka naproti pošle, a oni aby přijeli na vlastních koních.

Karel XII. přijal je ve svém stánu s jakousi vojenskou nádherou: jejich rozmluva byla velmi opatrná a zatemnělá; bylo znáti, že se Karla XII. bojí a že Augusta nemilují, ale že to za potupu považují, k rozkazu cizince králi, jejž byli zvolili, korunu odejmouti. Nic se neuzavřelo a Karel XII. jim konečně na srozuměnou dal, že uzavře ve Varšavě.

Jeho pochod předešlo provolání, jímž kardinál a jeho strana Polsko v osmi dnech zaplavili. V tom dopisu vyzýval Karel veškeré Poláky, aby svou mstu s jeho spojili, a hleděl jim dokázati, že jejich zájmy a jeho stejné jsou; zatím však byly velmi rozdílné: ale provolání toto podporováno jsouc četnou stranou, zmatkem starešiny a blížením se dobývatele, učinilo velmi mocný dojem. Karla musili za ochránce uznati, poněvač ním býti chtěl, a poněvač se za velmi šťastné pokládati mohli, když se tím titulem spokojil.

Starostové, kteří proti Augustovi byli, oznamovali dopis ten před jeho vlastníma očima veřejně; malá jemu příchylná část mlčela. Když se konečně rozhlásilo, že se Karel rychlým pochodem blíží, chystali se všichni v zmatku k odjezdu: mezi prvními, jenž Varšavu opustili, byl kardinál; většina zrychlila

svůj útěk, jedni, aby na svých statcích vyvinutí té záležitosti očekávali, druzí, aby své přátele k obraně povzbudili. U krále pozůstali toliko. vyslanec císaře německého a cárův. papežský legát, několik biskupů a vojvodů. jež osud k němu poutal. Bylo třeba uprchnouti, a ještě se v jeho prospěch nic neuzavřelo; spěchal. aby se s malým počtem starostů, který ještě starešinu představoval. před odjezdem porada odbývala. Jakkoliv pro jeho službu horlili. byli přece Poláci; všichni cítili veliký odpor proti saskému vojsku, že se neodvážili jemu povoliti, aby více šesti tisíc ku své obraně povolal; a ještě uzavřeli. aby těch šest tisíc mužů vrchní jenerál Polska vedl a aby hned po uzavření míru nazpět posláni byli. Vojska republiky ponechali jemu k volnému používání.

Po docílení toho výsledku opustil král Varšavu příliš slabý naproti svým nepřátelům a málo potěšen i vlastní svou stranou: ihned dal oběžními listy uveřejniti, aby se pospolita a vojska, kterých kromě pouhého jmena téměř ani nebylo, shromáždila. V Litvě, kdež byli Švédové, nebylo čeho doufati. Polské vojsko na malé zástupy ztenčené, nemělo ani zbraní, ani zásob, ani dobré vůle. Větší část šlechty ustrašené, nerozhodnuté, aneb rozmrzelé zůstala na svých statcích. Nadarmo nařizoval zemskými zákony zmocněný král všem šlechticům pod ztrátou hrdla, aby na koně vsedali a jej následovali; počali již pochybovati, smějí-li jej poslouchati: jeho veliká pomoc spočívala však na vojsku jeho knížectví, kdež pro způsob vlády docela neobmezené neposlušenství se obávati nepotřeboval. Dvanáct tisíc Sasů již tajně povolal a ti se o překot blížili; povolal ještě osm tisíc, kteréž byl císaři přislíbil ve válce německé říše proti Francii a jež nyní pro nesnáz, v kterou uvržen byl, nazpět povolati musil. Povoláním tolika Sasů do Polska, povzbudil veškeré mysle proti sobě a porušil usnešení příchylné strany, která jemu toliko šest tisíc povolila: věděl však dobře, že pakli zvítězí, žádný stěžovati sobě nedovolí. a pakli přemožen bude, jemu ani neodpustí, kdyby byl toliko povolených šest tisíc mužů povolal.

Mezi tím co jeho vojsko v odděleních přicházelo, a on od vojvodství k vojvodství šlechtu sobě nakloněnou sbíral, přitrhl král švédský konečně dne 5. května 1702 k Varšavě. Na první vyzvání se jemu brány otevřely; odstranil polskou posádku, rozpustil městskou obranu, zařídil všude strážní sbory a nařídil obyvatelům, aby všecky své zbraně odevzdali: leč spokojen, že je odzbrojil a nechtěje je rozhořčiti, požádal od nich toliko sto tisíc franků kontribuce.

Tu dobu shromáždil August své síly v Krakově; a byl velmi překvapen, že tam kardinál primat přišel: muž ten chtěl snad až ku konci slušnost ve svém jednání zachovati, a krále svého uctivým spůsobem vypuditi; dal jemu na srozuměnou, že jest král švédský jak se zdá k slušnému narovnání nakloněn a prosil pokorně o dovolení, aby se jemu představiti směl. August udělil co odepříti nemohl, totiž volnost, aby jemu škoditi mohl.

Kardinál primat spěchal hned ku králi švédskému, jemuž představiti dosud se nebyl odvážil; v Pragě blíž Varšavy spatřil knížete avšak beze všech obřadů, jichž se k vůli vyslancům republiky bylo konalo.

Viděl toho dobývatele rouchem z hrubého, modrého sukna s měděnými, pozlacenými knoflíky oděného, ve vysokých botech, v rukavicích z kůže bůvolové, které jemu po loket dosahovaly, v jízbě bez čalounů, u přítomnosti vojvody holštýnského jeho svata, hraběte Pipera, prvního ministra a několika jenerálů. Král pokročil kardinálovi vstříc; stojíce porokovali pospolu čtvrt hodiny, a Karel ukončil rozmluvu následujícími, nahlas pronešenými slovy: „Nezjednám Polanům míru nezvolí-li jiného krále.“ Kardinál, jenž takové vyjádření očekával, oznámil je bez prodlení všem vojvodstvím, ujišťuje, že jemu největší nelibost spůsobilo a zároveň že v přítomných okolnostech nevyhnutelné jest, aby vítězovi se zavděčili.

Z této zprávy seznal král polský, že musí svůj trůn bitvou buď ztratiti aneb zachovati; k tomuto velikému rozhodnutí vyčerpal veškeré své prostředky. Veškeré saské

vojsko bylo přitrhlo od hranic saských: šlechta vojvodstv krakovského, kdež se ještě zdržoval, hrnula se, aby jemu své služby nabídla; on sám každého šlechtice povzbuzoval, aby pomněl své přísahy: slíbili jemu, že pro něho krev svou až do poslední kapky vycedí. Jejich pomocí a vojem, který se vojskem korunním jmenoval sesílen, postupoval poprvé, aby krále švédského osobně vyhledal: našel jej brzy ku Krakovu postupujícího.

Oba králové spatřili se dne 13. července na šíré rovině blíže Klisova mezi Varšavou a Krakovem. August měl asi dvacetčtyry tisíce mužů; Karel XII. měl jich jen dvanáct tisíc: bitva počala výstřely dělostřelců. Při prvním výstřelu Sasů dostal vojvoda holštínský, švédskou jízdu vedoucí, mladý, udatný a ctnostný kníže dělovou kuli do ledví. Král tázal se, je-li mrtev; pravilo se jemu že ano: nic neodpověděl; několik slzí ukáplo z jeho očí: na okamžení přikryl tvář rukama; pak pustiv koni plnou uzdu vrhl se do středu nepřátel v čele svých gard.

Král polský učinil vše, co se od knížete, který pro svou korunu bojuje, očekávati dalo; sám vedl svá vojska třikrát do boje nazpět: bojoval však pouze se svými Sasy, Poláci tvořící jeho pravé křídlo uprchli ihned při počátku bitvy, jedni ze strachu, druzí ze zlé vůle. Převaha Karla XII. překonala vše; dobyl úplného vítězství: nepřátelské ležení, prapory, dělostřelectvo i vojenská pokladnice Augustova jemu zůstaly. Nezdržoval se však na bojišti, ale táhl přímo na Krakov, stíhaje krále polského před ním utíkajícího.

Měšťané krakovští měli dosti smělosti, že uzavřeli své brány před vítězem; dal je vypáčiti. Posádka neodvážila se však ani jednou vystřeliti; hnal ji bičem a holí až do hradu, kam zároveň s ní vkročil. Jediný dělostřelecký důstojník odvážil se a chtěl dělo vypáliti, Karel přiskočil k němu a vytrhl mu zápalku: tu velitel vrhl se k nohoum krále. Tři švédské pluky byly u měšťanů libovolně ubytovány a městu sto tisíc tolarů kontribuce uloženo. Když hrabě Steinbock za gubernátora města

ustanovený slyšel, že v hrobce králů polských, která se v Krakově v kostele sv. Mikuláše nalezá, klenoty uschovány jsou, dal ji otevříti: nalezly se tam zlaté a stříbrné ozdoby, které kostelům náležely: část se z nich vzala a Karel XII. poslal sám zlatý kalich jednomu švédskému kostelu; čin ten byl by proti němu katolické Polsko rozhořčil, kdyby bylo něčeho bývalo, co by hrůzu jeho zbraní bylo překonati mohlo.

V pevném předsevzetí, pronásledovati krále Augusta bez ustání, opustil Krakov. Několik mil od města padl jeho kůň a roztříštil jemu stehno: musili jej do Krakova nazpět dopraviti, kdež v rukou ranhojičů šest neděl v posteli ztrávil. Tato případnost poskytla Augustovi času na zotavení. Ihned dal v Polsku a v říši zprávu rozšířiti, že Karel XII. následkem svého pádu zemřel. Tato lichá zpráva, které se krátkou dobu věřilo, uvrhla veškeré mysle v úžas a nejistotu. August shromáždil v této krátké době veškeré říšské stavy, které již do Sandomiru svolány byly, do Marienburku pak do Lublina. Veliké množství se sešlo; jen málo vojvodství odepřelo vyslance. Získal téměř veškeré mysle velikomyslností, sliby a laskavostí králům neobmezeným tak nutnou, aby byli milováni a králům voleným, aby se udrželi.

Brzy byl říšský sněm z klamu liché zprávy o úmrtí krále švédského vyveden; ale veliké těleso bylo již pohnuto a dalo se unésti pobůdkou obdrženou; veškeří členové přísáhali, že svému vladaři zůstanou věrni; tak jsou sborové změnám podrobeni! Sám kardinál-primat tváře se jako by králi Augustovi byl ještě příchylným, přišel na sněm do Lublina; políbil tam králi ruku a nespíral se, složiti přísahu, jako ostatní. Přísaha ta obsahovala zařeknutí se, že se nic proti králi Augustovi nepodniklo a také nepodnikne. Král sprostil kardinála první polovice přísahy, a prelát přísáhal na druhou polovici začervenav se. Výsledek sněmu byl, že Polsko armádu padesáti tisíců mužů na svůj náklad k službám svého vladaře vydržovati bude; že se Švédům šest neděl lhůty dá, aby se vyjádřili, chtějí-li mír aneb válku, a podobná

lhůta knížatům Sapiehským, prvním původcům zmatků v Litvě, aby krále polského o milost prositi přišli.

Ale mezi těmi poradami Karel XII. pozdraviv se ze svého poranění svrhl vše před sebou.

Vždy stálý ve svém předsevzetí, že přinutí Poláky, aby svého krále sami s trůnu svrhli, dal pletichami kardinála-primata nové shromáždění do Varšavy na odpor Lublinskému svolati. Jeho jenerálové jemu předkládali, žeby se tato záležitost ještě do délky protáhnouti a průtahem zmařiti mohla; že se mezi tím Rusy proti sborům, které v Livonii a Igorsku zůstavil, denně tuží; že šarvátky, které se v těchto provinciích často mezi Švédy a Rusy udály, ne vždy ve prospěch oněch končily, a že konečně snad brzy jeho přítomnost tam nutnou bude. Karel rovněž tak neoblomný ve svém předsevzetí, jako ohnivý ve svém jednání, odpověděl jim: „Kdybych zde padesát let zůstati musil, neodešel bych, pokud krále polského s trůnu nesvrhnu.“

Shromáždění varšavské nechal ústně i písemně proti Lublinskému bojovati a vyhledávati, čím by své počínání ospravedlniti mohli dle zákonů říšských, zákonů to dvojsmyslných, jež každá strana dle své libosti vykládá a jež tolko výsledek činí nepopíratelnými. Sám pak rozmnoživ své vítězné vojsko šesti tisíci jezdců a osmi tisíci pěších, jež ze Švédska obdržel, táhl proti zbytkům saské armády, kterou u Klisova byl porazil, a která mezi tím časem, co jeho pád s koně jej k loži poutal, času získala, aby shromáždila a rozmnožila se. Tato armáda vyhýbala se jeho přiblížení a ustupovala ku straně pruské, severovýchodně od Varšavy. Řeka Bug byla mezi ním a nepřítelem: Karel přeplavil ji v čele své jízdy; pěchota hledala výše brod. K Sasům dorazili u místa Pultesk nazvaného. Jenerál Stenau jim velel, bylo jich asi deset tisíc. Král švédský, poněvač kvapně postupoval, nebyl jich více přivedl, jsa jist, že i menší počet by jemu postačil. Hrůza před jeho zbraní byla tak veliká, že polovice saského vojska, když se blížil, bez potýkání uprchla. Jenerál Stenau

držel se chvíli s dvěma pluky; hned potom byl však sám uchvácen všeobecným útěkem svého vojska. které se rozptýlilo dříve, než bylo poraženo. Švédové nezajmuli ani tisíc mužů a neusmrtili ani šest set, majíce více namáhání u pronásledování nežli u vraždění.

August, jemuž zbyly jenom zbytky Sasů na všech stranách poražených, ustoupil rychle do Tornu, starého města královských Prus na Visle, které pod ochranou Polska stojí. Karel se ihned rozhodl, že jej oblehne. Král polský, jenž se tam dosti jistým necítil, ustoupil a spěchal do všech koutů Polska, kdeby ještě něco vojska shromážditi mohl, a kam tažení švédská ještě nebyla vnikla. Avšak Karel nemohl po tolika rychlých pochodech, přeplavuje řeky a spěchaje s pěším vojskem na koních za jezdci umístěným, děla zároveň k Tornu dopraviti; musil čekati, až jemu ze Švédska po moři přišly. Očekávaje je, několik mil od města se postavil; často přiblížil se příliš blízko k náspům, aby je prozkoumal; jednoduchý šat, jaký vždy nosil, prospěl jemu při těchto nebezpečných vycházkách tak velice, jak se nebyl nikdy nadál; zamezil, aby byl pozorován a od nepřátel na něho měřeno, kteří by byli zajisté naň střelili.

Jednoho dne pokročiv velmi daleko ku předu s jedním ze svých jenerálů jmenem Lieven, který modrým, zlatem vyšívaným rouchem oděn byl, obával se, aby tento jenerál příliš pozorován nebyl; nařídil jemu tedy, aby se uschoval za něho, puzen velikomyslností, která jemu byla tak přirozenou, že ani na to nepomýšlel, že život svůj zřejmému nebezpečí vydává, chtěje zachrániti onen svého poddaného. Lieven, velmi pozdě pochybení své poznávaje, že oblekl znatelné roucho, které zároveň ty, kteří u něho jsou, do nebezpečí uvádí, a rovněž se obávaje o krále, na kterémkoliv místě by byl, otálí, má-li uposlechnouti: v okamžení co toto váhání trvalo, vzal jej král za ruku, postavil se před něho a pokryl je; v tom okamžiku kule dělová, přiletěvši se strany, jenerál mrtvého porazila na témž místě, jež král sotva byl opustil. Smrt

toho muže, právě na místě něho, an jej zachrániti chtěl usmr-ceného, nemálo přispěla, že byl potvrzen ve své domněnce, již po celý život choval o úplném předurčení, a spůsobila v něm víru, že osud zachrániv jej tak zázračně, k vykonání velikých skutků jej zachoval.

Vše se jemu dařilo, jeho vyjednávání i jeho zbraně byly stejně šťastny. Byl téměř v celém Polsku přítomen; neboť polní maršálek Renskiöld stál v středu státu s velikým sborem armádním. Asi třicet tisíc Švédů, pod rozličnými jenerály na severu a na východu po hranicích Ruska rozložených zadržovalo namáhání celé ruské říše; a Karel stál na západě na druhém konci Polska v čele vybraného vojska.

Dánský král vázán smlouvou travendálskou, již pro svou málomocnost zrušiti nemohl, choval se tiše. Tento velerozumný vladař neodvážil se svou mrzutost na jevo dáti, že krále švédského tak na blízku svých států viděl. Dále pak vojvodství bremské, poslední to území starých švédských výbojů jsouc silnými posádkami naplněno, otevřelo ještě dobývateli tomu brány do Sas a do německé říše, an na jihovýchod mezi řekami Labem a Vezerou táhl. Tak bylo vše od německého moře až téměř k ústí Dněpru, což činí celou šířku Europy, a až k branám Moskvy v poděšení a očekávání povšechného převratu. Jeho lodě, ovládajíce moře baltické, používaly se k převážení zajatých v Polsku do jeho země. Švédsko uprostřed toho velikého ruchu pokojné, požívalo hlubokého míru a těšilo se ze slávy svého krále, aniž jakého břemena při tom zakoušelo, poněvač jeho vítězné vojsko nákladem přemožených se platilo a vydržovalo.

V tom všeobecném klidu na severu vůči zbraně Karla XII. opovážilo se Gdansk jej uraziti. Čtrnáct fregat a čtyricet nákladních lodí přiváželo králi posilu šesti tisíců mužů s děly a s nábojem k ukončení obležení Tornu; posila ta musila nahoru po Visle jeti. Při ústí této řeky leží Gdansk, město zámožné a svobodné, které s Tornem a Elbinkem v Polsku těchže výsad požívá, jako říšská města v Německu. Obdobně

dotýkali se jeho svobody Dánové, Švédové a několik německých knížat a toliko vzájemná žárlivost těchto mocností zachovala ji. Hrabě Steinbock, jenerál švédský, svolal magistrát k nařízení krále a žádal o průchod pro vojsko a střelivo. Z nerozumu, který se nacházívá u takových, jež s mocnějšími vyjednávají, neodvážil se magistrát jeho žádosti ani určitě odporovati ani svolení uděliti. Jenerál Steinbock dobyl si násilím více nežli byl žádal; ano vynutil i na městu sto tisíc tolarů kontribuce, níž své nerozumné odmítnutí zaplatilo. Když konečně posila vojska, děl a střelců k Tornu přirazila, počalo obležení dne 22. září.

Robel, velitel města hájil je měsíc s pěti tisíci mužů posádky. Na sklonku té doby byl nucen, vzdáti se na milost: posádka zajata a odeslána do Švédska. Robel byl odzbrojený králi představen. Kníže, jenž žádné příležitosti neopomenul, aby zásluhu svých nepřátel poctil, daroval jemu vlastnoručně kord, učinil jemu znamenitý dar na penězích a propustil jej na čestné slovo. Ale malé a chudobné město bylo k zaplacení čtyřiceti tisíc tolarů, nesmírné to kontribuce pro ně, odsouzeno.

Elbink na rameně Visly vystavený, německými rytíři založený a též k Polsku připojený nezískal chybou občanů Gdanských; váhal příliš s povolením průchodu švédského vojska: byl však za to přísněji než Gdansk potrestán. Karel tam vtrhl dne 13. prosince v čele čtyřech tisíc mužů s napřaženými bodáky. Ustrašení obyvatelé vrhli se na ulicích na kolena a prosili jej o smilování: dal je vesměs odzbrojiti; ubytoval své vojsko u měšťanů; konečně předvolav magistrát nařídil, aby ještě téhož dne dvě stě a šedesát tisíc tolarů složil: v tom městě bylo dvě stě děl a čtyry sta tun prachu, jež sebral; vyhraná bitva nebyla by jemu tak velikého prospěchu získala. Veškeré tyto výsledky byly předchůdci svrhnutí krále Augusta s trůnu.

Sotva že kardinál svému králi byl přísahal, že ničeho proti němu nepodnikne, odebral se k shromáždění do Varšavy

opět pod záštitou míru. Přišel, ale doprovázen vojskem na svých statcích sebraným a nemluvil než o svornosti a poslušenství. Konečně odložil svou přetvářku a vyhlásil jmenem shromáždění, „August volenec saský, že neschopen jest míti korunu polskou.“ Vyslovilo se jednohlasně, že jest trůn polský uprázdněn. Vůle krále švédského následovně i vůle téhož sněmu byla, aby se princovi Jakubovi Sobieskýmu trůn krále Jana, jeho otce dal. Jakub Sobiesky byl tehdy ve Vratislavě ve Slezsku, očekávaje netrpělivě korunu, kterou byl měl jeho otec. Jednou byl s princem Konstantinem, bratrem svým, několik hodin od Vratislavy na honbě; třicet, od krále Augusta tajně vyslaných saských jezdců vyřítilo se z nenadání z blízkého lesa, obklíčilo oba prince a zajalo je bez odporu: podložené koně byli přichystáni, na kterých se bez průtahu do Lipska odvedli, kdež byli pevně uzavřeni. Tato událosť zmařila úmysly Karlovy, kardinálovy a sněmu varšavského.

Osud, který si s korunovanými hlavami zahrává, uvrhl téměř tou samou dobou krále Augusta do nebezpečí, že mohl jat býti; byl u tabule tři hodiny cesty od Krakova, spoléhaje se na předeslanou a v jisté vzdálenosti postavenou stráž, an se jenerál Renskiöld, řečenou stráž zajav, náhle objevil. Králi polskému zbylo pouze tolik času, že sám jedenáctý na koně vsedl. Jenerál Renskiöld jej čtyry dni pronásledoval, každou chvíli hotov jsa jej zajmouti. Král utíkal až do Sandomiru: jenerál švédský jej i tam ještě následoval; a jen zvláštní náhodou stalo se, že kníže uklouzl.

Toho času vinila strana krále Augusta stranu kardinálovu ze zrády vlasti a opět vzájemně byla viněna. Korunní vojsko bylo mezi těmi stranami rozdvojeno. August konečně nucen ruskou pomoc přijmouti, želel, že se toho útočiště dosti záhy nechopil. Brzy spěchal do Sas, kde jeho pomůcky vyčerpány byly, brzy navrátil se do Polska, kde se žádný neodvážil jemu posloužiti. S druhé strany vládl vítězný a tichý král švédský skutečně v Polsku.

Hrabě Piper, jenž tolik politiky ve svém duchu choval, co jeho pán velikosti, navrhl tehdy Karlu XII., aby korunu polskou sám pro sebe přijal: představil jemu, jak snadno by se to provésti dalo s vítězným vojskem a stranou mocnou u středu říše jemu již podrobené; pokoušel jej titulem obrance evangelického náboženství, jmenem to, které ctižádosti Karlově lichotilo: pravil, že by snadno bylo v Polsku provésti co Gustav Vása ve Švédsku byl učinil, zavésti totiž lutheránství, zlomiti okovy lidu šlechtou a kněžstvem zotročeného.

Na okamžení se Karla pokušení zmocnilo; ale sláva byla jeho modlou; jí obětoval svůj prospěch i radost, kterou by byl urváním Polska papeži pocítil. Pravil hraběti Piperovi, že jemu více lichotí, království rozdávati než získati; usmívaje se připojil: „Vy jste stvořen za ministra italského knížete.“

Karel byl ještě u Tornu, v oné části královských Prus, která k Polsku náleží; odtud pozoroval co se ve Varšavě děje, a držel sousední mocnosti na uzdě. Princ Alexandr, bratr obou Sobieských, ve Slezsku zajatých, přišel jej o pomstu prositi. Karel ji tím spíše přislíbil, poněvač ji měl za snadnou i sám by se byl pomstil; ale nedočkavý, aby Polsku krále dal, navrhl princovi Alexandrovi, aby sám trůn nastoupil, od něhož urputný osud bratra vzdálil. Odmítnutí neočekával. Princ Alexandr jemu však vyložil, že by se ničím přiměti nedal, aby z neštěste svého staršího bratra těžil. Král švédský, hrabě Piper, veškříí jeho přátelé a především mladý vojvoda pozňanský, Stanislav Lesczinský naléhali na něj, aby korunu přijal; zůstal neoblomným. Sousední knížata užasli nad neslýchaným odmítnutím, a nevěděli, koho by více obdivovati měli, pakli krále švédského, který v stáří dva a dvaceti roků korunu polskou rozdával, čili prince Alexandra, který ji zamítal.

Kniha třetí.

Stanislav Lesczinský za krále polského zvolen. Smrt kardinála primata. Důmyslné ustupování jenerála Šullemburka. Hrdinský skutek cárův. Založení Petrohradu. Bitva u Frauenstadtu. Karel vkročí do Sas. Mír altranštadský. August odříká se koruny a postupuje ji Stanislavovi. Jenerál Patkul, plnomocník cárův kolem lámán a čtvrtěn. Karel přijímá v Sasích vyslance všech knížat: jde samojediný do Drážďan navštíviti Augusta před odjezdem.

Toho času byl mladý Stanislav Lesczinský od shromáždění varšavského vyslán, aby králi švédskému o některých událostech v době zajmutí prince Jakuba zprávu podal.

Stanislav byl sličný, smělý a jemný, měl poctivý a přímý vzhled, což ze všech zevnějších výhod nejlepší jest a řeči ještě více váhy dodává, než pouhá výmluvnost. Rozšafnost, s jakou mluvil o králi Augustovi, o shromáždění, o kardinálu primatovi a o rozličných zájmech Polsko rozdvojujících, překvapila Karla. Král Stanislav poctil mne vypravováním toho, co latinským jazykem s králem švédským byl mluvil: „Kterak můžeme volbu přesevzíti, když oba princové Jakub a Konštantin Sobiesky zajati jsou?“ a Karel že jemu odpověděl: „Kterak může se republika osvoboditi, když se volba nepředvezme?“ Tato rozmluva byla jediným snažením, jež Stanislava na trůn posadilo. Karel rozmluvu schválně prodloužil, aby ducha mladého vyslance lépe proskoumal. Po skončené audienci pravil hlasitě, že ještě nikdy neviděl muže k sjednocení všech stran tak schopného. Nemeškal vyptati se na povahu vojvody Lesczinského. Dozvěděl se, že jest velmi udatný a proti svízelům otužilý; že vždy jen na slamníku líhá; žádné obsluhy své osoby od služebníků nevyžaduje; že jest střídmý jako málo kdo v oných krajinách, šetrný, od

svých manů milován a snad jediný z pánů polských, jenž několik přátel měl v době, kde se žádné jiné příchylnosti neznalo, kromě zištnosti a strannictví. Taková povaha, která se v mnohých věcech s jeho srovnávala, rozhodla úplně. Po rozmluvě pravil hlasitě: „Hle muž, jenž vždy mým přítelem bude;“ a brzy shledáno, že slova ta vyznamenávala: Hle muž, jenž králem bude.

Když se primat polský dozvěděl, že Karel XII. brzy potom, když Alexandr korunu zamítl, vojvodu Lesczinského za krále jmenoval, spěchal k němu, aby se o změnění rozhodnutí toho pokusil: chtěl aby koruna jednomu z Luboměrských připadla. „Ale což můžete proti Stanislavu Lesczinskému namítati?“ pravil dobývatel. — „Pane, pravil primat, jest příliš mladý.“ Král odvětil suše: „Má téměř mé stáří,“ odvrátil se od preláta a poslal hraběte Hoorna bez odkladu k shromáždění do Varšavy, aby j. mu oznámil, že do pěti dnů krále zvoliti má a sice Stanislava Lesczinského. Hrabě Hoorn přišel tam 7. července, ustanoviv den volby na 12., jako by byl odchod praporu nařizoval. Kardinál primat o ovoce tolika pletich oklamán, navrátil se do shromáždění, kdež vše vynaložil, aby volbu zmařil, na které docela žádného podílu neměl: ale král švédský přišel sám na zapřenou do Varšavy; a tu musilo se mlčeti. Vše, co primat učiniti mohl, bylo, že k volbě nepřišel; obmezil se na marnou nestrannost, nemoha se vítězovi protiviti a nechtěje jej podporovati.

Sobota, 12. červenec, den k volbě určený přiblížil se, a o třech hodinách odpoledne shromáždili se v Kolu, místě k obřadu tomu určeném: biskup poznanský předsedal shromáždění na místě kardinála primata. Přišel v průvodu šlechty souhlasící. Hrabě Hoorn a jiní dva jenerálové byli slavnosti co mimořádní vyslancové Karla u republiky, veřejně přítomni. Sezení trvalo až do devíti hodin večer; biskup poznanský ukončil je oznámením, že ve jmenu říšského sněmu Stanislav za krále polského zvolen jest: veškeré čepice lítaly do povětří a hluk přizvukující udusil výkřiky odporujících.

Kardinálu primatovi a těm, kteří chtěli nestrannými býti, neprospělo nic, že při volbě přítomni nebyli; příštího dne musili všichni přijíti, aby se novému králi pokořili: největší příkoří utrpěli tím, že nuceni byli jej do bytu krále švédského doprovázeti.

Kníže ten vzdal přicházejícímu panovníku všecku čest, jaká králi polskému přináleží; a aby se jeho nové hodnosti větší váhy dodalo, poukázány jemu peníze a vojsko.

Karel XII. odejel ihned z Varšavy, aby dobytí Polska dokonal. Navštívil své vojsko u Lvova, hlavního města rusinského velkovojvodství, místa samosebou důležitého a ještě více bohatstvím, jímž oplývalo. Myslilo se, že se z příčiny opevnění, jež tam král August zříditi dal, čtrnáct dní držeti bude. Dobyvatel obklíčil je dne 5. září a dobyl následujícího dne útokem. Každý, kdož se odporovati odvážil, padl mečem. Vítězové a páni města nerozptýlili se vzdor hluku o pokladech lvovských na plen: ale sestoupili v řady bitevní na velkém náměstí. Co z posádky zbylo, vzdalo se do zajetí. Král dal při zvuku trub ohlásiti, aby všichni obyvatelé, kteří by králi Augustovi, aneb jeho přívržencům náležející svršky měli, je pod ztrátou života před večerem přinesli. Zařízení bylo tak dobře zavedeno, že se jen nepatrná část odvážila neuposlechnouti: přineslo se králi čtyry sta raženým zlatem a stříbrem, stolním nářadím a skvosty naplněných skříní.

Počátek panování Stanislavova vyznamenal se téměř téhož samého dne událostí velmi nepříjemnou. Některé záležitosti, které nevyhnutelně jeho přítomnost vyžadovaly, nutily jej, aby ve Varšavě prodlel: měl u sebe svou matku, svou manželku a dvě dcery; kardinál primat, biskup pozňanský a několik velmožů polských tvořilo jeho nové dvořaninstvo. Toto střeženo bylo šesti tisíci Poláků korunní armády, kteří teprv do jeho služby přešli a jichž věrnost ještě vyzkušena nebyla: kromě toho měl jeneral Hoorn velitel města jenom patnáct set Švédů při sobě. Ve Varšavě panoval hluboký poklid a Stanislav hodlal v několika dnech k do–

bytí Lvova na cestu se vydati. Náhle dostane zprávu, že se znamenité vojsko k městu blíží: byl to král August, který novým úsilím a nejkrásnějším pochodem, jejž kdy polní vůdce vykonal, krále švédského ošáliv, s dvaceti tisíci muži na Varšavu se vrhl a svého soka lapiti obmýšlel.

Varšava nebyla opevněna a polské vojsko, které ji hájilo, bylo málo spolehlivé: August měl vzdělanou třídu v městě pro sebe; kdyby byl Stanislav otálel, byl ztracen. Svou rodinu odeslal do Pozňanska pod ochranou oných polských vojínů, kterým nejvíce důvěřoval. V tom zmatku domníval se, že ztratil svou rok starou dceru; kojná ji pohřešovala: v jeslích v chlévě jedné sousední vesnice, kdež byla zapomenuta, našel ji opět: tak jsem to jej vypravovati slyšel. Byloť to ono dítě, jež osud po převelikých změnách později královnou francouzskou učinil. Více šlechticů volilo rozličnou cestu: mladý král cestoval ku Karlovi XII. uče se záhy nehody snášeti, a nucen, šest neděl po vyvolení za panovníka své hlavní město opustiti.

August vtrhl do hlavního města co rozhněvaný a vítězný panovník. Obyvatelé, kteří již králi švédskému výkupné platili, musili je Augustovi opět platiti; palác kardinála a veškeré domy pánů spojenců, veškeré jejich statky v městě i na venkově vydány jsou v plen. Při tom krátkém státním převratu bylo to nejpodivnější, že papežský legát, jenž s králem Augustem přijel, ve jménu svého pána žádal, aby se jemu vydal biskup pozňanský, jelikož v důstojnosti biskupské, že knížete zbraní lutheránskou na trůn posazeného podporoval, soudu římského dvora propadl.

Římský dvůr, který se vždy snažil, rozmnožiti svou světskou moc ku prospěchu duchovní, měl již od pradávných dob v Polsku jakousi právomocnost s legátem papežským v čele. Jeho duchovní neopomenuli všech příznivých případností k rozšíření své, obecním lidem v úctě držané ale od moudřejších vždy odpírané moci použiti: osobili sobě právo souzení všech záležitostí duchovních a nadužívali toho v dobách

zmatků i mnoho jiných výsad, jež až do roku 1728 podrželi, kdež se takové zneužívání odstranilo a nikdy více neustanovilo, jelikož se úplně nemožnými staly.

Král August potěšen, že biskupa poznanského se slušností potrestati a římskému dvoru, proti němuž by se byl v každé jiné době opíral, zavděčiti se může, odevzdal polského preláta do rukou legáta. Biskup, jenž dům svůj prvé drancovati viděl, byl vojáky k italskému knězi odveden a do Sas poslán, kdež zemřel. Hrabě Hoorn snášel na hradě, kamž se byl zavřel, neustálou střelbu nepřítelovu: konečně když viděl, že se místo udržeti nemůže, vzdal se s patnácti sty Švédů. Byla to první výhoda, které král August docílil v proudu svého neštěstí proti vítězné zbrani svého nepřítele.

Toto poslední úsilí bylo vybuchnutím ohně zhasínajícího. Jeho na chvat sehnaní vojínové byli Poláci, vždy připravení, že jej při první nehodě opustí, pak nově sebraní Sasové, kteří ještě války nespatřili, toulaví kozáci, k oloupení přemožených schopnější, než k vítězení; všichni třásli se před pouhým jmenem krále švédského.

Dobývatel spěchal proti nepříteli v průvodu krále Stanislava v čele vybraného vojska. Saské vojsko prchalo před ním všady; města odesýlala jemu své klíče na třicet mil do kola; nebylo jednoho dne, který by se byl nějakým prospěchem nevyznačil. Výsledky takové staly se Karlovi již příliš obyčejnými: pravil, že to spíše honba jest, nežli válka, a stěžoval sobě, že nemůže vítězství pracně dobývati.

August svěřil velení svého vojska na čas hraběti Šullemburkovi, jenerálovi velmi schopnému, jenž v čele ochablého vojska veškerou svou zkušenost potřeboval. Ten pečoval více o to, vojsko svému pánu zachovati, než aby vítězil: vedl válku chytře, oba králové živě. Odjímal jim pochod, obsadil prospěšné průchody, obětoval něco jízdy získání času, aby s pěchotou do bezpečného místa ucovnul. Zachoval své vojsko chvalitebným ustupováním před nepřítelem, proti němuž nebylo možno leč takového spůsobu slávy dosíci.

Sotva do vojvodství poznanského dorazil, uslyšel, že oba králové, které ještě na padesát mil od sebe za vzdálené měl, těch padesát mil v devíti dnech urazili. Sám neměl více osmi tisíců mužů pěchoty a tisíc mužů jízdy; a bylo mu se držeti proti mocnější armádě, proti jmenu krále švédského a proti přirozené bázni, kterou tolikero porážek bylo Sasům vštípilo. Naproti náhledům německých jenerálů myslil vždy, že v rovině pěchota i bez rohatin jízdě opříti se může: téhož dne odvážil se proti vítězné, dvěma králi a vybranými švédskými jenerály vedené jízdě v tom se pokusiti. Postavil se tak prospěšně, že jej nemohli zaskočiti: první řada klekla na zem; pikami a puškami byla ozbrojena; vojáci těsně sražení utvořili takto špichlatou hráz pik a bodáků proti nepřátelským koním; druhá řada přes ramena první drobet nakloněná, střílela přes ni; a třetí rovně stojící pálila zároveň za oběma předníma. Švédové vrhli se s obyčejnou prudkostí na Sasy, kteří je beze chvění očekávali: střelné rány, rány pik a bodáků poplašily koně, že se spínali na místě postupování; zařízení takové zamezilo Švédům pořádné dorážení a umožnilo Sasům bránění se a zachování jejich řad.

Utvořil jen jeden do dlouhého čtverhranu sestavený šik; a jakkoliv pětkrát raněn, ustoupil v dobrém pořádku v tom též sestavení v noci do malého města Kuravy, tři míle od bojiště. Sotva že na tom místě poodpočinouti chtěl, objevili se oba králové náhle za ním.

Na druhé straně za Kuravou směrem k řece Odře byl hustý les, v němž saský jenerál umdlenou svou pěchotu zachránil: Švédové se odstrašiti nedali a pronásledovali jej lesem, postupujíce s obtíží cestami sotva pro pěší lid schudnými: Sasové prošli les jenom pět hodin před jízdou švédskou. Hned za lesem běží řeka Parta u paty vesnice Rutsen. Šullemburk dal na rychlo lodě sehnati, a přepravil vojsko své již na polovic ztenčené přes řeku: Karel přiblížil se právě, když Šullemburk na druhém břehu přistál: nikdy ještě nepronásledoval vítěz svého nepřítele tak živě. Čest Šullemburkova závi-

sela na tom, aby králi švédskému uklouzl; král se své strany domýšlel se, že to jeho slávě prospěje, když Šullemburka a zbytek jeho vojska zajme: i nemařil času; jízda jeho musila brodem řeku přebřednouti. Sasi byli nyní sevřeni mezi řekou Partou a veletokem Odrou, která svůj běh Slezskem béře a na témž místě již hluboká jest a rychle běží.

Záhuba Šullemburka zdála se nevyhnutelnou; avšak, obětovav něco málo vojska, přepravil se v noci přes Odru. Tak zachránil své vojsko; Karel nemohl se udržeti a pravil: „Dnes Šullemburk nad námi zvítězil.“

Jest to týž Šullemburk, který se později jenerálem Benátčanů stal a jemuž republika na ostrově Korfu pomník postavila, poněvač tuto hráz Italie proti Turkům hájil. Jen republiky takové pocty udílí; králové dávají pouhé odměny.

Avšak to, co Šullemburkovi k oslavě sloužilo, neprospělo pranic králi Augustovi. Kníže ten vydal Polsko ještě jednou svým nepřátelům; ustoupil do Sas a dal hradby drážďanské na rychlo opravovati, obávaje se a ne bez důvodu o hlavní město svých dědičných zemí.

Karel XII. viděl Polsko podrobené; jeho jenerálové porazili v Kůrsku dle jeho příkladu více malých ruských zástupů, kteří od velké bitvy u Narvy jenom v houfech se objevovali a na svých stanoviskách jinak neválčili, než kočovní Tataři, kteří plení, prchají a opět se objevují, aby uprchli.

Všady, kde se Švédové objevili, měli vítězství zabezpečeno, když jich bylo dvacet proti stu. V takových šťastných okolnostech připravoval se Stanislav ke korunovaci: osud, jenž jeho zvolení ve Varšavě spůsobil, a jej tam odtud vypudil, volal jej nazpět ještě při jásotu velikého množství šlechty, kterou štěstí zbraně naň připoutalo: říšský sněm byl tam svolán; veškeré závady se vyrovnaly; jediný římský dvůr jemu překážel.

Byla to přirozená věc, že se vyslovil pro krále Augusta, který jsa protestant, katolíkem se stal, aby na trůn vstoupiti mohl, a proti Stanislavu, jenž na týž trůn velikým nepřítelem katolického náboženství dosazen byl.

Tehdejší papež Klement XI. zaslal všem polským prelátům a především kardinálu primatovi breve, v němž jim vyobcováním hrozil, pakli se opováží při korunovaci Stanislava přítomnu býti, a podniknou-li něco proti právům krále Augusta.

Kdyby to breve biskupy ve Varšavě se zdržující bylo došlo, bylo se obávati, aby někteří ze strachu neuposlechli a většina toho nepoužila, aby v té míře obtížnosti činila, čím potřebnější byla. Proto vynaložila se všecka opatrnost, aby se dodání papežských psaní do Varšavy zamezilo. Jistý františkán obdržel listy tyto tajně, aby je pouze do vlastních rukou prelátů vložil: odevzdal první suffraganovi Chelmskému; tento Stanislavovi velmi oddaný prelát, donesl mu list zapečetěný. Král dal mnicha povolati a tázal se ho, jak se opovážiti mohl, v takovou úlohu se uvázati. Františkán odpověděl, že se to k rozkazu jeho jenerála stalo. Stanislav jemu nařídil, aby budoucně rozkazy svého krále před rozkazy jenerála Františkánů vykonával a okamžitě jej z města vypudil.

Téhož dne uveřejnilo se vyhlášení krále švédského, nímž se všem světským a klášterním duchovním přikázalo, aby se pod uvarováním velmi těžkých trestů do záležitostí státních nemíchali: pro větší jistotu postavili se ke dveřím všech prelátů stráže a nařízeno, aby žádný cizinec do města nevkročil. Takové malé přísnosti předsevzal proto sám, aby se Stanislav při svém nastoupení s duchovenstvem rozdvojiti nemusil: pravil, že zastavováním pletich římského dvora sobě po trampotách vojenských oddechne, a že se s ním papírem potýká, kdežto se na ostatní vladaře skutečnými zbraněmi udeřiti musí.

Kardinál primat byl Karlem a Stanislavem dožádán, aby obřad korunovační vykonal. Ten domníval se, že nemusí Gdansko opouštěti, aby krále korunoval, jejž dokonce voliti nechtěl; ale jakož jemu chytrost kázala, že bez záminky nikdy nic neučinil, chtěl svému odmítnutí zákonní výmluvu podložiti: dal v noci papežské breve na svůj vlastní dům přilepiti; rozhorlený magistrat gdanský dal vinníky hledati, ale nenašli

se: primat tvářil se co rozhněvaný, byl však velmi spokojen; jeho úmysl byl, že nového krále korunovati nebude, a tím jednal zároveň opatrně proti Karlu XII., Augustovi. Stanislavovi a papeži. Zemřel několik dní později, zanechav svou vlast v hrozném zmatku a nedocíliv svými pletichami ničeho, kromě že rozdvojil se zároveň s třemi králi, Karlem, Augustem a Stanislavem, s republikou a papežem, jenž jemu nařídil, aby se do Říma dostavil, a ze svého chování se ospravedlnil; ale rovněž jako i politikové v posledních dobách života někdy lítost cítívají, psal i on umíraje králi Augustovi, aby jemu odpustil.

Korunovace děla se pokojně a slavně v městě Varšavě, proti obyčeji jaký v Polsku jest, že krále v Krakově korunují. Stanislav Lesczinský a jeho manželka Karlina Opalinská byli arcibiskupem Lvovským, jemuž množství jiných prelátů přisluhovalo na krále a královnu pomazáni. Karel XII. viděl tuto slavnost, jediné to ovoce tolikera výbojů, na zapřenou.

Mezi tím co podrobenému Polsku krále dal, co se Dánsko neodvážilo jej znepokojovati, král Pruský o jeho přátelství se ucházel a král August do svých dědičných zemí ustoupil, stával se cár den po dni strašlivějším: Augusta v Polsku slabě podporoval, ale do Igorska mocné vpády činil.

Tak, jak sám velikým vojínem se stával, vyučoval i své Rusy v umění vojenském: kázeň uhostila se v jeho vojsku; měl dobré měřiče, dobře obsloužené dělostřelectvo, množství dokonalých důstojníků: znal veliké umění, jak vojsko vydržovati se má; někteří z jeho jenerálů naučili se i dobrému potýkání i nepotýkání se, když toho potřeba káže; a co ještě více, utvořil loďstvo, které se v baltickém moři se Švédy měřiti mohlo.

Sesilen všemi těmi výhodami, jedině vlastním svým vtipem a nepřítomností krále švédského docílenými, dobyl Narvu po řádném obležení, když byl prvé zabránil, aby se jí ani po moři ani po zemi přispěti nemohlo útokem. Vojáci, páni města spěchali na lup; dopouštěli se nejhrůznějších

ukrutností; cár běhal na vše strany. aby nepořádek a vraždění zastavil; sám vytrhl ženštiny z rukou vojáků, kteří prvé je zprznivše. pak zavražditi chtěli; byl i nucen vlastní rukou několik Rusů zabíti, kteří jeho poručení uposlechnouti nechtěli. Dosud okazují v Narvě v radnici stůl, na nějž když tam vstoupil, svůj meč položil, a připomínají slova, která tam k shromážděným měšťanům mluvil: „To není krev obyvatelů, níž se tento meč zbarvil, ale krev Rusů, kterou jsem prolil, abych vaše životy zachránil.“

Kdyby byl cár vždy takovou lidskost zachoval. byl by nejdokonalejším člověkem býval. Jeho snaha směřovala výše, než aby města ničil, jedno dokonce založil tou dobou na blízku Narvy uprostřed svých nových výbojů; byl to Petrohrad jejž učinil od té doby svým sídelním městem a středem obchodu: leží mezi Čuchonskem a Igorskem na bahnitém ostrově, kolem něhož se Neva. prvé než do zálivu čuchonského padá na více ramen dělí: sám kreslil půdorys města, pevnosti, přístavu, nábřeží, které jej krášlí a tvrzí, které přístup do něho chrání. Nevzdělaný a pustý ostrov, který v letní, v tom ponebí krátké době ničím jiným nebyl, než kupou bláta a v zimě zamrzlým rybníkem, k němuž po zemi jiného přístupu nebylo, než lesem bez cest, hlubokými močály, a jenž až do té doby pouze útočištěm vlků a medvědů býval, naplnil se roku 1703 lidem více tří set tisíc, jež cár ze svých států shromáždil. Venkované z království astrachánského a obyvatelé z čínských hranic byli do Petrohradu přestěhováni. Lesy musily se porážeti, cesty dělati, močály vysoušeti, hráze nasejpati, prvé než se základy města kladly: příroda se všady překonala. Cár tvrdošijně na tom stál, že krajinu, která jak se zdálo ani pro lidi určena nebyla, olidní: ani povodně, které jeho práce ničily, ani neplodnost půdy, ani nevědomost dělníků, ba ani umírání, které při počátku dvakrát sto tisíc lidí uchvátilo, nezměnily jeho předsevzetí: město založilo se mezi překážkami, které příroda, duch lidu a nešťastná válka tam snesla. Již roku 1705 byl Petrohrad městem a jeho přístav

loďmi naplněn: císař přilákal tam cizince dobrodiním; některým uděloval půdy, jiným daroval domy a povzbuzoval veškerá umění, která ono kruté podnebí příjemnějším činila.

Především učinil Petrohrad nepřátelskému úsilí nepřístupným: švédští jenerálové, kteří často všady jinde jeho vojska poráželi, nemohli této povstávající osadě uškoditi; byla uprostřed války, která ji obkličovala, pokojná.

Cár, který takto nové státy tvořil, podával neustále pomocnou ruku králi Augustovi, jenž své státy ztrácel: jenerálem Patkulem, který před krátkým časem do ruské služby byl vstoupil a tou dobou vyslancem cára v Sasích byl, přemluvil Augusta, aby do Grodna přišel, by se ještě jednou o nešťastném stavu svých záležitostí s ním poradil. Král August přišel tam doprovázen částkou vojska s jenerálem Šullemburkem, jenž přechodem přes Odru na severu proslul a na nějž August poslední naději skládal. Cár dostavil se maje sedmdesát tisíc mužů vojska za sebou. Oba mocnářové přemítali o nových válečných návrzích. Trůnu zbavený král August neobával se více, že Poláky rozhořčí, když jejich zem ruskému vojsku vydá: uzavřelo se, že se cárovo vojsko ve více zástupů rozdělí, aby se král švédský v každém kroku zadržoval. V době této schůze obnovil král August řád bílého orla; *) za tehdejší doby slabá pomůcka, aby sobě naklonil některé polské pány, kteří dychtili po skutečném prospěchu více než po plané, a směšné cti, jelikož od knížete pocházela, jenž pouze dle jmena králem byl. Porada obou králů skon-

*) Řády, původně spolky, které se dle jistých pravidel řídily, byly řády duchovní a světské, především rytířské, do nichž se členové pod jistými výminkami přijímali. Ty zavdaly podnět k řádům záslužným, jež panovník osobám ve službě veřejné se vyznamenavším co uznání výtečného a šlechetného působení uděloval. O takovém zmiňuje se zde spisovatel. Řády měly své odznaky ve způsobu kříže, hvězdy a t. d. s rozmanitými známkami, zoujímaly vyšší a nižší stupně. Řádem záslužným podělený obdržel takový odznak, jejž na prsou nositi směl. Nižšího druhu vyznamenání jsou tak zvané záslužné peníze.

čila se spůsobem neobyčejným: cár, zanechav své vojsko spojenci svému, náhle odešel, aby povstání, nímž v Astrachánu ohrožen byl, sám udusil. Sotva že odešel, nařídil král August, aby se Patkul v Drážďanech zatknul. Celá Evropa byla překvapena, že proti mezinárodnímu právu a jak se zdálo proti vlastnímu prospěchu vyslance jediného knížete, jenž jej podporoval, zajmouti se odvážil.

Tajný uzel této události, jak mně ji maršál saský, syn krále Augusta vypravovati ráčil, byl následující. Patkul ve Švédsku do klatby daný, poněvač výsady Livonska, své vlasti zastával, byl jenerálem krále Augusta; ale jeho prchlý a pyšný duch špatně se snášel s nadutostí jenerála Flemminka miláčka králova, jenž ještě poručlivějším a prchlejším byl než on, proto přešel do služby cárovy, u něhož byl toho času jenerálem a u Augusta vyslancem. Co muž bádavý vyskoumal úmysl Flemminkův a saského kancléře, že se králi švédskému za jakoukoliv cenu mír nabídnouti má: ihned umínil sobě to předejíti a o smíření mezi cárem a Švédskem se zasaditi. Kancléř zpozorovav jeho úmysl docílil toho, že se jeho osoby zmocnili: král August pravil cárovi, že Patkul nevěrníkem byl a oba zradil. Ten však byl jen tak dalece vinen, že svému novému pánu příliš dobře sloužil, ale služba v nečas vykonaná tresce se často rovně zrádě.

Zatím pálilo a plenilo šedesát tisíc Rusů, ve více malých zastupů rozdělených, statky přívrženců Stanislavových s jedné strany, a Šullemburk postupoval se svým novým vojskem s druhé strany: štěstí švédské zbraně rozehnalo obě vojska dříve než ve dvou měsících. Karel XII. a Stanislav udeřili na roztroušené zástupy Rusů po jednom, ale tak rychle, že jeden z ruských jenerálů poražen byl, prvé než o porážce svého soudruha se byl dozvěděl.

Žádná překážka nezadržela vítěze; když se mezi Karlem a nepřítelem řeka vyskytla, přebředl ji se svými Švédy. Jeden švédský zástup zajmul zavázadla Augustova, ve kterých dvě stě tisíc tolarů ražených peněz bylo; Stanislav odejmul osm

set tisíc dukatů, jež knížeti Menčikovi, ruskému jenerálovi, náležely: Karel urazil v čele své jízdy třicet (francouzských) mil za čtyry a dvacet hodin, každý jezdec držel ještě jednoho koně za uzdu, aby naň vsednouti mohl, když by jeho zemdlen byl. Ustrašení a na malý počet seslabení Rusové utíkali v nepořádku až za Dněpr.

Mezitím co Karel Rusy až do vnitř Litvy před sebou hnal, přešel konečně Šullemburk Odru a nabídl v čele dvaceti tisíců mužů bitvu polnímu maršálkovi Renskiöldovi, který za nejlepšího jenerála Karla XII. držán a Parmenionem *) Alexandra severu nazván byl. Tito dva výteční jenerálové, jenž jak se zdálo osud svých pánů sdíleli, setkali se blízko Punjecu v místě Frauenštat řečeném, v položení pro vojsko Augustovo již nešťastném: Renskiöld měl jenom třináct praporů a dva a dvacet korouhví, které celkem asi deset tisíc mužů obnášely; Šullemburk měl jednou tolik. Poznamenati sluší, že v jeho vojsku zástup šesti až sedmi tisíců Rusů byl, jejž delší dobu cvičil, a na něž se rovněž tak spolehal, jako na vojsko vycvičené. Bitva u Frauenštatu svedla se 12. února 1706; ale tentýž jenerál Šullemburk, který se čtyrmi tisíci muži štěstí krále švédského jaksi zakalil, podlehl štěstěně jenerála Renskiölda. Potýkání netrvalo ani čtvrt hodiny; Sasové neodporovali ani okamžení; Rusové odhodili zbraně, jak mile Švédy spatřili: leknutí bylo tak náhlé a nepořádek tek veliký, že vítězové našli na bojišti sedm tisíc nabitých pušek, jež se bez vystřelení odhodily. Nikdy nebyl útěk rychlejší, úplnější a hanebnější; a přece žádný jenerál tak krásné sestavení nezařídil, jako Šullemburk, to vyznali všichni sasští a švédští důstojníci, jenž téhož dne viděli, jak málo rozum lidský nad událostmi vládne.

Mezi zajatými byl celý pluk Francouzů. Tito nešťastníci byli roku 1701 při pověstné, velikosti Ludvíka XIV. tak zá-

---

*) Parmenion byl jeden z nejlepších polních vůdců Alexandra Velikého krále makedonského; tudíž porovnání spisovatelovo.

hubné bitvě u Hochstetu saským vojskem zajati: pak přešli do služby krále Augusta, jenž z nich pluk lehké jízdy utvořil a velení jednomu Francouzovi z rodiny Joyeuse svěřil. Plukovník byl zabit při prvním a lépe řečeno jediným výstřelu Švédů; celý pluk upadl ve vojenské zajetí. Téhož dne ještě žádali tito Francouzové sloužiti Karlu XII.; a byli zvláštním osudem, jenž je zachoval, aby ještě jednou vítěze a pána měnili, do jeho služby přijati.

Rusové prosili na kolenou o život; byli však po bitvě déle šesti hodin nelidsky vražděni na potrestáni za násilí svých krajanů, a aby se zajatců sprostili, s nimiž se nevědělo co činiti.

August byl nyní všech pomůcek zbaven. Nezbylo jemu nic než Krakov, kdež se zavřel s dvěma pluky Rusů, dvěma Sasů a trochem korunního vojska, při němž se obával, aby jej vítězovi nevydalo; ale jeho neštěstí dosáhlo vrchole, když se dozvěděl, že Karel XII. konečně prvního září 1706 do Sas vkročil.

Překročil hranice Slezska, aniž byl za slušné uznal, aby to vídeňskému dvoru oznámil. Německo bylo poděšeno: říšský sněm v Řeznu, říši zastupující, jehož usnešení však rovněž tak marná jako slavná bývají, prohlásil krále švédského za nepřítele říše, pakliby se svým vojskem Odru přešel; to však přimělo jej tím více k tomu, aby do Německa vkročil.

Když se blížil, byly osady opuštěny; obyvatelé utíkali na vše strany. Karel zachoval se tehdy jako v Kodani; dal všady ohlásiti, že jen proto přišel, aby mír uzavřel; že všichni, kdož se domů navrátí a nařízenou kontribuci zaplatí, jako jeho vlastní poddaní považovati, ostatní však bez milosti pronásledovati se budou. Takové prohlášení knížete, o němž se vědělo, že nikdy neopomenul svému slovu dostáti, mělo za následek, že všichni, jenž se ze strachu vzdálili, v davech se navraceli. Zvolil sobě ležení u Altranštadtu na blízku planiny Licenské, co bojiště vítězstvím a smrtí Gustava Adolfa proslulé. Navštívil místo, kdež onen veliký muž padl. Když

jej tam byli dovedli, pravil: „Snažil jsem se, abych žil jako on; Bůh mně snad někdy smrti rovněž tak slavnou dopřeje.“ Z tohoto ležení nařídil saskému říšskému sněmu, aby se shromáždil, a jemu sepisy příjmů volenectví bez odkladu odeslal. Jakmile se tyto v jeho rukou nalezaly, a když se náležitě přesvědčil, co Sasko odváděti může, ocenil je na šest set a dvacet pět tisíc říšských tolarů měsíčně.

Kromě této kontribuce byli Sasi povinnováni, každému švédskému vojáku denně dvě libry masa, dvě libry chleba, dvě pinty piva a čtyry haléře, kromě píce pro jízdu zaopatřovati. Když kontribuce takto uspořádána byla ustanovil král novou policii, aby Sasy před urážkami vojáků chránil: ve všech městech, kam posádky položil, nařídil, aby každý hospodář u něhož vojáci ubytováni jsou, každý měsíc vysvědčení o jejich chování vystavil, bez něhož voják svůj plat neobdrží; kromě toho chodili dohlížitelové každých čtrnáct dnů od domu k domu, aby se přesvědčili, zda-li Švédové žádnou škodu neudělali: ti měli na péči odškodňovati hospodáře a trestati vinníky.

Známo jest, pod jakou přísnou kázní vojáci Karla XII. žili; města útokem dobytá nedrancovali, pokudž k tomu povolení neobdrželi, a obdrževše je šli v pořádku na plen a opustili jej na první znamení. Švédové chlubí se dosud ještě kázní, jakou v Sasích zachovávali, ale Sasi stěžují sobě na hrozné škody, jakých u nich byli natropili; odpor, jenž by se srovnati nedal, kdyby se nevědělo, jak mnozí lidé tutéž věc rozličně uvažují: jest velmi těžko, aby vítězové svého práva někdy nezneužili a aby přemožení nejlehčí poškození za surovou loupež nepovažovali. Když se král jistého dne blíže Lipska na koni projížděl, přistoupil k němu saský rolník, vrhl se na kolena a prosil o spravedlnost proti granátníku, jenž jemu právě byl odejmul, co pro jeho rodinu k obědu určeno bylo: král dal vojáka zavolati: „Jest to pravda,“ pravil s přísným pohledem, „že jste tohoto člověka okradl?“ „Pane, vece voják, já jemu tak neublížil, jako vaše veličenstvo jeho pánu; vy

jste jemu vzal království a ja vzal tomuto venkovanu toliko jednoho krocana.“ Král rolníkovi vlastnoručně deset dukátů daroval, vojákovi smělost jeho nápadu odpustil, ale pravil k němu: „Pamatuj si, milý příteli, jestliže jsem králi Augustovi království odejmul, že nevzal jsem ho pro sebe.“

Velký trh držel se v Lipsku*) jako obyčejně; kupci tam s úplnou jistotou přišli: ani jediného švédského vojáka nebylo na trhu viděti; zdálo se jakoby vojsko krále švédského jen proto v Sasích bylo, aby nad zachováním země bdělo: Karel řídil celé volenectví s tak neobmezenou mocí a tak hlubokým klidem, jako v Štokholmu.

Král August jedním rázem svého království a svého volenectví zbavený bloudil v Polsku a napsal konečně vlastnoruční list Karlovi XII., v němž jej o mír prosil: baronovi Imhofovi společně s panem Fingstenem, zprávodajcem tajné rady, tajně nařídil, aby jej dodali; oboum dal své plnomocenství a svůj podpis na prázdný list: „Jděte,“ pravil k nim vlastními slovy, „a hleďte, abyste slušné a křesťanské výminky obdrželi.“ Své kroky o mír byl nucen tajiti a nesměl se o prostřednictví na žádného knížete obrátiti; neboť jsa dosud v Polsku v moci ruské, právem obával se, aby se nebezpečný spojenec, jejž opustil, na něm pro podrobení se vítězi nemstil. Tito dva plnomocníci přišli v noci do ležení Karla XII. a měli tajné slyšení. Král četl list a pravil k plnomocníkům: „Pánové, v okamžení obdržíte odpověď.“ Odešel do své komnaty a dal psáti jak následuje:

---

*) Lipsko v Sasích, tehdejší doby pevnost a svými světovými trhy proslulé; proto se také spisovatel o nich zmiňuje a Karla chválí, že je chránil. V Lipsku založilo 2000 studujících, když se za krále Václava IV. z Prahy odstěhovali, poněvač se cizozemsku při volení universitních hodnostářů převaha odejmula, r. 1409, první universitu v Německu, která během věků znamenitě proslula. Lipsko proslulo též knětiskařstvím tak neobyčejně, že jest nejdůležitějším skladišťem kněh na evropské pevnině, ku kterému se celá vzdělaná Evropa obrací. Čítá na 30 velikých knětiskáren, přes 120 kněhkupectví a více než 2000 zastupitelů cizích kněhkupců.

Pod následujícími výminkami, na nichž že něco změním nelze očekávati, k míru svoluji:

1. Když se král August na vždy koruny polské odřekne; když Stanislava za zákonního krále uzná a přislíbí, že nikdy ani po smrti Stanislava na trůn polský vstoupiti nepomyslí.

2. Když se všech ostatních smluv zřekne a zvláště těch, ve které s Ruskem vešel.

3. Když do mého ležení prince Sobieskýho a veškeré zajaté, které by míti mohl, s počestností odešle.

4. Když mně vydá všechny přeběhlíky, kteří do jeho služby přešli, jmenovitě Jana Patkula, a mně postoupí veškeré právo naproti těm, jenž z jeho služby do mé vstoupili.

Papír ten odevzdal hraběti Piperovi, nařídiv jemu, aby ostatek s plnomocníky krále Augusta vyjednal. Tito se nad tvrdostí těchto návrbů zhrozili: použili chytrosti, co se použiti dá, když moci schází, aby přísnost krále švédského oblomili. Drželi více porad s hrabětem Piperem: ministr ten však na všecka jejich lichocení nic jiného neodpověděl, než: „Taková jest vůle krále pána mého; on ustanovení svá nikdy neměnní.“

Mezi tím, co se o míru v Sasku tajně vyjednávalo, zdálo se, že štěstí krále Augusta v takový stav uvede, že mnohem čestnějšího míru docílí a s vítězem v okolnostech stejnějších vyjednávati bude.

Kníže Menčikov, vrchní vůdce ruských vojsk, přirazil k Augustovi v době, kde nejenom jeho pomoci nežádal, ale jí se bál, s třiceti tisíci muži; sám měl při sobě něco pruského a saského vojska, které celkem šest tisíc mužů obnášelo. S tak malým zástupem, obklíčen vojskem knížete Menčikova, musil se všeho báti v pádu, že by se jeho vyjednávání vyzradilo: viděl se stejnou dobou nepřítelem trůnu zbavena, a v nebezpečí, že jej spojenec jeho zajme. V tak choulostivém stavu bylo na blízku také vojsko švédského jenerála Meyerfelda, jenž v čele desíti tisíců mužů u Kališe blíže vojvodství poznanského stál. Kníže Menčikov nutil krále Augusta, aby bitvu

svedl. Král nejvýše rozpačitý odpíral pod rozličnými záminkami; neboť, ačkoliv nepřítel třikrát slabší byl nežli on, bylo přece ve vojsku Meyerfeldově čtyry tisíce Švédů a ti postačovali, aby o výsledku se pochybovalo. Bitvu se Švédy svésti a ji mezi vyjednáváním ztratiti bylo tolik, jakoby sobě propasť ve které vězel, prohluboval. Předsevzal sobě, že muže důvěrného k nepřátelskému jenerálovi pošle, aby jemu tajemství vyjednávání o mír sdělil a jej k ústupu přiměl; ale zpráva ta měla právě opáčný účinek než očekával: jenerál Meyerfeld domníval se, že se jemu léčka klade, aby se zastrašil, a právě proto uzavřel, že bitvu podstoupí.

Téhož dne zvítězili Rusové v spořádané bitvě nad Švédy ponejprv. Toto vítězství, které krále Augusta u vytržení přivedlo, bylo úplné: vešel uprostřed svého neštěstí vítězoslavně do Varšavy, prvé svého hlavního města, nyní města bez opevnění, ztroskotaného a ochotného, za vítěze kohokoliv přijmouti, a uznati silnějšího za svého krále. Přišel do pokušení, aby se toho příznivého okamžení uchopil a na krále švédského s ruským vojskem v Sasích udeřil: ale uváživ, že Karel XII. v čele švédského, dosud nepřemoženého vojska stojí; že by jej Rusové při první zprávě o započatém vyjednávání opustili; že by se Sasy, jeho dědičná země na penězích i lidech již vysílená, Švédy i Rusy zároveň pustošila; že by říše německá zaneprázdněna jsouc válkou s Francouzi, jemu pomáhati nemohla; že by zůstal bez zemí, bez peněz, bez přátel: uzavřel, že se musí výminkám, které král švédský položil, podrobiti. Tyto výminky staly se ještě tvrdší, když Karel uslyšel, že král August mezi vyjednáváním na jeho vojsko udeřil. Jeho hněv a potěšení, že může nepřítele, který jej právě přemohl, ještě více pokořiti, učinili jej při všech odstavcích smlouvy ještě neoblomitelnějším. Tak posloužilo vítězství králi Augustovi jen k tomu, aby se jeho postavení ještě zhoršilo; a to se snad mimo něho žádnému nepřihodilo.

Právě dal ve Varšavě Te Deum zpívati, když Fingsten, jeden z jeho plnomocníků ze Sas přišel se smlouvou míru,

která jemu korunu odňala. August váhal ale podepsal a odešel do Sas, v marné naději, že snad jeho přítomnost krále švédského oblomí a že se snad jeho nepřítel na dávné úmluvy jejich domů a příbuzenství, které je spojovalo, rozpomene.

Obě knížata spatřili se ponejprv v místě, Gutersdorf řečeném, v bytu hraběte Pipera beze všech obřadů. Karel XII. byl ve vysokých botech, černý tafetový nákrčník jemu krk svíral; jeho šat byl jako obyčejně z hrubého modrého sukna s měděnými pozlacenými knoflíky. Po straně měl dlouhý meč připásaný, jenž mu v bitvě u Narvy sloužil a na jehož rukověť se často opíral. Rozmluva točila se kolem jeho vysokých bot; Karel XII. pravil králi Augustovi, že je již šest let, kromě když se na odpočinutí odebral, neodložil: takové maličkosti byly jedinou zábavou dvou králů, z nichž jeden druhému korunu byl odňal. August především mluvil s lahodnou a příjemnou tváří, jakou knížata a mužové velkolepým událostem uvyklí, uprostřed nejukrutnějšího soužení jeviti dovedou. Oba králové stolovali pospolu. Karel XII. tvářil se jako by králi Augustovi přednost dával; ale vzdálen toho, že ze svých požadavků něco sleví, udělal je ještě tvrdší. Bylo to již mnoho, že vladař nucen byl, vydati vojenského jenerála a veřejného ministra; bylo to veliké snížení, že k odeslání drahokamů a listovny korunní svému nástupci Stanislavovi zavázán byl: ale vrcholem snížení bylo, že konečně k nastoupení trůnu tomu přáti musil, který se tam na jeho místo posadil. Karel žádal Augusta o psaní na Stanislava: trůnu zbavený král dal se k tomu vícekráte pobízeti; ale Karel psaní chtěl a on je musil psáti. Zde následuje, jak jsem před krátkou dobou věrný opis prvopisu viděl, jejž král Stanislav dosud chová.

Pane a bratře!

Nepovažovali jsme za nutné, s vaším veličenstvem zvláštní dopisování započíti; ale abychom se švédskému veličenstvu zavděčili a aby se nám vina nedávala, že při zadostiučinění jeho požadavkům obtíže činíme, přejeme vám tímto k nastou-

pení trůnu štěstí a přejeme vám, abyste ve své vlasti věrnějších poddaných nalezl, nežli ty, jež jsme tam zůstavili. Celý svět nám za pravdu dá a uvěří, že jsme za všechna dobrodiní jen nevděkem odměněni byli a že většina našich poddaných se jen přičinila, aby zkázu naši zrychlila. Přejeme, abyste podobného neštěstí nezakusil a poroučíme vás ochraně Boží.

V Drážďanech, 8. dubna 1707.

Váš bratr a soused
***August**, král.*

August musil sám všem správním úředníkům nařiditi, aby jej co krále polského více netitulovali a aby se ten titul, jehož se odřekl, z veřejných modliteb vypustil. Méně starostí spůsobilo jemu propuštění Sobieských: oba princové, když vězení opouštěli, odmítli jeho návštěvu; ale oběť Patkula jej více stála: s jedné strany žádal jej cár co svého vyslance veřejně nazpět; s druhé strany doléhal král švédský s hrozbou, aby se jemu vydal. Patkul byl toho času v tvrzi Koenigsteinu v Sasích uvězněn. Král August domníval se, že Karlu XII. i své cti zároveň zadost učiniti může: vyslal stráž, která nešťastníka švédským vojákům vydati měla; ale napřed poslal k velitelovi Koenigsteinu tajné nařízení, aby vězně uklouznouti nechal. Ale nešťastný osud Patkula zvítězil nad péči, která se k jeho zachování vynaložila. Velitel věda, že Patkul velmi zámožný jest, chtěl aby svou svobodu vykoupil. Vězeň, spoléhaje se ještě na mezinárodní právo a zpraven o úmyslu krále Augusta odmítl zaplacení toho, co jak se domníval, zdarma obdržeti měl. Mezi tím přišla ustanovená stráž pro uvězněného a odevzdala jej bezprostředně čtyřem švédským kapitánům, kteří jej nejprvé do hlavního stánu u Altranstadtu dodali, kdež tři měsíce velikým železným řetězem k špalku připoután zůstal; pak byl do Kazimíru odveden.

Karel XII. zapoměl, že jest Patkul vyslancem cárovým, pamatoval toliko, že byl jeho rozeným poddaným, nařídil tedy vojenské radě, aby nad ním s největší přísností soudila.

Byl odsouzen, aby za živa kolem lámán a čtvrtěn byl. Kněz oznámil jemu, že musí umříti, ale nesdělil jemu způsob trápení. Muž ten, který v tolika bitvách smrti vzdoroval, s knězem jsa samoten, a jelikož jeho zmužilost ani slávou ani hněvem co zdroji lidské neohroženosti podporována nebyla, proléval hořké slze v náručí kaplana. Byl s jistou saskou dámou paní z Einsiedlu, která urozeností a krásou vynikala, zaslíben a hodlal se s ní zasnoubiti téměř tou dobou, když utracen byl. Požádal kaplana, aby ji potěšil a ujistil, že s něžným citem k ní umírá. Když na místo svého trápení uveden byl, kola a postavené koly viděl, upadl v křečovité trhání a vrhl se do náručí kněze, jenž slze jej objal a svým pláštěm přikryl. Na to četl švédský důstojník na hlas list, v němž tato slova stála:

„Uvádí se k vědomosti, že výslovný rozkaz jeho veličenstva, našeho nemilostivějšího pána jest, aby člověk ten, který zrádcem vlasti jest, k zadostiučinění svého provinění a na příklad jiným kolem lámán a čtvrtěn byl. Nechť se každý zrády chrání a svému králi věrně slouží.“ Na slova „nejmilostivější kníže“ odvětil Patkul: „Jaká milostivost!“ a na ona „zrádce vlasti“ pravil: „Ach! já jí příliš dobře sloužil.“ Dostal šestnáct ran a snášel předlouhá a přehrozná muka, jaká si jen představiti můžeme. Tak zahynul nešťastný Jan Reginald Patkul, vyslanec a jenerál císaře ruského.

Ti, kteří v něm viděli toliko odbojného poddaného proti králi svému, pravili, že smrt zasloužil; ti, kteří jej považovali za Livoňana, zrozeného v zemi, jenž své výsady zastávati měla, a kteří se pamatovali, že jen proto Livonii opustil, aby její práva udržel, nazvali jej mučedníkem svobody vlasti své: jinak se všichni v tom shodovali, že hodností vyslance cárova jeho osoba nedotknutelnou zůstati měla. Jediný král švédský, v zásadách despotismu vychovaný, domníval se, že toliko úkon spravedlnosti vykonal, an zatím celá Evropa jeho ukrutnost odsuzovala.

Patkulovy rozčtvrtěné údy zůstaly na kolích až do r. 1713

rozvěšeny, kdež August na trůn opět dosazený, tyto svědky nutnosti, ve kterou u Altranštadtu uveden byl, sebrati dal: přinesli je v skříni k němu do Varšavy, u přítomnosti francouzského jednatele Buzenvala. Král polský okazal bednu vyslanci a jednoduše pravil: „Hle údy Patkula,“ aniž čeho připojil, aby jeho památku buď pohaněl buď politoval a aniž se kdo z těch, jenž přítomni byli o věci tak choulostivé a tak smutné promluviti odvážil.

Téměř v té samé době byl Livoňan jmenem Paikel, jsa důstojníkem v saském vojsku se zbraní v ruce zajat, a v Štokholmu výrokem starešiny k smrti odsouzen; výrok zněl však na pouhé stětí. Ten rozdíl trestu v tom samém pádu dává příliš na jevo, že Karel, když Patkula smrtí tak ukrutnou utratiti dal, více mstu, nežli trest na zřeteli měl. Buď si to však jakékoliv, Paikel navrhl před odsouzením starešině, že králi tajemství zlatovarectví*) sdělí, když se jemu milost udělí: ve svém vězení činil pokus svého tajemství u přítomnosti plukovníka Hamiltona a městské rady; a buď že skutečně něco užitečného vynalezl, aneb že to jen, což se pravdě podobnější zdá, chytrý podvod byl, do mincovny štokholmské doneslo se zlato, které se při skončení pokusu v kelímku nalezlo, a o tom podala se starešině tak pravdivá zpráva a ta zdála se tak důležitou, že královna, babička Karlova naří-

*) Zlatovarectví totožně alchymie zajímala a zavedla v středověku množství po rozmnožení pozemských statků toužících a jiných bádavých blouznilců tak, že vše co měli na chemické zkoušky obětovali a na místě zbohatnutí schudli, domnívajíce se, že konečně přece onu prvolátku, kámen mudrců (lapis philosoficus) naleznou, nímž se všecky nemoce vyléčiti, člověk omladiti, život lidský do nekonečna prodloužiti a obyčejné kovy v zlato proměniti mohou. Myšlenka ta vznikla již u starověkých přírodozpytců, byla pak Araby pěstována s tak zvanou kabalou, uměním čárovnickým, které se ve východních krajinách pěstovalo, sloučena a rozšířila se konečně i v Evropě, kdež v středověku k vynalezení léků velmi prospěšných příčinu zavdala. Takové blouznění trvalo až do polovice osmnáctého století, a teprv osvěta nové doby je zapudila.

dila, aby se vykonání trestu na tak dlouho odložilo, až by král, o té zvláštnosti zpraven, svá nařízení do Štokholmu odeslal.

Král odpověděl, že svým přátelům milost pro zločince odepřel, a že nikdy k vůli prospěchu nepovolí, co k vůli přátelství neučinil. Taková neoblomnost prozrazuje u knížete, který jinak takové tajemství za možné považoval, jakési rekovství. Král August, jenž to uslyšel, pravil: „Nedivím se, že král švédský takovou lhostejnost pro kámen mudrců jevil; nalezl jej v Sasích.“

Když cár zpraven byl o neobyčejném míru, jejž král August, vzdor jejich úmluvě v Altranštadtu uzavřel a že Patkul, jeho plnomocný vyslanec, proti mezinárodnímu právu králi švédskému vydán byl, vedl sobě u všech evropských dvorů stížnost: psal císaři německému, královně anglické a jenerálním státům*) spojených obcí nizozemských: bolestnou nutnost, jaké August podlehl, nazval zbabělost a věrolomnost: zapřísáhal všecky ty mocnosti, a žádal o prostřednictví, aby jemu jeho vyslanec navrácen byl, aby se předešlo pohanění, jenž se jeho osobou všem korunovaným hlavám státi má; dolehal na ně se stanoviska cti, aby se tak dalece nesnížili a míru Altranštadtskému rukojemství,**) jež Karel XII. hrozivě na nich vynucoval, neudělovali. Tyto listy neměly jiného účinku, než že moc krále švédského ještě více objevily. Císař, Anglicko a Nizozemsko mělo tou dobou záhubnou válku proti Francii; pročež nezdálo se jim na čase, aby odepřením

*) Jenerální státové jmenovali se tehdejšího času shromáždění poslanci spojených nizozemských obcí, jelikož se se záležitostmi, které se společného blaha všech obcí týkaly, obírali. V Haagu sídlili a volili se buď doživotně, buď na určitou dobu, dle vůle obcí. S titulem Velemocní řídili republiku až do zavedení konstituční monarchie po revoluci francouzské.

**) Zaručení a uznání smluv mezi mocnáři uzavřených jinými mocnáři bývalo již od dávných časů obvyklé, a poskytovalo jim asi podobným způsobem větší váhy a platnosti, jako podpisy svědků na smlouvách osob soukromých.

marného obřadu rukojemství míru Karla XII. rozhněvali. Co se nešťastného Patkula týkalo, nebylo ani jediné mocnosti, která by k jeho prospěchu byla zakročila, a z toho lze viděti, jak málo se poddaný na krále spolehati může, a jak velice se toho času všichni panovníci krále švédského báli.

Navrhlo se v radě cárově, aby se na švédských, v Moskvě zajatých důstojnících odplata vykonala: cár nechtěl s tou ukrutností, která by tak záhubné následky míti mohla, dokonce souhlasiti; měl více zajatých Rusů ve Švédsku, nežli Švédů v Rusích.

Hledal užitečnější pomstu. Velká armáda jeho nepřítele stála v Sasích nečinně. Levenhaupt, švédský jeneral, který v Polsku v čele asi dvaceti tisíců mužů zůstal, nebyl s to vchody do země bez pevností a strannictvím rozpolténé střežiti. Stanislav byl v ležení Karla XII. Císař ruský použil těch okolností a vrátil se s více než šedesáti tisíci muži do Polska: rozdělil je ve více houfů a táhl s pohyblivým ležením až do Lvova, kdež žádné švédské posádky nebylo. Veškerá polská města náleží tomu, kdož se s vojskem u jejich bran objeví. Dal ve Lvově podobné shromáždění svolati, jako ono bylo, jež před krátkou dobou Augusta ve Varšavě s trůnu svrhlo.

Polsko mělo tou dobou dva arcibiskupy, rovněž tak jako dva krále, jednoho ustanovením Augustovým a druhého ustanovením Stanislavovým. Primat Augustem ustanovený svolal sněm lvovský, kam odebrali se všichni, jež kníže ten mírem altranštadtským opustil i ti, jež peníze cárovy získaly. Navrženo, aby se nový král volil. Málo chybělo, že by Polsko tenkrát tři krále bylo mělo, aniž by se říci mohlo, který byl pravým.

Mezi lvovským sněmováním obdržel cár, jenž se z potřeby pro společnou obavu před králem švédským s císařem německým spojil tajnou zprávu, že se jemu mnoho německých důstojníků posílá. Tito rozmnožovali ode dne ke dni jeho moc znamenitě, jelikož kázeň a zkušenost s sebou přinesli.

Štědrostí získal je pro svou službu; a aby své vlastní vojsko ještě více povzbudil, daroval diamanty obloženou podobiznu svou jenerálům a plukovníkům, kteří v bitvě u Kališe bojovali; nižší důstojníci obdrželi zlaté, sprostí vojínové stříbrné medalie. Tyto památné peníze na vítězství u Kališe, byly vesměs raženy v novém městě Petrohradu, kdež umění v tom poměru květla, v jakém své vojsko závodění a slávu znáti učil.

Zmatek, množství stran a neustálé pustošení Polska překážely sněmu lvovskému, aby uzavírati mohl. Cár přeložil sněm do Lublina. Změna místa nezmenšila zmatky a nejistotu, v nichž vše vězelo: shromáždění spokojilo se tím, že neuznalo ani Augusta, jenž odstoupil, ani Stanislava, jenž se bez něho zvolil; ale nebylo ani dosti sjednocené, ani dosti smělé, aby nového krále zvolilo. Mezi marným rokováním válčila strana knížat Sapiežských strana Oginských, kteří tajně s králem Augustem drželi, a noví poddaní Stanislavovy mezi sebou; jedni plenili statky druhých a dovršili záhubu své vlasti. Vojsko švédské pod náčelnictvím Levenhaupta, jehož část v Livonsku, část v Litvě a část v Polsku stála, vyhledávalo veškerá ruská vojska, a pálilo vše co bylo Stanislavovi nepřítelem. Rusové ničili přítele i nepřítele rovnou měrou; bylo viděti jen města v popel obrácená a bloudící, všeho zbavené zástupy Poláků, kteří oba své krále, Karla XII. a cára stejně proklínali.

Král Stanislav opustil Altranštadt s jenerálem Renskiöldem, šestnácti švédskými pluky a množstvím peněz, aby veškeré nepokoje v Polsku udusil a sobě pokojného uznání zjednal. Byl všady uznán, kam přišel: kázeň jeho vojska, která působila, že ukrutnost ruskou více cítili, získala jemu veškeré mysle; jeho výstřední přívětivost sjednotila téměř všecky strany v té míře, v které ji poznaly; peníze získaly jemu větší část korunního vojska. Cár obávaje se, aby v zemi jeho vojskem zpustošené nedůstatkem potravy netrpěl, ustoupil do Litvy, kdež se jeho vojska shromáždila a kdež zásobárny zříditi musil. Ústupem tím stal se Stanislav pánem celého téměř Polska bez odporu.

Jediný, jenž jej tou dobou v zemích jeho znepokojoval, byl hrabě Siniavski, korunní vrchní velitel králem Augustem ustanovený. Muž ten, jenž veliké vlohy a velikou ctižádost měl, stál v čele třetí strany, neuznával ani Augusta ani Stanislava; a když byl vše marně podnikl, aby jej samého za krále zvolili, spokojil se, býti hlavou strany, nemoha se králem státi. Korunní vojsko, které pod jeho velením zůstalo, nemělo žádného jiného žoldu, nežli svobodu, že vlast svou bez trestu pleniti mohlo. Všichni ti, jenž se loupeží báli, aneb nimi trpěli, poddali se rychle Stanislavovi, jehož moc se stále upevňovala.

Toho času přijal král švédský ve svém ležení u Altranštadtu vyslance téměř všech křesťanských knížat. Jedni prosili, aby země německé opustil; jiní by rádi byli viděli, kdyby byl svou zbraň proti císaři obrátil; ba i pověst se všady rozšiřovala, že se s Francouzskem k pokoření domu rakouského spojil. Mezi těmi vyslanci přišel pověstný Jan, vojvoda Marlborough*) od Anny, královny velkobritanské. Muž ten, jenž žádné město neoblehal, aby je nedobyl, v žádné bitvě nebojoval, aby nezvítězil, byl v Saint-Jamesu způsobilým dvořenínem, v parlamentu náčelníkem strany, v cizích zemích nejschopnějším vyjednávatelem svého věku. Francii spůsobil svým důvtipem rovněž tolik zlého, jako svou zbraní. Pan Fagel, muž velmi zasloužilý, tajemník jenerálních států vypravoval, že se jenerální státové vícekrát usnesli opříti se tomu, co jim vojvoda Marlborough navrhne; vojvoda přišel, mluvil k nim francouzsky, řečí, kterou se velmi špatně vyjádřiti uměl, a přesvědčil všecky: tak mně tvrdil lord Bollingbroke.

---

*) Marlborough Jan Churchil, Angličan z nízké šlechty v Ashu v Devonshiru r. 1650 rozený, stal se vlastním přičiněním a duševními vlohami v Evropě proslulým, zásluhami knížetem německé říše a vojvodou v Anglicku. Co polní vůdce byl neodolatelným, strašlivým a zarytým nepřítelem Francie, jmenovitě tehdejšího francouzskáho krále Ludvika XIV., jenž co nepřítel domu habsburského proti německé říši neustále válčil.

S princem Eugenem,*) soudruhem svých vítězství a s Heinsiusem, prvním ministrem nizozemským snášel veškeré potíže podniků spojenců proti Francii. On věděl, že Karel proti německé říši a proti císaři rozhořčen jest; že jej Francouzi tajně podněcují a že, kdyby dobyvatel ten k straně Ludvíka XIV. přistoupil, spojenci potlačeni by byli.

Karel dal skutečně své slovo, že se do války Ludvíka XIV. proti spojencům míchati nebude; ale vojvoda Marlborough nevěřil, že by kníže takovým otrokem svého slova býti mohl, aby jej svému zveličení a svému prospěchu neobětoval. Opustil tedy Haag s tím předsevzetím, aby smýšlení krále švédského vyskoumal. Pan Fabricius, který toho času u Karla XII. byl, ujisťoval mne, že se vojvoda Marlborough po svém příchodu na prvního ministra hraběte Pipera neobrátil, nýbrž tajně na barona Gorce, který se s Piperem o důvěru krále děliti počínal: ba on i přijel v povozu téhož barona k příbytku Karla XII. a znatelná chladnost jevila se mezi ním a kancléřem Piperem. Když konečně Piperem představen byl

*) Princ Eugen, syn Maurice Savojského z linie Karignaňské a Olimpie Mancini, neteře proslulého kardinála Mazarina, všemocného ministra francouzského, narodil se v Paříži r. 1663 a měl býti knězem. Ale náklonnost pudila jej k stavu vojenskému. Jelikož však jeho rodina u dvoru francouzského v nenávisti stála, nemohl se v tamním vojsku důstojnického místa domoci. Okolnost zdánlivě nepatrná, měla velmi šťastných následků pro dům habsburský a německou říši. Princ Eugen vstoupil do služby rakouské, stal se v krátké době nejvýtečnějším vojevůdcem doby tehdejší a strašlivým odpůrcem Francie. Marně lákal jej pak Ludvík XIV. seznav jeho cenu do své služby. Eugen zůstal domu rakouskému (císaři německému Leopoldovi I.) věren a prokázal jemu proti Turkům i proti Francii veliké služby. Kdyby byl při okolnostech tehdejší doby v službě Francouzské býval, snad by byl Ludvík XIV. celou německou říši podrobil. Tak ale měl dva nejvýtečnější vojevůdce, Marlborougha s jedné a prince Eugena s druhé strany proti sobě, jenž dobývavost jeho a touhu po nadvládě evropejské krotili. Památka prince Eugena, jemuž pro jeho malou postavu a oblek kapucínek přezdívali, proslavili Němci známou písní: Prinz Eugen der edle Ritter a t. d.

zároveň s Robinsonem, ministrem anglickým, mluvil ku králi francouzsky: pravil k němu, že by se za šťastného pokládal, kdyby se pod jeho velením z válečného umění tomu přiučiti mohl, co ještě neumí. Král na to lichocení žádnou zdvořilostí neodpověděl, a zdálo se jako by byl zapoměl, že to Marlborough s nim mluví. Ano i to vím, že se domníval, že veliký ten muž spůsobem příliš hledaným oděný, velmi málo vojenského vzezření má. Rozmluva byla unavující a všeobecná, Karel XII. mluvil švédsky a Robinson sloužil za tlumočníka. Marlborough, jenž se svými návrhy nikdy nespěchal a dlouhým zvykem si osvojil umění, lidi vyskoumávati, myšlení v jejich tajných útrobách vězící, jejich jednání, jejich tváření se, jejich rozmluvu pronikati, skoumal pozorlivě krále. Když s ním povšechně o válce mluvil, zdálo se jemu, že Karel XII. přirozený odpor proti Francouzsku má; zpozoroval, že si liboval mluviti o výbojích spojenců. Vysloviv jméno cára viděl, kterak se oči krále po každé při jeho jménu, vzdor mírnosti rozmluvy zajiskřily: kromě toho spatřil na jednom stole mapu Ruska. Nebylo mu více třeba, aby posouditi mohl, že pravý úmysl krále švédského, a jeho jediná ctižádost v tom záleží, aby po králi polském cára s trůnu svrhl. Pochopil, že jestli v Sasích prodlí, jen proto se to stane, aby německému císaři několik poněkud tvrdých výminek uložil. Věděl dobře, že by císař neodporoval a že by se záležitosti takto snadně skončily.

Nechal Karla XII. při své přirozené náklonosti, a spokojen, že jej prohledl, neučinil jemu žádný návrh. Tyto podrobnosti potvrdila mně paní vojvodkyně Marlborough, jeho vdova, jenž dosud žije.

Jelikož se málo záležitostí bez peněz ukončí, a jelikož často ministry vidíme, že nenávist a náklonost svých pánů prodávají, domnívala se celá Evropa, že vojvoda Marlborough jen u krále švédského pochodil, poněvač hraběti Piperovi velikou sumu v příhodné době daroval; a památka toho Švédy jest tím až do dnešního dne zprzněna. Zřidlo té pověsti stopoval jsem tak daleko, jak mně možno bylo, a dozvěděl jsem se,

že Piper od císaře prostřednictvím hraběte Vratislava a s dorozuměním krále, pána svého, nepatrný dar obdržel, ničehož však od vojvody Marlborougha. Jisto jest, že Karel ve svém úmyslu, svrhnouti s trůnu císaře ruského, neoblomitelným byl, že tedy od žádného rady nepřijal, a upomenutí hraběte Pipera třeba nebylo, aby na Petru Alexieviči, jak již dávno toužil, se vymstil.

Co konečně toho ministra úplně ospravedlňuje, jest čest, kterou dlouhý čas potom Karel XII. jeho památce prokázal, neboť uslyšev, že Piper v Rusku zemřel, jeho tělo do Štokholmu přenésti a na svůj náklad velkolepý pohřeb vystrojiti kázal.

Král, jenž ještě žádné nehody ba ani protáhnutí svých výsledků nebyl zakusil, domníval se, že jemu rok k svrhnutí cara s trůnu postačí, a pak že se konečně za rozsudího Evropy vyšine; ale prvé chtěl císaře německého pokořiti.

Baron Štralheim, vyslanec švédský ve Vídni měl při hostině hádku s hrabětem Zoborem, komořím císařovým: Štralheim nazval Zobora lhářem a dal jemu políček poněvač na zdraví Karla XII. připiti nechtěl a surově se vyjádřil, že král k jeho pánu velmi špatně se chová; po té urážce osmělil se Štralheim u císařského dvoru o zadostiučinění žádati. Z obavy, aby nevoli krále švédského na se neuvalil, naléhal císař na vyobcování svého poddaného, jejž by byl pomstíti měl. Karel XII. nebyl s tím spokojen; chtěl, aby se jemu hrabě Zobor vydal. Pýcha dvoru vídeňského musila se podrobiti; hrabě byl králi švédskému odevzdán, jenž jej v Štětině krátkou dobu ve vazbě držel a pak propustil.

Proti všemu mezinárodnímu právu žádal ještě král, aby se jemu patnáct set neštastných Rusů vydalo, kteří uklouznuvše jeho zbrani, až na půdu rakouskou uprchli. I ještě k tomu neobyčejnému požadavku musil vídeňský dvůr svoliti; a kdyby byl vyslanec ruský ve Vídni útěk těchto neštastníků rozličnými cestami v čas neprovedl, byli by se všichni svému nepříteli do rukou dostali.

Třetí a poslední z jeho požadavků byl nejhorší. Prohlásil se za ochránce cís. protestantských poddaných v Slezsku,*) které k domu rakouskému náleželo a nikoliv k říši německé. Žádal, aby jim císař oné svobody a výhody povolil, jaké se vestfálskou**) smlouvou skutečně zaručily, ale při smlouvě rysvykské***) opomenuly aneb alespoň chytře obešly. Císař, jenž sobě nic jiného nepřál, než aby se soused tak nebezpečný odstranil, podrobil se ještě a svolil ke všemu co chtěl. Lutheráni ve Slezsku obdrželi více než sto kostelů, jež jim katolíci následkem smlouvy této postoupiti musili; ale mnohé propůjčení, které jim štěstí krále švédského pojistilo, odejmulo se jim, jakmile více v stavu nebyl, zákony předpisovati.

Císař, jenž vynucená propůjčení udělil, a ve všem vůli Karla XII. se podrobil, jmenoval se Josef; byl starší syn Leopolda a bratr Karla VI., jenž jej později následoval. Mimořádný vyslanec papežův, který se toho času u Josefa zdržoval, činil jemu velmi důtklivé předhůzky, že katolický mocnář, jako on, prospěch svého vlastního náboženství, prospěchu ka-

---

*) Celé Slezsko náleželo tou dobou ještě k rakouskému mocnářství, jmenovitě ku koruně české; teprv neť právě panovavšího císaře Josefa I. syna Leopolda I. Marie Terezie odstoupila Kladsko a Dolní Slezsko po uzavření míru r. 1763, nímž se sedmiletá válka skončila, Bedřichovi II., králi pruskému, zachovala Rakousku pouze bývalá vojvodství Krnovské, Opavské a Těšínské, jež nyní obvod Opavský a Těšínský zahrnují.

**) Vestfalskou smlouvou čili mírem, jenž se 8. srpna 1648 v Münsteru a 8. září téhož roku v Osnabrüku mezi protestanty, jež Švédsko a katolíky, jež Rakousko zastupovalo uzavřel, skončila neblahá třicetiletá válka, která vyhozením místodržících z pražského hradu roku 1618 v Čechách započala a obležením Prahy od Švédů r. 1648 opět v Čechách skončila, naši společnou vlast zpustošila a větší část obyvatelů vyhubila.

***) Roku 1697 uzavřený mír v Rysvyku, vesnici blíže Haagu v Nizozemí, mezi Ludvíkem XIV., císařem Leopoldem I., Nizozemském, Angličany a Španěly nebral žádný ohled na výsady, jež mírem vestfálským protestantům pojištěny byly.

cířů obětoval. „Vy jste dosti šťasten," odpověděl jemu císař usmívaje se, „že mně král švédský nenavrhl, abych se Lutheránem stal; neboť kdyby to byl chtěl, nevím co bych byl učinil."

Hrabě Vratislav, císařův vyslanec u Karla XII., nesl smlouvu ku prospěchu Slezanů, rukou pána svého podepsanou do Lipska. Tu pravil Karel, že jest nejlepším přítelem císařovým; mezi tím dozvěděl se s mrzutostí, že tomu Řím všemožně překážel. S opovržením pohlížel na slabost toho dvoru, který polovic Evropy za nesmiřitelné nepřátele maje, jiným vždy nedůvěřuje, a jen chytrým vyjednáváním své slovo drží; proto uzavřel, že se na něm pomstí. Pravil hraběti Vratislavovi, že Švédové před časy Řím podrobili, a že se neodrodili jako onen. Papeži oznámiti dal, že od něho jmění, které královna Kristina v Římě zanechala, někdy požádá. Neví se, jak daleko by msta a zbraně mladého dobývatele byly sáhaly, kdyby štěstí jeho úmysly bylo podporovalo. Toho času nezdálo se jemu nic nemožného ba i do Asie a až do Egypta poslal několik důstojníků tajně, aby položení měst a sílu těch států vyšetřili. Pakli komu možno bylo, aby vládu perskou a tureckou překotil, a konečně do Italie vnikl, bylby to zajisté Karel XII. býval. Byl rovněž tak mladý jako Alexandr, rovněž tak bojovný, rovněž tak podnikavý, ale utuženější, silnější a střídmější; a Švédové byli snad schopnější Makedoňanův: ale podobné zámysly, které, podaří-li se, zbožňovány bývají, považují se za pouhé blouznění, nešťastně-li dopadnou.

Když konečně veškeré obtíže odstranil, všecku svou vůli provedl, císaře pokořil, říši německé zákony předepsal, své lutheránské náboženství uprostřed katolíků byl ochránil, jednoho krále s trůnu svrhl a jiného korunoval, sebe samého co hrůzu veškerých knížat viděl, připravoval se k odchodu. Rozkoše saské, kdež celý rok v nečinnosti ztrávil, nezmírnily v ničem spůsob jeho živobytí. Třikrát za den na koně vsedal, o čtyřech hodinách vstával, sám se oblékal, vína nepil, u jídla

pouze čtvrt hodiny seděl, své vojsko každý den cvičil a jiné zábavy neznal než Evropou otřásati.

Švédové ještě ani nevěděli, kam je král vésti hodlá: domníváno toliko mezi vojskem, že by Karel na Moskvu táhnouti mohl. Několik dnů před odchodem nařídil nejvyššímu maršálkovi pro ubytování, aby jemu cestu z Lipska . . . . . . u toho slova se chvílku zdržel; a z obavy, aby maršálek nic z jeho předsevzetí vyskoumati nemohl, usmívaje se doložil, do všech hlavních měst Evropy písemně udal. Maršálek přinesl jemu seznam veškerých cest, v jichž čele velikými literami cestu z Lipska do Štokholmu postavil. Větší část toužila jen tam se navrátiti; ale král nebyl dokonce toho úmyslu, aby jim jejich vlast opět spatřiti popřál. „Pane Maršalku,“ pravil, „dobře pochopuji, kam byste mne vésti hodlal; ale tak brzy do Štokholmu se nenavrátíme.“

Vojsko bylo již na pochodu a táhlo blíže Drážďan: Karel byl včele a jel dle svého zvyku dvě i tři sta kroků před svými gardami. Najednou jej ztratili z očí: několik důstojníků uhánělo se spuštěnou uzdou, aby zvěděli kam se poděl: jeli na všecky strany ale nenalezli jej; pokřik stal se v okamžení v celém vojsku: zůstalo se státi; jenerálové shromáždili se; všichni byli již ulekáni: konečně dozvěděli se od jednoho Sasa, jenž tudy šel, co se s králem stalo.

Když tak blízko Drážďan táhl, napadla jej touha, navštíviti krále Augusta: vjel do města na koni, třemi neb čtyřmi jeneráli následován. U hradeb tázali se jich na jména: Karel pravil, že se jmenuje Karel a že jest drábem; každý dal sobě jméno podložené. Když je hrabě Flemmink na náměstí přijížděti viděl, spěchal, aby svého pána o tom zpravil. Vše co by se v podobné případnosti učiniti mohlo, napadlo již ministrovi: mluvil o tom s Augustem; Karel vkročil v botech do komnaty, dříve než Augustovi času zbylo, aby se ze svého překvapení zotavil. Byl téhož času churav a v županu: na rychlo se oblékl. Karel s ním posnídal, jako pocestný, jenž se svým přítelem se rozloučiti přišel; pak žádal viděti

hradby. Mezi tou krátkou dobou, kterou obětoval, aby je prošel, zapřisáhal krále Augusta, jistý ve Švédsku do kletby daný Livoňan, jenž v saském vojsku sloužil, domnívaje se, že by se nikdy příhodnější doba k dosažení milosti neobjevila, aby o ní Karla požádal, jsa jist, že král neodepře tak nepatrnou povolnost knížeti, jejž nedávno o korunu byl připravil, a v jehož moci se právě nalezá. August podvolil se ochotně té žádosti. Byl od krále švédského nedaleko vzdálen a rozmlouval s Hordem, jenerálem švédským. „Domnívám se“ pravil k němu usmívaje se, „že mně toho váš pán neodepře.“ — „Vy jej neznáte“ odvětil jenerál Hord „odepře vám zde spíše, než kde jinde.“ August neupustil a prosil krále tklivými slovy o milost pro Livoňana: „Karel ji odmítl spůsobem takovým, že nemohl více po druhé žádati. Když byl několik hodin touto zvláštní návštěvou ztrávil, obejmul krále Augusta a odjel. Shromážděje své vojsko viděl je ještě v rozčílení: pravili jemu, že měli v úmyslu Dražďany oblehnouti, pak-li by jeho veličenstvo co zajatého byli zadrželi. „Dobře, dobře!“ pravil král, „myslím, že by se byli neodvážili tak učiniti.“

Když následujícího dne zprávu obdrželi, že král August mimořádnou poradu v Drážďanech držel, pravil baron Štralheim: „Věřte mně, že rozjímají o tom, co měli včera učiniti.“ Několik dni po tom mluvil Renskiöld, jenž krále navštívil, s úžasem o Drážďanské cestě. „Spolehal jsem se na své štěstí“ pravil Karel, „pozoroval jsem však jednu chvíli, že nebylo vše v pořádku. „Flemminka to netěšilo, že jsem Drážďany tak rychle opustil.“

Kniha čtvrtá.

Vítězný Karel opouští Sasy; stíhá cára; vnikne do Ukrajiny. Utrpí ztráty. Jest raněn. Bitva u Pultavy. Následky její. Karel nucen utéci se do Turecka. Jeho přijetí v Besarabii.

Karel opustil konečně Sasy v září 1707, v průvodu vojska čtyřiceti tří tisíců mužů, prvé železem, nyní zlatem a stříbrem se třpítících, lupem z Polska a Sas obohacených; každý voják měl při sobě padesát tolarů hotových peněz; nejenom že veškeré pluky doplněny byly, bylo ještě v každé setnině několik mužů nad počet. Kromě toho vojska očekával jej hrabě Levenhaupt, jeden z jeho nejlepších jenerálů v Polsku s dvaceti tisíci mužů; ještě jiné vojsko patnácti tisíců mužů měl v Čuchonsku a nováčkové přicházeli ze Švédska. S takovou sílou nepochyboval, že by cára s trůnu svrhnouti nemohl.

Toho času dlel tento vladař v Litvě, zaměstnán jsa tím, aby obnovil předsevzetí, kteréhož, jak se podobalo, král August byl se vzdal: jeho vojsko na více zástupů rozděleno, utíkalo na vše strany při první zprávě, že král švédský se blíží: panovník sám pak všem svým jenerálům nařídil, aby dobyvatele toho s nestejnými silami nikdy neočekávali a oni uposlechli ochotně.

Při svém vítězném pochodu přijal král švédský tureckého vyslance. Vyslanec měl v bytu hraběte Pipera slyšení; dělo se vždy u toho ministra, když se skvostné obřady vykonávaly: udržoval zevně důstojnost svého pána, jenž té doby již trochu nádhery hleděl a král, vždy prostěji zařízený, prostěji obsluhovaný a jednodušeji oděný než nejnižší z důstojníků v jeho vojsku říkával, že obydlí Pipera jeho palácem jest. Vyslanec turecký odevzdal Karlovi sto švédských vojáků, kteří od Kal-

muků zajati, do Turecka prodáni, od sultana opět vykoupeni byli, a jež onen panovník králi co nejpříjemnější dar, jaký by jemu učiniti mohl, odesílá; to nestalo se jako by otomanská pýcha slávě Karla XII. holdovati chtěla, ale aby se sultan co přirozený nepřítel císaře ruského a německého přátelstvím Švédska a spolčením s Polskem sesílil. Vyslanec přál Stanislavovi k nastoupení trůnu: a tím způsobem byl ten král v krátké době Německem, Francouzskem, Anglickem, Španělskem a Tureckem uznán: zbýval ještě papež, jenž s uznáním čekati mínil, až by čas tuto korunu na jeho hlavě upevnil, kterou nehoda svrhnouti mohla.

Sotva že Karel vyslance otomanského dvora byl vyslyšel, spěchal proti Rusům. Vojsko cárovo během války víc než dvacetkrát z Polska odtáhlo a opět se vrátilo; země ta, se všech stran otevřená a žádných pevností, které by ústup vojska zadržeti mohly, nemajíc, poskytovala Rusům svobody, že často na tom samém místě, kdež byli poraženi opět se objeviti, ba i do země dřív nežli vítěz vniknouti mohli. Mezi tím co se Karel v Sasích zdržoval, postoupil cár až ke Lvovu, na jižní konec Polska: nyní byl ve směru severním u Grodna v Litvě sto mil od Lvova.

V Polsku zůstavil Karel Stanislava, jenž desíti tisíci Švédy a svými novými poddanými podporován, své nové království proti cizím i domácím nepřátelům hájiti měl: sám postavil se v čelo své jízdy a postupoval ku Grodnu v měsíci lednu 1708 u prostřed ledu.

Když již řeku Němen dvě mile od města překročil, nevěděl cár ještě ničeho o jeho pochodu. Při první zprávě, že se Švédové blíží, odtáhl cár severní bránou, a Karel vešel bránou jižní. Král měl toliko šest set gardistů při sobě; ostatní nemohli jemu stačiti. Cár utíkal s více než dvěma tisíci muži, v doměnce, že celá armáda do Grodna vchází. Ještě téhož dne uslyšel od polského přeběhlíka, že místo pouze šesti sty muži obsazené opustil, a že jádro nepřátelského vojska ještě více než pět mil vzdáleno jest: i nemařil času

patnáct set koňáků svého vojska odeslal podvečer, aby krále švédského v městě přepadli. Těch patnáct set Rusů pokročilo pod ochranou temnoty až k první švédské stráži, bez prozrazení. Stráž čítala třicet mužů; půl čtvrt hodiny udržela sama nátlak patnácti set mužů. Král, jenž na druhém konci města dlel, přikvapil rychle s ostatkem svých šesti set gardistů. Rusové kvapně prchali. Vojsko jeho neváhalo se spojiti, a on jal se nepřítele stíhati. Veškeré ruské po Litvě rozšířené sbory ustupovali rychle ku straně východní, do vojvodství Minska, blíže hranic ruských, kdež své shromáždiště měly. Švédové, jež král též na více sborů byl rozdělil, nemeškali je dále třiceti mil cesty pronásledovati; prchající i ti, jenž je pronásledovali, konali urychlené pochody každý den, jakkoliv to v zimě bylo. Již delší čas byly vojákům Karla i cára veškeré výroční doby docela lhostejny; jediný strach, jejž vštěpovalo jméno krále Karla, činilo toho času rozdíl mezi Rusy a Švédy.

Od Grodna až k řece Dněpru, jsou směrem východním močály, pustiny a nesmírné lesy; na místech obdělávaných nebylo žádné potravy; rolníci zakopali do země veškeré obilí, a vše co by se v ni zachovati dalo: aby se ty podzemní zásobárny odkryti mohly, musila se zem dlouhými železnými tyčemi proskoumávati. Rusové a Švédové používali střídavě z těch potravin, ale nebyly vždy k nalezení a nebyly postačitelny.

Král švédský, jenž tyto nesnáze předzvídal, dal na vydržováuí své armády sucharu přivésti: nic jej na jeho pochodu nezdržovalo. Když minský les prošel, kdež se každou chvíli stromy porážeti musily, aby pro vojsko a zavázadla cesta se proklestila, octnul se dne 25. června 1708 před řekou Berezinou naproti Borisovu.

Na tom místě shromáždil cár největší část svých sil; byl tam prospěšně ohražen: úmysl jeho byl, Švédům přechod přes řeku zabrániti. Karel postavil několik pluků na břeh Bereziny naproti Borisovu, jako by přechod v tváři nepřítele podniknouti chtěl. Zároveň postupoval se svým vojskem tři

míle výše směrem k pramenu řeky; tam dal most postaviti, přemohl sbor tří tisíců mužů, jenž stanovisko to chránili, a postupoval proti vojsku nepřátelskému aniž by se zdržel. Rusy naň nečekali; vyzdvihli ležení a ustoupli k Dněpru, na svém tažení veškeré cesty ničíce a vše bořice, aby alespoň Švédy zadrželi.

Karel všecky překážky přemohl a neustále k Dněpru postupoval. Na cestě setkal se v místě Holosinu za močálem, k němuž se jen přes řeku přiblížiti mohlo, s dvaceti tisíci od hlavního voje odloučených Rusů. Karel nečekal s útokem, až by zbytek jeho pěchoty k němu přirazil; vrhl se v čele svých gard pěšky do vody; přebředl řeku i močál, ač jemu voda někdy až přes ramena sáhala. Co se takto k nepříteli blížil, nařídil jízdě, aby močál obešla a nepříteli v bok padla. Rusové užaslí, že je žádná hráz chrániti nemůže, byli králem, jenž se na ně pěšky vrhl a zároveň jízdou švédskou napadeni.

S jízdou, jenž sobě skrz nepřítele cestu klestila, spojil se král mezi bitvou; tu vsedl na koně: ale za malou chvíli potom spatřil v šarvátce mladého švédského šlechtice Gyllenstirna, jejž velmi miloval, tak raněného, že nebyl s to jíti; nutil jej, aby vzal jeho koně a sám pokračoval ve velení v čele své pěchoty pěšky. Ze všech bitev, které svedl, byla tato bez pochyby nejslavnější, v níž nejvíce nebezpečí podstoupil, a nejvíce schopnosti prokázal: její památka zachovala se pamětným penízem, s nápisem: S i l v æ p a l u d e s, a g g e r e s, h o s t e s v i c t i*), na jedné a verš Lukana: V i c t r i c e s c o p i a s a l i u m l a t u r u s i n o r b e m**), na druhé straně.

Na všech stranách zahnáni byvše, Rusové vrátili se přes Dněpr, jenž Polsko od jejich vlasti dělí. Kar l nemeškal je pronásledovati; přešel tuto velikou řeku za nimi v Mohilevě, posledním polském městě, které brzo Polanům brzo cárům náleží; obyčejný to osud míst pohraničních.

*) Po přemožení lesů, močálů, náspů a nepřátel,

**) přenese vítězná vojska do jiného dílu světa.

Cár, jenž nyní svou říši, v níž právě první základ umění a obchodu byl položil, kořistí války viděl, která v krátké době všecky jeho velikolepé záměry zničiti, ba snad i trůn jeho podvrátiti mohla, hodlal o mír se smluviti: odvážil se na některé návrhy prostřednictvím jistého polského šlechtice, jenž od švédského vojska přišel. Karel XII. uvyklý se svými nepřátely jen v jejich hlavních městech mír uzavírati, odpověděl: „Budu s cárem v Moskvě vyjednávati.“ Když se tato hrdá odpověd cárovi donesla, pravil: „Bratr Karel chce sobě vždy jako Alexandr počínati, já však doufám, že ve mně Daria neshledá.“*)

Z téhož Mohileva, kdež Karel XII. Dněpr překročil, dostihnete, když podél řeky k severu vždy po hranicích Polska a Ruska postupujete, asi třicet mil výše krajinu Smolensko, kterou silnice z Polska do Moskvy vede. Cár utíkal touto cestou; král následoval jej rychlým pochodem. Část zadní ruské stráže podstoupila více šarvátek s lehkou jízdou přední stráže švédské. Výhoda byla téměř vždy na straně poslednější; ale často vítězíc seslabovala se v těch malých šarvátkách, které nic nerozhodovaly ale vždy velikou ztrátu spůsobovaly.

Dne 22. září téhož roku 1708 uhodil král blíže Smolenska na zástup desíti tisíců jízdy a šesti tisíců Kalmuků.

Kalmuci jsou Tataři, jenž bydlí mezi královstvím astrachanským, panstvím cárovým a mezi Samarkandem, zemí Tatarů usbekských a vlasti Timura, pod jmenem Tamerlana

---

*) Alexandr Veliký, král makedonský podmanil, jak se již v předu podotklo, velkou perskou říši, nad níž toho času Darius Kodomannus panoval. Darius považuje se za udatného reka ale podlehl přece vzdor nesmírné přesile své umění válečnému Alexandra Makedonského, který svou falanxí (klínovitým trojhranem, do něhož vojska svá v bitevní šik sestavoval) rovněž tak vojska nepřátelská rozrážel, jako Švédové svým prudkým náběhem. Alexandr porazil Daria v několika bitvách, pronásledoval jej od místa k místu až jemu celou říši odňal. Darius byl konečně od jednoho satrapy (místodržícího) zavražděn.

prosluléko.*) Země Kalmuků rozprostírá se na východ až k horám, které Mongolsko od západní Asie dělí: ti, jenž ku straně Astrachanu bydlí, jsou cárovi poplatni, který osobuje si nad nimi neobmezenou vládu; ale jejich tulácký život překáží jeho panství, a jest příčinou, že s nimi rovněž tak nakládá, jako sultan s Araby, jenž jejich loupeže někdy trpí, někdy tresce. V ruském vojsku jsou vždy Kalmuci; cárovi se i podařilo vycvičiti je jako ostatní části svého vojska.

Král vrhl se na vojsko, nemaje při sobě více než šest pluků jízdy a čtyři tisíce pěchoty. Nejprvé vrazil na Rusy v čele svého pluku z východního Gotska; nepřátelé ustoupili. Král postupoval za nimi hlubokými a nerovnými cestami, kdež Kalmuci skryti byli, a nyní teprv se objevili, aby vrhli se mezi pluk, v němž král bojoval a ostatní švédské vojsko. V okamžení obklíčili Rusové a Kalmuci tento pluk a prodrali se až ku králi; dva pobočníky, jenž vedle krále bojovali, zabili. Kůň, na němž král seděl byl též zabit; podkoní dal mu jiného; ale i podkoní a kůň byli ranami prokláni a Karel bojoval, obklopen několika důstojníky, kteří okamžitě k němu byli přikvapili, pěšky.

Více důstojníků bylo zajato, raněno a zabito, aneb nepřítelem, jenž se na ně vrhl, daleko od krále odloučeno; u Karla zůstalo jen pět osob: on vlastní rukou více než dvanáct nepřátel zabil, aniž by byl raněn, oným nevyslovitelným štěstím, které jej až dotud všude doprovázelo a na něž se vždy spolehal. Konečně proklestil sobě plukovník Dardof s jedinou

---

*) Timur či Tamerlan, rek tatarský v čtrnáctém století, jak se praví z nízkého rodu pošlý, vyšinul se bojovností na mongolský trůn, sídlil v Samarkandu a podrobil sobě z nenáhla všechny sousední národy, jmenovitě Peršany, Indy a Turky. Sám považoval se za potomka Velikého Džingischana, jenž v první polovici třináctého století východní část Evropy svými Tatary plenil, až konečně jeho vojska Jaroslavem Šternberským u Olomúce poražena, do své vlasti ustoupiti musila.

7*

toliko setninou svého pluku cestu skrze Kalmuky; přišel v čas, aby krále vymanil: ostatní Švédové poráželi Tatary. Vojsko seřadilo se opět: Karel vsedl na koně; a ač byl unaven, přece pronásledoval Rusy na dvě míle cesty.

Vítěz držel se vždy silnice k hlavnímu městu Ruska. Ze Smolenska, kdež se bitva strhla, bylo ještě asi sto francouzských mil do Moskvy: armáda neměla téměř žádné potravy více. Král byl důtklivě prošen, aby posečkal, až se jenerál Lewenhaupt, který zásoby dopraviti měl, s posilou patnácti tisíců mužů s ním spojí. Nejenom, že král, jenž zřídka kdy radu přijal, tohoto moudrého návrhu neuposlechl, opustil k velkému úžasu celého vojska cestu moskevskou a obrátil se na jih, k Ukrajině zemi Kozáků, která mezi malým Tatarskem, Polskem a Ruskem leží. Tato země rozkládá se na sto mil od jihu k severu a asi též tolik od východu k západu; Dněpr, jenž ji od severo-západu k jiho-východu protéká, dělí ji na dvě téměř stejné polovice; hlavní město jest Baturin*) na malé říčce Saimě. Nejsevernější část Ukrajiny jest obdělána a bohatá; nejjižnější, jenž kolem 48° severní šířky leží, jest jedna z nejúrodnějších a nejpustších krajin; špatná vládní správa tam dusí dary, jež příroda člověku přinášeti se nutí. Obyvatelé těchto sousedních krajin malého Tatarska nesejí a nesázejí ničeho, poněvadž by bužakovští a prekopští Tataři a Multáni, národové vesměs loupeživí, jejich osení ničili.

Ukrajina snažila se vždy býti svobodnou; jelikož však Ruskem, státy padišahovými a Polskem obkličena byla, musila vždy ochrance, následovně pána v jednom z těchto tří států hledati. Nejprvé vrhla se pod ochranu Polska, jenž ji v přílišné podrobenosti drželo; později podala se Rusku, které nad ní tak otrocky vládlo, jak jen mohlo. Zprvu požívali Ukrajinci výsadu, že sobě knížete pod jmenem hetmana vo-

*) Baturin sídelní město hetmanů Kozáků až do doby hetmana Mazepy; zbořené r. 1708, když zráda téhož hetmana na jevo vyšla.

liti mohli; ale brzo bylo jim toto právo odňato a hetmana volil dvůr moskevský.

Tou dobou zaujímal místo to polský šlechtic Mazepa ve vojvodství Podolském zrozený; který vychován byv za panool Jana Kazimíra u dvoru tohoto krále, něco vzdělanosti si bš, osvojil. Ve svém mládí měl milostnou pletku s manželkou jistéhv polského šlechtice, která se vyzradila; rozhněvaný manžel kázal Mazepu nahého na divokého koně přivázati a v tom stavu jej zůstavil. Kůň byl z Ukrajiny, vrátil se a donesl tam Mazepu ztrýzněného a hladem polomrtvého. Někteří rolníci se jej ujali a Mazepa zůstal mezi nimi dlouhý čas; vyznamenal se v několika taženích proti Tatarům. Převaha jeho vzdělanosti získala mu velikou vážnost mezi Kozáky; jeho vliv množil se denně a donutil cára, že jej hetmanem Ukrajiny učinil.

Když jednoho dne v Moskvě s cárem stoloval, navrhl jemu mocnář, aby Kozáky v kázeň a národ do větší podrobenosti uvésti hleděl. Mazepa odpověděl, že položení Ukrajiny a duch toho národa tomu nepřemožitelně překáží. Cár, jenž se již vínem byl opil a svou prudkost vždy nepřemáhal, nazval jej zrádcem a hrozil, že jej na kůl nabodnouti dá.

Když se Mazepa do Ukrajiny navrátil, uzavřel vzbouřiti se: švédské vojsko, které se brzo potom na hranicích objevilo, usnadnilo jeho záměr: uzavřel, státi se neodvislým a z Ukrajiny a ze zbytků ruské říše mocné království utvořiti; byl muž srdnatý, podnikavý a v práci neunavný, jakkoliv již velmi letitý. Spojil se tajně s králem švédským, aby pád cárův urychlil a tím získal.

Král ustanovil schůzi u řeky Desny; Mazepa mu slíbil, že se tam odebeře s třiceti tisíci mužů s potřebným nábojem, potravou a svými poklady, které byly nesmírné. Švédské vojsko táhlo tedy k velké nelibosti všech důstojníků, kteří o smlouvě krále s Kozáky nic nevěděli v tu stranu. Karel poslal Levenhauptovi rozkaz, aby jemu vojsko a potravu do Ukrajiny, kdež přezimovati hodlal, rychle přivezl, aby když

se Ukrajiny ujistí, příštím jarem Rusko dobývati mohl; a zatím postupoval k řece Desně, která u Kyjeva do Dněpru padá. Překážky, které až dotud Švédové na svém tažení podstoupili, byly u přirovnání s těmi, s kterými se na této nové cestě setkali nepatrné; musili projíti les padesáti mil dlouhý a plný močálů. Jenerál Lagerkron, který s pěti tisící muži a průkopníky napřed postupoval, zavedl vojsko na třicet mil od pravého směru k východu. Po čtyrdenním pochodu poznal král omyl Lagerkronův: s obtíží vrátili se na pravou cestu; ale téměř všecka děla a všecky vozy zůstaly v močálech potopené a propadlé vězeti.

Konečně dorazilo vojsko po dvanáctidenním tak trapném pochodu, v kteréž době Švédové poslední suchar, který jim zbýval byli ztrávili, zemdlením a hladem vysílení k břehu Desny na ono místo, které Mazepa ku spojení naznačil; než na místě toho knížete spatřili zástup Rusů, který k druhému břehu řeky se blížil. Král užasl; ale uzavřel, že ihned řeku překročí a na nepřítele udeří. Břehy řeky byly tak příkré, že vojáci musili po provazích se spouštěti. Řeku přebředli navyklým spůsobem, jedni na trámech na rychlo zbytých, druzí plováním. Zástup Rusů, jenž stejnou dobou se byl přiblížil, čítal toliko osm tisíc mužů; dlouho neodporoval a ještě tato překážka byla odstraněna.

Karel postupoval v těchto ztracených krajinách, nejistou cestou a v nejistotě o věrohodnosti Mazepy: Kozák ten objevil se konečně ale více co uprchlík, než co mocný spojenec. Rusové úmysl jeho vypátrali a předešli. Vrhli se na jeho Kozáky a povraždili je: jeho přední přátelé byli se zbraní v rukou jatí a třicet jich kolem lámáno; města jeho v popel obrácena, poklady vyloupány, zásoby, jež pro krále švédského chystal pobrány: sotva že s šesti tisíci muži a několika koní s nákladem zlata a stříbra uprchnouti mohl. Přece přinesl králi naději, že by se pomocí jeho zkušenosti v této neznámé zemi udržeti mohl, a příchylnost všech Kozáků, kteří proti

Rusům rozvztekleni po tlupách do ležení přicházeli a je vydržovali.

Karel doufal, že alespoň jenerál Levenhaupt tuto nehodu napraví. Měl kolem patnácti tisíců Švédů, kteří za více stáli než sto tisíc Kozáků, pak náboj a potravu přivésti. Levenhaupt přišel potom ale v tom samém stavu jako Mazepa.

Přešel již Dněpr za Mohilevem a postoupil cestou k Ukrajině dvacet našich mil dále. Králi přivážel průvod s osmi tisící povozů a peníze, jež na své cestě v Litvě vyzvedl. Když pokročil k městysu Lešnu blíže onoho místa, kdež se řeky Proňa a Sosha spojují, a ještě mnohem dále do Dněpru plynou, objevil se cár v čele asi čtyřiceti tisíců mužů.

Švédský jenerál, který ani šestnáct tisíc vojska neměl, nechtěl se dáti zaskočiti. Tolikero vítězství u Švédů tak velikou důvěru vzbudilo, že nikdy množství nepřátel, nýbrž toliko místo, v němž se nalezali skoumali. Levenhaupt tedy bez váhání dne 7. října po polední proti nim postupoval. Při prvním sražení zabili Švédové patnáct set Rusů. Zmatek zmocnil se vojska cárova; na všech stranách utíkalo. Mocnář ruský viděl okamžení, úplného zničení: cítil, že blaho jeho státu od toho dne závisí, a že by byl ztracen, pakli se Levenhaupt s vítězným vojskem s králem švédským spojí.

Vida, že se mužstvo jeho zotavovati počíná, spěchal k zadním strážím, kdež Kozáci a Kalmuci stáli a pravil k nim: „Nařizuji vám, abyste na každého střelili, kdo by prchal, a mne samého zabili, pakli tak zbabělý budu a ustoupím.“ Odtud navrátil se k předním strážím a spořádal vojsko sám osobně pomocí knížete Menčikova a knížete Galicina. Levenhaupt, jenž měl nařízeno, s pánem svým rychle se spojiti, mínil spíše ve svém pochodu pokračovati, než aby bitvu obnovil, domýšleje se, že dost učinil, když nepřátelům odhodlanost odňal, aby jej pronásledovali.

Následujícího dne o jedenácti hodinách vrazil naň cár u kraje močálu a rozšířil své vojsko tak, aby jej obklíčiti mohl. Švédové se jim ihned postavili: potýkali se dvě ho-

diny se stejnou neústupností. Rusové ztratili třikrát tolik mužstva; ale neustoupili a vítězství zůstalo nerozhodnuto.

O čtyřech hodinách přivedl jenerál Bayer cárovi posilu mužstva. Bitva se pak ještě třikrát s větší divokostí a rozhořčeností obnovila; trvala až do noci: konečně počet rozhodl. Švédové byli poraženi, vytlačeni a až k svým zavazadlům zahnáni. Levenhaupt sestavil své mužstvo za vozy. Švédové byli přemoženi ale neprchali. Bylo jich asi devět tisíc mužů, z nichž se žádný nevzdálil: jenerál je tak snadno do bitevního pořádku sestavil, jako by ani přemoženi nebyli. Cár s druhé strany ztrávil noc ve zbrani; důstojníkům zakázal pod ztrátou důstojnictví a vojákům pod ztrátou života na lup se vzdalovati.

Dne následujícího, nařídil hned na usvítě opětný útok. Levenhaupt ustoupil na několik mil na místo prospěšné, když byl částť děl zaklínil a do vozů oheň vmetal.

Rusové přišli ještě v čas, že mohli zabrániti, aby veškeré povozy oheň neztrávil; zmocnili se více než šesti tisíc vozů, jež zachránili. Cár, jenž porážku Švédů dokonati chtěl, odeslal jenerála Pulka, aby na ně po páté udeřil: jenerál ten nabídl jim čestné vzdání. Levenhaupt je odmítl a podstoupil pátou, rovněž tak krvavou bitvu jako prvější. Z devíti tisíců mužů, jež ještě měl, ztratil asi polovici; druhá polovice nebyla k přemožení: když se konečně noc přiblížila, překročil Levenhaupt podstoupiv pět bitev proti čtyřiceti tisícům mužů, asi s pěti tisíci bojovníky, již jemu ještě zbyli, řeku Soshu. Cár sobě v těch pěti bitvách slávy dobyl, že Švédy ztrátou asi desíti tisíců mužů přemohl; a Levenhaupt onu, že vítězství po tři dny pochybným činil a bez vypuzení ustoupiti mohl ze svého posledního stanoviska. Přišel tedy do ležení svého pána se ctí, že udatně se bránil, ale nepřivedl jemu ani zásob ani vojska.

Tak viděl se král švédský zásob a spojení s Polskem zbavena, a uprostřed země kde žádných pomůcek kromě své udatnosti neměl, nepřátely obklíčena.

Při tak přetrudných okolnostech pohltila ještě pamětná zima roku 1709, na těchto hranicích Evropy strašlivější než jsme ji kdy u nás pocítili, část jeho vojska. Karel chtěl ročním časům rovněž tak vzdorovati jak to svým nepřátelům činil; odvážil se při těchto smrtících mrazech k dlouhým pochodům s vojskem: na jednom takovém pochodu padlo dva tisíce mužů před jeho očima mrazem. Jízda již neměla ani bot: pěchota byla bez střevíců a téměř bez oděvu; byla nucena dělati sobě čůchy z koži divé zvěře jak jen mohla; někdy se i chleba nedostávalo. Téměř všecka děla musila se z nedostatku koní, jenž by je vezli, do močálů a řek uvrhnouti. Prvé tak květoucí vojsko ztenčilo se na čtyři a dvacet tisíc hladem mroucích mužů. Ze Švédska nepřišla žádná nová posila, i nebylo možno ji tam vydržovati. V tom stavu jediný důstojník sobě stěžoval: „Aj!“ pravil k němu král, „vy se mrzíte, že od své manželky vzdálen jste? Jste-li pravý voják, dovedu vás tak daleko, že sotva jednou za tři léta zprávu ze Švédska obdržíte.“

Markys Brankas v pozdější době vyslanec ve Švédsku mně vypravoval, že se jistý voják odvážil u přítomnosti celého vojska králi s reptáním okázati kousek černého a plesnivého chleba z ječmene a ovsa, jedinou to potravu jakou toho času měli, a které ani do sytosti nebylo. Král vzal kousek chleba bez pohnutí, snědl jej celý a pravil pak chladně k vojákovi: „Není dobrý, ale může se požívati.“ Takové, jakkoliv nepatrné jednání, přispělo pakli nepatrná věc úctu a důvěru rozmnožiti může, více než vše ostatní k tomu, že švédské vojsko snášelo strasti, které by pod každým jiným vůdcem nesnesitelny byly.

V postavení tom obdržel konečně zprávy ze Štokholmu; uvědoměly jej o úmrtí vojvodkyně holštýnské, jeho sestry, kterou neštovice v prosinci roku 1708 v stáří sedm a dvacíti let uchvátily. Byla to kněžna rovněž tak laskavá a rovněž tak soucitná jako její bratr ve své vůli přísný a ve svém hněvu nesmířitelný. Miloval ji velmi a byl ztrátou její tím

více dojat, an, počínaje neštěstí zakoušeti citelnějším se stával. Slyšel též, že k jeho rozkazu vojsko a peníze vyzvedli; ale nic nemohlo se až do jeho ležení dostati, poněvadž se mezi ním a Štokholmem asi pět set mil dlouhá cesta rozprostírala a nepřítel byl k potýkání počtem mocnější.

Cár rovněž tak čilý jako on, odeslal nové vojsko ku pomoci confederace polské proti Stanislavu sestouplé, pod jenerálem Siniavským a postupoval pak v té tuhé zimě rychle do Ukrajiny, aby se proti králi švédskému postavil: tam pokračoval ve své opatrnosti, že nepřítele malými šarvátkami oslaboval; pravě se domýšleje, že konečně celé švédské vojsko zahyne, poněvadž se obnovovati nemůže. Jelikož mrazy přílišné byly, byli přinuceni oba nepřátelé o příměří se smluviti. Ale od prvního února počali se uprostřed ledu a sněhu opět potýkati.

Po několika malých šarvátkách a ztrátách viděl král, že jemu v dubnu nic více než osmnáct tisíc Švédů pozůstalo. Jediný Mazepa, hetman Kozáků jej vydržoval; bez jeho pomoci bylo by vojsko hladem a strastí zahynulo. V té případnosti navrhl cár Mazepovi, aby se pod jeho vládu navrátil; ale Kozák zůstal svému novému spojenci věren, buď že se trýzně kolem lámání, jakou jeho přátelé zahynuli, obával, aneb že se pomstíti chtěl.

Karel nepozbyl ani úmyslu ani naděje, že se svými osmnácti tisíci Švédy až do Moskvy vnikne. Ku konci května oblehl Pultavu na řece Vorskle na východním konci Ukrajiny, dobrých třinácť mil od Dněpru vzdálenou: jest to krajina Zaporožců, národa nejpodivnějšího na světě. Směs to starých Rusů, Poláků a Tatarů, kteří jakýs způsob křesťanské víry vyznávají a loupežnictví Flibustierům podobné provozují.*)

*) Na začátku 17. věku usadilo se několik francouzských a anglických vyhnanců na ostrově želvovém blíže Sv. Dominika k pěstování tabáku a honění bůvolů na sv. Dominiku, při čemž, námořnické loupežnictví provozovali. Po vyplemenění bůvolů vrhli se řečení osadníci, sesílení novými přívrženci, pouze na loupežnictví

Volí sobě přednostu, jejž nezřídka sesadí aneb utratí: ženských u sebe netrpí, ale všecky děti na dvacet i třicet mil ukradnou a dle svých zvyků vychovávají. V letě jsou vždy v polním tažení; v zimě odpočívají v rozsáhlých stodolách, které čtyry až pět set mužů zaujímají. Ničeho se nebojí; žijí neodvisle; pro nepatrnou kořist vzdorují smrti s toutéž neohrožeností, jako Karel XII. jí vzdoroval, aby koruny rozdával. Cár daroval jim šedesát tisíc zlatých s tou nadějí, že se k jeho straně přidají; peníze přijali a péčí Mazepy prohlásili se pro Karla XII.; ale sloužili velmi málo, jelikož se jim směšné zdálo, aby pro jinou věc než pro lup bojovali. Bylo veliké štěstí, že neškodili: nejvýše kolem dvou tisíců jich bylo, jenž službu vykonávali. Jednou z rána představilo se deset jejich předností králi, ale byla veliká obtíž udržeti je, aby se neopili; neboť pitím počíná se u nich den. Byli k náspům vedeni; tam zdálo se jejich vyražením z dlouhých pušek stříleti; neboť když na náspy vystoupili, zastřelili na šest set kroků vzdálí každého nepřítele na kterého zamířili. K těm loupežníkům připojil Karel několik tisíc Valachů, jež jemu chán malého Tatarska prodal: tak oblehal Pultavu se všemi svými Záporožci, Kozáky a Valachy, kteří tvořili s jeho osmnácti tisíci Švédy spojení armádu asi třiceti tisíců mužů, ale armádu rozervanou, jíž vše scházelo. Cár z Pultavy zásobárnu učinil. Kdyby ji král dobyl, otevřel by si cestu do Moskvy a mohl alespoň při nadbytku všeho očekávati pomoc, kterou ještě ze Švédska, z Livonie, z Pomořan a z Polska obdržeti doufal. Jeho jediná pomoc záležela tedy v dobytí Pultavy, kvapil také horlivě s obleháním. Mazepa, jemuž vzdělaná třída v městě nakloněna byla, ujišťoval jej, že se jí brzo zmocní: naděje obnovila se ve vojsku; vojáci považovali dobytí Pultavy, za konec vší svízele.

---

a nazváni jsou Flibustiery dle člunů, na nichž rychle prchati dovedli. Flibustieři proslulí smělostí svou, žili neodvisle a jsouce Španěly pronásledováni, Angličany a Francouzi však podporováni, provedli mnoho patrných podniků ale ku konci 17. stol. opět zanikli.

Hned při započetí obležení přesvědčil se král, že své nepřátele válčiti naučil. Kníže Menčikov vrhl na vzdor vší jeho opatrnosti posilu do města: tím spůsobem sesílila se posádka města na pět tisíc mužů.

Činila výpady a někdy s výsledkem; jeden podkop vyhodila do povětří, což však město nedobytelným učinilo, bylo blížení se cára se sedmdesáti tisící bojovníků. Dne 27. května v den svého narození vydal se Karel XII na vyšetření jich a porazil jedno oddělení: když se ale do ležení vracel, dostal střelnou ránu z pušky. ta jemu botu prorazila a kost u paty roztříštila. Na jeho pohledu nebylo ani nejmenší změny znáti, z níž by se uzavírati mohlo, že byl raněn: pokračoval pokojně ve velení a zůstal ještě přes šest hodin na koni. Jeden domácí služebník pozoroval, že střevíc knížete celý zakrvácen jest, i běžel pro ranhojiče: bolest králova počala tak palčivou býti, že jemu s koně pomáhati a jej do jeho stanu donésti musili. Ranhojiči prohlíželi ránu, a byli toho náhledu, aby se jemu noha uřízla. Leknutí vojska nebylo k vyslovení. Jeden ranhojič, jmenem Neuman, schopnéjší a smělejší než ostatní, ujišťoval, že když hluboko zařízne, nohu králi zachová. „Tedy hned začněte, pravil k němu král; řežte směle a nebojte se ničeho.“ Držel si nohu sám oběma rukama a hleděl na řezy, které ranhojič činil, jako by se operace na někom jiném vykonávala.

Právě když jemu obvazek dávali, nařizoval útok na příští den; a však sotva že to nařízení dal, přišli jemu zvěstovati, že se celá nepřátelská armáda na něho žene. Tuť musil svůj úmysl změniti. Raněný a k jednání neschopný Karel, viděl sebe mezi Dněprem a řekou, která od Pultavy přichází, v krajině pusté bez jistého útulku, bez náboje proti armádě, která jemu ústup i potravu zabránila. V tom zoufalém pádu nesvolal ani vojenskou poradu, jak toho tolikeré události vyžadovaly; dal však v noci ze sedmého na osmý červenec Renskiolda do svého stanu zavolati, a nařídil jemu bez rozmýšlení a pokojně, by vše připravil, aby se příštího dne na

cára udeřiti mohlo: Renskiöld neodpíral, a odešel aby uposlechl. U dveří králova stanu potkal hraběte Pipera, s nímž delší dobu již v dobrém srozumění nestál, jak se mezi ministrem a vůdcem často udává: Piper se jej tázal, zdali nic nového neví: „Nikoliv," dí jenerál chladně a odešel od něho, by dal své rozkazy. Jakmile hrabě Piper do stanu vešel, pravil král k němu: „Nesdělil vám Renskiöld ničeho?" „Nic," odpověděl Piper: „Dobře tedy," odvětil na to král, „tak povím vám sám, že podstoupíme zítra bitvu." Hrabě Piper užasl nad zoufalým rozhodnutím; ale on věděl dobře, že jeho pán své mínění nikdy nemění; své užasnutí dal pouze mlčením na jevo a nechal Karla až do svítání spáti.

Bylo to dne osmého července roku 1709 když se udála tato rozhodná bitva u Pultavy mezi dvěma nejpodivnějšími knížaty, jakých kdy bylo: Karel XII. proslulý devítiletým vítězením, Petr Alexievič devítiletou péčí. aby vojsko své, vojsku švédskému vyrovnal; jeden proslaven tím, že státy rozdával, druhý, že své vlastní vzdělával. Karel nebezpečí miloval a bojoval pouze pro slávu, Alexievič se nebezpečenství nevyhýbal a válku toliko pro zisk vedl; švédský panovník byl štědrý jedině z velikomyslnosti, ruský ničeho nedal leč z kolikerých ohledů; onen byl bezpříkladně střídmý a zdrženlivý, povahy velikodušné, která jen jedinou ukrutnost spáchala; ten neodloživ surovost svého vychování a své vlasti, byl rovněž tak strašlivý pro své poddané, jako obdivuhoden pro cizince a nestřídmosti, která i jeho život zkrátila, příliš oddaný. Karel měl přijmí nepřemožitelného, jež jemu okamžik odníti mohl; Petru Alexieviči udělili již národové přijmí Velikého, které jemu jedna porážka odníti nemohla, poněvadž je vítězením nedobyl.

K dosažení zřetelného obrazu o této bitvě i místa. kdež se udála, musíme sobě představiti Pultavu na severní straně, ležení krále švédského na straně jižní k východu se drobet táhnoucí, jeho zavazadla za ním asi na míli cesty,

řeku Pultavu, na severní straně města od východu k západu tekoucí.

Cár řeku tu hodinu cesty od Pultavy ku straně západní překročil a ležení zakládati počínal.

Na úsvítě objevili se Švédové před svými náspy s čtyřmi železnými děly, které celé dělostřelectvo obsahovalo; ostatek zůstavil se asi s třemi tisíci muži v ležení; čtyři tisíce zůstaly u zavazadel, jakmile vojsko švédské asi jeden a dvacet tisíc silné, v němž asi šestnáct tisíc Švédů bylo, proti nepříteli postupovalo.

Jenerálové Renskiöld, Roos, Levenhaupt, Slipenbach, Hoorn, Sparre, Hamilton, princ Virtemberský, příbuzný králův a několik jiných, jichž většina bitvu u Narvy viděla, upomenuli podřízené důstojníky na tento den, kdež osm tisíc Švédů armádu osmdesáti tisíců Rusů v opevněném ležení zničilo: důstojníci vypravovali to vojákům; všichni zmužili se při pochodu.

Král vedl pochod v nosítkách v čele své pěchoty. Část jeho jízdy postupovala k jeho rozkazu proti jízdě nepřátelské; tím potýkáním počala bitva o půl páté hodině z rána: nepřátelská jízda byla na západní a na pravé straně ruského ležení; kníže Menčikov a hrabě Golovin rozdělil ji mezerami mezi ochranné děly poseté hradby: jenerál Slipenbach vrhl se v čele Švédů na jízdu. Všichni, jenž u švédského vojska sloužili, věděli, že téměř nemožno bylo, prudkosti jejich prvního naražení odolati: ruské jízdecké setniny se prorazily a zahnaly: cár sám přikvapil, aby je opět sestavil; jeho klobouk prostřelen kulkou z pušky; pod Menčikovem tři koně zabiti: Švédové volali „vítězství!“

Karel nepochyboval o vyhrání té bitvy; o půl noci poslal jenerála Kreutze s pěti tisíci jízdy čili dragouny, aby nepříteli, mezi tím co se naň s předu doráží, v bok padl, ale neštěstí tomu chtělo, že Kreutz zabloudil a více se neobjevil. Cár, jenž se domníval, že jest ztracen, měl dosti času, uspořádati svou jízdu: vrhl se na jízdu královu, která oddě-

lením Kreutze nejsouc podporována se rozptýlila; sám Slipenbach byl při tom potýkání zajat: touže dobou střílelo dva a sedmdesát děl z ležení cárova na jízdu švédskou; a ruská pěchota vyšedší ze své čáry dorážela na pěchotu Karlovu.

Cár potom nařídil knížeti Menčikovi, aby se mezi Pultavu a Švédy postavil: kníže Menčikov nařízení svého pána schopně a rychle vyvedl; nejenom, že spojení mezi vojskem švédským a zástupem, jenž v ležení před Pultavou zůstal, přerušil, ale potkav zálohu tří tisíc mužů, obklíčil ji a rozsekal.

Pak-li Menčikov ten vojenský šik sám vyvedl, bylo Rusko za své zachránění jemu povinnováno; pakli jej cár nařídil, byl důstojným protivníkem Karla XII. Mezi tím opustila pěchota svá stanoviska a postupovala v bitvě na rovinu: s druhé strany shromáždila se švédská jízda čtvrt míle od nepřátelského vojska a král, polním maršálkem Renskiöldem podporován, zařídil vše k všeobecnému potýkání.

Vojsko, které jemu zbývalo, sestavil ve dvě řady; pěchota zaujala střed a jízda obě křídla. Cár rozestavil své vojsko též tak: měl převahu počtu vojska a dva a sedmdesát děl, kdežto se Švédové jemu pouze čtyřmi děly opírati mohli a již nedůstatek prachu měli.

Mocnář ruský byl v středu svého vojska, měl tou dobou toliko důstojnost jenerála majora a byl, jak se zdálo, jenerálu Czermetoffovi podřízen; a však co mocnář jezdil na koni tureckém, jejž jemu padišach daroval, od šiku k šiku, nabádaje vůdce i vojáky a každému obdarování slibuje.

V devět hodin ráno započala bitva opět: jedna z prvních ruských dělových kulí smetla oba koně od nosidel Karlových: dal jiné dva připřáhnouti; druhá kule roztříštila nosidla na kusy a porazila krále: ze čtyry a dvacíti trabantů kteří jej nesli a při tom se střídali, bylo jeden a dvacet zabito. Užaslí Švédové ucouvli, a když nepřátelská děla je hubiti nepřestávala, obrátila se první řada na druhou a druhá uprchla. Jen toto jednání bylo příčinou, že řada desíti ti-

síců mužů ruské pěchoty švédské vojsko k útěku přivedla: tak se věci změnily.

Všichni švédští spisovatelé pravili, že by se byla bitva vyhrála, kdyby se nebylo pochybilo; ale všichni důstojníci tvrdí, že to již velká chyba byla, že se bitva svedla, a jedna z největších ještě, že se Karel XII. v těch ztracených krajinách přes vše mínění nejmoudřejších, naproti utuženému a počtem mužstva i prostředky, které Švédům scházely, třikrát tak silnému nepříteli uzavřel. Upomínka na Narvu byla hlavní příčinou neštěstí Karla u Pultavy.

Princ Virtemberský, jenerál Renskiöld a více předních důstojníků bylo již zajato, ležení před Pultavou dobyto, a vše v takovém zmatku, proti němuž nebylo prostředku více. Hrabě Piper s několika kancelářními úřadníky z ležení odešel a žádný nevěděl, co by se díti mělo ani co se s králem stalo; v rovině běhali z místa na místo: major Bere nabídl se, že je k zavázadlům dovede; ale mračna prachu a kouře, jimiž krajina pokryta byla a přirozené zmatení mysli v takové spoustě, vedly je zrovna k odpornímu příkopům samého města, kdež je posádka všechny zajala.

Král nechtěl prchnouti a nemohl se brániti. V tu dobu byl u něho jenerál Poniatovski, plukovník švédské gardy krále Stanislava, muž zvláštních zásluh, jejž příchylnost k osobě Karlově k tomu přiměla, že jej bez rozkazu do Ukrajiny následoval: byl to muž, který ve všech případnostech života a v nebezpečenství, v němž jiní nanejvýše udatnost na jevo dávají, vždy ihned dobrého a šťastného prostředku se uchopil: dal dvěma trabantům znamení, ti chopili se krále, a usadili jej vzdor nesmírným bolestem jeho rány na koně.

Jakkoliv Poniatovsky žádného velení ve vojsku neměl, stal se v té případnosti velitelem z potřeby, shromáždil pět set jezdců kolem osoby královy; někteří z nich byli trabanti, jiní důstojníci a jiní sprostí jezdcové: ten sebraný a neštěstím svého knížete rozjařený zástup proklestil sobě cestu

skrz více než deset pluků Rusů a uvedl Karla skrz nepřítele na hodinu cesty rozloženého až k zavazadlům švédského vojska.

Prchajícímu a pronásledovanému králi byl kůň zabit; raněný a velmi krvácející plukovník Gieta dal jemu svého. Tak posadili dobyvatele toho na útěku dvakrát na koně, an mezi bitvou s to nebyl, naň vsednouti.

V tak velikém neštěstí byl takový ústup podivuhodný; ale bylo třeba mnohem dále uprchnouti: u zavazadel našli kočár hraběte Pipera; neboť král neměl od té doby co Štokholm opustil žádného: posadili jej do povozu toho a uháněli kvapně směrem k Dněpru. Král, jenž od toho okamžení, co jej na koně posadili až do příchodu svého k zavazadlům ani slova nepromluvil, ptal se nyní, co s hrabětem Piperem se stalo. Jest s celou kanceláří zajat, odpovědělo se jemu. A jenerál Renskiold a vojvoda Virtemberský? připojil. „Jsou též zajati,“ pravil jemu Poniatovsky. „Zajati u Rusů!“ odpověděl Karel ramena zvedaje; „jděmež tedy, jděmež raději k Turkům.“ Přece však nebylo žádného zkormoucení v jeho obličeji viděti; a každý, kdož jej tehdy viděl a kdož by jeho okolnosti neznal, nebyl by se domníval, že byl přemožen a raněn.

Mezitím co se vzdaloval, zmocnili se Rusové v ležení před Pultavou jeho děl, jeho zavazadel, jeho vojenské pokladny, v níž se šest milionů rozličných peněz Polanům a Sasům pobraných nalezalo. Asi devět tisíc Švédů a Kozáků bylo v té bitvě zabito; asi šest tisíc zajato. Zbylo ještě asi šestnáct tisíc mužů, dílem Švédů a Poláků, dílem Kozáků, kteří pod vedením jenerála Levenhaupta směrem k Dněpru utíkali; postupoval jednou stranou se svým prchajícím mužstvem: král šel jinou cestou s několika jezdci. Když se kočár na pochodu zlámal, posadili jej opět na koně. K dovršení neštěstí zbloudil v noci v lese; zde nemohla srdnatost jeho vyčerpané síly více nahraditi, bolest rány stala se namáháním nesnesitelnou, kůň zemdlením k zemi sklesl a on opřel se na několik hodin o kmen stromu, každým okamže-

ním v nebezpečí trvaje, že přepadnou jej vítězové, jenž jej na všech stranách hledali.

Konečně octnul se v noci z 9. na 10. červenec naproti Dněpru: Levenhaupt tam se zbytkem vojska dorazil: Švédové spatřili s radostí s bolem spojenou opět svého krále, jejž za mrtvého považovali. Nepřítel se blížil, nebylo ni mostu, aby se řeka přejíti mohla, ni času, aby se udělal, ni prachu k obraně, ni potravy, aby se zamezilo, by vojsko, které již po dva dni ničeho nepožívalo, hladem nezahynulo. Ale zbytky téhož vojska byli Švédové a přemožený král byl Karel XII. Téměř všichni důstojníci domnívali se, že Rusy neohroženě očekávati budou, a že na břehu Dněpru buď zahynou aneb zvítězí. Bezpochyby, že by se byl Karel také tak rozhodl, kdyby nebyl slabostí zmořený býval: rána jeho hnisila, měl hořečku; známo jest, že tratí větší část nejneohroženějších mužů v hořečce z rány pocházející pud udatenství, jenž rovněž jako jiné ctnosti volnou hlavu vyžaduje. Nebyl to více Karel, jak se mně tvrdilo, což pravdě spíše se podobá. Vlekli jej co nemocného, jenž se více neznal. Na štěstí byl tam špatný kočár, jejž byli náhodou až na ono místo dovlekli; vpravili jej na malou loď: Král vrhl se s hetmanem Mazepou do jiné. Ten zachránil více beden peněz; jelikož však řeka příliš prudká byla a zuřivý vítr váti počal, hodil Kozák více než tři čtvrtiny svého pokladu do řeky, aby lodi ulehčil. Müllern, kancléř králův, a hrabě Poniatovsky, muž pro pomůcky, jež jemu jeho duch v nehodách poskytoval, více než kdy králi potřebný, přepluli řeku v jiných lodích s několika důstojníky. Tři sta jezdců a převeliký počet Poláků a Kozáků odvážili se řeku přebřednouti, spolehajíce se na dobré koně: v zástupu dobře stěsnaném, odolali řece a proráželi vlny; ale všichni, jenž se drobet vzdálili, byli uchváceni a v řece pochováni. Z pěších, kdož se k přebřednuti odvážil, nedostal se žádný na druhý břeh.

Mezitím, co zbytky vojska v tak strastném postavení se nacházely, přiblížil se kníže Menčikov s desíti tisíci jezdci,

z nichž každý jednoho pěšího za zády měl. Těla na cestě ranami, utrmácením a hladem zahynulých Švédů značila knížeti Menčikovi důstatečně cestu, kterou hlavní voj prchajícího vojska volil: kníže vyslal trubače k vůdci švédskému s vyzváním, aby se vzdal. Levenhaupt odeslal ihned čtyry jenerály, aby požadavky vítěze přijali. Před tím dnem bylo by šestnáct tisíc vojínů krále Karla XII. na veškerou moc ruské říše udeřilo a spíše do posledního muže zahynulo, než aby se bylo vzdalo; ale po ztracené bitvě, po dvoudenním útěku, kdež svého knížete, jenž sám k útěku nucen byl, více v čele nemělo, hrdinství každého vojáka vyčerpáno bylo a srdnatost žádnou nadějí se neudržovala, tu láska k živobytí zvítězila nad neohrožeností. Jediný plukovník Trutfetr dal se vida, že se Rusové blíží, s jedním praporem na pochod a chtěl na ně udeřiti, doufaje, že ostatní vojsko s sebou strhne; ale Levenhaupt viděl se nucena, marné to hnutí zadržeti. Vzdání se uzavřelo. Celé vojsko bylo zajato. Někteří vojáci zoufalí nad tím, že Rusům do rukou padnouti mají, vrhli se do Dněpru; dva důstojníci z pluku chrabrého Trutfetra usmrtili se vzájemně; ostatek dostal se v otroctví. Po řadách prošli všichni podle knížete Menčikova, u jeho nohou zbraně skládajíce, jakož to devět let před tím třicet tisíc Rusů u Narvy před králem švédským činilo. Ale na místě, že král toho času všecky ruské zajaté, kterých se nebál, nazpět poslal, podržel cár Švédy u Pultavy zajaté.

Nešťastníci ti byli později v říši cára roztroušeni, především však v Sibiři, rozsáhlé krajině velikého Tatarska, která se na východ až k hranicím říše čínské rozprostírá. V té divoké zemi, kdež ani požívání chleba neznali, stali se Švédové potřebou podnikavými, provozovali tam řemesla a umění, v nichž třeba jen poněkud se znali. Tam zmizeli všechny rozdíly, jež štěstí mezi lidi vrhá: důstojníci, kteří žádných řemesel neznali, byli nuceni vojákům, krejčím, soukeníkům, truhlářům, aneb zedníkům aneb zlatníkům, a těm, kteří sobě jinak obživu zjednávali, dříví štípati a nositi.

Někteří důstojníci stali se malíři, jiní stavitely: někteří vyučovali jazykům, počtářství; zakládali tam i veřejné školy, časem tak užitečné a proslulé, že tam i z Moskvy dítky posílali.

Hrabě Piper, první ministr krále švédského byl dlouhý čas v Petrohradě zavřen. Cár, rovněž jako veškerá Evropa, byl toho mínění, že ministr ten krále, svého pána, vojvodovi Marlboroughovi prodal a zbraně švédské, které Evropu upokojiti mohly na Rusko obrátil: za to jej v příliš tuhém vězení držel. Několik let později zemřel ministr ten v Rusku, od své rodiny, která v Štokholmu v hojnosti žila málo podporován, a králem svým marně želen, jenž tak snížiti se nechtěl, aby za svého ministra výkupné nabídl, obávaje se, že by je cár nepřijal; neboť se mezi Karlem a cárem žádná výměna zajatých neděla.

Panovník ruský zaujat radostí, kterou ukrýti se nesnažil, přijímal na bojišti zajatce, jichž jemu množství přivedli a tázal se každou chvíli: „Kde pak jest můj bratr Karel?“

Švédským jenerálům prokázal tu čest, že je k své tabuli pozval. Mezi jinými otázkami tázal se jenerála Renskiölda, jak mnoho vojska král, jeho pán, před bitvou míti mohl. Renskiöld odpověděl, že král seznam jeho sám při sobě drží a žádnému jej nesdělí; ale jak sám soudí, že ho mohlo býti okolo třiceti tisíců; t. j. 18.000 Švédů a ostatek Kozáků. Cár zdál se překvapen, a tázal se, kterak se s tak malým počtem lidu, do tak odlehlé krajiny odvážiti a Pultavu obléhati mohli. „My nebyli vždy o radu tázáni“ odpověděl švédský jenerál; „ale co věrní sluhové uposlechli jsme nařízení svého pána, aniž jsme kdy odpírali.“ Po té odpovědi obrátil se cár k některým dvořenínům, jenž dřív v podezření stáli, že na spiknutí proti němu podílu brali, a pravil: „Hle! tak se má svému vladaři sloužiti.“ Pak vzal sklenici s vínem a pravil: „Na zdraví mých učitelů v umění válečném!“ Renskiöld tázal se ho, kdož by byli ti, jež tak krásným jmenem poctívá. „Vy švédští páni jenerálové“ odpověděl cár. „Vaše veličenstvo jest ale příliš nevděčné,“ odvětil hrabě, „že se svými

učitely tak špatně zacházelo!“ Po hostině nařídil cár, aby se všem jenerálům jejich kordy odevzdaly, a zacházel s nimi jako kníže, jenž dává svým poddaným naučení velikomyslnosti a uhlazenosti, kterou znal. Ale tentýž kníže, jenž se švédskými jenerály tak pěkně zacházel, dal kolem lámati všecky Kozáky, kteří do jeho rukou padli.

Švédské armády, která ze Sas tak vítězoslavně vyšla, nebylo více; polovice zahynula bídou, druhá polovice upadla z části v otroctví, z části byla povražděna.

Karel XII. ztratil jedním dnem ovoce devítiletého namáhání a téměř sta bitev: utíkal v bídném kočáru, nebezpečně raněného jenerála majora Horda po boku maje; zbytek jeho vojska následoval, někteří pěšky, někteří na koni, někteří v kárách skrze pustinu, kdež nebylo ni chyše, ni stanů, ni lidí, ni zvířat, ni cest; vše tam scházelo i voda. Bylo to na začátku července. Zem ta leží pod čtyřicátým sedmým stupněm; vysmahlý písek pustiny činil slunečné parno ještě nesnesitelnějším; koně padali, lid téměř žízní hynul. Potůček kalné vody, který k večeru našli, byl jedinou pomůckou; vodou tou naplnili měchy a ta zachovala život malému zástupu krále švédského. Po pětidenním pochodu octli se u břehu řeky Hippanis za nynější doby Bug zvané od barbarů, kteří zohavili i jmena těch krajin, v nichž někdy řecké osady kvetly. Řeka pojí se několik mil dále s Dněprem a padá s ním do Černého moře.

Za Bugem na straně polední leží malé pohraničné město řecké říše Očakov. Když obyvatelé blížiti se viděli zástup bojovníků, jichž odění a řeč jim nepovědomy byly, odepřeli jim přístup do Očakova bez nařízení Mehmeta pašete, ředitele města. Král vyslal schválního posla k tomu řiditeli, aby jej o průchod požádal; v zemi, kdež jediný chybný krok často život stojí, nevěděl Turek jakby učiniti měl, a neodvážil se, ám o sobě něco uzavříti, pokudž by sobě nezaopatřil povolení seraskiera okršku, jenž v Bendru v Besarabii bydlí. Mezitím, co se na povolení čekalo, překročili Rusové, jenž

vojsko královo zajali, Dněpr a blížili se, aby jej samého zajali: konečně vzkázal paša z Očakova králi, že by malou loďku pro jeho osobu a dvě neb tři osoby z jeho průvodu zaopatřil. V tom pádu vzali si Švédové mocí, čeho dobrovolně dosáhnouti nemohli; někteří odebrali se v malé lodičce na druhý břeh, zmocnili se několika lodí a převezli je: to bylo jejich spásou; neboť vlastníci lodí tureckých bojíce se, že příležitost k dobrému výdělku ztratí, nabízeli hojně své služby: právě v tu dobu přišla též příznivá odpověď seraskiera z Bendru; ale král přece musil snésti bol, že nepřítel, jehož urážlivé chlubení se slyšel, pět set mužů z jeho průvodu zajal. Paša z Očakova prosil jej pomocí tlumočníka za odpuštění pro promeškání, které zajmutí pěti set mužů zavinilo, a žádal jej, aby sobě u padišacha stížnost nevedl. Karel to přislíbil ale pokáral jej tak, jakoby byl se svým poddaným mluvil.

Velitel Bendru, tou dobou seraskier, čili jenerál a paša, což ředitele a správce krajiny znamená, vyslal rychle jednoho agu, aby krále přivítal a jemu nabídl skvostný stan se zásobami, zavazadly, povozy, vším pohodlím, důstojníky, vesměs potřebný průvod, aby jej nádherně až do Bendru uvésti mohl: neboť takový jest způsob Turků, že netoliko vyslance až do svého sídla vydržují, ale knížata u nich útočiště hledající po celou dobu, pokudž se u nich zdržují, vším v hojnosti opatřují.

Kniha pátá.

Stav porty otomanské.*) Karel zdržuje se u Bendru. Jeho zaměstnání. Jeho pletichy u porty. Jeho záměry. August dosedne opět na svůj trůn. Král dánský přirazí k břehu švédskému. Na všecky ostatní země Karlovy se udeří. Cár slaví v Moskvě vítězství. Půtka na Prutu. Dějiny cárovny selky, jenž se císařovnou stala.

Achmet III. vládl tou dobou nad říší tureckou: r. 1703 dostal se na trůn na místě svého bratra Mustafy podobným převratem, jakým se koruna anglická Jakuba II. jeho zeti Vilémovi dostala. Mustafa, muftim,**) jejž Turci nenáviděli, ovládán, popudil proti sobě celou říši; vojsko, jímž nespoko-

*) Porta otomanská sluje dvůr turecký; divan shromáždění turecké státní rady za předsedání tureckého panovníka sultana čili padišacha, jenž v Cařihradě sídlí. Cařihrad, Constantinopolis, prvé Byzantium po turecku Stambul, jest město velmi staré, původ jeho sahá do nepamětných starořeckých pohanských dob. Římský císař Konstantin Veliký, jenž tím proslul, že stav se křesťanem okolo roku 310 p. K. víru křesťanskou za panující v římské říši prohlásil, zvelebil staré Byzantium, povýšil za své sídelní město a nazval jej Constantinopolis. Po zhrocení západní římské říše zůstal Cařihrad sídelním městem císařů východní římské říše, která pak jmeno císařství řeckého přijala až do r. 1453, kdež jej Turci zasadivší se o světovládu a chtíce celou křesťanskou Evropu pokořiti dobyli, posledního řeckého císaře, jenž se jako jeho zakladatel Konstantin jmenoval, zabili, a říši řeckou vyvrátili, postavivše tam dosud ještě panující půlměsíc (turecký znak) na místě kříže. Od té doby stal se Cařihrad sídelním a hlavním městem povstalé evropské turecké říše, která se na zříceninách císařství řeckého a říší jihoslovanských tou dobou též v tureckou porobu kleslých povznesla. Cařihrad leží na úžině mořské Bosporus, která Evropu od Malé Asie dělí mezi Černým a marmarským mořem; jest město velmi rozsáhlé ale špinavé, čítá asi 800.000 obyvatelů, mezi nimiž veliká část křesťanů a židů.

**) Mufti nejvyšší kněz turecký.

kojence potrestati obmýšlel, spojilo se s nimi: zajali jej, svrhli slavným spůsobem, vzali bratra ze serailu a ustanovili sultanem, anižby se přitom kapka krve byla prolila. Achmet zavřel sesazeného sultana do serailu cařihradského, kdež ještě několik let žil k velikému úžasu Turecka, které již na to zvyklo, aby vždy smrt princů na svrhnutí následovala.

Nový sultan dal za odměnu koruny, za kterou ministrům, jenerálům, důstojníkům, janičárů a konečně těm, jenž na povstání podílu brali, povinnován byl, všechny jednoho po druhém utratiti, aby nové povstání podniknouti nemohli. Utracením tolika chrabrých mužů oslabil mohutnost říše; ale upevnil svůj trůn alespoň na několik let. Od té doby poklady hromadil. Byl první Otoman, jenž se odvážil cenu peněz snížiti a nové daně ustanoviti; ale z obavy povstání viděl se pohnuta oba pokusy opět zastaviti; neboť loupeživost a ukrutnost padišacha nevztahovala se téměř nikdy dále než na důstojníky říše, kteří, kdožkoliv jsou, domácími otroky sultana zůstávají; kdežto ostatní Moslemíné v hluboké bezpečnosti žijí bez obavy o svůj život, o své jmění a o svou svobodu.

Takový byl vládce turecký, u něhož král švédský právě útulku hledal. Psal jemu jakmile na jeho půdu vstoupil; list jeho byl od 13. července 1709: více rozličných opisů listu toho dostalo se u veřejnost, ale všechny mají se nyní za nepravé; a však ze všech těch, jež jsem viděl, není ani jediný, který by se pýchou nevyznamenával a více jeho chrabrosti, než jeho okolnostem nepřislušel. Sultan jemu až ku konci září odpověděl: pýcha otomanské porty dala Karlu XII. cítiti rozdíl, jaký klade mezi panovníka tureckého a přemoženého křesťanského krále částky Skandinavie na útěku. Ostatně jsou veškerá psaní, jež králové ale velmi zřídka sami píší, jen pouhé formálnosti, z kterých ani povaha panovníků ani jejich záležitosti nevysvítají.

V skutku zacházelo se v Turecku s Karlem XII. jako se zajatým ale počestně. Zatím chopil se on úmyslu, aby

říše turecká své zbraně proti jeho nepřátelům obrátila; doufal, že Polsko opět pode jho uvede a Rusko podrobí: měl vyslance v Cařihradě; ale v jeho rozsáhlém předsevzetí sloužil jemu hrabě Poniatovsky nejlépe, ten odebral se bez plnomocenství do Cařihradu, stal se v krátké době králi prospěšným, portě milým, a konečně i velvezírům nebezpečným.

Jeden z těch, jenž jeho záměry velmi prospěšně podporovali, byl lékař Fonseka, rodič portugalský, žid v Cařihradě usedlý, muž učený a schytralý, ve všelikých záležitostech zběhlý a snad jediný filosof svého národa: jeho povolání zjednalo jemu přístup u otomanského dvora a často i důvěru vezírů. Seznámil jsem se s ním v Paříži blíže a on potvrdil mně veškeré podrobnosti, které vypravovati budu. Hrabě Poniatovsky mně vypravoval a psal, že dovedl dodávati listiny první sultance, matce panujícího vladaře, s níž její syn dříve špatně nakládal, a která nyní v serailu vlivu nabývala. Židovka, která často k oné kněžně přicházela, vypravovala jí vždy o hrdinství krále švédského a zaujala ji tím vypravováním. Sultanka chopila se ze soukromé náklonnosti, kterou téměř všechny ženy pro neobyčejné muže cítívají, i když je nebyly spatřily, v serailu horlivě strany toho knížete; nazývala jej vždy svým lvem. „Kdy pak přece hodláte," pravila mnohokrát k sultanovi svému synu. „mému lvu podpory poskytnouti, aby cára pohltil?" Ba překročila i přísné zákony serailu a psala více listů hraběti Poniatovskému vlastnoručně, v jehož rukou se ještě nyní nacházejí, an dějiny tyto piši.

Mezitím dovedli do Bendru krále skrz poušť, která se někdy samotou Gétův nazývala, se vší úctou. Turci pečovali o to, aby jemu na cestě nic nescházelo, což by ji zpříjemnilo: množství Poláků, Švédů a Kozáků, kteří jednotlivě Rusům upchli, přicházelo rozličnými cestami a zveličilo průvod na cestě: měl osmnáct set mužů při sobě, když do Bendru přišel; všichni obdrželi potravu a byt i jejich koně na útraty padišachovy.

Král chtěl raději u Bendru v ležení než v městě by-

dleti. Seraskier Jussuf, paša dal jemu nádherný stán zříditi a zaopatřil též takové pro všechny pány z jeho průvodu: za nějaký čas postavil král dům na místě tom: důstojníci jeho učinili dle jeho příkladu taktéž; vojáci vystavěli baráky: tak že se ležení nepozorovaně v malé město proměnilo.

Jelikož král svou ránu ještě vyhojenou neměl, musila se jemu nahnilá kost z nohy vytáhnouti; ale jakmile na koně vsednouti mohl, počal své obyčejné namáhání opět, vstával vždy před slunce východem, unavil tři koně denně, a přikázal vojákům každodenní cvičení. Celým vyražením jeho byla hra v šachy. Jestliže malichernosti člověka zobrazují, jest i dovoleno pověděti, že ve své hře vždy s králem napřed postupoval; používal jej více než ostatních figur, a tím ztrácel všechny hry.

V Bendru měl všeho hojnost, což jest u knížete přemoženého a na útěku neobyčejné; nebot kromě potravy více než postačitelné a pěti set tolarů denně, jež jemu výsost otomanská poskytovala, potahoval ještě peníze z Francie a dlužil se od kupců cařihradských. Jedna část těch peněz sloužila k podporování pletich v serailu, k zakoupení příchylnosti vezírů, aneb ku zkáze jich: ostatní rozdílel marnotratně mezi důstojníky a janičáry, kteří jemu v Bendru za stráž sloužili. Jeho důvěrník a účetník Grothusen byl rozdávačem jeho štědroty: byl to muž, který proti obyčeji lidí taková místa zaujímajících, sám tak rád rozdával jako jeho pán. Jednoho dne přinesl mu účet na šedesát tisíc tolarů ve dvou řádkách: Deset tisíc tolarů k velikomyslnému nařízení veličenstva Švédům a janičárům rozdáno a ostatek mnou spotřebováno. „Hle, takový účet od mých přátel mám rád,“ pravil král: „Müliern mne pro částky desíti tisíců franků celé strany čísti nechal; mně jest krátké a stručné složení Grothusenovo milejší.“ Jeden z jeho starých důstojníků, který v podezření lakomství stál, stěžoval sobě, že jeho veličenstvo všechno Grothusenovi daruje: „Dávám,“ odpověděl jemu král, „jen těm peníze, kteří jich upotřebiti umí.“ Taková štědrost

přivedla jej časem tak daleko, že neměl čeho dáti. Více šetrnosti v rozdávání byloby rovněž tak slušné jako užitečnější bývalo; ale to byla chyba Karlova že veškeré ctnosti až k výstřednosti přeháněl.

Mnoho cizinců přišlo z Cařihradu, aby jej viděli. Turci a Tataři z míst sousedních přicházeli v zástupech; všichni jej ctili a obdivovali. Jeho tvrdošijnost při zdržování se vína a pořádek, že dvakrát denně při veřejném modlení přítomen byl, vnuknula jim slova: „Toť pravý Moslemín.“ Hořeli dychtivostí, aby s ním k dobytí Ruska táhnouti mohli.

Při té nečinnosti u Bendru, která déle trvala, než se z počátku domýšlel, napadla jej znenáhla chuť ke čtení. Svobodný pán Fabricius, šlechtic vojvody holštýnského, líbezný mladík, který ve své povaze takovou bodrost a nenucené chování jevil, jaké se knížatům líbí, povzbudil jej ku čtení. Byl u něho vyslancem v Bendru, aby ku prospěchu mladého vojvody holštýnského působil, a to povedlo se jemu, že se stal příjemným. Přečetl všecky francouzské spisovatele: králi dal truchlohry Petra Cornelia, Racina a spisy Despreau-vy ku čtení. Na satyrách poslednějšího nenalezal král žádné obliby, a v skutku není to jeho nejlepší dílo; ale ostatní jeho spisy se jemu velmi líbily. Když se mu pojednání osmé satyry četlo, kdež spisovatel Alexandra co blázna a divocha líčí, roztrhl ten list.

Ze všech francouzských truchloher líbil se mu Mithridat nejlépe, poněvač okolnosti toho přemoženého a po pomstě bažícího krále jeho vlastním se podobaly. Místa, která jej dojala, okazoval panu Fabriciovi prstem; ale žádné nechtěl na hlas čísti, aniž se k jedinému francouzskému slovu odvážil. I když se v Bendru později sešel s panem Désaleurem, francouzským vyslancem u Porty, mužem zvláštních zásluh, který však žádný jiný kromě svého mateřského jazyka neznal, odpověděl jemu po latinsku; a na tvrzení pana Désaleura, že ani čtyry slova téhož jazyka nezná, dal král raději tlumočníka přivésti, než aby francouzsky mluvil.

Takové bylo zaměstnání Karla XII. u Bendru, kdež prodléval, aby jemu turecké vojsko na pomoc přišlo. Vyslanec jeho předložil velvezírovi pamětní spisy jeho jmenem a Poniatovsky podporoval je svým vlivem, jejž sobě zjednati uměl. Lichocení především prorazilo: pročež okazoval se jen po turecku oděn a tím zjednal sobě všady přístupu.

Padišach jemu sáček s tisíci dukáty daroval, a velvezír k němu pravil: „Vezmu vašeho krále za jednu ruku, do druhé meč a dovedu jej v čele dvou set tisíc mužů do Moskvy.“ Velvezír ten jmenoval se Churluli Ali paša: byl syn rolníka ze vsi Churlu. Takový původ není u Turků žádnou předhůzkou; neznají žádné šlechty, leč tu, s kterou úřady spojeny jsou aneb takovou, která na pouhém titulu spočívá; jedině služby zmohou vše: takový spůsob panuje téměř v celém orientu; jest to nejpřirozenější a nejlepší spůsob, když hodnosti jen zásluhám se udílí; ale v zírové bývají obyčejně jen stvůrami černého kleštěnce aneb oblíbené otrokyně.

První ministr změnil brzy svůj úmysl. Král mohl jen vyjednávati, ale cár mohl peníze dávati: on také dával, a byly to peníze Karla XII., jichž použil; vojenská pokladnice, kterou u Pultavy vzal, zjednala jemu nových zbraní proti přemoženému. O válce proti Rusům nebylo ani zmínky více.

Vážnost cárova stala se u Porty mocnou: ona zjednala jeho vyslan i úctu, jaké ruští ministrové v Cařihradě ještě nikdy nepožívali: povolil se jemu serail, to jest palác v čtrvti Franků, a spojení s cizími vyslanci. Cár domníval se, že může i žádati, aby se jemu hetman Mazepa vydal, rovněž jako sobě Karel XII. vydání nešťastného Patkula vymohl. Churluli Ali paša nemohl knížeti, jenž dávaje miliony prosil, nic více odepříti: tím spůsobem odvážil se tentýž velvezír, jenž prvé slavně slíbil, že krále švédského s dvěma sty tisíci mužů do Moskvy povede, jemu návrh učiniti, aby k obětování hetmana Mazepy svolil. Karla taková žádost nad míru popudila. Neví se, jak daleko by byl vezír záležitost tu po-

háněl, kdyby byl Mazepa sedmdesát roků starý právě v té době nezemřel. Bolest a nevole krále zvětšily se, když uslyšel, že sobě Tolstoi, jenž se cárovým vyslancem u Porty stal, veřejně od Švédů, jež u Pultavy otroky učinili, sloužiti nechá, a že se ti chrabří vojínové každodenně na trhu cařihradském prodávají. Ruský vyslanec mluvil i veřejně, že muselmanské vojsko v Bendru více k vůli tomu mešká, aby si osobu královu zjistilo, než aby jemu počest činilo.

Karel od velvezíra opuštěný, penězi cárovými v Turecku rovněž tak jako prvé jeho zbraní v Ukrajině přemožený, viděl se od Porty ošizen, opovrhován, a téměř zajatým mezi Tatary. Jeho družina počínala sobě zoufati: on sám zůstal pevným a nezdál se ani okamžení zkormouceným býti. Domníval se, že sultan o pletichách Churluli-Aliho, svého velvezíra neví; předsevzal sobě, že mu je sdělí; a Poniatovsky podvolil se odvážlivé té úloze. Padišach chodil každý pátek do mešity, obklopen svými solaky, to jest stráží, jejíž turbany tak vysokými péry ozdobeny byly, že sultana před pohledem lidu chránily. Když někdo nějakou žádost měl, kterou padišachu podati chtěl, hleděl se tu mezi stráž vmísiti a držel žádost hodně vysoko: někdy snížil se sultan, že ji sám do ruky vzal; ale mnohem častěji nařídil agovi, aby ji přijal, a dal si takové žádosti později předložiti, když z mešity se navrátil.

Nebylo třeba se obávati, že by se kdo opovážil, jej s nepatrnými spisy a prosbami o malichernosti obtěžovati, poněvač se v Cařihradě za celý rok méně píše, než v Paříži za jediný den: tím méně odvážil se někdo spisy proti ministrům čelící podati, jelikož sultan jim je obyčejně nečtené navrátil. Poniatovsky měl však v úmyslu, stížnost krále švédského až k padišachovi donésti: sestavil stížnost velvezíra obviňující. Pan Feriol toho času vyslanec Francie, jenž mně tu událost vypravoval, dal spis ten do tureckého jazyka přeložiti: jistému Řekovi dáno něco peněz, aby jej odevzdal; Řek ten vmísil se mezi stráž padišachovu, zdvíhal papír tak vysoko, tak dlouho,

a dělal tolik hluku, že jej sultan zhledl a sám spis přijal.

Prostředek ten, že stížnost proti ministrům sultanovi se podala, vícekrát nic neprospěl: Švéd jmenem Leloing podal krátkou dobu po tom ještě jinou. Tak viděl se Karel XII. nucena, v turecké říši pomoci potlačeného poddaného používati.

Několik dní později poslal sultan králi švédskému na místě odpovědi na jeho stížnost pět a dvacet arabských koní, z nichž jeden, na němž jeho výsost sedávala opatřen byl sedlem, drahými kameny ozdobeným, čabrakou a třmenem z ryzého zlata. Dar ten doprovázelo uctivé psaní ale s všeobecnými výrazy, tak že se předpokládati mohlo, že ministr vše jenom s přivolením sultanovým učinil. Churluli, jenž se přetvařovati uměl, poslal též pět velmi vzácných koní králi. Král pravil hrdě tomu, jenž je přivedl: „Vraťte je svému pánu a řekněte, že od nepřátel svých žádných darů nepřijímám.“

Když se již Poniatovsky odvážil, stížnost proti velvezírovi podati, uchopil se ještě předsevzetí choulostivého, že se o jeho sesazení pokusil: věděl, že se vezír sultance matce nelíbí, že jej Kislar aga, představený černých kleštěnců a aga janičárů nenávidí; povzbudil tedy všechny tři, aby proti němu vystoupili. Bylo to překvapující, kterak křesťan, Polák, neustanovený jednatel krále švédského, jenž u Turků útočiště hledal, u porty téměř veřejně pikle kul proti místokráli říše otomanské, který k tomu ještě svému pánu prospěšným a příjemným byl. Poniatovsky nebyl by nic vyřídil a již pouhé předsevzetí bylo by jej život stálo, kdyby nebyla větší mocnost než ty, které pro sebe získal, štěstí velvezíra Churluli poslední ránu zasadila.

Sultan měl mladého miláčka, který později říší otomanskou řídil a roku 1716 o život přišel v Uhřích, v bitvě u Petrovaradinu, již princ Eugen savojský proti Turkům vyhral: Jeho jmeno bylo Kumurži Ali paša; mezi jeho rodem a rodem Churluliho nebylo téměř rozdílu; byl syn nosiče uhlí a odtud jmeno Kumurži; neboť Kumur znamená v tureckém jazyku uhlí. Císař Achmet II., strýc Achmeta III. potkal

v malém lesíku blízko Adrianopole Kumuržiho ještě chlapce, a jelikož jeho zevnější krása jej překvapila, dal si jej do svého serailu přivésti.

Mustafovi, staršímu synovi a nástupci Mahometa se líbil. Achmet III. si jej zamiloval; toho času měl toliko důstojnost seliktara agy, to jest nosiče korunního meče. Jeho přílišné mládí nedovolovalo jemu, aby na důstojenství velvezíra nárok činil; ale jeho ctižádost jej k tomu ponoukala. Strana švédská nemohla toho miláčka získati; nebyl nikdy přítelem Karla, ani žádného křesťanského knížete, ani žádného z jejich ministrů; ale v případnosti té posloužil nevolně Karlu XII.; sjednotil se s první sultankou a vysokými důstojníky Porty k pádu Churluliho, jejž všichni nenáviděli. Starý ten ministr, jenž svému pánu dlouho a dobře sloužil, stal se obětí svévole chlapce a pletich cizince: oloupili jej o důstojnost a o bohatství: vzali jemu manželku, dceru předešlého sultana Mustafy, a byl vypovězen do Kafy, někdejší Theodosie v Krimském Tatarsku. Říšskou pečeť dali Numanovi Kupruglimu, vnukovi velikého Kuprugli, jenž Kandii dobyl. Nový ten vezír byl takový, jakého sobě křesťané špatně poučení o Turecku sotva představiti dovedou: muž ctnosti neoblomitelné, svědomitý plnitel zákona, který se často vůli sultanově spravedlností opřel. O válce proti Rusku, kterou za nespravedlivou a neužitečnou považoval, nechtěl do konce slyšeti: ale ta samá horlivost pro spravedlnost, která jemu překážela, aby proti uzavřené smlouvě s cárem válku vedl, nutila jej, že povinnost pohostinství k švédskému králi v uctivosti měl. Pravil svému pánu: „Zákon zakazuje tobě válku s cárem, jenž tebe ničím neurazil; ale tentýž tobě káže, abys podporoval krále švédského, jenž co nešťastník k tobě přišel.“ Přichystal pro knížete toho osm set pytlíků (jeden pytlík obsahuje pět set tolarů) a radil jemu, aby do své říše pokojně se odebral buď po zemi skrz země císaře německého, aneb na francouzských lodích, které toho času v cařihradském přístavu byly a jež Karlovi nabízel pan Feriol, francouzský vy-

slanec u Porty, že by jej do Marseilu dopravily. Hrabě Poniatovsky vyjednával více než kdy prvé s tímto ministrem a docílil svým vyjednáváním převahu, kterou jemu zlato ruské u ministra neporušitelného více odlouditi nemohlo. Ruská strana domnívala se, že nejlepší prostředek pro ni bude, když tak nebezpečného vyjednávatele otráví. Získala domácího sluhu, který jemu do kávy jedu dáti měl: zločin se vyzradil prvé než se vykonal; malá láhvička jedu našla se v rukou sluhy a donesla k padišachovi. Travič byl shromážděným divanem souzen a na galeje odsouzen, poněvač spravedlnost turecká žádný zločin, který se ještě nevykonal, smrtí netresce.

Karel XII. choval přesvědčení, že to dřív aneb později tak daleko přivede, aby turecká vláda proti ruské se prohlásila, a nepřijal žádného návrhu, který k pokojnému návratu do říše jeho čelil. Neustále představoval, jak ten samý cár, jímž tak dlouho opovrhoval, Turkům strašným jest; jeho vyslancové dávali neustále na srozuměnou, že Petr Alexievič pánem Černého Moře státi se obmýšlí; že jak mile Kozáky podrobí, tatarský Krim podrobiti chce. Taková představení portu jednou rozčílila, po druhé zas zmařili ministrové ruští jejich účinek.

Mezitím co Karel XII. takto učinil osud svůj na vůli vezírův závislým, co přijímal dobrodiní a pohanění od cizí mocnosti, co předkládal prosby sultanovi, co se živil jeho štědrotou v pustině, udeřili všichni probuzení nepřátelé na jeho říši.

Nejprvé byla bitva u Pultavy pohnůtkou k povstání v Polsku. Král August se tam navrátil, odpíral své odřeknutí se trůnu, mír Altranstadtský, a vinil Karla XII., jehož se více nebál, veřejně z loupeže a ukrutnictví. Fingstena a Imhofa, své plnomocníky, jenž jeho odřeknutí podepsali, dal do vazby, jako by tím svá nařízení byli přestoupili a svého pána zradili. Saské vojsko, které záminkou jeho sesazení bylo, vedlo jej do Varšavy nazpět v průvodu větší částky polských vojvodů, kteří prvé jemu věrnost přisáhali, později tentýž slib

Stanislavovi složili, a nyní opět k Augustovi se navrátili, aby totéž učinili. I Siniavski pustiv mimo sebe myšlénku státi se králem a spokojiv se s velevůdcovstvím koruny, navrátil se k jeho straně. Flemming, jeho první ministr, jenž nejen byl z bázně, aby s Patkulem vydán nebyl, Sasy na čas opustiti, přispěl toho času svou schopností nemálo k tomu, že se veliká část polské šlechty k jeho pánu navrátila.

Papež sprostil národy jeho slibu věrnosti, jejž byli Stanislavovi učinili. Ten v příhodné době od svatého otce učiněný a silami Augusta podporovaný krok měl dosti velikou váhu; upevnil vliv římského dvora v Polsku, kdež toho času žádný po tom netoužil, aby zdánlivému právu papežů odpíral, míchati se do světských záležitostí králů; každý navrátil se dobrovolně pod panství Augustovo, a přijal bez odporu neprospěšné sproštění slibu, jež papežský legat za potřebné uznati nemeškal.

Moc Karlova a mohutnost Švédska dotýkaly se nyní poslední doby. Více než deset korunovaných hlav pohlíželo již delší dobu s bázní a žárlivostí na panství švédské, které se daleko za své přirozené hranice přes moře Baltické od Dviny až k Labi rozšířilo. Pád Karla a jeho nepřítomnost povzbudily opět ziskuchtivost a závist všech těch knížat, která pro smlouvy a pro málomocnost k zrušení jich delší dobu dřímala.

Cár mocnější než všichni dohromady, těžil z vítězství, dobyl Víburk a celou Karelii, zaplavil Čuchonsko svým vojskem, dal Rikavu oblehnouti a poslal oddělení vojska do Polska Augustovi na pomoc, aby jej na trůn opět dosadil. Mocnář ten stal se nyní, čím Karel dříve býval, totiž rozsudím Polska a severu; ale on si vždy svého prospěchu hleděl, kdežto Karel vždy jenom myšlénce po pomstě a slávě hověl. Švédský panovník pomáhal svým spojencům a pokořil své nepřátele, anižby toho nejmenšího ovoce ze svých vítězství byl žádal; cár více co kníže, a méně co rek se chovaje, nechtěl polskému králi jinak pomáhati, leč pod tou výminkou,

že se jemu Livonsko postoupí a že ta země, k vůli níž August válku roznítil, na vždy Rusům zůstane.

Král dánský, zapoměl na smlouvu Travendál-skou rovněž jako August na smlouvu Altranstatd-skou a obmýšlel učiniti se pánem vojvodství holštýnského a bremského, na něž své nároky obnovil: král pruský měl stará práva na švédské Pomořany, a ta chtěl oživiti: vojvoda meklenburský pohlížel s nevolí, že Švédsko ještě drželo Vismar, nejkrásnější město vojvodství; kníže ten měl neť císaře ruského za manželku pojmouti; a cár přál sobě pouze záminku, aby se dle příkladu Švédů v Německu usaditi mohl: Jiří volenec hanoveránský snažil se obohatiti sebe kořistí Karla: biskup minsterberský byl by též velmi rád po nějakém právu toužil, kdyby jemu k tomu potřebné moci bylo nescházelo.

Dvanáct až třináct tisíc Švédů bránilo Pomořany a ostatní země, jež Karlovi v Německu náležely: a tam se nyní válka obrátila. Bouře ta znepokojovala císaře a jeho spojence. Jest to pravidlem v německé říši, že kdožkoliv na některou z jejich provincií udeří, za nepřítele celého německého svazku se považuje.

Byla však při tom ještě jiná převeliká překážka; veškerá ta knížata vyjma cára, byla toho času proti Ludvíkovi XIV., jehož moc německé říši po nějakou dobu rovněž tak nebezpečná byla jako moc Karlova

Německá říše viděla se na počátku století zbraní Francie a Švéd od jihu až severu tištěnou. Francouzi překročili Dunaj a Švédové Odru: Kdyby se byly jejich toho času vítězné síly spojily, byla by Německá říše ztracena bývala. Ale tatáž nehoda, která Švédsko seslabila ponížila též Francii: přece mělo ale Švédsko ještě pomůcek a Ludvík XIV. válčil živě, jakkoliv nešťastně. Kdyby se Pomořany a vojvodství brémské bylo stalo dějištěm války, bylo se obávati, aby tím Německo netrpělo, a s té strany oslabeno jsouc proti Ludvíkovi XIV. méně silným nepozůstalo. Aby se tomu nebezpečí předešlo, uzavřeli císař, knížata německá, Anna královna

anglická a jenerální státové spojených obcí nizozemských v Haagu ku konci roku 1709 nejpodivnější smlouvy, jakých kdy bylo.

Řečené mocnosti uzavřely, že se válka proti Švédům ani v Pomořanech, ani v kterékoliv z německých provincií nepovede, ale že nepřátelé Karla XII. naň kdekoliv jinde udeřiti mohou. Král polský i cár přistoupili též k té smlouvě, připojili však článek rovněž tak podivný, jako smlouva sama, že totiž oněch dvanáct tisíc Švédů v Pomořanech odtud vzdáliti se nesmí, aby ostatní své provincie bránili.

Aby se vyplnění smlouvy té pojistilo, navrženo, že se vojsko k ochraně té zdánlivé nestrannosti, shromážditi, a na břehu Odry postaviti má. To byla zvláštní novota, aby se vojsko k zamezení války vyzvedovalo: z větší částky leželo v prospěchu těch, jenž je vydržovati měli, aby se válka vedla, již zameziti obmýšleli: smlouva určila, aby vojsko to se složilo z vojínů císaře, krále pruského, volence hanoveránského, landkraběte hessenského a biskupa minsterberského.

Co se od takového návrhu přirozeným spůsobem očekávati mohlo, stalo se neb nevyplnil se: knížata, která ku zřízení toho vojska podíl svůj postaviti měla, neučinila nic: ani dva pluky se nesestavily: o nestrannosti se mnoho mluvilo ale žádný ji nedržel; a všechna knížata severu, v jichž prospěchu bylo, aby s králem švédským různice započala, zůstala v úplné volnosti, že se o kořist téhož knížete hašteřiti mohla.

Při okolnostech těch navrátil se cár, jenž své vojsko prvé v Litvě ubytoval a obležení Rikavy nařídil, do Moskvy, kdež vyvinul před svými národy nádheru tak neobyčejnou, jakož vše co dosud ve svých státech učinil: byla to vítězosláva, vítězoslávě starých Římanů téměř se podobající.

Vstoupil do Moskvy sedmi branami vítěznými v ulicích postavenými, vším co tamní podnebí poskytnouti a čím jeho péčí zkvetající obchod k tomu přispěti mohl ozdobenými: jeden pluk stráže otevřel pochod, jejž děla Švédům u Lešna

a Pultavy odňatá následovala; každé dělo táhlo osm koní šarlatovými až k zemi dosahujícími čabrakami pokrytých: pak nešeny prapory, bubny, korouhve v obou bitvách dobyté, jež oni důstojníci a vojínové nesli, kteří je odňali; veškerou kořist následovalo nejkrásnější vojsko cárovo. Když to přešlo, bylo viděti na zvláště zřízeném voze nosítka Karla XII., která na bojišti u Pultavy dvěma dělovými ranami roztříštěná se našla, za těmi kráčeli veškeří zajatí po dvou: tu byli, hrabě Piper, první ministr Švédska, slavný maršálek Renskiöld, hrabě Levenhaupt, jenerálové Slipenbach, Stackelberk, Hamilton, všichni důstojníci a vojínové, kteří se pak po celé rozsáhlé Rusi rozdělili. Hned za nimi objevil se cár na tom samém koni, na němž v bitvě u Pultavy seděl: několik kroků za ním kráčeli jenerálové, kteří k výsledku téhož dne přispívali; jiný pluk stráže kráčel naposled: švédské vozy s nábojem zakončily průvod.

Sláva tato děla se při zvuku veškerých moskevských zvonů, při víření bubnů, cimbálů, trub a nesčíslného množství hudebních nástrojů, které s výstřely dvou set děl a radostným pokřikováním pěti set tisíc lidí se mísilo, jenž volali při každé přestávce, kterou cár na vítězném pochodu učinil, „Ať žije císař, náš otec.“

Tato vznešená nádhera rozmnožila úctu poddaných pro jeho osobu: vše co k jejich prospěchu užitečného zařídil, činilo jej méně velkým v jejich očích. Mezitím pokračoval v obklíčování Rikavy. Jenerálové zmocnili se ostatního Livonska a částky Čuchonska; tou samou dobou přistál král dánský se svým loďstvem ve Švédsku: vysadil tam sedmnáct tisíc mužů, jež pod vedením hraběte Reventlova zůstavil.

Švédsko řídilo se toho času vládní radou několika starostů, které král při odchodu ze Štokholmu k tomu ustanovil. Starešina, domnívajíc se, že jí vláda dle práva náleží, byla na vládní radu žárliva. Stát tou rozmiškou trpěl; když však po bitvě u Pultavy první do Stokholmu přišlá zpráva udávala, že král v Bendru od milosti Tatarů a Turků závisí, a

když Dánové v Šonech přistáli a město Helsinburk dobyli, tu přestala žárlivosť: pečovalo se pouze o zachování Švédska. Švédsko nemělo již důstatek cvičeného vojska; neboť ačkoliv Karel svá veliká tažení v čele malých vojsk vykonával, přece pohltily nesčíslné bitvy, které během devíti roků svedl, potřeba neustálého vyzdvihování vojínů, aby se posádky vydržovaly, a vojenské sbory které v Čuchonsku, Igorsku, Livonsku, Pomořanech, Brémách, Verdenu neustále pohotově býti musily, Švédsku během války více než dvě stě a padesát tisíc vojáků: nezbývalo více než osm tisíc mužů starého vojska, které s mladými rekruty jedinou pomůckou Švédska bylo.

Národ ten jest od narození bojovný a veškerý lid osvojil sobě znenáhla bujarost svého krále. Od jednoho konce země k druhému vypravovalo se jen o divotvorných skutcích Karla, o jeho jenerálech, o starých vojínech, jenž u Narvy, u Dviny, u Klisova, u Pultusku a u Holosina pod nimi bojovali, i nejnižší Švédové nabyli tím ducha k závodění a k slávě: k tomu přidružily se ještě láska ku králi, útrpnost a nesmířitelná nenávist k Dánům. V mnoha jiných zemích jsou rolníci otroky, aneb se s nimi jako s otroky zachází; tito ale jsouce zvláštním stavem v státu, považují se za občany a tvoří si největší ponětí o sobě; tím stává se jejich vojsko v krátké době nejlepším na severu.

Jenerál Steinbok postavil se k nařízení vládní rady v čelo osmi tisíců starých a asi dvanácti tisíců nových vojínů, aby vyhnal Dány, jenž celé pobřeží u Helsinburku pustošili a výpalné již hluboko v zemi vydírali.

Ani času ani prostředků nepostačovalo, aby se vojínům uniforma dala; větší část rolníků přišla v plátěných halenách a měla ve svých opascích pistole s kordy připjaté. Steinbok dostihl v čele této neobyčejné armády Dány na tři míle cesty od Helsinburku. Chtěl vojínům svým několik dnů odpočinku popřáti, aby se zotavili, a svým nováčkům času poskytnouti, aby na nepřítele uvykli: ale všichni rolníci žádali o bitvu ještě téhož dne, když přišli.

Důstojníci, — kteří tam přitomni byli, vypravovali mně, že viděli, kterak se všichni hněvem třásli; tak veliká jest národní nenávist Švédů proti Dánům! Steinbok použil toho pohnutí myslí, které v den bitvy tolik vydá co vojenská kázeň; vrazili na Dány; a nebylo snad druhého příkladu více, co zde se událo, že nováčkové v první bitvě starým vojínům neohrožeností se vyrovnali. Dva pluky těchto na rychlo ozbrojených rolníků rozsekali pluk stráže krále dánského, že z nich nezůstalo více než deset mužů.

Úplně poražení Dánové ustoupili do oboru děl helsinburských. Převoz ze Švédska do Zelandu jest tak krátký, že král dánský v Kodani ještě téhož dne o porážce svého vojska ve Švédsku zvěděl; odeslal lodě k přeplavení zbytku svého vojska. Dánové opustili Švédsko na spěch pět dní po bitvě; jelikož však koně s sebou vzíti nemohli a nepříteli je zůstaviti nechtěli, zabili všecky v okolí helsinburském, vrhli oheň do zásob, spálili obilí i zavazadla a zůstavili v Helsinburku čtyry tisíce raněných, z nichž zahynula větší částka zápachem od zabitých koní, a nedostatkem potravy, o kterou je jejich vlastní krajané připravili, aby se Švédové z ní těšiti nemohli.

V tu dobu odeslali rolníci z Dalekarlie, uslyševše ve svých hlubokých lesích, že jejich král v Turecku zajat jest, vyslance k vládní radě do Štokholmu a nabídli se, že se na své vlastní útraty v počtu dvaceti tisíců vypraví, aby svého pána z rukou nepřátel vysvobodili. Návrh ten, smělý sice a soucitný, ale nikoliv prospěšný, byl s potěšením vyslyšen ale zamítnut, a však neopomenulo se, krále o tom zpraviti, když se jemu vylíčení bitvy u Helsinburku zaslalo.

Potěšitelné ty noviny obdržel Karel ve svém ležení u Bendru v červenci 1710. V krátké době potom utvrdila jej nová událost v jeho naději.

Velvezír Kuprugli, jenž se jeho úmyslům opíral, byl po dvou měsících z ministerstva sesazen. Malý dvůr Karla XII. a ti, jenž v Polsku ještě jeho stranu drželi, roztrušovali, že

Karel vezíry usazuje a sesazuje a že ze zátiší svého útulku u Bendru tureckou říši řídí: ale on neměl na nehodě téhož miláčka žádného podílu; přísná poctivost vezírova byla, jak se pravilo, jedinou příčinou jeho pádu: předchůdce jeho nevyplácel janičáry z císařské pokladnice, ale penězy, jež mu z jeho vydírání plynuly; Kuprugli je platil penězy pokladny. Achmet jemu vytýkal, že prospěchu poddaných prospěch císaře obětuje: „Předchůdce tvůj Churluli, pravil k němu, uměl k placení mého vojska jiných prostředků vyhledávati.“ Velvezír odpověděl: „Pakli umění znal obohacovati vaši vysost lupem, jest to umění, jehož slávu neznám.“

Hluboká tajnost serailu zřídka dovoluje, aby se podobné rozmluvy do veřejnosti dostaly; ale tato se zároveň s nemilostí Kupruglilio rozhlásila. Vezír opovážlivost svou hlavou nezaplatil, jelikož se pravá ctnost často v úctě drží, i když se nelíbí: dovoleno jemu, aby se na ostrov Negrepont odebral. Podrobností těch dozvěděl jsem se písemně od pana Bruméno, příbuzného, jenž byl prvním tlumočníkem u Porty otomanské; a vypravuji je proto, aby se způsob tamního vladaření poznal.

Padišach nařídil, aby se Baltaži Mehemet, paša Syrie, jenž již před Churlulim velvezírem byl, z Alepa navrátil. Baltažové serailu, tak zvaní od balta, což znamená sekeru, jsou otroci, kteří ku potřebě princů z krve otomanské a sultanů dříví štípají. Vezír ten byl ve svém mládí baltažim a podržel pak vždy jméno to dle tureckého zvyku, kteří bez ostýchání jména svého prvního povolání, aneb jména svého otce, aneb jména svého rodiště užívají.

V oné době, když Baltaži Mehemet ještě sluhou serailu byl, byl tak šťasten, že princovi Achmetovi, toho času státnímu vězni pod vládou jeho bratra Mustafy některé malé služby prokázal: princům z krve otomanské dává se pro vyražení několik žen v onom stáří, kdež již nerodí (a to stáří se v Turecku brzo dostaví) ale ještě dosti slíčné jsou, aby se líbiti mohly. Když se Achmet sultanem stal, dal Baltažimu Mehemetovi jednu ze svých otrokyň, již velmi miloval

za ženu. Ta žena dovedla to pletichami tak daleko, že se její muž velvezírem stal; jiná pleticha jej sesadila, a třetí učinila jej opět velvezírem.

Když Baltaži Mehemet státní pečeť přijal, nalzl estranu krále švédského v serailu na vrchu. První sultánka, Ali Kumurži, miláček padišacha, Kislar aga velitel černých kleštěnců a aga janičárů chtěli válku proti cárovi: sultán se pro ni rozhodl. První nařízení které velvezírovi dal bylo, aby s dvěma sty tisíci mužů proti Rusům bojoval. Baltaži Mehemet ještě nikdy válku nevedl; ale on nebyl tak neschopným, jak jej nespokojení s nim Švédové líčili. Když od padišacha šavli drahým kamením ozdobenou přijímal, pravil k němu: „Tvá vysost ví, že mne k tomu vychovali, abych sekeru k štípání dříví nosil, a nikoliv meč k vedení vojska: přičiním se, abych tobě dobře sloužil; ale pakli nezvítězím, račiž se rozpomenouti, že jsem tebe prosil, abys mně vinu nedával.“ Sultán ujistil jej svého přátelství a vezír připravoval se k uposlechnutí.

První krok, jejž porta otomanská učinila, byl, že vyslance ruského do tvrze sedmi věží uvrhla. Byl to zvyk u Turků, že zajali nejprvé ministry oněch knížat, jimž válku vypověděli: jakkoliv pohostinství ve všech jiných pádech zachovávají, poškvrňují toto nejsvětější mezinárodní právo. Nepravosti té dopouští se pod záštitou spravedlnosti, představujíce sobě, aneb dávajíce na srozuměnou, že jen spravedlivé války podnikají, jelikož je přízvukem muftiho zasvěcují. Na základě tom domýšlí se, že se jen proto ozbrojili, aby rušitele smluv, jež často sami porušují, pokárali, a domnívají se, že vyslance králů svých nepřátel, jen co spoluvinníky jejich pánů trestají.

Tím spůsobem vztahuje se směšné opovržení, které proti knížatům křesťanským jeví, i na vyslance, s nimiž obyčejně jenom jako s konšely obchodníků zacházejí.

Kan krimských Tatarů, jejž my Chánem jmenujeme, obdržel nařízení, aby byl s čtyřiceti tisíci Tatarů pohotově. Kníže ten řídí Nagai, Bulzak s částkou Cirkasie a celý Krim,

krajinu, již za starodávna pod jmenem taurického Chersonesu známou; tam až dosahovaly obchod a zbraně Řeků, kdež i mohutná města zakládali, tam později Genuesové vnikli, když se pány obchodu evropského stali. V zemi té spatřujeme zříceniny řeckých měst a několik památníků Genueských, které se uprostřed spousty a barbarství dosud zachovaly.

Chána jmenují jeho poddaní císařem; vzdor toho velikého titulu není nic více než otrokem porty. Krev otomanská, z níž chánové pocházejí, a právo jež na trůn turecký v pádu vymření rodiny padišachovy dovozují, jsou příčiny, že jejich rodinu i sultán v úctě drží a že se jejich osoby bojí: z té příčiny neodváží se padišach rodinu tatarských chánů vyhubiti; ale téměř nikdy nepřipustí, aby se knížata na trůnu sestarala. Nad jejich chováním bdí vždy sousední pašové, jejich země jsou janičáry obklopeny, jejich vůli zkřížuje velvezír a jejich záměry se vždy podezřívají. Když sobě Tataři na chána stěžují, sesadí je porta z té příčiny; jestliže jej velice milují, jest to veliký zločin, který se tím více tresce: tak kráčí téměř všichni s trůnu do vyhnanství a končí svůj běh života v Rodusu, kdež obyčejně jejich vězení a jejich hrob bývá.

Tataři, poddaní jejich jsou nejloupeživější a zároveň, což nemožným se zdá, nejpohostinnější národ na zemi: oni se na padesát mil ze své země ubírají, aby karavanu oloupili aneb dědiny ničili; když však jaký koliv cizinec do jejich země přijde, nejenom, že jej vším zaopatří, ubytují a vydržují, ale všude kamkoliv přijde, prou se obyvatelé o čest pohostinství; pán domu, manželka i jeho dcery obsluhují jej o závod. Skytové, jejich předci, zůstavili jim tu neporušitelnou úctu pro pohostinství, kterou oni zachovali, poněvač málo cizinců tam cestuje a nízká cena veškeré potravy jim tuto ctnost příliš obtížnou nečiní.

Když se Tataři s vojskem otomanským do války ubírají, vydržuje je padišach; co ukořistí, jest jedinou jejich

mzdou: tím spůsobem jsou k drancování schopnější než k pořádnému bojování.

Dary a pletichami krále švédského získaný chán docílil nejprve všeobecné shromáždění vojska u Bendru před očima Karla XII., aby jemu lépe na srozuměnou dal, že se válka k vůli němu povede.

Nový vezír Baltaži Mehemet nemaje takové zavázanosti, nechtěl v tom pádu cizému knížeti tak lichotiti: změnil nařízení a určil Drinopol, za shromáždiště velikého vojska. Bývají to vždy rozsáhlé a úrodné roviny drinopolské, kdež se vojska turecká shromážďují, když národ ten s křesťany válku vede; vojínové z Asie a Afriky přišlí odpočívají a občerstvují se tam po několik neděl: ale velvezír, chtěje cára předejíti nepopřál vojsku více než tři dny odpočinku a spěchal k Dunaji a odtuď k Besarabii.

Turecká vojska nejsou již za doby nynější tak strašlivá jako před věky, když tolik států v Asii, v Africe a v Evropě dobyla; jindy vítězila síla sborů, udatnost a počet Turků nad nepřítelem méně hbitým než oni a méně cvičeným; ale nyní, kdež křesťané umění válečné lépe znají, poráží Turky téměř vždy v spořádané bitvě i při stejné síle. Jestliže říše otomanská před nedávnem čeho vybojovala, stalo se to jen proti republice benátské, která se za moudřejší ale méně bojovnou považuje, od cizinců hájena, a od knížat křesťanských vždy mezi sebou nesvorných málo podporována bývá.

Janičárové a spahisové bojují v nepořádku a nejsou schopní poslouchati velení a opětně se seřaditi: jejich jízda jenž by v uvážení dobroty a lehkosti koní výborná býti měla, není s to, naražení německé jízdy vydržeti: pěchota neznala ještě ani prospěšného upotřebení bodáků a hlavně ručnic: a co ještě více, Turci neměli žádného znamenitého jenerála na zemi od té doby, co Kuprugli ostrov Kandii dobyl. Otrok v zahálce a tichosti serailu vychovaný jenž se z milosti vezírem a proti vlastní vůli jenerálem stal, vedl vojsko na spěch sebrané bez zkušenosti, bez kázně proti ruskému dvanácti-

letým válčením utuženému a vítězstvím nad Švédy zbrdlému vojsku.

Podobalo se, že musí cár nad Baltažim Mehemetem zvítěziti: ale on se na proti Turkům té samé chyby dopustil, jako král švédský proti jemu; opovrhoval příliš svým nepřítelem. Na zprávu, že se Turci ozbrojili, opustil Moskvu; a když nařídil, aby se obležení Rikavy v těsné uzavření změnilo, sebral na hranicích polských čtyry a dvacet tisíc mužů ze svých vojsk. S tím vojskem postupoval skrz Multánsko a Valaško, někdejší země Dákův, nyní obydlené řeckými padišachovi poplatnými křesťany.

Tou dobou řídil Multany kníže Chantemir, původem řek, který spojoval vlohy starých Řeků, s vědomostí písma a zbraně. Pravilo se, že pochází od pověstného Timura, pod jmenem Tamerlana známého; takový původ zdál se lepší než řecký, a zakládal se na jménu toho dobývatele. Timur pravý, podobá se jmenu Temir; titul chán, jejž Timur měl pokudž Asii nepodmanil, jest ve jmenu Chantemir obsažen; tak tedy jest kníže Chantemir potomkem Tamerlana. Takový jest základ větší částky rodopisů.

Nechť si Chantemir z jakého koliv rodu pocházel, své štěstí povinnoval portě otomanské. Sotva že byl v knížectví uveden, zradil císaře tureckého svého dobrodince cárovi, od něhož více doufal. Domníval se, že vítěz Karla XII. snadno zvítězí nad vezírem malé úcty požívajícím, který ještě žádnou válku nevedl, a za kiaju to jest pobočníka, dohlížitele nad mýty tureckými sobě zvolil, doufal, že se celý národ k jeho straně přidá; řečtí patriarchové jej k odpadnutí pobádali. Když cár s knížetem tím tajnou smlouvu učinil a jej do svého vojska přijal, postupoval dále a přitáhl v červnu 1711 k severnímu břehu řeky Hieras, nyní Prut nedaleko Jassi, hlavního města Multánska.

Jak mile velvezír zvěděl, že Petr Alexievič tou stranou postupuje, opustil též své ležení, následoval běh Dunaje a překročil blíž tvrze, Sakcia řečené, na témž místě, kdež někdy

Darius most dle něho zvaný zříditi dal, řeku na lodním mostu. Turecké vojsko mělo tak na spěch, že se brzy na blízku Rusů octlo, řeka Prut je dělila.

Cár, ujistiv se knížete multánského nedomníval se, že by se Multáné nedostavili: ale často má kníže a poddaní zájmy docela rozdílné. Ti milovali vládu tureckou, která jen proti velmožům záhubnou bývá, ale proti poplatným národům mírnost jeví; křesťanů a především Rusů, jenž s nimi vždy nelidsky zacházeli, se báli: všechny zásoby odvezli k turecké armádě. Podnikatelové, kteří se nabídli, že Rusům potravu zaopatří, uzavřeli s velvezírem tu samou smlouvu, kterou s cárem učinili. Valaši, sousedé Multanů jevili k Turkům podobnou náklonnost; tak odcizil starý pojem o ruské surovosti veškeré mysle.

Takto cár zklamán ve své naději, jíž se snad velmi lehkovážně oddal, viděl své vojsko vší potravy a píce rázem zbavené. Vojáci prchali houfem a brzo ztenčilo se jeho vojsko na méně než třicet tisíc mužů bídou hynoucích. Cár na Chantemira se příliš spolehaje zakusil u Prutu, totéž co Karel XII. u Pultavy, že na Mazepu přílišně se bezpečil. Mezitím překročili Turci řeku, obklíčili Rusy a založili před nimi opevněné ležení. Velmi překvapuje, že cár přechodu přes řeku žádné překážky nečinil, aneb že tu chybu alespoň tím nenapravil, aby byl hned po přechodu s Turky bitvu svedl, na místě, že jim času popřál, aby jeho vojsko hladem a bídou umořili. Podobá se, že při tom tažení vše učinil, čeho třeba bylo, aby ztracen byl; potrava scházela, v zadu řeka Prut, v předu sto a padesát tisíc Turků v pravo a v levo čtyřicet tisíc Tatarů, jenž jej neustále znepokojovali. V smutném tom stavu zvolal: „Nyní jsem alespoň tak zle v tom, jako bratr můj Karel u Pultavy.“

Hrabě Poniatovsky, neunavný jednatel krále švédského byl s několika Poláky a několika Švédy, jenž sobě domýšleli, že záhuba cárova nevyhnutelná jest, při vojsku velvezíra.

Jak mile Poniatovsky viděl, že se vojska již nepochybně

sejdou, oznámil to králi švédskému, který ihned Bender v průvodu čtyřiceti důstojníků opustil, a napřed se těšil, že se s císařem ruským potýkati bude. Cár po mnoha ztrátách a záhubných pochodech k Prutu tištěný, neměl žádné ohrady kromě rohatin a vozů: několik sborů janičárů a spahisů vrhlo se na jeho tak bídně ohražené vojsko; ale oni bojovali v nepořádku a Rusi hájili se s takovou živostí, kterou jen přítomnost knížete a zoufalství jim dodávala.

Turci byli dvakrát zahnáni. Druhého dne radil Poniatovsky velvezírovi, aby ruské vojsko hladem vymořil, které vším nedůstatkem trpí a nuceno bude, za den i s císařem na milost se vzdáti.

Cár se později vícekrát přiznal, že ve svém živobytí nikdy nic tak hrozného nepocítil, jako nepokoj, jenž jej té noci trápil: vše co tolik let pro slávu a dobro svého národu učinil, ve svém duchu přemítal; tolik velikých válkami neustále přerušovaných skutků mělo snad s ním zaniknouti, prvé než dokonány byly; musil buď hladem zahynouti, aneb udeřiti na téměř sto a osmdesát tisíc mužů s vojskem mdlým, na polo ztenčeným, jízdou takřka bez koní, pěchotou hladem a trmácením vysílenou.

Když se noc přiblížila povolal jenerála Čermetoa a nařídil jemu bez váhání a bez předcházející porady, aby na usvitě k útoku na Turky s nasazenými bodáky vše pohotově bylo.

Kromě toho výslovně poručil, aby se veškerá zavazadla zapálila a žádný důstojník více než jeden povoz nezachoval, aby v pádu tom, že by přemoženi byli, nepřátele alespoň těšiti se nemohli z kořisti, kterou očekávali.

Když s jenerálem vše k bitvě uspořádal, odešel do svého stanu bolestí ztrápený a sklíčený křečemi, na něž často trpíval, a které se vždy s prudkostí dvojnásobnou objevily, když jej veliký nepokoj sužoval; zakázal, aby se žádný pod jakoukoliv záminkou neopovážil v noci k němu vkročiti, jelikož nechtěl, aby se jemu proti zoufalému ale potřebnému rozhodnutí ná-

mitky činili, tím méně aby někdo smutného stavu, v němž se nalezal, svědkem byl.

Mezitím zapálila se větší část zavazadel dle jeho rozkazu. Celé vojsko následovalo toho příkladu, ač s litostí; mnozí zakopali co měli dražšího. Jenerálové nařídili již pochod a vštěpovali vojsku důvěru, kterou sami neměli; vojáci trampotou a hladem vysílení, kráčeli bez horlivosti a bez naděje. Ženy, jimiž armáda až přeplněna byla, křičely, čímž vojsko ještě více ochabovalo: všichni očekávali příštího dne buď smrt aneb porobu. A to není přeháněmí, ale zakládá se na psaní a na tom, co jsem slyšel od důstojníků, jenž v tom vojsku sloužili.

Toho času byla v ruském ležení žena, rovněž tak neobyčejná jako cár sám: nebyla ještě, leč pod jmenem Kateřina známá. Její matka byla nešťastná selka Erb-Magden z vesnice Ringenu v Čudsku, v zemi, kdež lid v nevolnosti žije, a toho času ještě panství švédskému podřízené: svého otce nikdy nepoznala; jménem Marta byla křtěná. Farní zástupce vychovával ji z milosrdenství až do čtrnácti roků; v tom stáří stala se služkou v Marienburku u místního luteránského kněze Gluka

Roku 1702, osmnáct let stará provdala se za dragouna švédského: druhý den po svatbě byla část švédského vojska od Rusů poražena, onen dragoun zúčastniv se na půtce, nenavrátil se více, manželka jeho nedozvěděla se, zdali byl zajat a neušlyšela od té doby nic více o něm.

Několik dní později byla jenerálem Bauerem zajata a sloužila u něho, posléz u maršálka Čermetova. Ten daroval ji Menčikovi, muži jejž nejvýstřednější osudy potkaly, jenž byv prve chlapcem paštičkářským, stal se jenerálem a knížetem, konečně všeho zbaven a do Sibíře vypovězen, tam v nouzi a soufalství zemřel.

Při tabuli knížete Menčikova spatřil ji císař ponejprv a zamiloval se do ní; roku 1707 zasnoubil se s ní tajně, ne že by úskokem ženským sveden býval, ale že v ní takovou

duševní pevnost seznal, která s to byla, jeho podniky podporovati, ba i po něm v nich pokračovati. Již dávno zapudil svou první manželku Eudoxii, dceru jednoho bojára, jenž obviněn byl, že se spíral změnám, jež ve svých státech zaváděl.

Takový přestupek byl v očích cárových přehrozný; chtěl, aby žádný v jeho rodině jinak nesmýšlel než on: domnívaje se, že se v cizé otrokyni s vlastnostmi panovnickými setkal, ačkoliv žádných ctností svého pohlaví neměla, zavrhl předsudky, které by sprostého člověka byly odpudily: dal ji za císařovnu korunovati. Tentýž duch, jenž ji manželkou Petra Alexieviče učinil, zjednal jí vládu po smrti jejího manžela. Překvapená Evropa viděla, kterak žena ta, jenž nikdy ani psáti ani čísti neuměla, vychování a slabosti své smělostí napraviti, a trůn zákonodárce slavně opanovati dovedla.

Když ji cár za manželku pojal, opustila náboženství lutheránské, v němž zrozena byla, a přestoupila k náboženství ruskému: dle ruského ritu byla ještě jednou křtěna, a přijala na místě Marty jmeno Kateřina, pod kterým od té doby známa jest. Žena ta byvši v ležení u Prutu, držela mezitím, co cár ve svém stánu dlel s jenerály a místokancléřem Šafirovem poradu.

Uzavřelo se, že jest třeba Turky o mír prositi, a cára k tomu kroku nakloniti. Místokancléř napsal ve jménu svého pána velvezírovi psaní; vzdor zákazu vešla cárovna s psaním tím do stanu cárova; když mnoha prosbami, hádkou a slzami konečně docílila, že je potvrdil, sebrala rychle veškeré drahokamy, vše co drahocenného měla a veškeré peníze, ba i vydlužila se od jenerálů a složivši tím znamenitý dar, odeslala jej Osmanovi agovi, pobočníku velvezíra s psaním od císaře ruskéko podepsaným. Mehemet Baltaži zachovávaje z počátku pýchu vezíra a vítěze, odpověděl: „Ať cár prvního ministra ke mně pošle a uvidím co činiti mám.“ Místokancléř Šafirov přišel hned s dary dosti znamenitými, aby jemu

na srozuměnou dal, že jej potřebuje, ale příliš nepatrnými, aby jej porušiti mohl, a věnoval je jemu sám veřejně.

První požadavek vezíra byl, aby se cár s celým vojskem na milost vzdal. Místokancléř odpověděl, že jeho pán v úmyslu má za čtvrt hodiny naň udeřiti a že Rusové spíše do posledního muže zahynou, než aby se tak hanebným výminkám podrobili. Osman připojil své obavy k řeči Šafirově.

Mehemet Baltaži nebyl bojovný; on viděl, kterak janičárové před večerem odraženi byli: Osman jej snadno přemluvil, aby jistý prospěch bitvě neobětoval. Smluvil se tedy nejprvé o příměří na šest hodin, aby se mezi tím časem výminky smlouvy urovnaly.

Mezi smlouváním, přihodila se nepatrná událost, která nám jeví, že Turci často na svá slova žárlivější jsou, než bychom se domnívali. Dva italští šlechticové, příbuzní p. Brillo, vrchního pobočníka granátnického pluku v službě cárově, vzdálili se, aby potravu hledali a byli od Tatarů chyceni, jenž je do svého ležení přivedli a jednomu důstojníku od janičárů k prodeji nabídli. Turek uražený, že se příměří takto porušiti opovážili, dal Tatary zjímati a uvedl je sám se zajatými před velvezíra.

Velvezír poslal šlechtice do ležení cárova nazpět a dal Tatarům, kteří na jich zajmutí největšího podílu měli, hlavy sraziti.

Chán Tatarů odporoval uzavření smlouvy, která jemu naději na plenění odjímala; Poniatovsky podporoval chána důvody velmi důtklivými ale Osman zvítězil nad netrpělivostí tatarskou i nad lichometností Poniatovského.

Velvezír domníval se, že pro padišacha, svého pána dosti učiní, když prospěšný mír uzavře: žádal, aby Rusové Azov navrátili, aby všecky lodě, které v tom přístavu měli spálili; aby důležité na Černém moři založené tvrze zbořili a aby veškerá děla a veškerý náboj těch tvrzí padišachovi připadly; aby cár svá vojska z Polska vzdálil; aby onen malý počet Kozáků, který pod ochranou Polska stojí, ani ony, kteří od

Turecka závisí, více neznepokojoval a aby Tatarům ještě dále vyplácel roční podporu čtyřiceti tisíců cechynů, potupný, již od dávných časů uložený poplatek, jehož však cár svou říši sprostil.

Konečně se úmluva podepsala aniž se byla o králi švédském jenom zmínka učinila. Vše co Poniatovski od velvezíra dosáhnouti mohl, bylo, že se odstavec připojil, jimž se Rus zavazuje, že návrat Karla XII. ničím znepokojovati nebude; a což dosti podivno jest, v odstavci tom ustanovilo se, aby cár a král švédský mír uzavřeli, pakli k tomu chuť mají a pakli se smluviti mohou.

Pod těmi výminkami bylo cárovi volno, se svou armádou svými děly, dělostřelci, svými prapory a zavazadly odtáhnouti. Turci jemu zaopatřili potravu a dvě hodiny po podpisu smlouvy, která dne 21. července 1711 započala a 1. srpna se podepsala, bylo v jeho ležení všeho hojnost.

Tou dobou, když car nešťastnému kroku uklouznuv při víření bubnů s rozvinutými prapory ustupoval, přijel král švédský pln nedočkavosti, aby bojovati mohl a svého nepřítele ve svých rukou spatřil; jel více než padesát hodin cesty na koni z Bendru až k Jassi: přijel právě tou dobou, když Rusové pokojně ustupovati počínali. Prvé než se do tureckéko ležení vniknouti mohlo musila se řeka Prut mostem tři hodiny odtud vzdáleným překročiti. Karel XII., jenž nic nečinil jako jiní lidé, přeplaval řeku s nebezpečenstvím života, jel ležením ruským, nedbaje, že chycen by býti mohl, a přijeda k vojsku tureckému sestoupil u stánu hraběte Poniatovského, jenž mně tuto událost vypravoval i psal. Hrabě šel jemu smutně vstříc, a oznámil, kterak právě ztratil příležitosť, jaká se snad nikdy více neobjeví. Rozvzteklený král šel přímo do stánu velvezíra: vytýkal jemu s tváří rozpálenou smlouvu, kterou právě uzavřel. Velvezír pokojně odpověděl: „Mám právo válku i mír uzavříti.“ „Ale“, odvětil jemu král, „neměl jsi celou ruskou armádu ve své moci?“ „Zákon náš nám nařizuje“, odpověděl vážně velvezír, „abychom nepřátelům

míru udělili, když o naše smilování prosí.“ „Ai!“ vpadl král hněvivě do řeči, „nařizuje tobě také, aby's špatnou smlouvu učinil, když můžeš takové výminky klásti jaké chceš? Nezáviselo to od tebe, přivésti cára co zajatého do Cářihradu?“

Turek k nejhoršímu puzen suše odpověděl: „Ai, kdož pak tvou říši v tvé nepřítomnosti řídí? nesluší se, aby všichni králové mimo svůj dům byli.“ Karel odpověděl opovržlivým usmáním: vrhl se na pohovku, a pohlížeje s hněvem a opovržením na vezíra natáhl nohy proti němu, zapletl schválně svou ostruhu do roucha Turkova, roztrhl je, pak rychle se zvedl, vsedl na koně a navrátil se do Bendru pln zoufalství.

Poniatovski zůstal ještě chvíli s velvezírem, snaže se způsobem jemnějším jej k tomu pohnouti, by lepšího prospěchu na cáru vymohl; ale poněvač hodina modlení se přiblížila, odešel Turek aniž slova odpověděl, aby se umyl a k Bohu modlil.

Kniha šestá.

Pletichy u porty otomanské. Chán tatarský a paša benderský chtějí Karla k odchodu donutiti. Karel brání se s čtyřiceti sluhy proti celé armádě. Dostane se do zajetí.

Osud krále švédského, jakmile se byl změnil, pronásledoval jej i v těch nejnepatrnějších věcech: při svém návratu nalezl malé ležení své u Bendru a celé obydlí vodou Dněstru zatopeno; ustoupil tedy několik mil k vesnici Varnici; a jako by byl tajné zdání měl o tom co se jemu přihodí, dal na tom místě postaviti rozsáhlý dům z kamene, jenž v pádu potřeby obležení několika hodin by vydržeti mohl; opatřil jej proti svému zvyku skvostným nábytkem, aby u Turků větší úctu vzbudil.

Zřídil ještě dva jiné, jeden pro svou kancelář, druhý pro svého miláčka Grothusena, jenž pro něho otevřenou tabuli držel. Mezitím co král takto blíže Bendru stavěl, jako by v Turecku na vždy zůstati obmýšlel, vyslal Baltaži Mehemet, jenž se pletich a stížností knížete toho u porty více než kdy jindy obával, sídlícího tam vyslance císaře německého osobně do Vídně, aby králi švédskému svobodný průchod skrze dědičné země domu rakouského vyžádal. Po uplynutí tří neděl přineslo řečené vyslanectví od císařské vlády připověď, že se Karlu XII. všecka čest, která jemu náleží prokáže a že v úplné jistotě do Pomořan se doprovodí.

Na vládu vídenskou se proto obrátil, poněvač se císař německý Karel, nástupce Josefa I., ve Španělích zdržoval, kdež se s Filipem V. o korunu přel. Mezitím co vyslanec německý tuto záležitost ve Vídni vyjednával, odeslal velvezír tři pašata ku králi švédskému, aby jemu oznámili, že země říše turecké opustiti má.

Král, jenž věděl, jaké nařízení jim uloženo bylo, vzkázali hned, že je, pakli se opováží jemu proti jeho cti něco

navrhovati, aneb povinnou úctu k jeho osobě poruší, okamžitě všechny tři pověsiti dá. Paša soluňský jenž slovo vedl, zahalil krutost svého vyslání v slova nejuctivější. Karel skončil slyšení aniž za hodna uznal odpověditi: kancléř Müllern, jenž u těch pašat zůstal, vyložil jim odmítnutí svého pána, které jeho mlčením dosti dobře pochopili, několika slovy.

Velvezír nedal se odstrašiti; nařídil Ismaelovi pašeti, novému seraskierovi v Bendru, aby králi nevolí sultana pohrozil, pakliže se bez průtahu nerozhodne. Seraskier byl povahy příjemné a snášenlivé, což jemu náklonnost Karla a přátelství všech Švédů získalo. Král vešel s ním v poradu, ale jen proto, aby jemu řekl, že jen pod tou výminkou odtáhne, když mu Achmet dvě věci přislíbí, totiž potrestání svého velvezíra a sto tisíc mužů aby se do Polska navrátiti mohl.

Baltaži Mehemet dobře cítil, že Karel v Turecku jen proto meškal, aby jej zkazil; proto pečoval o to, aby na všech cestách z Bendru do Cařihradu stráže stály, by psaní krále zadržovaly: učinil však ještě více, zadržel jemu thaim, to jest podporu, kterou udílí porta knížatům, jimž útočiště poskytuje. Podpora krále švédského byla nesmírná, neboť obsahovala denně pět set tolarů na penězích a veškerých potřebností tolik co třeba k vydržování dvora skvělého, a hojností oplývajícího.

Jakmile král zvěděl, že se velvezír opovážil, zadržeti jemu výživu, obrátil se k svému dvornímu domovnímu správci a pravil jemu: „Vy jste měl až dosud jen dvě tabule, já vám nařizuji, abyste od zejtřka čtyry držel.“

Úředníci Karla XII. byli uvykli, vše za možné považovati co nařídil: avšak nebylo ani potravy ani peněz; byli nucení od důstojníků, čeledě a janičárů, jenž marnotratností královou zbohatli na dvacet, třicet i čtyřicet ze sta se dlužiti. Pan Fabricius, vyslanec Holštýnský, Jeffray, ministr anglický, jejich tajemníci a přátelé dali co měli. Král žil s obyčejnou hrdostí a bez starosti o budoucnost z těchto darů, které na dlouho vystačiti nemohly. Bylo třeba bedlivost

stráží obelstíti a do Cařihradu pro půjčku k evropským obchodníkům tajně poslati: všichni ji odepřeli králi, jenž se, jak se zdálo, do takových okolností uvrhl, že ji nikdy zaplatiti s to nebude. Jediný anglický kupec, jmenem Couk odvážil se konečně asi čtyřiceti tisíců tolarů zapůjčiti, odhodlav se, že je oželí, pakli by král švédský brzo zemříti měl. Peníze ty přinesly se do malého ležení králova právě v dobu, když na všem počínalo scházeti a naděje na pomoc více nebylo.

Mezitím časem sepsal pan Poniatovski v samém ležení velvezíra zprávu o polním tažení na Prutu a vinil Baltažiho Mehemeta ze zbabělosti a zrády. Jistý starý Janičár, slabostí velvezíra rozhořčen a nad to dary Poniatovského získán propůjčil se k této zprávě a obdržev dovolenou, doručil ji osobně sultánovi.

Několik dní později opustil Poniatovski ležení a spěchal k portě otomanské, aby dle svého zvyku pikle proti velvezírovi strojil.

Okolnosti byly příznivé: cár jsa na svobodě nenutil se k vyplnění svých přípovědí; klíče Azovu nepřicházely: velvezír, jenž za to odpovědným byl a boje se právem nemilosti pána svého, neodvážil se před něj předstoupiti.

Serail byl toho času více než kdy pletichami a stranictvím přeplněn. Takovými piklemi, jež při všech našich dvorech vidíme a jenž se u nás obyčejně sesazením několika ministrů a na nejvýše některým vypovězením končí, srazí se v Cařihradě vždy více hlav: tyto stály život bývalého ministra Churluliho a Osmana, pobočníka Baltažiho Mehemeta, jenž hlavním tvůrcem míru na Prutu byl, a po uzavření téhož znamenité důstojenství porty obdržel. Mezi poklady Osmanovými nalezl se prsten cárovny a dvacet tisíc dukátů saského a ruského rázu; to byl důkaz, že cára jedině peníze z propasti vytáhly a štěstí Karla XII zničily. Velvezír Baltaži Mehemet byl na ostrov Lemnos vypovězen, kdež tři leta později zemřel. Sultán nezmocnil se jeho statku ani po jeho

vypovězení ani po jeho smrti; nebyl bohatým, a jeho chudoba ospravedlnila jeho památku.

Velvezíra Baltaži Mehemeta následoval Jussuf to jest Josef, jehož osud rovněž tak zvláštní byl, jako osud předchůdců jeho. Na ruských hranicích se narodil, jsa šest let stár byl s rodinou od Turků zajat a jistému janičárovi prodán. Dlouhý čas byl sluhou v serailu a stal se konečně druhou osobou říše, v níž otrokem býval; avšak byl toliko stínem ministra. Mladý seliktar Ali Kumurži vyzdvihl jej na kluzké stanovisko, čekaje, až by se tam sám usaditi mohl, a Jussuf jeho stvůra jiné povinnosti neměl, leč dle vůle milostníka toho říšskou pečet přikládati. Politika dvora otomanského zdála se od prvního dne vezirátu toho zcela proměněna: s plnomocníky cárovými, jenž se v Cářihradě buď co ministři buď co zastavenci zdržovali, zacházelo se lépe než kdy prvé: velvezír upevnil s nimi mír na Prutu uzavřený; ale nejvíc trápilo krále švédského, když zvěděl, že tajná spojení, jež se v Cářihradě s cárem uzavřela, následkem byla prostřednictví vyslance anglického a nizozemského.

Od doby co se Karel k Bendru uchýlil, stal se Cářihrad tím, čím Řím tak často býval, totiž středištěm záležitostí křesťanských. Hrabě Desaleur, vyslanec francouzský podporoval tam zájmy Karla a Stanislava; ministr císaře německého je křížil; pletichy švédské a ruské na sebe narážely rovněž tak, jako pletichy Francie a Španělska dlouhou dobu dvůr římský znepokojovaly.

Anglie a Nizozemí zdály se býti nestrannými ale nebyly: nový obchod, jejž cár v Petrohradě otevřel, přivábil pozornost dvou obchodních těch národů.

Angličané a Nizozemčané přilnou vždy k onomu knížeti, který jejich živnosti nejvíce podporuje. U cára bylo mnoho k získání: nepřekvapuje tedy, že ministři angličtí a nizozemští jemu u porty otomanské tajně sloužili. Jedna z výminek nového přátelství byla, aby se Karel k neprodlenému opuštění území říše turecké přiměl, buď si že cár dou-

fal, jeho osoby na cestě se zmocniti, aneb že se domnívalo, že Karel ve své říši méně strašným bude, nežli v Turecku, kdež neustále hotov byl moc otomanskou proti říši ruské ozbrojiti.

Král švédský doléhal neustále na portu, aby jej s vojskem četným do Polska doprovodila. Divan usnesl se v skutku doprovoditi jej, avšak toliko s jednoduchou stráži sedmi neb osmi tisíců mužů, ale ne co krále, jemuž se pomoc poskytuje, nýbrž co hosta, jehož se zbaviti chceme. K tomu cíli psal jemu sultan Achmet v následujícím smyslu:

„Nejmocnější mezi králi ctíteli Ježíše, mstíteli nepravostí a urážek, ochranče spravedlnosti u dvorů a republik jihu i severu; veličenstvem se skvící příteli cti a slávy a naší vysoké porty Karle, králi Švédů, jehož předsevzetí Bůh požehnati račiž.

Jakmile věhlasný Achmet, prvé nejvyšší nádvěrník tu čest míti bude, Vám list tento naší císařskou pečetí ozdodobený odevzdati, buďtež o pravdivosti našeho v něm obsaženého vyjádření přesvědčen a ujištěn, a věztež, že jakkoliv jsme sobě předsevzali, že naše vždy výtězná vojska na novo proti cárovi pošleme, řečený panovník naší říši hrad a město Azov odevzdal, aby se spravedlivé nevoli vyhnul, jež v nás vzbudilo váhání jeho u vyplnění smlouvy na březích Prutu uzavřené a později u naší vysoké porty obnovené, a hleděl prostřednictvím vyslance anglického a nizozemského našich starých přátel svazek stálého míru s námi upevniti; my jemu jej udělili a odevzdali plnomocníkům, kteří u nás v zástavě zůstanou, naše císařské potvrzení, přijavše prvé jeho z rukou jejich. Dali jsme našemu vysoce ctěnému a udatnému Delve-Gheraiovi, chánovi v Bužáku, Krimu, Nagaji a Čerkesii a našemu velemoudrému radovi a počestnému seraskierovi benderskému Ismaelovi, jichž moc a slávu Bůh zachovati a rozmnožiti račiž, dle Vašeho prvotního a nám s Vaší strany obnoveného úmyslu náš nezrušitelný a blahodatný rozkaz k Vašemu návratu Polskem. Račte se tedy pod záštitou prozřetel-

nosti božské a počestným průvodem na příští zimu k odchodu připraviti, abyste se do Své říše odebral a na péči měl, že co přítel říší, polskou jdete.

Vše, čeho k Vaší cestě třeba bude, jak peněz taktéž lidu, koní a povozů, zaopatří Vám vysoká porta má. Především vyzýváme Vás a doporučujeme Vám, abyste všem Švédům a jiným lidem, jenž se při Vás nachází co nejurčitěji a nejzřetelněji rozkázal, by se žádného nepořádku nedopustili a žádného činu nevykonali, jenž přímo aneb nepřímo k porušení míru toho a přátelství by směřoval.

Tím zachováte si naší přízeň, jejíž důkazy rovněž tak veliké a tak často vyhledávati budeme, jak se nám příležitosti k tomu naskytnou. Naše vojsko, které ustanoveno jest, aby Vás doprovodilo obdrží císařským našim úmyslům přiměřené rozkazy.

Dáno při naší vysoké portě v Cářihradě dne 14. měsíce Rebiul Eurech 1215. Což připadá na 19. dubna 1712."

Psaní toto nezničilo ještě naději krále švédského. Psal sultánovi, že jemu celý život svůj za přízeň, jíž Jeho Vysost jej obsypati ráčila, uznalým zůstane; ale že považuje sultána za příliš spravedlivého, než aby jej do země dosud ještě cárovým vojskem zaplavené s pouhým průvodem vypravil. A v skutku odeslal císař ruský vzdor prvního odstavce míru u Prutu uzavřeného, jímž se zavazuje, že veškeré své vojsko z Polska vytáhne, ještě nové voje tam; a padišach, což zajisté užasné jest o tom nic nevěděl.

Špatná politika porty, že z marnivosti vždy vyslance knížat křesťanských v Cářihradě má, ale ani jednoho jednatele u dvorů křesťanských nevydržuje, jest příčinou, že onino nezřídka i nejtajnější usnešení sultánovo vypátrají a roznesou, a že divan vždy v hluboké nevědomosti toho zůstává, co se u křestanů veřejně děje.

Sultán v serailu se svými ženami a kleštěnci uzavřený, hledí toliko očima velvezíra: služebník ten rovněž tak nepřístupný jako jeho pán, pletichami serailu obklopen a bez

spojení s venkovem, bývá obyčejně klamán aneb klame sultána, který jej při prvním poklesku sesadí aneb oběsiti dá, a opět jiného, rovněž tak nevědomého aneb stejně nevěrného usadí, jenž si opět tak počíná jako předchůdcové jeho, a zase brzo padne jako tito.

Nečinnost a bezstarostnost toho dvoru jest tak veliká, že kdyby se knížata křesťanská proti němu spolčila, byly by jejich lodě již v Dardanelách, a vojska po zemi u bran Drinopole, prvé než by Turci na obranu pomýšleli: ale rozdílné zájmy, jež křesťanstvo vždy různiti budou, uchrání Turky od osudu, jejž jim jak se zdá, nedůstatek politiky a neznalost válečného umění a plavectví za nynější doby připravuje.

Achmet byl o tom, co se v Polsku dálo, tak málo zpraven, že agu vyslal, aby se přesvědčil, je-li to pravda, že vojska cárova skutečně ještě tam jsou: dva tajemníci krále švédského, jenž jazyka tureckého mocni byli, doprovázeli agu, aby v tom pádu proti němu svědčiti mohli, kdyby nepravou zprávu podal.

Aga vlastníma očima pravdu viděl a zpravil o tom sultána samého. Rozhněvaný sultán poručil velvezíra oběsiti; ale miláček, jenž jej chránil domníval se, že jej potřebuje, vymohl jemu milost a udržel jej ještě nějakou dobu v ministerstvu.

Velvezír nadržoval Rusům veřejně a Ali Kumurži, jenž úmysl svůj změnil, tajně: ale sultán byl tak rozhořčen, porušení míru bylo tak patrné a janičárové, před nimiž se ministři, miláčkové, ba i sultánové někdy třásli, žádali tak zřejmě válku, že se v serailu žádný neodvážil, mírnou myšlénku pronésti.

Padišach dal ruské vyslance, jenž již na vězení tak uvykli byli jako na slyšení, bez průtahu do sedmivěží uvrhnouti. Válka se cárovi na novo vypověděla, koňské ocasy se vystrčily a všem pašatům se nařídilo, aby dvě stě tisíc bojovníků shromáždili. Sám sultan opustil Cáříhrad a usadil se se svým dvorem v Drinopoli, aby od dějiště války měně vzdálen byl.

Mezitím časem blížilo se slavné od Augusta a republiky Polské k padišachovi vyslané poselství cestou k Drinopoli; vojvoda Mazovsky byl v čele poselství s průvodem více než tři set osob.

Veškeré k poselství náležející mužstvo zajalo se a zadrželo v jednom předměstí v zajetí. Ještě nikdy nelichotilo se straně krále švédského jako při té příležitosti; avšak tyto veliké přípravy byly opět marné a všecky jeho naděje klamné.

Sotva by se uvěřilo, že veřejný ministr mladý Kumurži, muž moudrý a bystrozraký, jenž v Cářihradě sídlil, již o jiných záměrech ve své hlavě přemítal, než aby se s ruským cárem pochybnou válkou o pustiny hašteřil; předsevzal sobě, že Benátčanům Pelopones, jenž nyní Morea sluje, odejme a pánem Uher se učiní.

K vyvedení svých velkolepých zámyslů nečekal na nic jiného než na úřad velvezíra, od něhož jej pouze jeho mladost ještě vzdalovala. Při tom úmyslu bylo potřebnější, aby spojencem a ne nepřítelem cárovým byl: ani s jeho prospěchem ani s jeho vůlí neshodovalo se, aby krále švédského ještě déle hlídal, tím méně, aby se Turecko k jeho prospěchu ozbrojilo. Netoliko, že knížete toho zpět poslati chtěl, ale vyjádřil se veřejně, že se od nynějška žádný křesťanský ministr v Cářihradě trpěti nesmí; že tito vyslancové obyčejně nic jiného nejsou než vznešení špehouni, kteří velvezíry porušují aneb zrazují a již delší dobu k pletichám serailu pohnutku dávají; že Francouzové v Péře a v obchodních místech Levantu usedlí, kupci jsou a toliko konsula potřebují, nikoliv ale vyslance. Velvezír, jenž za svůj úřad ba i za své živobytí tomu miláčkovi zavázán byl, a ještě se ho bál, podvolil se jeho náhledům tím spíše, an se byl Rusům zaprodal a na králi švédském, jenž jej zničiti chtěl, vymstíti se doufal. Mufty, stvůra Aliho Kumuržiho byl též otrokem jeho vůle: radil tenkrát k válce s Rusy, když to miláček chtěl; a uznal ji ihned za nepravou jakmile mladý muž náhled svůj byl změnil.

Způsobem tím slyšelo se, sotva že vojsko se shromáždilo,

již o návrzích k smíření. Místokancléř Saffirov a mladý Čermetov, plnomocníci a zastavenci cára u porty, slíbili po dlouhém vyjednávání, že cár své pluky z Polska odvolá. Velvezír, jenž dobře věděl, že cár smlouvu nedodrží, nedal ji ani potvrditi; a sultan spokojen, že mohl zdánlivě Rusům předpisovati, zůstal ještě v Drinopoli. Tak bylo viděti v době méně než šestiměsícové, kterak se mír s cárem utvrdil, válka vipověděla a zase mír obnovil.

Hlavní odstavec všech smluv byl vždy ten, aby se král švédský k odejití přiměl. Sultán nechtěl ani svou čest ani čest říše otomanské, tím poškvrniti, že by krále v nejistotu vydal, aby na cestě od svých nepřátel chycen býti mohl: ustanovil, aby odešel, ale že vyslanec polský i ruský za jistotu jeho osoby ručiti musí: tito vyslanci přísáhali ve jmenu svých pánů, že ani cár, ani král August jeho cestu znepokojovati nebude; a že Karel se své strany žádné hnutí v Polsku povzbuditi se neodváží. Když divan takto osud Karla uspořádal odebral se Ismael, seraskier bendersky do Varnice, kdež se král zdržoval a sdělil jemu usnešení porty, dávaje přiměřeně na srozuměnou, že více otáleti nelze a že třeba, aby pryč se odebral.

Karel nic neodpověděl, kromě že padišach jemu armádu připověděl a ne toliko průvod, a že králové dané slovo držeti mají. Mezitím vedl jenerál Flemmink, ministr a miláček krále Augusta tajné dopisování s chánem tatarským a seraskierem benderským. La Mare, šlechtic francouzský, plukovník v službě saské, konal více cest z Bendru do Drážďan a všecky byly podezřelé.

Právě v dobu tu dal král švédský na hranicích Valašska kurýra zadržeti, jejž Flemmink ku knížeti tatarskému vyslal. Psaní odevzdala se jemu: rozluštila se.

Vysvítalo z nich dorozumění mezi Tatary a drážďanským dvorem; byla však z výrazů tak dvojsmyslných a tak všeobecných složena, že těžko bylo vyrozuměti, zdali účel krále Augusta pouze k tomu směřoval, aby se Turci od strany

krále švédského odvrátili, aneb zdali chtěl, aby chán Karla, když jej do Polska doprovázeti bude, Sasům vydal. Nebylo možno, domýšleti se, že by tak šlechetný kníže jako August zajmutím osoby krále švédského odvážiti chtěl životy svých vyslanců a tří set šlechticů polských, kteří se v Drinopoli za jistotu Karla v zástavě drželi.

Ale s druhé strany vědělo se, že Flemmink neobmezený ministr Augustův příliš odvážlivým a málo svědomitým byl. Zdálo se, že by urážky králi volenci králem švédským způsobené, všechnu mstu omluvily, a mohlo se mysliti, že když by dvůr saský Karla od chána tatarského koupil, snadno též svobodu zástavců polských u dvora otomanského koupiti by mohl.

Tak rozumovalo se mezi králem, Müllernem, soukromým kancléřem a Grothusenem, královým miláčkem. Čtli a opět čtli psaní ta; a nešťastnými okolnostmi, v kterých vězeli, stali se více podezřivými a rozhodli se na tom, že věřili to nejsmutnější.

Několik dní později potvrdil královo podezření kvapný odjezd hraběte Sapiehy, uprchlíka při něm se zdržujícího, jenž jej náhle opustil, aby se v Polsku pod ochranu Augusta utekl. V žádném jiném případu nebyl by měl Sapiehu za nespokojence; ale v těchto choulostivých okonostech neváhal jej za zrádce považovati: opětované důtklivé prosby, které se jemu toho času činily, aby se na cestu vydal, změnily podezření jeho v jistotu. Tvrdošijností své povahy, ve spojení se všemi těmito pravdě podobnými udalostmi, upevnil se v domněnce, že jej zraditi a nepřátelům vydati hodlají, ačkoliv se takové pykle nikdy nevyskytly.

Ve své domněnce, že se král August s Tatary o jeho osobu umlouval, mohl se mýliti; ale ještě více mýlil se, když na pomoc otomanského dvora čítal. Buďsi však tomu jakkoliv; uzavřel získati času.

Pravil k pašovi benderskému, že se na cestu vydati nemůže, pokudž jemu prostředky schází, aby své dluhy zaplatil; neboť jakkoliv se jemu jeho thaim již delší dobu opět vy-

plácel, nutila jej štědrost k vypůjčování. Paša se jej tázal, mnoholi žádá; král na zdařbůh odpověděl, že tisíc pytlíků, což patnáct set tisíc franků těžkého rázu činí. Paša o ně psal portě: sultán povolil na místě tisíce pytlíků, o něž byl požádán, dvanácte set a psal pašovi následující list.

List padišachův pašovi benderskému.

„Účel tohoto císařského listu jest, aby se vám sdělilo, že k vašemu doporučení a představení, a k onomu velevznešeného Delvete Gheraie, chána naší vysoké porty, naše císařské veličenstvo králi švédskému tisíc pytlíků povolilo, jež se do Bendru v průvodu a pod správou velevzácného Mehemeta paši, bývalého nejvyššího nádveřníka odešlou, aby až do odjezdu krále švédského, jehož kroky Bůh říditi račiž, ve vaší ochraně pozůstaly, a jemu odevzdalo se pak ještě dvě stě pytlíků více nádavkem štědrosti naší, která jeho žádost přesahuje.

Co se týče cesty Polskem, kterou zvoliti se ustanovil, budete na péči míti s chánem, jenž jej doprovázeti máte, abyste se tak rozšafných a tak moudrých prostředků chopili, by po celou dobu průvodu vojsko, jenž pod vaším velením stojí a mužstvo krále švédského žádnou škodu nezavinilo aniž jakého činu se dopustilo, jenž by příčil se míru, který dosud mezi naší vysokou portou, říší a republikou polskou trvá v tom spůsobu, že král co přítel pod ochranou naší cestuje.

Když se tak zachová, jak jemu dosti důtklivě na srdce vložíte, obdrží všecku poctu a povinné ohledy od vladaře polského, o čemž ujistili mne vyslanci krále Augusta a republiky nabízejíce v té případnosti sama sebe rovněž tak jako jiné urozené Poláky v zástavu jistého jeho průchodu, pakli toho žádáme.

Jakmile nastane doba odchodu, o níž se s velevznešeným Delvetem Gheraiem shodnete, postavíte se v čelo svého chrabrého vojska, mezi nimž Tataři s chánem v čele budou a povedete krále švédského s jeho lidem.

Kéž se takto samému Bohu velemocnému líbí, aby vaše

i jeho kroky řídil; paša z Aulosu zůstane v Bendru, a bude jej se sborem spahisů a sborem janičárů za vaší nepřítomnosti střežiti; a následuje našeho císařského nařízení a úmyslu ve všech článcích a částkách učiníte se naší další císařské přízně rovněž tak hodným, jako pochvaly a odměny všem těm povinné, jenž je zachovávají.

Stalo se v naší císařské residenci v Cářihradě dne 2. měsíce komoně leta, 1214 hedžiry."

Mezitím co se na tuto odpověď padišachovu čekalo, psal král portě, aby postěžoval sobě na zrádu, z které chána Tatarů podezříval: ale cesty byly dobře střeženy; a což ještě více, ministerstvo bylo proti němu; listy sultana nedošly: velvezír zabránil i příchod panu Desaleurovi do Drinopole, kdež se porta zdržovala, obávaje se, aby ministr ten, jenž pro krále švédského působil, nezmařil úmysl jejich, jenž krále k odchodu přiměti měl.

Karel tím rozhořčen, že se z říše padišachovy jaksi vyhnána viděl, umínil sobě, že ji dokonce neopustí.

Mohl žádati, aby se skrz země německé navrátiti, aneb na Černém moři na loď vstoupiti a po středozemním moři do Massilie se odebrati mohl, ale zvolil raději, nepožádati ničeho, ale vyčkati toho, co se stane.

Když řečených dvanáct set pytlíků došlo, odebral se Grothusen jeho pokladník, jenž se za svého dlouhého pobytu řeči turecké naučil, bez tlumočníka s tím úmyslem k pašovi na návštěvu, že těch dvanáct set pytlíků z něho vyloudí a potom nějaké nové pletichy u porty vždy v té liché domněnce ustrojí, že strana švédská konečně přece říši otomanskou proti cárovi ozbrojí.

Grothusen pravil k pašovi, že král své povozy bez peněz připraviti nemůže: „Ale", pravil paša, „vždyť veškerý náklad na váš odjezd my poneseme; váš pán nepotřebuje ničeho vydávati, pokudž se pod ochranou mého pána nalezá."

Grothusen odvětil, že tak veliký rozdíl mezi povozy tureckými a povozy Franků jest, že k švédským a polským

řemeslníkům, jenž se ve Varnici zdržují své útočiště vzíti musí.

Ujistil jej, že se jeho pán k odjezdu ustanovil, a že by tyto peníze jeho odchod ulehčily a urychlily. Lehkověrný paša dal dvanáct set pytlíků. Několik dní později přišel způsobem velmi uctivým pozeptati se krále na rozkazy k odjezdu.

Překvapení jeho bylo nesmírné, když král jemu pravil, že není k odjezdu připraven, a že ještě tisíc pytlíků míti musí. Touto odpovědí ztrnulý paša, nemohl chvíli ani promluviti; ustoupil k oknu, kdež jak viděti bylo, zaslzel. Konečně obrátil se ku králi a pravil: „Bude mne to hlavu státi, že jsem si tvé veličenstvo zavázal; já dal oněch dvanáct set pytlíků proti výslovnému nařízení mého panovníka.“ Když tato slova pronesl obrátil se trudnomyslně k odchodu.

Král zadržel ho a pravil, že jej u sultana vymluví: „O!“ odvětil Turek odcházeje, „můj pán nezná dokonce vymluvení přestupků, umí je pouze trestati.“

Ismael paša sdělil tuto novinu chánovi Tatarů, jenž totéž nařízení obdržel, aby těch dvanáct pytlíků před odjezdem královým vydati nedovolil a obávaje se rovněž jako paša nemilosti padišachovy, souhlasil s tím, by se peníze ty opět vydobyly. Oba psali portě, aby se ospravedlnili; ujišťovali, že vydali dvanáct set pytlíků pouze na určitou přípověď ministra králova, že král bez odkladu odjede, i prosili jeho vysost, aby odmítnutí královo za neposlušenství s jejich strany považováno nebylo.

Karel setrvaje vždy v domněnce, že chán a paša jej nepřátelům vydati obmýšlí, nařídil panu Funkovi, svému vyslanci u padišacha, aby proti nim stížnost vedl, a ještě o tisíc pytlíků požádal. Jeho výstřední štědrost a pohrdání penězi byly příčinou, že snížení necítil, které v takovém požadavku leželo; učinil jej pouze proto, aby odmítnutí docílil a tím novou příčinu získal, že odjeti nemůže; ale nutnost k podobným úskokům svědčila o velmi podivných okolnostech. Savari, jeho tlumočník, muž schopný a podnikavý, donesl list do Drinopole vzdor přísnosti s jakou velvezír cesty hlídati dal.

Funk byl nucen nebezpečný ten požadavek učiniti. Na místě odpovědi byl uvržen do žaláře.

Rozhněvaný sultán svolal mimořádný divan, v němž mluvil sám, což jen velmi zřídka činil. Dle překladu tehdy vyhotoveného, byla jeho řeč následující: „Neznal jsem jinak krále švédského, leč porážkou u Pultavy a dle žádosti, kterou ke mně vznesl, abych jemu útočiště v říši své popřál: myslím, že jej nepotřebuji, a ani nemám k tomu příčiny, abych jej miloval, ani abych se ho bál; zatím ale přijal jsem jej bez ohledu na jiné pohnutky kromě pohostinství muselmanského a štědrosti své, která rosu své přízně na veliké jako na malé, na cizince jako na poddané rovnou mírou rozprostírá, opatřil jsem jej vším i jeho ministry, jeho důstojníky, jeho vojáky a neustal během tří roků a šesti měsíců dary jej obsypávati.“

„Povolil jsem mu znamenitou stráž, aby jej do říše jeho doprovodila. Žádal tisíc pytlíků k zapravení některých výloh, jakkoliv jsem sám všecky platil, povolil jsem na místě tisíce dvanáct set; když je z ruky seraskiera benderského vyloudil, žádá ještě tisíc jiných a nechce odejíti pod záminkou, že stráž malá, jakkoliv příliš veliká jest, aby jej zemí přátelskou provodila.“

„Táži se tedy, je-li to porušení pohostinství, když knížete toho domů posílám, a jestliže mně cizé mocnosti v tom pádu z násilí a nepravosti viniti mohou, že nucena se vidím, k odjezdu jej přinutiti.“ Celý divan odpověděl, že padišach jen spravedlivě jedná.

Mufti vyložil, že pohostinství k nevěřícím, tím méně k nevděčníkům muselmanovi nařízeno jest; a vydal fetfu, způsob nařízení, jež téměř vždy důležité rozkazy padišachovy provází: takové fetfy jsou ctihodné jako věštby, jakkoliv ti, od nichž vychází, rovněž otroci sultana jsou jako jiní.

Rozkaz i fetfu nesl do Bendru Bujruk Imraur, nejvyšší podkoní a Chian paša, první přidveřník. Paša benderský obdržel rozkaz u chána tatarského: ihned spěchal do Varnice

tázati se, zdali král co přítel odjeti, čili jej přinutiti chce, aby rozkazy sultánovy vykonati musil.

Ohrožený Karel XII. nebyl s to hněv svůj ukrotiti: „Poslechni svého pána, pakli si troufáš“, pravil k němu, „a kliď se odtud.“ Uražený paša vrátil se proti obyčejnému zvyku Turků, cvalem. Vraceje se potkal Fabricia, k němuž v trysku neustávaje zvolal: „Král nechce dokonce moudré rady uposlechnouti; uvidíš brzy věci neobyčejné.“ Ještě téhož dne zadržel potravu králi a vzal jemu stráž Janičárů: Polákům a Kozákům, jenž se ve Varnici zdržovali vzkázal, chtějí-li potravu míti, že musejí ležení krále švédského opustiti a v městě Bendru pod ochranu porty se utéci. Všichni poslechli a opustili krále odkázaného na domácí důstojníky a tři sta švédských vojínů proti dvaceti tisícům Tatarů a šesti tisícům Turků.

V ležení nebylo již ani pro lidi ani pro koně potravy více. Král nařídil, aby se za ohradou zastřelilo dvacet oněch krásných arabských koní, jež jemu padišach poslal a pravil: „Nechci ani jejich potravy ani jejich koní.“ To bylo skvostné jídlo pro Tatary, kteří jak známo, koňské maso za velmi chutné považují. Zatím obklíčili Turci a Tataři malé ležení královo se všech stran.

Kníže ten, dal s klidnou myslí svými třemi sty Švédy pravidelné hradby zříditi a pracoval při tom sám; jeho kancléř, pokladník, tajemníci, komorníci a všichni služebníci pomáhali při tom: jedni zatarasovali okna, jiní zaráželi koly před vraty ve spůsobu pilířů.

Když se dům náležitě zatarasil a král své domnělé ohražení obešel, jal se se svým miláčkem Grothusenem spokojeně v šach hráti, jako by vše v hluboké jistotě se nacházelo. Na štěstí neubytoval se Fabricius, vyslanec holštýnský ve Varnici ale v jedné malé vesnici mezi Varnicou a Bendrem, kdež se též pan Jeffrey, vyslanec anglický u krále švédského zdržoval. Když tito dva ministři viděli, že bouře již vybuchnouti má, ujali se o své újmě prostřednictví mezi Turky

a králem. Chán a především paša benderský, jenž dokonce po tom netoužil, aby se tomu panovníku násilí učinilo, přijali nabídnutí těchto dvou ministrů dychtivě: v Bendru drželi dvě porady pospolu, jímž přítomni byli přídveřník serailu a nejvyšší podkoní, jenž rozkaz sultánův a fetfu muftiho přinesli.

Pan Fabricius přiznal, že jeho švédské veličenstvo vším právem domýšleti se může, že jej nepřátelům v Polsku vydati zamýšlí. Chán, paša a ostatní zapřisáhali se na svou hlavu a brali Boha za svědka, že takovou hroznou věrolomnost v ošklivosti mají, že by spíše veškerou krev vycedili, než by ztrpěli, aby králi jenom na povinné úctě v Polsku scházelo; pravili, že ruské i polské vyslance ve své moci mají, jejichž životy ručí za nejmenší urážku, kterou by se odvážili králi švédskému učiniti; konečně želeli hořce urážlivého podezření, jež pojal král proti osobám, které jej tak přátelsky přijaly, a tak dobře s ním nakládaly. Jakkoliv přísahy často nic jiného nebývají, leč věrolomná slova, Fabricius dal se přesvědčiti; domníval se, že v jejich ujišťování takový nástin pravdy vidí, jaký lež vždy jen nedokonale nápodobuje: věděl dobře, že mezi chánem tatarským a králem Augustem tajného dopisování stává; ale zůstal přesvědčen, že se jejich vyjednávání pouze odchodu Karla XII. z říše padišacha týkalo. Budiž tomu, že se Fabricius mýlil čili nic, ujistil je, že králi nepravost jeho nedůvěry představí. „Avšak“ připojil, „stojíte na tom, jej k odchodu přinutiti?“ „Ano,“ pravil paša, „tak zní nařízení pána našeho.“ Pak žádal je ještě jednou, aby dobře uvážili, zdali nařízení tak zní, aby krev korunované hlavy prolili. „Ano“, odvětil chán hněvivě, „pakli tato korunovaná hlava padišacha v jeho říši neuposlechne.“

Jelikož však k obležení vše připraveno bylo, zdála se smrt Karla XII. nevyhnutelnou; a jelikož nařízení sultánovo nebylo zřejmé, zdali se v pádu odporu usmrtiti může, pohnul paša chána k tomu, aby posla schválního do Drino-

pole, kdež se ještě padišach zdržoval, okamžitě odeslati povolil, aby poslední rozkazy jeho vysosti přijal.

Když pan Jeffray a pan Fabricius tuto krátkou lhůtu dosáhli, spěchali o tom krále zpraviti: přikvapili s horlivostí mužů, jenž šťastnou novinu přináší; byli však velmi chladně přijati; nazval je dobrovolnými vyjednávateli setrval v domněnce, že nařízení sultána a fetfa muftiho vymyšlena jsou, poněvač právě pro nové rozkazy k portě posláno.

Ministr anglický odešel pevně sobě umíniv, že se do záležitosti knížete tak neoblomného více míchati nebude. Fabricius, jejž král miloval a jenž vrtochům jeho více uvykl než vyslanec anglický, zůstal u něho a zapřisáhal jej, aby případnosti tak neprospěšné život tak drahocenný neodvažoval.

Místo odpovědi okázal jemu král svá opevnění a žádal jej, by své zprostředkování pouze k tomu vynaložil, aby potravy dostal. Snadno se u Turků docílilo, že do ležení králova potravu pustili, jelikož návrat posla z Drinopole očekávali; sám chán zakázal svým Tatarům, jenž se lupu dočekati nemohli, aby nic proti Švédům nepodnikli, pokudž nový rozkaz nepřijde; také Karel XII. často s čtyřiceti koni ze svého ležení vyjel a u prostřed tatarského vojska cválal, jež jemu z úcty svobodný průchod povolilo; i jezdíval dokonce přímo k jejich řadám a oni je spíš otevřeli než aby odporovali.

Konečně přišel rozkaz padišacha, aby se všichni Švédové porubali, kteří nejmenší odpor klásti budou, a aby se života králova nešetřilo; rozkaz ten okázal paša ze zdvořilosti panu Fabriciovi, aby poslední útok na úmysl Karla učinil. Fabricius přinesl trudnou tuto zprávu bez meškání. „Viděl jste rozkaz, o němž mluvíte?“ pravil král. „Ano“, odpověděl Fabricius. „Nuže, vyřiďte jim ode mne, že to druhý rozkaz, jejž podstrčili a že dokonce odejíti nechci.“ Fabricius vrhl se k jeho nohoum, dal se horlivostí uchvátiti a předhazoval jemu jeho tvrdošijnost; vše bylo marné. „Navraťte se k vašim Turkům“, pravil k němu král s úsměvem; „jestliže na mne udeří, dovedu se brániti.“

Kaplani královi vrhli se též na kolena před ním a zapřisáhali jej, aby nešťastné pozůstatky od Pultavy a především svou posvátnou osobu jisté porážce nevydával; dále jej ujišťovali, že takový odpor nepravý jest, že práva pohostinství porušuje, když tvrdošijně na tom stojí, úsilně zůstati u cizinců, jenž jej tak dlouhou dobu a tak velkomyslně podporovali. Král, jenž se na Fabricia ani ne ozhněval, obořil se s hněvem na kněze a pravil jim, že si je vzal, aby se modlili, ne však, aby jemu své náhledy sdíleli.

Jenerál Hord a jenerál Dardof, jenž vždy toho mínění byli, aby bitvu, jejíž výsledek jen smutný býti mohl, nikdy nepodnikali, rozbalili před králem svá v službě jeho jizvami pokrytá prsa; a ujišťujíce, že hotovi jsou pro něho zemříti prosili jej. aby se to stalo alespoň v důležitější potřebě. „Dle vašich a svých ran vidím," řekl k nim Karel XII., „že jsme pospolu udatně bojovali, vy jste až dosud povinnosti své zadost učinili. učinťež tak ještě dnes." Nebylo jiného vyhnutí než uposlechnouti; každý by se byl styděl, aby si nepřál s králem umříti. Kníže k obležení připravený, těšil se tajně z vyražení a ze cti, opříti se s třemi sty Švédy namáhání celé armády. Postavil každého na své místo: kancléř Müllern, tajemník Empreus a písaři měli hájiti dům, v němž se kancelář nacházela; svobodný pán Fief v čele kuchinských pomocníků měl jiné stanoviště: štolbové a kuchaři měli opět jiné místo k hájení; u něho byl každý vojákem, sám pak jezdil od hradeb k svému domu každému odměny slibuje, důstojníky ustanovuje a ujišťuje, že nejnižší sluhy, kteří udatně bojovati budou za kapitány povyšší.

Netrvalo dlouho a bylo vojsko tatarské a turecké viděti, kterak se blíží, aby na malé ohražení s desíti děly a dvěma moždíři udeřilo; konské ocasy vlály v povětří, klarinety zvučely, výkřiky Allah, Allah bylo slyšeti se všech stran.

Svobodný pán Grothusen pozoroval, že Turci do svých výkřiků žádnou urážku proti králi nemísili a že jej toliko d e m i r b a s h, hlavou železnou nazývali. Ihned předsevzal

sobě, že sám beze zbraní za hradbu vyjde: kráčel k řadám janičárů, kteří téměř všichni od něho peníze byli obdrželi: „Ai! milí přátelé, pravil k nim vlastními slovy, přicházíte, abyste tři sta Švédů bez obrany rozsekali? vy chrabří janičárové, kteří jste ušetřili sto tisíc Rusů, když k vám amman (pardon) volali, zapoměli jste na dobrodiní, která jste od nás obdrželi? a chcete zavražditi onoho velikého krále švédského, jehož tak milujete, a jenž vám tolik štědroty prokázal? Přátelé, on žádá toliko o tři dny a nařízení sultánovo není tak přísné, jak se vám praví."

Slova tato měla větší účinek než Grothusen sám očekával; janičárové přisáhali u svých vousů, že na krále neudeří a že mu povolí tři dny, o které žádal. Marně dalo se znamení k ztečení, janičárové netoliko že neuposlechli, ale hrozili, že se vrhnou na své velitele, pakli se švédskému králi tři dny nepovolí; s rykem přikvapili k stánu pašy benderského křičíce, že rozkazy sultánovy jsou podstrčeny. K tomuto neočekávanému zbouření, musil se paša jen trpělivě chovati.

Stavěl se, jako by se šlechetným úmyslem janičárů spokojen byl a nařídil jim, aby k Bendru ustoupili. Chán Tatarů, muž prchlý, chtěl se svým vojskem ztečení hned započíti, ale paša, jemuž se nezdálo, aby Tatarům samým cti se dostalo, že krále zajali, a že by sám pro neposlušnost svých janičárů trestán byl, přemluvil, jej, aby až do druhého dne posečkal.

Když se paša do Bendru navrátil, shromáždil veškeré důstojníky janičárů a nejstarší vojáky; četl a okázal jim určitý rozkaz sultánův a fetfu muftiho. Šedesát nejstarších s bílými ctihodnými vousy, kteří tisícerých darů z rukou krále byli obdrželi, navrhlo, že sami k němu půjdou a jej prositi budou, aby se jim vzdal a povolil, by jemu za stráž sloužili.

Paša to povolil; nebylo prostředku, jehož by se byl prvé neuchopil, jen aby nucen nebyl, tohoto knížete usmrtiti.

Šedesát starců šlo tedy následujícího dne z rána do Varnice, v rukou dlouhé bílé hole, jedinou zbraň janičárů, když do bitvy netáhnou; nebot Turci považují za barbarský

obyčej zvyk křesťanů, že nosí poboční zbraň v době míru, a k přátelům a do chrámu ve zbroji vstupují.

Obrátili se na svobodného pána Grothusena a kancléře Müllerna; pravili jim, že přicházejí v úmyslu, aby králi co věrná stráž sloužili, a že by jej, pakli by si toho přál, do Drinopole dovedli, kdež by s padišachem osobně mluviti mohl. Právě v tu dobu, když návrh ten činili, četl král psaní z Cářihradu, která jemu Fabricius, jenž již přijíti nemohl, po janičáru tajně zaslal: pocházelo od hraběte Poniatovského, jenž jemu ani v Bendru ani v Drinopoli sloužiti nemohl, poněvač na rozkaz porty od doby nemírného požadavku tisíce pytlíků v Cářihradě zadržen byl: oznamoval králi, že rozkaz sultánův, aby se jeho královská osoba v pádu odporu buď zajala aneb zavraždila, úplně pravdivý jest; že ministři sultána skutečně oklamali, ale čím více jej v této případnosti klamali, panovník tím více na svém stojí, aby se uposlechlo; že jest třeba v čas ustoupiti a nutnosti se podrobiti; že se opovažuje jemu raditi, aby se o vše cestou vyjednávání u ministrů pokoušel, aby neustupnost tam nekladl, kde jen povolnost pomoci může, a od chytrosti a času prostředku očekával proti zlu, jejž by prchlivost bez pomoci zhoršila.

Ale ani návrhy starých janičárů, ani psaní Poniatovského nebyly s to, králi jenom zdání o tom vštípiti, že by se bez zahanbení podrobiti mohl: chěl rukou tureckou spíše umříti, než aby se jakýmkoliv spůsobem jejich zajatým stal. Poslal janičáry nazpět, aniž je chtěl viděti, a vzkázal jim, že pakli se nevzdálí, jim vousy uřezati dá; což na východě největší urážkou jest.

Starcové největší hořkostí naplněni, vrátili se křičíce: „Hle, hlava železná! když chce zahynouti, nechť zahyne.“ Pašovi oznámili výsledek svého vyslání a svým soudruhům neobyčejné přivítání, jehož se jim dostalo. Tu přísahali všichni, že rozkazu pašete neodkladně uposlechnou a byli rovněž tak nedočkaví útoku, jako den před tím málo chuti k tomu měli.

Nařízení dalo se okamžitě: Turci táhli k hradbě;

Tataři je již očekávali a děla počala houkati: z jedné strany janičáři z druhé Tataři ztečou v okamžení malé ležení. Sotva dvacet Švédů vytasilo své meče; těch tři sta vojínů se obklíčilo a bez odporu zajalo. Král byl právě s jenerály Hordem, Dardofem a Sparrem na koni mezi svým domem a ležením: když spatřil že všichni vojáci v jeho přítomnosti zajmouti se dali, pravil chladně k těmto třem důstojníkům: „Jděme a chraňme dům; budeme bojovati," připojil s úsměvem „p r o b o h y a o h n i š t ě (pro aris et focis.)"

Ihned spěchal s nimi k domu, kdež asi čtyřicet služebníků na stráži měl, a jejž tak upevnil jak nejlépe mohl.

Jakkoliv jenerálové na tvrdošijnou neohroženost svého pána uvyklí byli, musili jej přece obdivovati, že se s chladnou myslí a žertovně proti desíti dělům a celé armádě brániti chtěl: následovali jej s několika strážníky a domácími sluhy, jenž celkem dvacet osob obnášeli.

Avšak když ku bráně přišli, shledali ji janičáry oblehnutou; asi dvě stě Turků nebo Tatarů vlezlo již oknem do domu a opanovalo veškeré místnosti, vyjímaje jednu velikou síň kam služebníci ustoupili. Na štěstí byla síň ta blízko dveří, kterými král se svým skrovným sborem dvaceti mužů vkročiti chtěl: skočil s koně s pistolí a mečem v ruce a jeho průvodčí jej následovali.

Janičáři roznítěni přípovědí pašate, který každému, jenž se jen jeho roucha dotkne v tom pádu osm důkátů slíbil když jej zajmou, vrhli se na něho se všech stran. Poranil a zabil každého z nich, kdož se k jeho osobě přiblížil. Jeden janičár, jehož ranil, naměřil pušku zrovna k jeho tváři; kdyby se nebyla ruka Turkova pohnula následkem množství, které jako vlny semo a tamo se valilo, byl by král mrtev býval: kulka svezla se nad jeho nosem, urazila jemu laloušek ucha a roztříštila ruku jenerála Horda, jehož osud tomu chtěl, že vždy po boku svého pána raněn byl.

Král toho janičára svým mečem probodl; v tom otevřeli jemu dvéře služebníci, jenž ve velkém sále zavřeni byli:

král provázen svým malým sborem, vrazil tam jako šíp; okamžitě se dvéře zavřely a vším co se nalézti mohlo zatarasily. Karel XII. byl nyní uzavřen s celým svým komonstvem, které asi z šedesáti mužů, důstojníků, strážníků, tajemníků, komorníků a služebníků všeho druhu pozůstávalo.

Janičáři a Tataři drancovali ostatek domu a zaplavili místnosti. „Zažeňme ty barbary z mého domu“, pravil a postaviv se v čelo svého lidu, otevřel sám dvéře síně, které do jeho ložnice vedly, vkročil a pálil na ty, jenž drancovali.

Kořistí obtížení Turci užasli nad náhlým se objevením královým, jehož ctíti se navykli, odhodili zbraň, skákali okny aneb utekli až do sklepení: král zmatek jejich používaje a jeho lidi výsledkem rozjaření, pronásledovali Turky z komnaty do komnaty, zabíjeli neb ranili ty, kteří neutekli a za čtvrt hodiny vyčistili dům od nepřítele.

V zápalu bojování spatřil král dva janičary, kteří se pod jeho postelí skryli; jednoho mečem zabil, druhý prosil o smilování křiče amman. „Daruji tobě“, pravil král Turkovi, „pod tou výminkou život, když pašovi o tom, co jsi zde viděl, věrnou zprávu doneseš.“ Turek snadno přislíbil co chtěl a bylo mu povoleno, aby oknem vyskočil jako ostatní.

Když se konečně Švédové pány domu stali zavřeli a zatarasili ještě okna. Zbraně nescházelo; jeden přízemní pokoj puškami a prachem naplněný ušel zmatenému prohledávání janičárů, přišel jim vhod: Švédové stříleli okny skoro na dostřelenou do toho množství Turků, jichž za půl čtvrt hodiny nejméně dvě stě zabili.

Děla houkala do domu; jelikož však kámen příliš měkký byl, spůsobila jen díry a nezřítila ničeho.

Chán Tatarů a paša, jenž živého krále lapiti chtěli, styděli se, že tolik lidí ztratili a celou armádu proti šedesáti mužům zaměstnávali i uznali za nejpřiměřenější, vrhnouti oheň do domu, aby krále ku vzdání se přinutili; — dali tedy na střechu, proti dveřím, proti oknům zapálenými lunty obalené šípy metati: dům byl v okamžení v plameně; střecha

celá v ohni hrozila sřítiti se na Švédy. Král dával s chladnou mysli rozkazy k hašení: našel malý soudek s tekutinou, uchopil jej sám a vrhl pomocí dvou Švédů na místo, kdež oheň nejvíce zuřil; ale shledalo se, že ten soudek pálenkou naplněn byl, chvat při takovém požáru nevyhnutelný byl příčinou, že se na to nepomyslilo. Požár se s větší prudkostí zdvojnásobil: komnáta králova byla uchvácena; veliký sál, v němž se Švédové drželi, naplnil se hrůzlivým dýmem ohnivým vírem pomíšeným, jenž se dvéřmi z vedlejších komnat dral; jedna polovice střechy sřítila se do vnitř domu; druhá padala plamenem zářic na venek.

Strážník jménem Valberg opovážil se v té úzkosti zvolati, že jest třeba, aby se vzdali. „Hle“ pravil král, „to jest zvláštní člověk, jenž sobě domýšlí, že není lépe shořeti, než státi se zajatým.“ Jiný strážník jmenem Rosen připomenul, že dům kancelářní, který jenom padesát kroků vzdálený byl, kamennou střechu má a ohni by vzdoroval, že by třeba bylo učiniti výpad, aby se dobyl a v něm bránili: „Hle to jest pravý Švéda“, zvolal král: obejmul strážníka a učinil jej ihned plukovníkem. „Pojďte přátelé“ pravil, „vezměte každý prachu a olova co můžete a hleďme s mečem v ruce kancelář získati.“

Turci, jenž mezitím celý v plamenech stojící dům obklíčili, hleděli s užasem a hrůzou, že z něho Švédové nevycházeli, ale užasnutí jejich bylo ještě větší, když viděli, že se dvéře otevřely a král se svými v zoufalství na ně se vrhl. Karel a jeho přední důstojníci byli meči a pistolemi ozbrojeni: každý najednou dvakrát v tom okamžení vystřelil, když se dvéře otevřely; v okamžení odhodili pak pistole, vytasili meče a zahnali Turky na více než padesát kroků; ale hned na to byl ten malý sbor obklíčen: král, jenž jak obyčejně ve vysokých botech byl, zapletl se do ostruh a padl; jeden a dvacet janičárů vrhlo se okamžitě na něho; hodil svůj meč do povětří, aby sobě jeho odevzdáním bolest ušetřil. Turci nesli jej do obydlí pašete, jedni drželi jej za nohy,

druzí za ruce, jako by nemocného nesli obávajíce se aby jemu neublížili.

V tom okamžení jak král zajatým se stal změnila se divokost jeho povahy a zuření, v něž jej tak dlouhé a hrůzlivé potýkání uvrhnouti musilo, náhle v jemnost a mírnost; ani slovo netrpělivosti jemu nevyklouzlo, ani jediný výbuch hněvu; pohlížel na janičáry s úsměvem a ti nesli jej Allah volajíce s nevolí s úctou smíšenou. Jeho důstojníci byli tou samou dobou jati a Turky a Tatary oloupeni.

Podivná tato událost, která ještě neobyčejné následky měla, přihodila se dne 12. února 1713.

Kniha sedmá.

Turci odvedou Karla do Demotiky. Král Stanislav stejnou dobou jat. Chrabrý čin pána z Villelongu. Povstání v serailu. Bitva v Pomořanech. Altona Švédy vypálena. Karel opustí konečně Turecko, aby se do své říše navrátil. Zvláštní způsob jeho cestování. Příchod v Štralsundu. Nehody Karlovy. Úspěchy Petra Velikého. Jeho vítězosláva v Petrohradě.

Paša bendersky očekával Karla vážně ve svém stánu, maje Marka za tlumočníka při sobě: uvítal knížete toho s hlubokou úctou, a žádal jej, by sobě na lehátku odpočinul; ale král ani sobě zdvořilosti Turkovy nevšímaje zůstal v stánu státi.

„Všemohoucí budiž za to veleben,“ dí paša, „že tvé veličenstvo žije! mé zoufalství jest nevyslovné, že nucen jsem byl vyplniti proti tvému veličenstvu rozkazy jeho vysosti.“ Král toliko tím rozhořčen, že se jeho tři sta vojínů ve svých hradbách zajmouti dalo, pravil k pašovi: „O! kdyby se byli tak bránili jak měli, nebyli by nás ani za deset dní přemohli.“ — „Bohužel“ pravil Turek, „bylo to hrdinství nevčasné.“ Do Bendru doprovodil krále na koni nádhernou šabrakou ozdobeném. Švédové jeho byli buď pobiti, buď zajati; veškeré povozy jeho, nábytek, listiny, nejpotřebnější oděv vyloupen aneb spálen; na cestě viděti bylo švédské důstojníky téměř nahé po dvou okovy sepjaté a pěšky Tatary neb janičáry doprovázené. Kancléře a jenerály potkal tentýž osud; byli otroky oněch vojáků, kterým za podíl připadli.

Když byl Ismael paša Karla XII. do svého serailu v Bendru doprovodil, postoupil jemu své obydlí a dal jej co krále obsluhovati, zachovávaje však při tom všem opatrnost, že k dveřím jeho komnaty janičáry na stráž postavil. Připravili jemu lože; Karel vrhl se však oděný jak byl, na lehátko

a spal tvrdě. Důstojník, jenž u něho stál, přikryl jeho hlavu čepicí, kterou král, probudiv se z prvního spánku, odhodil; a Turek patřil s udivením, že panovník v botech a s odkrytou hlavou leží. Druhého dne z rána uvedl Ismael Fabricia do komnaty královy; Fabricius shledal krále v oděvu rozedraném, v botech, ruce a celé tělo pokryté krví a prachem, řasy opáleny, ale vzdor strašnému stavu s jasným vzezřením. Vrhl se před ním na kolena, aniž mohl slova promluviti: nenuceným a příjemným způsobem, jakým jej král oslovil brzy se zpamatovav, obnovil svou obyčejnou důvěrnost, a oba bavili se o bitce u Bendru s úsměvem. „Praví se“, řekl Fabricius, „že vaše veličenstvo dvacet janičárů vlastní rukou zabilo.“ — „Dobře, dobře „dí král,“ věci se vždy o polovici zvětšují.“ Mezi zábavou tou představil paša králi jeho miláčka Grothusena, a plukovníka Ribinse, jež na své vlastní útraty velkodušně vykoupil. Fabricius podvolil se k vykoupení ostatních zajatých.

Jeffrey, vyslanec anglický spojil se s ním a přispěl k vydání: jeden Francouz, jejž zvědavost do Bendru byla přivedla a jenž část událostí, které vypravuji sepsal, dal též co měl. Tito cizinci vykoupili, péčí a také penězi pašete podporováni, netoliko důstojníky ale i jejich oděv od Turků a Tatarů.

Druhého dne vezli krále co zajatého ve voze šarlátem pokrytým, cestou do Drinopole: pokladník jeho Grothusen byl při něm; kancléř Müllern a několik důstojníků následovalo v jiném povoze: více jich jelo na koních; když však zraků svých k povozu královu obrátili, nebyli s to slze zadržeti; paša byl v čele průvodu. Fabricius jemu předhodil, že jest to hanebné, krále bez meče nechati, a žádal aby se jemu dal. „Bůh mne zachovej,“ pravil paša; „uřezal by nám ním vousy“ zatím ale navrátil mu jej několik hodin později.

Když tak krále, který několik let před tím tolika státům zákony dával a sebe za rozsudího severu a postrach Evropy

považoval, zajatého a odzbrojeného vezli, udál se na témž místě jiný příklad nestálosti lidské slávy.

Král Stanislav byl na půdě turecké jat a vezli ho tou samou dobou zajatého do Bendru, když Karla XII. odváželi.

Stanislav nejsa více rukou podporován, kter ho na krále povznesla, vida se bez peněz, následovně i bez příchylníků v Polsku, ustoupil nejdřív do Pomořan; a nemoha sobě své království déle zachovati, hájil státy svého dobrodince jak jen mohl. Vkročil i do Švédska, aby urychlil pomoc, které v Pomořanech a Livonsku zapotřebí bylo; učinil vše čeho se od přítele Karla XII. očekávati mohlo. V době té pomýšlel první král pruský, kníže velmi moudrý, jejž sousedství ruské vším právem znepokojovalo, na spojení s Augustem a republikou polskou, aby se Rusové do svého území zatlačiti mohli a aby se Karel XII. sám k tomu zámyslu připojil. Ovocem toho měly býti tři znamenité výsledky, mír na severu, návrat Karla XII. do svých zemí a hradba proti Rusům, jenž se Evropě již strašlivými stali.

Podmínkou smlouvy této, od níž veřejný pokoj závisel, bylo, aby, Stanislav trůnu se zřekl: Stanislav ji nejenom přijal, ale podvolil se též k vyjednávání míru, jenž jej o korunu připravil; potřeba, veřejné dobro, sláva, oběti a prospěch Karlův, jemuž vším povinnován byl a jejž miloval, u něho rozhodly. Psal do Bendru; rozložil králi švédskému stav věcí, neštěstí i prostředky; zapřisáhal jej, aby se odřeknutí, jež se okolnostmi potřebným, a pohnůtkami čestným stalo, neprotivil; dolehal na něho, aby prospěch Švédska, prospěchu nešťastného přítele, jenž se bez odporu veřejnému dobru obětuje, neobětoval. List ten obdržel Karel XII. ve Varnici, pravil k poslovi u přítomnosti několika Švédů hněvivě: „Jestliže přítel můj králem býti nechce, dovedu jím učiniti jiného.“

Stanislav setrval na oběti, kterou Karel odmítl. Byla to doba pocitů a činů neobyčejných: Stanislav chtěl Karla osobně oblomiti; pro odřeknutí se trůnu více se odvážil, než pro dosažení učinil. Jednoho dne o desíti hodinách večer opustil

vojsko švédské, jemuž v Pomořanech velel, a odešel s baronem Šparrem, který později v Anglii a Francii vyslancem byl a ještě s jedním plukovníkem: přijal jméno Francouze Haran řečeného, který toho času co praporník v službě švédské stál a později co velitel Gdanska zemřel. Prošel celou nepřátelskou armádu, byl vícekrát lapen a na průvodní list pod jménem Harana propuštěn; přijel konečně po mnohém nebezpečenství na hranice turecké.

Když se do Multánu chystal, odeslal barona Šparra k svému vojsku nazpět a vešel do Jassi, hlavního města Multánska: domnívaje se jistým v zemi, v které král švédský takové úcty požíval, netušil do konce, co právě se přihodilo.

Byv tázán, kdo jest, pravil, že praporník pluku ve službě Karla XII. Na pouhé vyslovení toho jména, zajali jej a dovedli před multánského hospodára, jenž dověděv se z novin, že se Stanislav od své armády tajně byl vzdálil, pravdu jeho udání podezříval. Vyobrazili jemu postavu krále, která dle plného a milostného obličeje a neobyčejně příjemného vzezření velmi lehce k poznání byla.

Hospodár se jej vyptával a předložil jemu více úskočných otázek; konečně se ho tázal, jakou službu ve švédském vojsku zastává. Stanislav a hospodár mluvili latinsky. „Major sum“, pravil jemu Stanislav. „Imo maximus es“, ale nejvyšší jsi, odpověděl Multán; ihned nabídl jemu lenošku a choval se k němu jako ku králi; ale zacházel s ním co s králem zajatým a postavil přísnou stráž kolem řeckého kláštera, v němž jej tak dlouho zadržel, pokudž rozkazy sultánovy neobdržel. Rozkaz přišel, aby jej doprovodili do Bendru, odkudž právě Karla odváželi.

Zprávu o tom obdržel paša v oné době, když vůz krále švédského doprovázel. Paša vypravoval to Fabriciovi: ten přiblíživ se k vozu Karlovu pravil jemu, že není jediným zajatým králem v rukou tureckých a že též Stanislava několik mil od něho vojsko doprovází. „Pospěšte k němu, můj milý,“ pravil Karel, jehož událost ta neznepokojila, „a vyřiďte

jemu důtklivě, aby s Augustem mír nikdy neuzavíral; a ujištěte jej, že se naše okolnosti v krátké době změní." Tak tvrdošijný byl Karel ve své domýšlivosti, že se vzdor své osamotnělosti v Polsku, vzdor pronásledování ve vlastní jeho říši, v tureckých nosítkách uvězněn, a co zajatý doprovázen, aniž věděl kam, na své štěstí ještě spoléhal a dosud sto tisíc mužů pomocného vojska od porty otomanské očekával. Fabricius spěchal s povolením pašete a doprovázen janičárem, aby poselství své vyřídil. Několik mil dále setkal se s hlavním vojem, jenž Stanislava doprovázel: obrátil se v jeho středu na jistého po francouzsku oděného a dost bídným koněm opatřeného šlechtice a tázal se po německu, na krále polského.

Ten, jejž oslovil, byl Stanislav sám, nepoznal jej v přestrojení. „Ai", pravil král, „co pak se již na mne nepamatujete?" Tu vylíčil jemu Fabricius bídný stav krále švédského a neoblomitelnou, ale marnou pevnost jeho záměrů.

Když se Stanislav k Bendru blížil, poslal jemu paša, jenž doprovodiv Karla XII. několik mil cesty se navracel, koně arabského se skvostným řemením.

V Bendru byl dělovou střelbou přijat, a nemohl sobě kromě odňaté svobody, stěžovati na nakládání, jakého se jemu dostalo. Mezitím doprovázen Karel cestou k Drinopoli. Město bylo již plno pověstí o jeho bitce. Turci jej zatracovali a obdivovali; ale rozhněvaný divan hrozil již, že jej na některý ostrov v Archipelagu vypoví.

Stanislav, král polský, jenž mně tu čest prokázal a větší část podrobností těch vypravoval, tvrdil též, že divanu navrženo bylo, aby jej samého na některý řecký ostrov vypověděli; ale že jej udobřený padišach za několik měsíců na svobodu propustil.

Pan Desaleur, jenž by se jeho zastati a zameziti mohl, aby se králům křesťanským taková potupa nestala, byl rovněž tak v Cářihradě držán jako pan Poniatovski, jehož v pomůckách vynalézavého ducha se vždy obávali. Větší část

v Drinopoli pozůstalých Švédů, byla v zajetí. Sultánův trůn zdál se stížnostem krále švédského ze všech stran nepřístupným.

Markyz Fierville z Francie ke Karlovi do Bendru tajně vyslaný, byl tou dobou v Drinopoli. Ten odvážil se k pokusu, jimž by posloužiti mohl knížeti, jejž toho času všichni opustili aneb potlačovali. Na štěstí byl podporován ve svém úmyslu francouzským šlechticem ze staré rodiny v Champagni jmenem z Villelongu, mužem neohroženým, jehož tehdejší osud se jeho chrabrosti nevyrovnal a který kromě toho pověstí krále švédského okouzlen, s tím úmyslem do Turecka přišel, aby do jeho služby vstoupil.

Pan Fierville mladým tím můžem podporován, napsal ve jmenu krále švédského památní list, v němž žádal panovník ten u sultána o pomstu za urážku jeho osobou na všech korunovaných osobách spáchanou a za zrádu budsi skutečnou aneb zdánlivou chána a paši benderského.

Vinil v něm velvezíra a veškeré ministry, že se od Rusů podplatiti dali a padišacha oklamali, že zamezili, aby dopisy krále jeho vysost došly a že takovými pletichami na sultánovi nařízení, muselmanské pohostinnosti tak odporující vymohli, kterým se mezinárodní právo spůsobem padišacha tak nedůstojným porušilo, jelikož s dvaceti tisíci mužů na krále udeřili, jenž ku své obraně toliko domácí služebnictvo měl a na posvátná slova sultánova se spoléhal.

Když řečený pamětní list se napsal, bylo třeba, aby se do tureckého jazyka přeložil, a zvláštním písmem opsal na papír schválně dělaný, jehož se ku všemu užívati musilo, co sultánovi se předkládalo.

Obrátil se na některé francouzské tlumočníky, kteří se v městě zdržovali; ale záležitosti, krále švédského byly tak zoufalé a velvezír se veřejně tak proti němu vyjádřil, že se žádný tlumočník ani neodvážil, spis pana Fierville toliko přeložiti. Konečně nalezl se jiný cizinec, jehož písmo u porty neznali, který za odměnu a ujištění hluboké mlčenlivosti pa-

mětní spis na turecký jazyk přeložil a na přiměřený papír přepsal: svobodný pán Arvidson, důstojník švédského vojska padělal podpis krále; Fierville, jenž pečeť královskou měl, přiložil ji na spis a zapečetil vše pečetí švédskou. Villelongue podvolil se, že balíček do rukou padišacha vlastnoručně odevzdá, když dle zvyku svého do mešity půjde. Použilo se již podobné cesty k odevzdání pamětních listů sultánovi proti jeho ministrům; ale právě to činilo výsledek toho podniku mnohem obtížnější, a nebezpečí mnohem větší.

Velvezír, jenž předvídal, že Švédové o zadostučinění u jeho pána žádati budou, a že na neštěstí svých předchůdců příliš dobrou výstrahu měl, zakázal přísně, že nikdo k osobě padišacha se přiblížiti nesmí a nařídil ještě, aby se každý zatknul, kdož by se s žádostí u mešity postavil.

Villelongue znal rozkaz ten a viděl že se zde o jeho hlavu jedná. Svlékl francouzský svůj šat přiodil se rouchem řeckým a uschovav listinu, kterou odevzdati mínil za ňadry, procházel se záhy kolem mešity kudy padišach jíti musil. Nápodobil smyslů zbaveného, postupoval skákaje u prostřed dvou řad janičárů mezi kterými padišach právě jel. Schválně vytrousil několik stříbrníků ze svých kapes, aby strážníky bavil.

Jakmile se sultan blížil, chtěli Villelonga odstraniti; on se vrhl na kolena a bránil se rukoum janičárů: čepice mu upadla; dle dlouhých vlasů, jež nosil poznali v něm Franka; dostal více ran a byl velmi týrán. Padišach, jenž již na blízku byl, slyšel lomoz a tázal se o příčinu. Villelongue volal k němu ze vší síly: Amman! amman! smilování!“ vytasiv psaní z ňader. Sultán nařídil, aby se mu přiblížiti dali. Villelongue spěchal okamžitě k němu obejmul jeho třmen a odevzdal jemu spis pravě: „Sued call dan,“ „král švédský to jest, jenž tobě to posílá.“ Sultán vstrčil spis za ňadra a pokračoval ve své cestě k mešitě. Mezitím chopili se Villelongua a vedli jej zajatého do zevních budov serailu.

Sultán chtěl, když z mešity vyšel, a psaní byl přečetl,

sám vězně vyslechnouti. Co zde vypravuji, zdálo by se snad víře nepodobné: avšak nepřeháním, nýbrž přidržuji se hodnověrného psaní pana Villelongua samého; když tak dokonalý důstojník nějakou událost svou ctí zaručuje, zasluhuje víry. Ujištoval mne ještě, že sultán roucho císařské svlekl, také zvláštní turban, jejž nosí, odložil a za důstojníka janičárů se přestrojil; což prý častěji činíval. Přivedl s sebou starce z ostrova Malty, jenž jemu za tlumočníka sloužil. Pod záštitem takového přestrojení dostalo se Villelonguovi cti, jakou žádný křesťanský vyslanec honositi se nemohl: měl tajnou rozmluvu s císařem tureckým celou čtvrt hodiny. Neopomenul vyložiti zkrácení krále švédského, obviniti ministry a žádati o pomstu s tím větší neohrožeností, jelikož, ač se samým sultánem mluvil, to tak považoval, jako by jen se sobě rovným rozmlouval. Vzdor temnoty svého vězení poznal snadno padišacha a to činilo jej při rozmluvě smělejším. Domnělý důstojník janičárů pravil k Villelonguovi tato slova:

„Křesťane, ujisťuji tě, že sultán můj pán ducha panovnického má a že, pakli král tvůj švédský pravdu má, zajisté dle spravedlnosti jemu učiní.“ Villelongue byl hned na svobodu propuštěn. Několik neděl potom bylo viděti náhlou změnu v serailu, kterou Švédové jedině této rozmluvě připisovali. Mufti byl sesazen, chán Tatarů na ostrov Rodaský vypovězen, seraskier paša benderský na jiný ostrov archipelagu vypuzen.

Porta otomanská jest podobným bouřím tak podrobena, že jest velmi těžko rozhodnouti, zdali sultán těmi oběťmi krále švédského skutečně uspokojiti chtěl. Způsob, jakým se s knížetem tím zacházelo, neobjevoval, že by se porta velice přičinila, aby jemu se zavděčila.

Miláček Ali Kumurži byl v podezření, že veškeré tyto změny ku svému zvláštnímu účelu učinil. Pravilo se, že vypovězení chána Tatarů a seraskiera benderského tu příčinu mělo, že králi švédskému onych dvanáct set pytlíků proti rozkazu padišachovu vydali. Na trůn Tatarů posadil bratra

svrženého chána, muže mladého, stářím jemu rovného, jejž téměř co bratra miloval a na nějž se Ali Kumurži ve válkách, které zamýšlel, velmi spoléhal. Co se velvezira Jussufa týče, ten byl několik neděl později sesazen a Soliman paša obdržel důstojnost velvezíra.

Cítím se povinnen vysloviti, že mně pan z Villelongu a několik Švédu ujistilo, že jednoduchý ve jmenu krále švédského sultánovi podaný list příčinou byl všech těch velikých změn u porty; ale pan z Fiervillu se své strany jistil vše opáčně. Častěji nalezl jsem podobné protivy v pamětních poznámkách, jež mně svěřeny byly. V případu takovém může historik jen prostý, nelíčený děj podati, aniž by pohnůtky vypátrati hleděl a obmezí se na pouhé vypravování toho co ví, na místě aby vyšetřil co neví.

Zatím odvedli Karla XII. do malého zámku Demirtasu nedaleko Drinopole. Nesčíslné množství Turků shromáždilo se na místě tom, aby příchod knížete toho spatřili: z vozu do zámku přenesli jej na lehátku; ale Karel dal sobě podušku na hlavu, aby jej to množství nevidělo.

Porta dala se několik dní o to prositi, než připustila, aby bydleti směl v Demotice, malém městečku šest mil od Drinopole vzdáleném při pověstné řece Hebris nyní Mariza zvané. Kumurži pravil velvezírovi Solimanovi: „Jdi a oznam králi švédskému, že může v Demotice po celé živobytí zůstati a stojím za to, že bude žádati dřív než rok mine, aby sám odejíti mohl; ale přede vším nedávej jemu žádných peněz.“

Tak přestěhovali krále do malého městečka Demotiky, kdež jemu Porta znamenitý thaim na potravu pro něho a jeho průvod poukázala; na penězích povolilo se jemu pouze pět a dvacet tolarů denně, aby sobě koupiti mohl vepřovinu a víno, dvě potravní věci, již Turci neopatřují; ale pytlík pěti set tolarů denně, jejž v Bendru dostával, odňal se jemu.

Sotva že se svým malým komonstvem do Demotiky se dostal, byl velvezír Soliman sesazen; jeho místo dostalo

se pyšnému, smělému a výstředně hrubému Ibrahimu Mollovi. Bude prospěšno seznámiti se s jeho příhodami, aby se všichni místokrálové turecké říše, od nichž osud Karla tak dlouhou dobu závisel, podrobněji seznali.

Při nastoupení trůnu Achmeta III. byl obyčejným loďníkem. Panovník ten přestrojil se často za soukromníka, imana (kněze) aneb derviše (mnicha); obcházel z večera v kavárnách cařihradských a na místech veřejných, aby vyslechl co se o něm mluví a aby sám smýšlení lidu seznal. Jednoho dne vyslechl Mollu, kterak sobě stěžoval, že se lodě turecké vždy bez kořisti navracují a jak přísáhal, že kdyby lodním kapitánem byl, nikdy by se do přístavu cařihradského nevrátil, aby s sebou několik lodí nevěřících nepřivlékl. Dne následujícího nařídil padišah, aby se jemu velení lodě odevzdalo a aby se na plavbu vyslal. Nový kapitán navrátil se několik dní později s malteským člunem a pologaleji janovskou. Za dvě leta stal se jenerálním kapitánem na moři a konečně velvezírem. Jakmile se k úřadu tomu dostal, domníval se, že se bez milostníka obejde; a aby se potřebným stal, navrhl válku proti Rusům; v úmyslu tom dal na blízku místa, kdež se král švédský zdržoval stán postaviti.

Krále pozval, aby se s novým tatarským chánem a vyslancem francouzským sešel. Král čím nešťastnější tím pyšnější, považoval to za nejcitelnější urážku, že se poddaný opovážil jej k návštěvě pozvati, nařídil kancléři Müllernovi, aby se na jeho místě k němu odebral; a v obavě aby Turci povinnou úctu k němu neopomenuli a jej k něčemu nepřinutili, při čemž by sobě na cti zadal, a jsa ve všem výstředním vrhl se na lože a uzavřel, že nikam nevyjde, pokudž v Demotice bydleti bude. Deset měsíců ležel, přetvářeje se že jest nemocen. Kancléř Müllern, Grothusen a plukovník Dubens byli jediní, jenž s ním stolovali. Neměli žádného pohodlí, jakého Frankové užívají; o vše byli při šarvátce u Bendru oloupeni: tak že jim mnoho scházelo, co tam nádherného a

lahodného při tabuli bývalo. Sami se obsluhovali; a kancléř Müllern byl po celou dobu kuchařem.

Mezitím co Karel XII. život svůj v posteli trávil, slyšel o pustošení všech svých provincií kromě Švédska.

Jenerál Šteinbok proslulý vyhnáním Dánů ze Šonů, a že se sedláky nad jejich nejlepším vojskem zvítězil, udržoval ještě po nějakou dobu úctu před zbraní švédskou: Pomořany a Brémy a co ještě v říši německé králi patřilo, hájil jak mohl; ale nemohl zabrániti, aby neoblehali Sasové s Dány spojení Stada, město pevné a znamenité při Labi v brémském vojvodství ležící; město se sbombardovalo a v popel obrátilo, posádka byla nucena na milost se vzdáti, prve než Šteinbok ku pomoci přispěti mohl.

Řečený jenerál, jenž měl asi dvanáct tisíc mužů, z nichž polovice jizdných bylo, pronásledoval nepřítele jednou tak silného a dostihl jej konečně ve vojvodství meklenburském blíže města Gadebesku a malé řeky téhož jmena: přirazil proti Sasům a Dánům dne 20. prosince 1712. Močál jej od nich dělil: nepřítel za močálem stojící opíral se o les; byl v prospěchu počtem i postavením a Šteinbok nemohl naň udeřiti leč přebřednutím močálu pod střelbou jeho děl.

Šteinbok přebředl v čele svého vojska, dorazil k nepříteli v bitevním pořádku a svedl s ním jednu z nejkrvavějších a nejrozhořčenějších bitev, jaké se mezi dvěma žárlivými národy kdy udály. Po tříhodinném čilém potýkání byli Dánové a Sasi poraženi a opustili bojiště.

Jeden syn krále Augusta a hraběnky Königsmarkové, pod jmenem maršal saský známý, byl v té bitvě učněm umění válečného. Jest to tentýž maršal saský, jemuž se později ta čest stala, že za vojvodu kurského zvolen byl, a jemuž toliko moc scházela, aby práva nedotknutelného požíval, jaké člověk v neobmezeném vladaření, totiž za souhlasu lidu požívati může. On získal sobě zachováním Francie v bitvě u Fontenoy, dobytím Flanderska a zasloužilým jménem největšího vojevody našeho věku ještě větší slávy. U Gadebesku velel pluku a

kůň byl pod ním zabit. Slyšel jsem jej vypravovati, že Švédové vždy svůj řadový pořádek zachovali, a že, když již vítězství rozhodnuto bylo, v prvních řadách těchto udatných vojínů, jakkoliv u nohou zabité nepřátelé měli, jediného švédského vojáka nebylo, jenž by se toliko shýbnouti opovážil, aby jej oloupil, pokudž se obvyklá modlitba na bojišti nevykonala; tak vytrvalí byli v přísné kázni, na kterou je král uvykl.

Po vítězství tom spěchal Šteinbok, rozpomenuv se, že Dánové Stada v popel obrátili, pomstíti se na Altoně, která králi dánskému patří. Altona, do jehož přístavu velké lodě vplouti mohou, leží na Labi naproti Hamburku.

Král dánský obmyslil to město mnohými výsadami: úmysl jeho byl, aby se tam kvetoucí obchod upevnil; průmysl altonský moudrými náhledy krále podněcovaný, počal již rodiště své v počet obchodních a bohatých měst řaditi. Hamburk naň žárlil a nepřál si nic více než jeho zkázu. Jakmile se Šteinbok k Altoně přiblížil, vzkázal obyvatelům hlasatelem, aby se odstěhovali s tolika majetkem co s sebou vzíti mohou, že přišel jejich město vyvrátiti.

Městská rada uvrhla se jemu k nohoum a nabízela sto tisíc tolarů výpalného. Šteinbok žádal dvě stě tisíc. Altoňané prosili, aby jim alespoň povoleno bylo, poslati do Hamburku, kdež své společníky mají a ujišťovali, že zítra žádanou sumu přinesou: švédský jenerál odpověděl, že ji musí dáti hned, jinak že bez odkladu Altonu vypálí.

Vojsko stálo na předměstí s rozžatými pochodněmi; slabá dřevená brána a příkop jediné obrany Altoňanů byly již zasypány. Nešťastníci musili své příbytky o půl noci na spěch opustiti: bylo to 9. ledna 1713; mráz krutý prudkým severním větrem zostřený, sloužil k rychlejšímu rozšíření požáru v městě, a činil útočiště v poli, kamž se lid obrátiti musil, nesnesitelnějším. Mužové, ženy, pod tíží nábytku, jejž odnášeli shrbeni, utíkali plačíce a nářek vedouce na blízké ledem pokryté pahorky. Mnozí mladíci nesli pochromené starce na bedrách svých. Některé ženy, jenž teprv porodily,

odnášely svá nemluvňátka a umíraly s nimi na návrší mrazem, patříce ze vzdálí na plameny, jenž jejich otčinu požíraly. Všichni obyvatelé nebyli město ještě ani opustili, když se Švédové zapálili. Altona hořela od půl noci až do desíti hodin ráno: téměř všechny budovy byly dřevěné; vše bylo stráveno a druhého dne již nebylo znáti, že na tom místě město stávalo.

Starcové, nemocní a nejútlejší ženy, jenž mezitím co jejich příbytky hořely, na ledy utekli, vlekli se k branám hamburským a prosili aby se jim otevřelo a jim život se zachránil; ale odepřelo se jim toho, poněvač prý v Altoně epidemické nemoce panovaly; a Hamburčané Altoňany tak velice nemilovali, aby přijmouce jich, své vlastní město nakaziti se odvážili. Tak umírala pod branami Hamburku veliká část nešťastníků beroucích nebesa za svědka ukrutnosti Švédů a Hamburčanů, jichž nelidskost stejně velká byla.

Celé Německo žebralo na takovou ukrutnost. Polští a dánští ministři a jenerálové vytýkali hraběti Šteinbokovi písemně tak veliké ukrutenství, které bez potřeby vykonáno a nedadouc se omluviti nebe i zem proti němu popuzuje.

Šteinbok odpověděl, „že jen proto k nejhoršímu sáhl, aby nepřátele krále, svého pána, upozornil, by barbarskou válku nevedli a mezinárodní právo v úctě měli; poněvač Pomořany svými ukrutnostmi zaplavili, tu krásnou zem spustošili a okolo sta tisíců obyvatelů Turkům prodali; že požár, jenž Altonu v popel obrátil, pouze oplatou byl za ohnivé kule, jimiž se Stade zničilo.“

S takovou zuřivostí vedli Švédové válku se svými nepřátely. Kdyby se byl Karel XII. v tu dobu v Pomořanech objevil, není pochybnosti, že by byl své prvotní štěstí neobnovil: jeho vojska, jakkoliv od něho vzdálená, byla ještě duchem jeho nadšena; ale nepřítomnost pánova jest zájmům jeho vždy nebezpečna a bývá příčinou, že se z vítězství netěží. Šteinbok ztratil podrobnostmi, čeho získal vynikajícími skutky, které by jinou dobou rozhodnými byly.

Jakkoliv vítězem byl, nemohl zameziti, aby se Rusové,

Sasi a Dánové nespojili. Ležení jemu odňali; a v několika šarvátkách ztratil mnoho lidu: dva tisíce mužů z jeho vojska utopilo se při přepravě přes Ojderu do zimních bytů v Holštýnsku. Všecky ty ztráty zůstaly v zemi, kdež se všech straň mocnými nepřátely obklíčen byl, nenahraženy.

Holštýnsko chtěl proti Dánsku brániti; ale vzdor vší chytrosti a namáhání byla zem ztracena, celé vojsko zničené a Šteinbok zajat.

Pomořany, vyjímaje Štralsund, ostrov Rujany a několik okolních míst, staly se bez obrany jsouce kořistí spojenců a odevzdaly se do správy krále pruského. Území brémské obsadilo se posádkami dánskými. V tutéž dobu zaplavili Rusové Čuchonsko a porazili tam Švédy, jež důvěra opustila a jenž na počet menší nad svými bojovnými nepřátely převahu udatnosti ztráceti počínali.

Aby se neštěstí Švédska dovršilo, prodléval král jeho tvrdošijně v Demotice a kojil se doposud nadějí na pomoc tureckou, na kterou se více spolehati neměl.

Pyšný velvezír Ibrahim Molla, jenž vzdor náhledům miláčka na válce proti Rusům tvrdošijně setrval, byl mezi dvěma dveřmi uškrcen.

Místo velvezírské stalo se tak nebezpečné, že se žádný neodvážil je přijmouti: šest měsíců zůstalo neobsazeno. Konečně přijal miláček Ali Kumurži hodnost velvezíra: tenkrát klesly veškeré naděje krále švédského. Znal Kumuržiho tím lépe, an jej používal, když se zámysly toho miláčka s jeho zámysly srovnávaly.

Jedenáct měsíců byl v Demotice v nečinnosti a zapomenutí pohřben: taková výstřední zahálka na velmi namáhavé pohybování náhle následovavší, uskutečnila konečně chorobu, kterou předstíral. V celé Evropě považován za mrtvého: správní rada, kterou při svém odchodu z hlavního města v Stokholmu ustanovil, neslyšela o něm nic více. Shromážděný senát prosil princeznu Ulriku Eleonoru, sestru královu, aby za dlouhotrvající nepřítomnosti svého bratra vla-

daření převzala: svolila, ale když viděla, že ji senát zavázati chce, aby s cárem a králem dánským, jenž na Švédsko se všech stran doráželi mír uzavřela, jsouc přesvědčena, že by její bratr takový mír nikdy nepotvrdil, složila vladaření a poslala do Turecka obšírný popis celé záležitosti.

. Král obdržel balík od své sestry v Demotice. Despotismem, na nějž od narození uvykl, zapomenul na to, že Švédsko před časy svobodné bylo a že za dob minulých senát ve spojení s králi říši řídíval. Sbor ten považoval toliko za tlupu služebníků, která v nepřítomnosti pána v domě jeho poroučeti chce: psal jim, že jim pošle svou botu a od té že musejí rozkazy přijímati, pakli že vladařiti chtějí.

Aby ale domnělému se dotknutí jeho důstojnosti ve Švédsku předešel a konečně říši svou hájil, neočekávaje již ničeho od porty otomanské a nespoléhaje se více jen na sebe, dal velvezírovi oznámiti, že si přeje odejíti a navrátiti se německou říší.

Pan Desaleur, vyslanec francouzský, jenž se záležitosti Švédska ujal, přednesl tu žádost. „Hle!“ pravil velvezír hraběti Desaleurovi, „neměl-liž jsem pravdu, že ani rok nemine a král švédský o odjezd žádati bude? Řekněte jemu, že má na vůli, jíti aneb zůstati; ale aby se určitě rozmyslil a den svého odjezdu ustanovil, aby nás po druhé jako u Bendru do rozpaků nepřivedl.“

Hrabě Desaleur oblomil krutost těchto slov. Den se ustanovil; ale Karel chtěl, prvé než Turecko opustí, jakkoliv v bídě utečence nádheru velikého krále rozvinouti. Uděliv Grothusenovi důstojnost vyslance mimořádného, vyslal jej v průvodu čtyry a dvaceti nádherně oděných osob do Cařihradu, aby se obřadně rozloučil.

Tajné pomůcky, jichž použíti musil, aby na takové vydání důstatečných prostředků sehnal, byly více snížující, než vyslanectví nádherné.

Pan Desaleur zapůjčil králi čtyřicet tisíc tolarů; Grothusen měl jednatele v Cářihradě, kteří se za padesát ze sta

na jeho jméno vydlužili tisíc tolarů od jednoho žida, dvě stě pistolí od jednoho anglického kupce a tisíc franků od jednoho Turka.

Tak sháněly se prostředky, aby se před divanem skvostné divadlo švédského vyslanectví odehráti mohlo. Grothusenovi prokázala se v Cařihradě všecka úcta, která se mimořádným královským vyslancům v den slyšení vzdává. Účel všeho hluku byl, aby se od velvezíra peníze vymohly; ale ministr ten byl neuprositelným.

Grothusen navrhl, že se jeden milion od porty vydluží: načež jemu velvezír suše odpověděl, že jeho pán dávati umí, když chce, ale že jest pro něho nedůstojno, aby půjčoval; že se král opatří hojně vším, čeho by na cestě potřeboval, způsobem toho důstojným, jenž jej domů vypravuje; že jemu snad porta i nějaký dar zlata neraženého učiní, ale že se na to spoléhati nemůže.

Prvního října roku 1714 vypravil se král švédský konečně na cestu, aby Turecko opustil: jeden kapiži paša (nejvyšší nádveřník serailu) s šesti nádveřníky přišli pro něho do zámku v Demotice, kdež král již několik dnů se zdržoval: přinesli jemu veliký šarlátový zlatem prošívaný stán, šavli s držadlem drahokameny vykládaným a osm arabských koní dokonalé krásy se skvostnými sedly, jichž třmeny z ryzého stříbra byly, od padišacha darem. Sluší se v dějepisu podotknouti, že arabský podkoní, jenž řečené koně na péči měl, králi jejich rodopis odevzdal; ale je to již dávný obyčej toho národa, že jak se zdá, zušlechťování koní mnohem větší pozornost věnují, než zušlechťování lidu; a to snad ani tak nerozumné není, neboť nikdy neodrodí se zvířata, o jejichž plemeno se pečuje, aby se nepomísilo.

Šedesát vozů rozličnými potřebnostmi naplněných a tři sta koní tvořilo průvod. Když se kapiži paša dozvěděl, že někteří Turci průvodčím krále peníze na vysoký úrok zapůjčili, pravil k němu, že se lichva zákonům mahomedánským příčí a prosil jeho veličenstvo, aby veškeré své dluhy sezna-

menati a vyslanci, jejž v Cařihradě zanechal, nařídíti račil, aby toliko kapitál zaplatil. „Nikoliv,“ pravil král, „pakli moji dvořenínė úpisy na sto tolarů dali, chci je zaplatiti, byť i více byli neobdrželi než deset.“

Věřitelům navrhl, aby jej doprovodili a ujistil je, že se jim útraty i dluhy zaplatí. Někteří podnikli cestu do Švédska a Grothusen měl na péči, aby se jim zaplatilo.

Aby Turci větší úctu svému hostu prokázali, nechali jej ve velmi krátkých pochodech cestovati; ale uctivá ta zdlouhavost byla netrpělivému králi obtížnou: vstával na cestě o třech hodinách zrána dle svého zvyku; jak mile se oblekl zbudil sám kapižího a nádveřníky a nařídil pochod za tmavé noci. Tím novým způsobem cestování trpěla vážnost turecká; ale král se těšil z jejich rozpaků a pravil, že se za šarvátku benderskou trochu mstí.

Konečně dostal se na hranice turecké, Stanislav cestoval jinou stranou a odebral se do Německa do vojvodství Dvojmosteckého, které s vojvodstvím Rýnským a Elsasy hraničí a od té doby králům švédským náleží, co Karel X. nástupce Kristiny dědictví to s korunou spojil. Karel odkázal příjmy toho vojvodství, které se tou dobou na sedmdesát tisíc tolarů cenily, Stanislavovi. Tak skončilo toho času tolik předsevzetí, tolik válek a tolik nadějí: Stanislav chtěl a mohl s králem Augustem prospěšnou smlouvu učiniti; ale neoblomitelná tvrdošíjnost Karla XII. připravila jej o jeho vlastní panství a statky v Polsku, jen aby jemu královské důstojenství zachovala.

Kníže ten zůstal ve vojvodství Dvojmosteckém až do smrti Karlovy: pak navrátil je princovi z domu falckrabského a zvolil své útočiště ve Vaisemberku ve francouzských Elsasých. Pan Sum, vyslanec krále Augusta, vedl proto u prince Orleanského, vladaře francouzského stížnost; vojvoda Orleanský odpověděl panu Sumovi ta památná slova: „Pane, oznamte králi, svému pánu, že Francie vždy útočištěm nešťastných králů byla.“

Když král švédský na hranice německé vstoupil, uslyšel, že císař nařídil, aby jej ve všech jemu podrobených zemích s příslušnou nádherou přijaly města a vesnice, které ubytovatelové co dráhu cestovní naznačili, a konaly přípravy k jeho přijetí; veškeren lid očekával netrpělivě, aby spatřil neobyčejného muže, jehož vítězství i neštěstí, nejmenší činy, ba i odpočinek v Evropě a Asii tolik hluku nadělaly. Ale Karel neměl chuti takové slávě se podrobiti a vězně benderského na odiv stavěti; ba uzavřel, že se do Stokholmu dřív nenavrátí, pokudž své nehody lepším štěstím nenapraví.

Když na hranicích Sedmihradskych do Tergovic přišel, svolal po propuštění tureckého průvodu svou družinu do stodoly a pravil jim, by o jeho osobu déle nepečovali a aby se dle možnosti brzo dostati hleděli do Štralsundu v Pomořanech, na břeh moře baltického asi tři sta hodin cesty od místa, kdež právě dleli.

Vzal s sebou toliko Durinka a opustil svou družinu s veselou tváří, zůstaviv je v úžasu, bázni a trudu. Aby se přestrojil, posadil si černou paruku na hlavu, neboť nosíval vždy své vlasy; klobouk zlatem lemovaný, šedý kabát a modrý plášť; přijal jméno důstojníka německého a cestoval zvláštní poštou se svým společníkem.

Na své cestě vyhýbal se, jak jen mohl, území svých zjevných a tajných nepřátel, sledoval svou dráhu Uhry, Moravou, Rakouskem, Bavory, Virtemberskem, Falckem, Vestfalskem a Meklenburkem; tak vykonal polokruh Německem a prodloužil cestu svou o polovic. Na sklonku prvního dne, kdež bez ustání jeli, omdlel mladý Durink, jenž pro takové neustálé trmácení tak utužen nebyl jako král, když u večer s koně slezal: král, jenž se na cestě ani okamžení zdržovati nechtěl, ptal se Durinka, když k sobě přišel, mnoho-li peněz má: když Durink odpověděl, že má asi tisíc tolarů v zlatě, odpověděl král: „Dej mně polovic, vidím, že nejsi v stavu, abys mne sledoval, dokonám cestu sám.“ Durink jej prosil, aby jemu alespoň tři hodiny odpočinku popřál, ujišťuje jej,

že pak opět s to bude na koně vsednouti a jeho veličenstvo doprovázeti; zapřísahal jej, aby uvážil do jakého nebezpečí vydati se míní: král neuprositelný, dal sobě pět set tolarů vyplatiti a žádal koně; rozhodnutím královým ulekuutý Durink vymyslil sobě nevinnou lest; vzal poštovního na stranu a poukazav na krále švédského pravil: „Muž ten jest můj bratranec; cestujeme pospolu v stejné záležitosti; vidí, že jsem churav a nechce ani tři hodiny na mně posečkati; dejte jemu prosím vás nejšpatnějšího koně ze své maštale, a vyhledejte pro mne nějaký kočár aneb poštovní vůz.“

Dal poštovnímu dva dukáty do ruky, které celou jeho žádost dostatečně vyrovnaly. Král dostal jankovitého a chromého koně. Panovník odjel na tom běhounu o desíti hodinách večer za tmavé větrné noci v metelici a dešti. Průvodčí jeho, když několik hodin byl pospal vsedl do vozu, jejž dva silní koňové táhli. Přede dnem několik mil dále, dohonil krále švédského, jenž koně svého k dalšímu klusání pohnouti nemoha, pěšky spěchal, aby se k nejbližší poště dostal. Byl nucen, aby do vozu Durinkova vsedl; na slámě usnul: pak sledovali cestu svou, aniž se na kterém místě zdrželi, za dne na koni, a v noci na voze dřímajíce.

Po šestnáctidenním spěchu a přestálém nebezpečí vícekrát zadrženu býti, přijeli konečně o jedné hodině po půl noci k branám Štralsundu.

Král volal na stráž, že jest rychlík z Turecka od krále švédského vyslaný a že okamžitě s jenerálem Dukkerem, velitelem města mluviti musí: stráž odpověděla, že jest pozdě, že velitel spí a že do svítání čekati musí.

Král odpověděl, že v důležitých záležitostech přichází, a vysvětlil jí, že, pakli velitele bez meškání neprobudí, zítra ráno všichni trestáni budou. Poddůstojník konečně odešel a zbudil velitele. Dukker domýšlel se, že to nepochybně jeden z jenerálů krále švédského bude, dal bránu otevříti; rychlíka uvedli do jeho pokoje.

Rozespalý Dukker tázal se po zprávě od krále švéd-

ského: král pojav jej za ruku pravil: „Ai Dukkere, což pak mne i moji nejvěrnější poddaní více neznají?“ Tu poznal jej jenerál, nemoha ani svému zraku uvěřiti: vrhl se s postele na zem, obejmul kolena svého pána, slzy radosti prolévaje. V okamžení se novina ta po městě rozšířila; všechno vstávalo: vojsko obklíčilo dům velitele; ulice naplnily se obyvately, jenž se vzájemně vyptávali, zdali to pravda, že král přišel? Všecka okna se osvětlila; víno teklo po ulicích při záři nesčíslných pochodní a houkání děl.

Mezitím vedli krále na lože: celých šestnáct dní nepoležel; boty musili jemu s nohou odřezati, poněvač nesmírným trmácením napuchly byly. Neměl ani prádla ani oděvu; na rychlo zřídili jemu oblek z toho, co v městě nejpříslušnějšího nalézti se dalo. Když několik hodin byl pospal, vstal a hned přehlížel vojsko a prohlížel hradby. Ještě téhož dne rozeslal svá nařízení na vše strany k obnovení živější války než prvé proti všem svým nepřátelům. Všecky tyto podrobnosti, které se s výstřední povahou Karla XII. tak srovnávají, dotvrdil mně ještě hrabě de Croissy, vyslanec u téhož panovníka, když mně je prve pan Fabricius byl vypravoval.

Od té doby co Karel roku 1709 Evropu opustil, změnila se znamenitě.

Válka, která tak dlouhou dobu celou polední stranu, totiž Německo, Anglicko, Nizozemí, Francii, Španěly, Portugalsko a Italii rozrývala, byla udušena: ten všeobecný mír provedlo strannické rozpoltění při dvoře anglickém. Hrabě Oxford, schopný ministr a lord Bolingbroke jeden z nejskvělejších duchů a nejlepší řečník svého věku, zvítězili proti věhlasnému vojvodovi Marlboroughovi a přiměli královnu Annu k tomu, aby s Ludvíkem XIV. mír uzavřela. Francouzsko pak, když již Anglii za nepřítele nemělo, přinutilo snadno ostatní mocnosti aby se srovnaly.

Filip V. vnuk Ludvíka XIV. počal na zříceninách španělské říše pokojně vládnouti; císař německý, stav se pánem Neapolska a Flander ustálil se ve své rozsáhlé říši. Ludvík

XIV. toužil toliko, aby svůj dlouhý věk v pokoji ukončiti mohl.

Anna, královna anglická, zemřela dne 10. srpna 1714, od polovice národa svého nenáviděna, poněvač tolika .iším mír zjednala: její bratr, Jakub Štuart, kníže nešťastný téměř již od narození od trůnu odstrčený, neobjevil se tou dobou ani v Anglicku, aby se pokusil o nástupnictví, jež by jemu nové zákony byly přiřkly, kdyby i jeho strana nebyla zvítězila a Jiří I., volenec hanoveránský byl jednohlasně za krále Velké Britanie uznán. Trůn nepřipadl volenci tomu právem příbuzenství, jakkoliv z jedné dcery Jakubovy pocházel, ale právem listiny národního parlamentu (sněmu).

Jiří, jenž povolán byl v pokročilém věku k vládě národa, jehož jazyk ani neznal a u něhož jemu vše cizé bylo, považoval se spíše co volenec Hanoveránský než co král Anglický: jeho celá ctižádost čelila k zveličení svých německých zemí: téměř každoročně přeplavil moře, aby opět spatřil své poddané, jenž jej ctili. Jinak liboval sobě více žíti co člověk, než co pán; sláva královská byla jemu obtížným břemenem: žil s malým počtem starých dvořanínů, jimž důvěřoval; nenáležel mezi evropské krále, kteří nejvíce nádhery hledí, ale byl jeden z moudřejších a jediný, jenž na trůnu sladkost soukromého života a přátelství znal. Takoví byli nejpřednější panovníci a takový byl stav střední Evropy.

Změny na severu byly jiného spůsobu: jeho královė válčili a spojili se proti králi švédskému.

August byl již dávno trůn polský nastoupil pomocí cára a s dorozuměním císaře německého. Anny anglické a sjednocených států, kteří všichni za smlouvu Altranstadtskou ručili, pokudž Karel XII. zákony dával a ručení téhož se sprostili, když se ho více nebáli.

Ale August netěšil se z vlády pokojné. Sotva, že republika polská svého krále zase přijala, opanovala ji opět bázeň před neobmezenou mocí: stála ve zbrani, aby jej k dodržení uzavřené smlouvy (pacta conventa), smlouvy posvátné mezi národem a králem přinutila, a podobalo se, že svého pa-

novníka jen k vůli tomu nazpět povolala, aby jemu válku vypověděla. Když zmatky ty započaly, nebylo jména Stanislavova více slyšeti: jeho strana zdála se zničena, a na krále švédského zpomínalo se v Polsku jen jako na proud, jenž průtokem svým běh veškerých věcí na krátkou dobu změnil.

Pultava a nepřítomnost Karla XII. zavinila pád Stanislavův i také vojvody holštýnského, sestřence Karlova, jejž král dánský o jeho země ihned oloupil. Král švédský jeho otce srdečně miloval; neštěstí syna jej celého zaujalo a zarmoutilo; a ježto za živobytí svého nic nevykonal leč pro slávu, stal se pád panovníků, jež ustanovil aneb opět usadil, pro něho rovněž tak citelným, jako ztráta tolikerých zemí.

Z jeho ztrát obohatil se: Bedřich Vilém tou dobou již král pruský, jenž jak se zdálo tolik náklonnosti pro válku měl, jako jeho otec pro mír, opanoval Štětín a část Pomořan, na kterou práva nabyl, poněvač králi dánskému a cárovi čtyry sta tisíc tolarů zaplatil.

Jiří volenec hanoveránský, jenž se králem anglickým stal, držel vojvodství brémské a verdunské, jemu od krále dánského za šedesát tisíc pistolí zastavené. Tak zacházeli s loupeží Karla XII.; a ti jenž ji hlídali, byli rovněž tak nebezpeční nepřátelé k vůli svému prospěchu, jako ti, jenž ji odňali.

Co se cára týče, toho bylo se bez pochyby nejvíce co báti: prvotní porážky, vítězství, i chyby, jichž se dopustil, neunavenost v cvičení, navedení svých poddaných ku všemu, co sám se naučil a neunavená práce, učinili jej velikým mužem v každém ohledu. Rykavu již dobyl: Livonie, Igorsko, Karelil, polovice Čuchoňska, tolik provincií od praotců Karla dobytých, bylo pod jhem ruským.

Petr Alexievič, jenž dvacet roků před tím ani jediného člunu na moři baltickém neměl, byl již pánem toho moře v čele loďstva třiceti velikých řadových lodí.

Jednu loď vlastní rukou vystavěl; byl nejlepším tesařem, nejlepším admirálem, nejlepším kormidelníkem na severu;

nebylo od zálivu botnického až po širý oceán obtížné dráhy, kterou by byl sám neproskoumal, práce sprostého loďníka se zkušeností filosofa a účely panovníka spojoval, po stupních a dle dobytých vítězství za admirala postupoval jako by to k velitelství nad světem přivésti zamýšlel.

Mezitím co kníže Galicin, jejž na jenerála byl vychoval a také jeden z oněch, kteří jeho záměry nejlépe podporovali, výboj Čuchonska dokonával, námořní město Vasu dobyl a Švédy porazil, odebral se řečený panovník na moře k dobytí ostrovů Alandských, jenž v moři baltickém asi dvanáct mil od Štokholmu leží. K tomu podniknutí odebral se na začátku července 1714, kdežto jeho soupeř Karel XII v Demotice na loži prodléval. V přístavu kronstatském, jejž před několika lety čtyry míle od Petrohradu založil, vstoupil na loď. Řečený přístav, lodě, jež zaujímal, důstojníci a loďnici, kteří je řídili, vše bylo dílem jeho; a kamkoliv člověk své oči obrátil, nespatřil ničeho, co by alespoň částečně sám nebyl utvořil.

Patnáctého července objevilo se ruské loďstvo na výšině alandské: pozůstávalo z třiceti řadových lodí, čtyři a dvaceti člunů, jednoho sta poločlunů a zaujímalo dvacet tisíc vojáků; admirál Apraxin jemu velel; ruský panovník při tom co podadmirál sloužil. Švédské loďstvo připloulo jemu pod velením místoadmirála Erinšilda dne 16. vstříc; bylo o dvě třetiny slabší, přece ale tři hodiny se potýkalo. Cár přivěsil se k lodi Erinšilda a zajal jej po tvrdošijném odporu.

V den vítězství vysadil šestnáct tisíc mužů na ostrov; jelikož zajal více vojáků švédských než na lodě Erinšildovy vstoupiti mohlo, vzal je zajaté na lodě své. Do přístavu kronstatského navrátil se s velikou lodí Erinšilda, třemi jinými menší velikosti, jednou fregatou a šesti čluny, jichž se v boji zmocnil. Z Kronstatu odebral se s celým vítězným loďstvem a loděmi nepřátelům odňatými do přístavu petrohradského. Trojím výstřelem sto a padesáti děl byl uvítán; pak slavil vítězoslavný vjezd, jenž ho mnohem více těšil, než moskevský, poněvač tuto poctu ve svém zamilovaném městě požíval

a to na místě, kdež před desíti lety ještě ani baráku a nyní již třicet čtyry tisíce a pět set domů stálo, konečně poněvač stál netoliko v čele vítězného námořnictva, ale prvního ruského loďstva, jaké na moři baltickém prvé nikdy viděti nebylo a uprostřed národa, jenž před ním ani název loďstva neznal.

V Petrohradě konaly se téměř ty samé obřady jaké vítězoslávu moskevskou zdobily: místoadmirál švédský byl přední ozdobou nové vítězoslávy; Petr Alexievič objevil se co podadmirál; ruský bojár, jmenem Romanodovský, jenž při slavnostech cára zastupoval, seděl na trůnu, maje dvanáct kmetů po boku. Podadmirál podal jemu zprávu o vítězství a on povýšil jej s ohledem na jeho zásluhy za místoadmirála; malicherný sice, ale v zemi, kdež vojenská podřízenost jedna z novot cárem zavedených byla, užitečný obřad.

Ruský panovník vítězem již na moři i na zemi nad Švédy, které z Polska vyháněti pomáhal a kdež na svou pěst vládl, učinil se konečně prostředníkem mezi republikou a Augustem; sláva zajisté rovněž tak lichotivá, jako kdyby tam byl krále ustanovil. Lesk ten a celé štěstí Karlovo přešlo na cára: ten však užíval jej mnohem prospěšněji než jeho sok, neboť veškeré výsledky obrátil ku prospěchu své říše: pak-li město dobyl, hned přenesli přední umělci průmysl svůj do Petrohradu; do Ruska přestěhoval se průmysl, umění, a vědomosti z dobytých provincií na Švédsku: jeho státy vítězstvím bohatli, a přece byl ze všech dobyvatelů nejvíce k omluvení. Naproti tomu nemělo Švédsko o všechny země za mořem téměř oloupené, ani obchodu, ani peněz, ani úvěru; jeho stará tak strašná vojska zahynula v bitvách aneb strastmi; více než sto tisíc Švédů stalo se otroky v širé říši ruské a skoro také tolik prodáno Turkům a Tatarům. Nedostatek mužů stal se citelným; ale naděje oživila se opět, jakmile věděli, že se král v Štralsundu nachází. Dojem úcty a obdivu pro něho byl v mysli jeho poddaných ještě tak mocný, že se mládež venkovská v houfech k odvodu dostavovala, jakkoliv již k obdělávání rolí rukou scházelo.

Kniha osmá.

Karel zasnoubí sestru svou princovi hessenskému. V Štralsundu jej obléhají, ve Švédsku se zachrání. Záměry prvního ministra barona Gorce. Návrh k smíření se s cárem a o přistání v Anglicku. Karel obléhá Friderikshald v Norvéžsku. Jest zabit. Jeho povaha. Gorc sťat.

Mezi těmi přípravami provdal král svou ještě svobodnou sestru Ulriku Eleonoru za prince Bedřicha hessen-kasselského: osmdesátiletá královna vdova, babička Karla XII. a princezny, řídila slavnost tu dne 4. dubna 1715. v paláci štokholmském a zemřela na to v krátké době.

Sňatek nebyl přítomností krále poctěn; král zůstal v Štralsundu s opevněním toho důležitého, králem dánským a pruským ohroženého města zaměstnán. Ale svého svata ustanovil za vrchního vůdce vojsk ve Švédsku. Řečený princ sloužil sjednoceným státům nizozemským ve válce proti Francii: za dobrého jenerála byl považován, a vlastnosť ta nemálo k tomu přispěla, že jemu Karel XII. sestru svou zasnoubil.

Nešťastné udalosti tou dobou tak rychle po sobě následovaly, jako prvé vítězství. V červnu téhož roku 1715. německá vojska krále anglického a vojska dánská oblehly pevné město Vismar; v tu samou dobu postupovala vojska dánská a saská celkem na třicet tisíc mužů čítající proti Štralsundu, aby jej oblehla. Král dánský a pruský potopili na blízku Štralsundu pět švédských lodí. Cár byl tou dobou s dvaceti velikými válečnými a jedno sto a padesáti přepravními loďmi, na kterých se třicet tisíc mužů nalezalo, na moři baltickém; hrozil Švédsku přistáním: brzy připlavil k břehům helsinburským, brzy objevil se na výšině štokholmské. Celé Švédsko bylo na břehu ve zbrani a očekávalo jen okamžik vpádu:

zároveň honila jeho pozemní vojska Švédy s místa na místo z oněch měst, která v Čuchonsku ještě obsazena měli, k zálivu botnickému; ale cár své podniky dále nesledoval.

Při ústí řeky Odry, jenž Pomořany ve dví dělí a pod Štětínem do moře baltického padá, jest malý ostrov Usedom: místo to jest svou polohou, poněvač Odru na pravo i na levo opanuje, velmi důležité; pán toho ostrova jest zároveň pánem plavby na řece. Král pruský vyhnal Švédy z ostrovu toho a ujal se ho rovněž jako Štětína, jejž v zástavě držel; „obé,“ jak pravil, „z lásky k míru.“ Švédové v květnu 1715. Usedom opět dobyli: měli tam dvě tvrze; jedna slula Svina na rameně Odry téhož jmena; druhá mnohem důležitější Pennamonder, při druhém rameně téže řeky. Král švédský měl k obraně obou tvrzí i celého ostrova toliko dvě stě a padesát Pomořanů, jimž velel jeden starý švédský důstojník jmenem Kuze-Slerp, jehož jmeno zasluhuje, aby se zachovalo.

Čtvrtého srpna poslal král pruský patnáct set pěších a osm set dragounů na ostrov: ti přistáli a vystoupili na zem při straně a bez odporu tvrze Sviny. Velitel švédský opustil tvrz co méně důležitou; a nemoha malý zástup svého vojska děliti, ustoupil do hradu Pennamonder odhodlán brániti se se svým malým vojskem až do posledního muže.

Bylo tedy třeba, aby hrad náležitě se obléhal: k tomu cíli přivezli děla ze Štětína; pruské vojsko sesílili tisícem mužů pěchoty a čtyřmi sty jezdci. Osmnáctého srpna otevřeli průkopy na dvou stranách a stříleli živě do tvrze z děl a moždířů. Mezi obležením vloudil se švédský vojín tajně s psaním od Karla XII. vyslaný na ostrov a do tvrze Pennamonder; odevzdal psaní velitelovi, které následující slova obsahovalo:

„Nestřílejte, až když nepřátelé na kraji příkopu budou; braňte se až do poslední krupěje krve. Doporučuji vás milosti boží. Karel.“

Když Slerp list obdržel, uzavřel že uposlechne a jak jemu nařízeno, ve službě svého pána zemře. Dva a dvacátého

na usvítě hnali nepřátelé útokem. Jelikož obležení dřív nestříleli, až když obléhající na kraji příkopu spatřili, zabili jich veliký počet; ale příkop byl vyplněn, průlom široký, počet obléhajících u veliké převaze: vešly do hradu dvěma stranami najednou. Velitel ustanovil se, že život svůj jen draze prodá a listu uposlechne: opustil průlom, kterým nepřítel vtrhl: ohradil u jedné bašty svůj skrovný sbor, jenž dosti odvahy a věrnosti měl, že jej následoval; postavil ho tak, že nemohl obklíčen býti. Nepřítel užaslý, že o život neprosí, spěchal proti němu: potýkal se ještě celou hodinu a byl konečně, když již polovici svého vojska ztratil, se svým pobočníkem a práporníkem zabit. Pozůstalých sto vojáků s jedným důstojníkem prosilo o život a bylo zajato. V kapse velitele našli psaní jeho pána, jejž králi pruskému odevzdali.

Mezitím co Karel ostrov Usedom a sousední ostrovy ztratil, které se v krátké době dobyly, co Vismaru již již jen vzdáti se bylo, když loďstva již neměl a Švédsko se ohrožovalo, dlel ve Štralsundu, jejž již šest a třicet tisíc mužů obléhalo.

Štralsund, obležením, které v něm král švédský vydržel, v Evropě proslulý, jest nejpevnější město v Pomořanech: leží mezi mořem baltickým a jezerem franckým na úžině gelenské; po zemi nebylo k němu jiného přístupu, leč úzkou silnicí, chráněnou tvrzí a hradbami, jež za nedobytelné považovali. Posádka čítala téměř devět tisíc mužů a kromě toho krále švédského. Král dánský a pruský podnikli obležení s vojskem šest a třicet tisíc mužů čítajícím, které Prusy, Dány a Sasy zahrnovalo.

Čest, Karla XII. obléhati byla pohnůtkou tak mocnou, že se veškeré překážky odstranily a v noci z 19. na 20. říjen 1715 průkopy otevřely. Na počátku obležení pravil král švédský, že nemůže pochopiti, kterak by se město, tak opevněné a dostatečnou posádkou opatřené dobýti mohlo: ale to vyjádření plynulo jen z jeho minulých výbojů, nedobyl mnoho měst a téměř žádné náležitým obléháním; hrůza před jeho zbraní, tou dobou vše uchvátila: ostatně posuzoval jiné dle sebe samého, a neoce-

ňoval dostatečně své nepřátele. Obléhající urychlili své dílo s živostí a namáháním, které neobyčejná náhoda podporovala.

Věděli, že moře baltické ani přílivu ani odlivu nemá. Hradby, které město kryly a ku straně západní o nepřístupný močál, a ku straně východní o moře se opíraly, zdály se stečení dokonce nepřístupnými; žádný na ně nedbal, až vítr západní prudce douti a vodu moře baltického k východu tak hnáti počal, že u hradeb, které se nepřístupným mořem obklíčeny zdály, toliko na tři stopy hloubky pozůstalo. Jeden voják spustiv se s hradeb do moře, užasl, že se na dno dostal: napadlo jemu, že vyzrazením toho k štěstí přijíti může; sběhl a odebral se do stánu hraběte Vakerbarta, velitele vojska saského a vyjevil, že moře přebřednouti a bez obtíže až k švédským hradbám pokročiti mohou. Král pruský přispíšil sobě, aby z noviny té těžil.

Druhého dne na to o půlnoci, když západní vítr ještě dul, vkročil plukovní poručík Koppen osmi sty muži provázen do vody; dva tisíce mužů postupovalo zároveň silnicí, která k hradbám těm vedla: celé pruské dělostřelectvo střílelo, a Prušáci i Dánové znepokojovali z jiné strany.

Švédové domnívali se, že jsou jisti, když odrazí ony dva tisíce mužů, kteří se, jak se zdálo, tak odvážlivě na silnici blížili, ale v tom vykročí Koppen s osmi sty muži u hradeb se strany moře: užaslí a překvapení Švédové nebyli s to odolati; po krvavém boji se posádka zajala. Několik Švédů utíkalo k městu; obléhající je pronásledovali; blížili se pomíchaně s prchajícími: dva saští důstojníci a čtyři vojáci byli již na padacím mostě; ale zbývalo ještě času, aby se zvedl; vojáci se zajali a město bylo pro tu dobu zachráněno.

Na dobytých hradbách bylo čtyry a dvacet děl, která se proti Štralsundu obrátila. V oblehání pokračovalo se neustupně a s důvěrou, jakou tento první výsledek vštípiti mohl; na město střílelo a bombardovalo se téměř neustále.

Naproti Štralsundu leží v moři baltickém ostrov Rujany*), jenž tomu městu za hradbu slouží, a kamž posádka i měšťanstvo utéci mohlo, kdyby byli lodě k převezení měli. Ostrov ten byl pro Karla velmi důležitým; věděl, že kdyby se ho nepřátelé zmocnili, uzavřen by byl se strany pevniny i moře, a že by dle vší pravdě podobnosti buď v sutinách Štralsundu zahynouti, aneb sebe u těch samých nepřátel, jimiž tak dlouho pohrdal a jimž tak přísné zákony dával, zajatým viděti se musil. Ale nešťastné okolnosti neposkytovaly jemu dostatečné posádky pro ostrov Rujany; měl tam toliko dva tisíce mužů.

Po tři měsíce již konali jeho nepřátelé potřebné přípravy, aby přistáli na ostrově tom, k němuž přístup velmi obtížný byl; konečně přistál kníže Anhalt, zřídiv přiměřené čluny, za příznivé povětrnosti dne 15. listopadu s dvanácti tisíci muži na Rujanech. Všude přítomný král byl na ostrově. Spojil svých dva tisíce mužů, kteří se byli zatarasili u malé tvrze tři míle cesty od místa, na kterém nepřátelé přistáli, postavil se v čelo jich a dal se o půl noci v tichosti na pochod. Kníže Anhalt zatarasil již své vojsko z opatrnosti zdánlivě zbytečné. Důstojníci, jenž pod ním veleli, neočekávali, že se ještě té samé noci na ně udeří, neboť domnívali se, že Karel XII. v Štralsundu dlí; ale kníže Anhalt, jenž věděl, čeho Karel schopen, dal hluboký příkop vykopati a rohatinami

---

*) Ostrov Rujany čítá se k území německé říše, jelikož již v středověku s Pomořany, provincii k říši německé přivtělené sloučen byl, zaujímá asi 17☐ mil s 35000 obyvatelů. Původní obyvatelé byli prý Germané, v pozdějších dobách Slované. Pro Slovany jest v tom ohledu památný, že středištěm slovanské modloslužby býval, na návrší Arkona řečeném, skvostný chrám Svantovitův stával, kdež se každoročně Slované mezi Labem a Odrou bydlivší k slavnostem modloslužebným scházívali. Položení téhož ostrova jest velmi malebně, zajímavé a navštěvuje se každoročně pro krásy přírodní zaujatými cizinci. V novějších dobách nalezené tam četné pohanské hroby a mnoho zajímavých starožitností.

opatřiti, a hleděl se tak zabezpečiti, jakoby s nepřítelem na počet silnějším bojovati měl.

O dvou hodinách z rána dorazil Karel k nepříteli bez nejmenšího hluku; vojáci jeden k druhému pravili: „Vytrhejte rohatiny.“

Slova ta zaslechla stráž: ihned stal se pokřik v ležení, a nepřátelé chopili se zbraní. Když král rohatiny vytáhl, spatřil před sebou široký příkop: „Ai pravil, jeli možná? to bych si byl nikdy nepomyslil.“ To překvapení jej neodstrašilo: nevěděl ani mnoho-li vojska na břeh vystoupilo; nepřátelé opět nevěděli, že s tak nepatrným počtem zápasiti mají. Noční tma zdála se Karlovi příznivá: hned se rozmyslil; vrhl se do příkopu, nejsmělejšími doprovázen a v okamžení ode všech následován; rohatiny se vytrhaly, hlína nasypala, kmeny a smĕty stromové jaké se nalézti mohly a vojáci ranami na Bůh zdař vystřelenými zabití, sloužili za fašiny. Král, jenerálové, jenž s ním byli, důstojníci a nejneohroženější vojínové vystupovali po ramenou druhých jako při útoku. Potýkání počalo v ležení nepřátelském: švédská prudkost rozrazila z počátku Dány a Prušáky v nepořádek; ale počet byl příliš nestejný, Švédové jsou po čtvrthodinném potýkání odraženi a ustoupili za příkop.

Kníže z Anhaltu pronásledoval je pak do širého pole a teprv nyní zvěděl, že sám Karel XII. před ním prchá. Neštastný král seřadil své vojsko a potýkání počalo opět s neustupností na obou stranách rovnou. Grothusen, miláček krále a jenerál Dardorf padli vedle něho. Karel překročil v zápasu tělo poslednějšího ještě dýchajícího. Durink, jenž jej samotný na cestě z Turecka do Štralsundu doprovázel, byl před jeho očima zabit.

Uprostřed té mely poznal Karla dánský poručík, jehož jméno jsem se dozvěděti nemohl, a uchopiv jednou rukou meč králův, druhou jej mocně za vlasy táhaje, pravil: „Vzdejte se, pane, sic vás zabiji.“ Karel měl za pásem pistoli: spustil ji levou rukou na důstojníka, jenž druhý den ráno zemřel.

Jméno krále Karla, jež Dán vyslovil, přivábilo hromadu nepřátel, v okamžení byl král obklíčen: střelná rána do levé strany prsou jej zastihla; rána, již udeřením pojmenoval, byla na dva palce hluboká. Král byl pěší a v nebezpečí života aneb zajetí: v tu dobu bojoval hrabě Poniatovsky na blízku jeho osoby; zachránil jemu život u Pultavy a byl tak šťasten, že mu jej ještě jednou v bitvě na Rujanech zachoval a jej na koně usadil.

Švédové ustoupili v stranu ostrova Altefer zvanou, kdež ještě tvrz ve své moci měli. Odtuď odebral se král do Štralsundu nazpět, nucen jsa opustiti své chrabré vojíny, jenž jemu při tom podniknutí tak udatně pomáhali; dva dni později dostali se do zajetí.

Mezi zajatými byl onen nešťastný francouzský ze zbytků po bitvě u Hochstettu složený pluk, který do služby krále Augusta přešel a pak do služby krále švédského se dostal: většina vojáků vřadila se do nového pluku syna knížete z Anhaltu, jenž se jejich čtvrtým pánem stal. Velitelem toho bloudícího pluku byl na Rujanech tentýž hrabě z Villelongne, jenž v Drinopoli život svůj ve službě Karla XII. tak šlechetně nasadil: zajali jej s jeho vojskem a on dočkal se za tolik služeb, svizelů a neštěstí konečně velmi špatné odměny.

Po tolikerém mrhání udatností, které jen k oslabení jeho sil přispívalo, choval se král v Štralsundu uzavřený v nebezpečí zajetí rovněž tak, jak jsme jej u Bendru viděli; ničeho se nelekal: za dne zřizoval záseky a hradby za zděmi; v noci konal výpady na nepřítele. Zatím se Štralsund v sutiny rozstřílel; pumy pršely na domy; polovice města byla v popel obrácená: měšťané netoliko nereptali ale stali se obdivujíce se svému pánu, jeho namáhání, jeho střídmosti a udatnosti vojáky jeho; doprovázeli jej v jeho výpadech a nahradili jemu druhou posádku.

Jednoho dne, když tajemníku psaní pro Švédsko diktoval, padla puma na dům, prorazila střechu a roztrhla se u

komnaty královy: polovici stropu roztříštila; v tlusté zdi umístěná komnata, v níž král diktoval, ani se neotřásla a užasnou náhodou nevrazily žádné trosky do výšky letíce do komnaty otevřené. Nad hukotem pumy a třeskotem domu jako by se sesouti chtěl, užaslý tajemník pustil pero z ruky: „Co pak se stalo?“ pravil král s pokojným vzezřením; „proč pak nepíšete?“ Tajemník nebyl s to odpověditi leč: „O! pane, puma!“ „Ai,“ odpověděl král, „co pak má puma společného s psaním, jež vám diktuji? pokračujte.“

Toho času byl v Štralsundu francouzský vyslanec s králem zároveň uzavřený: byl to Kolbert hrabě de Croissy, jenerální poručík při vojsku francouzském, bratr markysa de Torcy, věhlasného státního ministra a příbuzný onoho znamenitého Kolberta, jehož pověst ve Francii nezahyne. Člověka na hradbu vyslati, aneb za vyslance ku Karlovi XII. bylo téměř jedno. Král držel Croissyho celé hodiny na místech nejnebezpečnějších, mezitím co dělové kule a pumy vedle nich a za nimi celé řady porážely, a n pozoroval žádné nebezpečí, ani že by se vyslanec alespoň domnívati mohl, že by k rozmluvě o záležitostech státních přiměřenějšího místa bylo. Ministr ten, přičinil se před obležením co mohl, aby mezi králem švédským a králem pruským narovnání provedl; ale ten žádal mnoho a Karel XII. nechtěl ničeho postoupiti. Hrabě de Croissy nezískal svým vysláním nic jiného, než důvěru toho neobyčejného muže: často spával vedle něho na jednom plášti; sdíleje jeho nebezpečí a strasti, získal právo s ním svobodně mluviti. Karel, u těch, jež miloval, smělost takovou jen posilňoval; leckdy pravil k hraběti de Croissy: „Veni maledicamus de rege“: „Jděmež a zlořečme drobet Karlu XII.“ Tak mně řečený vyslanec vypravoval.

Croissy prodlel až do 13. listopadu v městě: konečně obdržev od nepřátel povolení, že se svými zavazadly odejíti může, rozloučil se s králem švédským, jejž zůstavil mezi zříceninami Štralsundu s posádkou, z které dvě třetiny zahynuly, a odhodlaného útok vydržeti.

V skutku udál se dva dni později útok na hradby. Nepřátelé se dvakrát objevili, a byli dvakrát odraženi. Král vždy mezi granátníky bojoval: konečně počet rozhodl; obléhající zvítězili. Karel zůstal ještě dva dni v městě, každou chvíli hlavní útok očekávaje: prodlel 16. až do půl noci pod malou, pumami a dělovými kulemi rozstřílenou hradbou: následujícího dne zapřisáhali jej přední důstojníci, aby na místě, o jehož obraně více řeči býti nemůže, déle neprodléval: ale odchod byl rovněž tak nebezpečný jako město; baltické moře bylo ruskými a dánskými loděmi poseto; v přístavu štralsundském byla jenom jediná malá loď s lanovím.

Právě veliká nebezpečí, jenž ústup ten slavným činila, rozhodla u Karla: v noci dne 20. prosince 1715 vstoupil s desíti toliko osobami na loď: v přístavu musil se led, jímž moře pokryto bylo, prosekati; ta obtížná práce trvala několik hodin prvé než člun plouti mohl. Nepřátelští admirálové měli určitý rozkaz, nepustiti Karla ze Štralsundu a lapiti jej živého neb mrtvého.

Na štěstí stáli pod větrem a nemohli tam přistáti. V obzoru ostrova Rujany a především u místa Babette zvaného, kdež Dánové taras s dvanácti děly postavili, hrozilo jemu ještě mnohem větší nebezpečí; stříleli na krále: lodníci hleděli pomocí plachet a vesel rychle se vzdáliti; jedna dělová rána zabila dva může po boku Karla; druhá zlomila stežeň člunu. V tom nebezpečí připlul k dvěma švédským lodím, jenž v baltickém moři křižovaly. Následujícího dne vzdal se Štralsund; posádka se zajala: Karel přistál u Istedu v Šonech, a odebral se odtuď do Karlskronu docela v jiném stavu, nežli před patnácti lety, když na lodi se sto a dvaceti děly odplul, aby severu zákony ukládal.

Když tak blízko svého hlavního města byl, očekávalo se, že je po tak dlouhé nepřítomnosti navštíví; ale jeho předsevzetí bylo, že se tam nenavrátí, pokudž nezvítězí: neboť se rozhodnouti nemohl, aby opět spatřil národ, jenž ho miloval a jejž utiskovati musil, aby se svým nepřátelům ubrá-

nil. Chtěl toliko svou sestru viděti: schůzku ustanovil na břehu jezera Veter ve východním Gotsku; odebral se tam poštou, jediným toliko sluhou doprovázen a navrátil se ztráviv s ní jeden den.

Z Karlskronu, kdež přezimoval, nařídil nový odvod ve svém království. Domýšlel se, že se všichni jeho poddaní jen proto narodili, aby jej do boje následovali a navykl je, že totéž věřili. Mladíci patnáctiletí se vřadili. V mnohých vesnicích pozůstali jen starci, děti a ženy: na mnohých místech obdělávaly pole jen ženy.

Obtížnější bylo, zříditi loďstvo. K doplnění téhož učinilo se u mořských loupežníků objednání, kteří za přehnané a zemi záhubné výsady několik lodí postavili: namáhání to bylo poslední pomůckou Švédska. Aby se tolik výloh krylo, musil se tuk lidu vyssáti; nebylo vydírání, jehož by se pod názvem poplatků a daní nebylo použilo; všechny domy se prohledaly a polovice zásob vzala se do zásobáren královských; na jeho účet skoupilo se všechno železo v říši, jež vláda platila poukázkami, které co peníze prodávala. Všichni, jenž hedbávná roucha nosili, vlásenky, pozlacené kordy měli, podléhali dani; nesmírný poplatek uložil se na komíny. Lid takovým vydíráním týraný, zajisté by se byl pod každým jiným králem pozvedl; ale i ten nejbídnější rolník ve Švédsku věděl, že jeho král ještě těžší a střídmější život vede nežli on; tak podrobil se bez reptání krutému osudu, jejž král první snášel.

Pro veřejné nebezpečí, zapomnělo se na strasti soukromé. Každým okamžením očekávalo se, že Rusové, Dánové, Prušáci, Sasové ba i Angličané, ve Švédsku přistanou; obava ta byla tak zakořeněna, a tak veliká, že ti, jenž peníze aneb drahocenný nábytek měli, v zemi jej zakopávali.

V skutku také objevilo se již anglické loďstvo v moři baltickém, aniž se vědělo k jakému účelu; a král dánský měl čestné slovo cárovo, že Rusové s Dány spojení na jaře r. 1716 do Švédska vpadnou.

Celou Evropu, jenž osud Karla XII. pozorně sledovala, na nejvýš překvapilo, že na místě, aby svou od tolika knížat ohroženou říši chránil v březnu 1716 s dvaceti tisíci muži do Norvéžska vtrhl.

Od doby Hanibala,*) nebylo vojevůdce, který by nemoha se sám nepřátelům ubrániti, válku do srdce jejich států přenesl. Jeho svat, princ hessenský, jej na té výpravě doprovázel.

Ze Švédska nemohlo se do Norvéžska jinak vniknouti, leč velmi nebezpečnými průsmyky, a když se ty překročily, narazilo se místy na kaluže, jež tam mořská voda mezi skalami způsobuje: každodenně musily se mosty stavěti. Malý počet Dánů mohl vojsko švédské zastaviti; ale žádný ten náhlý vpád nepředzvídal. Evropa ještě více nad tím užasla, že cár při těch udalostech pokojným zůstal a ve Švédsku nepřistál, jak se svými spojenci umluvil.

Příčinou té nečinnosti byl jeden z největších a tou dobou k provedení nejtěžších záměrů, jakých sobě lidská obraznost kdy byla utvořila.

Baron Jindřich Gorc ve Frankách rozený a svrchovaný svobodný pán říše německé, prokázav králi švédskému za jeho pobytu u Bendru důležité služby, stal se pak jeho miláčkem a prvním ministrem.

Nebylo muže tak uhlazeného a zároveň tak smělého, jenž by sobě v nehodách tak snadno pomoci uměl, tak rozsáhlé záměry choval, tak čilý v jednání byl: žádný návrh jej neodstrašil, žádný prostředek nebyl jemu drahý; rozhazoval dary, sliby, přísahy, pravdu i lež.

Ze Švédska cestoval do Francie, Anglicka a Nizozemí, aby pružiny, nimiž hýbati chtěl sám vyzkoušel: byl schopen Evropou otřásati; a takovou myšlénku pojal: čím jeho pán

---

*) Hanibal, vojevůdce starých Kartaginců, otřásal asi dvě stě let před Kristem římskou říší. Jakkoliv se Kartago Římu ubrániti nemohlo, přece odvážil se statečný Hanibal do srdce říše římské vniknouti, kdež rekovstvím svým po více let postrachem Římanů byl. Toho dotýká se zde spisovatel.

v čele vojska byl, tím byl baron Gorc v kabinetu; také dosáhl na Karla XII. takový vliv, jako žádný ministr před ním.

Řečený král, jenž na dvaceti letech hraběti Piperovi jen rozkazy udílel přijímal nyní od barona Gorce poučení; byl tomu ministrovi tím více podroben, čím více jej neštěstí nutilo, aby rady poslouchal, a Gorc jemu jen takovou udílel, která se s jeho smělostí srovnávala. Seznal, že Karel mezi všemi proti Švédsku se spojivšími knížaty, na Jiřího volence hanoveránského, krále anglického nejvíce zanevřel, poněvač jej jediného ani neurazil; poněvač Jiří pod tou záminkou ku sporu přistoupil, aby mír zjednal a zároveň Brémy a Verden střežil, na něž jak se zdálo žádného jiného práva neměl, než že je ukoupil za podlou cenu od krále dánského, jemuž nenáležely.

Gorc též záhy spozoroval, že cár se svými spojenci nespojen jest, poněvač jemu překáželi, aby sobě pevný majetek v Německu zjednal, po čem ten nebezpečný panovník velmi toužil. Vismar, poslední město, které ještě Švédům na břehách německých zbývalo, vzdalo se konečně 14. února 1716 Prusům a Dánům. Netrpěli ani, aby se vojsko ruské, které v Meklenburku stálo, při obležení zúčastnilo.

Podobné nedůvěřování, které s po dvě leta opakovalo, odcizilo mysl cára a zabránilo snad zkázu Švédska. Máme mnoho příkladů o spojených jedinou mocností dobytých státech, ale velmi málo pádů, kdež by se veliký stát několika spojenými dobyl: pakli jej spojené síly překotí, povznese se jejich nesvorností opět v krátké době.

Od roku 1714 mohl již cár ve Švédsku přistáti; ale odkládal ještě s tím předsevzetím, buď si, že s králem polským, anglickým, dánským a pruským, spojenci právem žárlivými smluviti se nemohl, aneb, že ještě svá vojska za dostatečně bojovná nepovažoval, aby na národ, jehož pouzí sedláci vybrané dánské vojsko porazili, v jeho vlasti udeřiti mohl.

Co jej ještě zdržovalo, byl nedostatek peněz. Cár byl jeden z nejmocnějších, a jeden z méně zámožnějších panov-

níků; jeho příjmy nepřevyšovaly tou dobou čtyry a dvacet milionů liver. Otevřel sice doly zlaté, stříbrné, železné a měděné: ale užitek z nich byl ještě nejistý a práce záhubná.

Založil veliký obchod; začátky však nevynášely více, nežli naději: nově dobyté země zveličovaly jeho moc a slávu aniž by jeho příjmy zvětšily. Dlouhé doby bylo třeba, aby se zacelily rány Livonska, země sice žírné ale patnáctiletou válkou, mečem, ohněm a morem zpustošené, obyvatelů zbavené, která vítězovi ještě břemenem byla. Lodě, jež vydržoval, nové pokusy, jež každodenně podnikal, vyčerpaly jeho příjmy. Byl nucen chopiti se špatné pomůcky, zvýšení ražených peněz, prostředku, jenž rány říše nikdy nevyléčí a především takové zemi škodí, která z ciziny více zboží potahuje, než vyváží.

To byla část základů, na nichž Gorc osnovu převratů stavěl. Odvážil se králi švédskému navrhnouti, aby s cárem ruským za jakou koliv cenu mír uzavřel, dávaje mu rozezlení cára proti králi polskému a anglickému na srozuměnou a upozorniv jej, že Petr Alexievič a Karel XII. spojení jsouce, celou ostatní Evropou otřásati mohou.

K uzavření míru s cárem nebylo jiného prostředku než postoupení veliké částky zemí, které na východní a severní straně moře baltického leží; představil jemu však, že když postoupí země ty, jež cár již opanoval, a jež by nyní nazpět dobýti nemohl, slávy té získati může, že Stanislava na trůn polský, syna Jakuba II. na trůn anglický opět usadí a vojvodovi holštýnskému jeho země opět návrátí.

Karel, jemuž tak veliké záměry lichotily, ač od nich mnoho neočekával, dal svému ministrovi podepsaný prázdný list*). Gorc odjel ze Švédska s neobmezeným plnomocenstvím, co plnomocník u všech knížat, s nimiž by dle svého náhledu

*) C h a r t a b l a n c a, spůsob plnomocenství, kdež splnomocnitel na prázdném listu pouze své jmeno podepíše a pečeť přiloží, načež splnomocněný dle své vůle jednati může.

s prospěchem vyjednávati mohl. Nejprvé prostřednictvím jistého Skota Areskina, prvního lékaře u cára a takového příchylníka strany pretendenta,*) jací téměř všichni Skotové byli, kteří od příchylnosti londýnského dvora nezáviseli, dvůr moskevský skoumal.

Řečený lékař vylíčil knížeti Menčikovu důležitost a velikost záměru s horlivostí člověka, jemuž na tom záleží. Kníže Menčikov souhlasil s jeho návrhy; cár je schválil. Na místě přistání ku břehům švédským jak se spojenci umluvil, nechal své vojsko v Meklenburku přezimovati a přišel tam osobně pod záminkou, aby rozmíšky, jenž mezi vojvodou meklenburským a jeho šlechtou započaly, urovnal, v skutku

---

*) Pretendent sluje muž, jenž nároky má na nějaké právo. Zde míní se Jakub III. syn vyhnaného anglického krále Jakuba II. z nešťastné rodiny Stuartův. Ten domáhal se ztraceného trůnu anglického, ač marně — a jest jakož i později jeho syn Karel Eduard pod jmenem pretendent dějepisně znám. Rodina Stuartův pochází ze Skotska a odvozuje svůj královský původ po přeslici od Roberta Bruce, jenž Skotsko z poručenství Anglicka, vymanil a na počátku 14. věku v Skotsku kraloval. Když jeho syn David II. bez potomků zemřel, dostal se syn Markety dcery Roberta Bruce a Valtera Stuarta vrchního postolního v Skotsku, Robert Stuart, první z té rodiny na královský trůn. Jeho přímé potomstvo vymřelo po meči Jakubem V., jenž toliko dceru pověstnou Marii Stuartku zanechal. Jelikož se za hraběte Darnleye provdala, jenž též z domu Stuartův ale z jiné linie pocházel, dosedl její syn Jakub VI. opět co Stuartovec na trůn Skotský a roku 1603 po smrti Alžběty královny anglické jsa zároveň po přeslici potomkem královské rodiny anglické, na trůn anglický; načež se obě koruny, pod vládou jednoho krále stojíce ale později jmenem Velké Britanie spojily a až podnes spojeny zůstaly. A však již jeho syn Karel I. povzbudil co upřímný zastance víry katolické, takovou nenávist reformovaných proti sobě, že konečně r. 1649 sekerou katovou skonal. Snad v žádné říši neutvořilo se po dlouhou dobu tolik náboženských sekt jako v Anglii. Jejich vznik sáhá do roku 1529, kdež Jindřich VIII. král anglický, po vypuzení své pravé manželky Kateřiny Aragonské, potvrzení nového sňatku s Annou Bollenovou na papeži žádal, však odmrštěn byv, s papežem se rozdvojil a tak zvanou an-

ale aby stopoval svou zamilovanou myšlénku, a spolehaje se na to, že jemu vojvoda meklenburský svou svrchovanost prodá.

Takové jednání rozhořčilo spojence: nechtěli tak nebezpečného souseda, který by, jak mile by v Německu panství měl, z čista jasna za císaře vyvolen býti, a pak jejich vladařskou moc utlačovati mohl. Tím více však horšili se, čím více se návrh barona Gorce k výsledku blížil. Zatím ale vyjednával se všemi spolčenými knížaty, aby své tajné pletichy lépe ukryl. Cár zase všechny přípovědmi zdržoval. Mezitím dorazil Karel XII. se svým svatem, princem hessenským, v čele dvaceti tisíců mužů do Norvéžska: řečenou provincií střežilo toliko jedenáct tisíc Dánů na více sborů rozdělených, jež král a princ hessenský potřeli.

---

glikánskou episkopalní církev, která panovníka za hlavu uznává, založil. Rychle počal se pak protestantism na ostrově velkobritanském, jak v Anglii tak Skotsku rozšiřovati, a obě království byla množstvím náboženských sekt, které se každým vášnivým kazatelem množily, rozervána. Kromě původních katolíků byli episkovalé, presbyteriani, brovniani, independenti, puritané a jiní. Ti vedli dlouhá leta krvavé války s velikou rozhořčeností mezi sebou a ničili blahobyt své vlasti. Nejukrutnější války vedl diktator Kromvell puritán, jenž ctižádostivými zámysly veden, a za řiditele říše se prohlásiv nejvíce k utracení Karla I. přispěl a až do svého úmrtí roku 1658 hrůzovládu nad Britanií provozoval. Říše záhubnou hrůzovládou umdlená, přijala ráda syna utraceného Karla I. co Karla II. na trůn. Po něm následoval Jakub II., jenž přiznav se veřejně k víře katolické a nesnášenliv jsa k protestantům, převahu již majícím, roku 1689 s trůnu svržen a Vilém princ Oranienský, manžel jeho dcery na trůn anglický povolán byl. Rodina Stuartova byla s trůnu vymezená, a poněvač Vilém žadných potomků nezanechal nastoupila Anna jeho svata, manželka Jiřího prince dánského na trůn anglický. A však ani ta nepozůstavila žádných potomků, pročež zvolil parlament anglický Jiřího, volence hanoveránského, vnuka Alžběty, dcery Jakuba I. a manželky falckraběte Bedřicha, jenž co zimní král český v třicetileté válce proslul, za krále. Potomci Jakubovi domáhali se sice jak v průběhu dějin podotknuto, co pretendenti ale marně vlády britanské a zanikli během minulého století docela.

Karel postoupil až ku Kristianii, hlavnímu městu království: v tomto zákoutí světa počalo mu štěstí opět přáti; neboť král nikdy důstatečné opatrnosti nehleděl, aby své vojsko potravou zaopatřil. Dánské vojsko a dánské loďstvo blížilo se k obraně Norvéžska; Karel, jemuž potravy scházelo, ustoupil do Švédska, výsledek rozsáhlých podniků svého ministra očekávaje.

Takové dílo vyžadovalo hlubokou tajnost a nesmírné přípravy, dvě podmínky, jenž se těžce spojiti dají. Gorc vyvyhledával pomoc až na mořích asiatských, která jakkoliv opovržlivá se zdála, nic méně k přistání v Skotsku prospěšnou byla, a Švédsku alespoň peníze, lid a lodě by byla opatřila. Již před dávnou dobou utvořili mořští loupežníci všech národů a především Angličanů mezi sebou spolek, a nakazili moře evropské i americké: všude pronásledováni, a bez útulku ukryli se na břehách Madagaskaru, velikého afrického ostrova. Byli to mužové zoufalí, téměř všichni takovými skutky známi, kterým toliko spravedlnost scházela, aby se hrdinskými nazvaly; hledali knížete, jenž by je pod svou ochranu přijal; ale mezinárodní právo zavíralo jim brány celého světa.

Jak mile se dozvěděli, že se Karel XII. do Švédska navrátil, doufali, že ten pro válku zaujatý panovník, jenž nucen byl válku vésti, a jemuž mužstva i lodí scházelo, jim prospěšné výminky poskytne; vyslali k němu posla, jenž na nizozemské lodi do Evropy připlul a baronovi Gorcovi navrhl, aby je do přístavu Gotemburského, přijal, že se jemu s šedesáti všelikým statkem naplněnými loďmi vzdají.

Baron přiměl krále, že návrh přijal a roku následujícího i dva švédské šlechtice Kromštroma a Mendala vyslal, aby vyjednávání s Korsary*) madagaskarskými předsevzali. Mezitím nalezli vznešenější a vydatnější pomoci na kardinalovi Alberoniovi, muži velmi vtipném, jenž již dlouhý čas

*) Korsár, mořský loupežník.

Španělsko slavně, ale k malému prospěchu pro mohutnosť státu toho spravoval.

Kardinál chopil se horlivě návrhu, aby se syn Jakuba II. na trůn anglický dosadil. Jelikož jen toužil, aby se do ministerstva dostal, a jemu přislušelo prvé Španěly uspořádati, než by na to pomýšlel, jiné říše převraceti, zdálo se, že nebude možno, aby po více let k těm velikým pletichám přikročiti mohl; ale dřív než dvě leta uplynula, bylo viděti, že tvářnost Španělska změnil, jí důvěru Evropy opět získal, a Turky, jak se tvrdí k tomu přiměl, aby na německého císaře udeřili: tou samou dobou, že o to se pokusil, aby se vojvodovi orleanskému vladaření ve Francii a králi Jiřímu koruna velkobritanská odňala; tak nebezpečný jest jediný, smělým duchem a neohrožeností obdařený muž, když ve velikém státu neobmezené moci požívá!

Když Gorc u dvora ruského a španělského první jiskry požáru roztrousil, jejž roznítiti mínil, odebral se tajně do Francie, odtud do Nizozemí, kdež přívržence pretendenta nalezl. Sbíral nejpodrobnější zprávy o jejich síle, počtu a smýšlení nespokojenců anglických, o penězích, jimiž přispěti a o vojsku, jejž postaviti mohou. Nespokojenci žádali toliko o pomoc desíti tisíců mužů a považovali s pomocí takového vojska povstání za jisté.

Hrabě Gyllenbork, švédský vyslanec v Anglicku, držel na poukázání barona Gorce několik porad s nejpřednějšími nespokojenci v Londýně; povzbuzoval je a sliboval jim vše, čeho žádali: strana pretendentova přispěla do konce značnými částkami peněz, které Gorc v Hollandsku upotřebil. Uzavřel koupi několika lodí, a ukoupil jich šest s rozličnou zbraní v Bretaňsku.

Pak odeslal několik důstojníků tajně do Francie, mezi nimi též rytíře Folarda, jenž na třiceti taženích ve vojsku francouzském se zúčastniv a žádného štěstí tam nenaleznuv, před krátkou dobou své služby králi švédskému nabídl, ne tak k vůli osobnímu prospěchu jako z touhy, aby sloužil králi, jenž tak úžasnou pověst měl. Kromě toho domníval

se rytíř Folard, že králi své nové náhledy o válce k posouzení sdělí; po celý svůj věk studoval co filosof umění válečné a uveřejnil své úvahy ve výkladech o Polybiovi.

Karel XII., jenž sám spůsobem novým válku vedl a v ničem obvyklým zvykem se neřídil, schválil jeho náhledy: ustanovil rytíře Folarda za jednoho z nástrojů, jichž při navrženém přistání v Skotsku použiti chtěl.

Ve Francii vyřizoval řečený šlechtic tajné rozkazy barona Gorce. Množství francouzských důstojníků a převeliký počet Irčanů přistoupilo k tomu spiknutí nového druhu, které zároveň v Angličanech, ve Francii a v Rusku vzniklo a jehož větve se od jednoho konce Evropy k druhému tajně rozprostíraly. Takové přípravy byly pro barona Gorce jen pouhou maličkostí; ale započetí bylo pracné. Nejdůležitější věci, bez které se nic vyříditi nemohlo, bylo však uzavření míru mezi cárem a Karlem: při tom bylo mnoho obtíží k urovnání. Baron Osterman, ruský státní ministr, nedal se z počátku návrhy Gorcovými unésti: byl rovněž tak opatrný jako ministr Karlův podnikavý; jeho volná a rozvážlivá politika nechala by vše usnouti; nepokojný duch druhého očekával klizeň hned po zasetí. Osterman obával se, aby císař jeho pán leskem toho podniknutí zaslepen, mír, Švédům příliš prospěšný, neuzavřel; takovým zdržováním a takovými překážkami odkládal s uzavřením řečené záležitosti.

Na štěstí pro barona Gorce přišel cár sám na začátku roku 1717 do Nizozemí. Chtěl do Francie cestovati: dosud neviděl ten slavný národ, jejž všichni sousední národové déle než celé století již posuzovali, následovali a jemuž záviděli; chtěl své nenasytné zvědavosti zadost učiniti, viděti, slyšeti a zároveň svou politiku vybrousiti.

Gorc viděl jej dvakrát v Haagu; v těch dvou poradách pokročil dále než za šest měsíců s jeho plnomocníky. Vše bralo příznivý průběh: jeho velkolepé úmysly zdály se neproniknutelným tajemstvím zastřeny; domníval se, že se Evropa teprv při provedení o nich dozví. V Haagu mluvil pro-

zatím toliko o míru: veřejně tvrdil, že krále anglického za smírce severu považuje: zdánlivě doléhal též na ustanovení sjezdu v Brunšviku, kdež by se o zájmech Švédska a jeho nepřátelích co nejmírněji pojednati mohlo.

Nejprvé odkryl vojvoda orleanský, vladař francouzský, jeho pletichy: mělť své slídiče po celé Evropě. Takový druh lidí, jichž řemeslem jest, tajemství svých přátel prodávati, se jenž se udavačstvím často i utrhačstvím živí, rozmnožil se za jeho vladaření ve Francii tak velice, že polovice národa špehounem druhé polovice byla. Vojvoda orleanský s králem anglickým osobními závazky spojený, odkryl jemu tajné zámysly, jenž se proti němu kuly.

Tou samou dobou sdělili Nizozemci, jimž se chování Gorcovo podezřelým zdálo, podezření své anglickému ministrovi. Gorc a Gyllenbork sledovali právě své zámysly ohnivě, když oba, jednoho v Deventech v Geldernsku, druhého v Londýně zatkli.

Hrabě Gyllenbork, vyslanec švédský, porušil mezinárodní právo, spiknuv se proti knížeti, u něhož vyslancem byl, ti porušili pak bez rozpaků to samé právo na jeho osobě; ale veliký úžas spůsobilo zatknutí Gorcovo, jenerálními státy z neslýchané úslužnosti ku králi anglickému: nařídili i hraběti Veldernovi, aby jej vyslýchal. Taková formálnost byla jen urážkou více a stavší se marnou, přispěla pouze k rozmnožení rozpaků. Gorc tázal se hraběte Velderna, zda-li jej zná. „Ano, pane“ odpověděl Holanďan. „Dobře tedy,“ pravil baron Gorc, „znáte-li mne tož víte, že jen to řeknu, co chci.“ U výslechu se dále nepokračovalo: všichni vyslancové jmenovitě markyz Monteleone, ministr španělský v Anglicku ohražovali se proti násilí na osobě Gorcově a Gyllenborkově spáchaném. Nizozemci nebyli k omluvení, zatknutím prvního ministra krále švédského, jenž proti nim ničeho nepodnikl, netoliko posvátné právo porušili, ale jednali přímo proti zásadám oné drahocenné svobody, která k nim tolik cizinců přilákala a základem jejich velikosti byla.

Co se krále anglického týče, ten zatknuv nepřítele, jen spravedlivě jednal. K svému ospravedlnění dal vytisknouti psaní barona Gorce a hraběte Gyllenborka, jež se v listinách poslednějšího nalezla. Tou dobou zdržoval se král švédský v Šonech; přinesli jemu tištěná psaní s novinou o zatknutí oněch dvou ministrů: s úsměvem tázal se, pakli též jeho psaní vytiskli. Okamžitě nařídil, aby se zatknul v Štokholmu anglický vyslanec i s rodinou a služebnictvem; nizozemskému vyslanci, jejž s očí nespouštěl zakázal svůj dvůr. Zatím nepřiznával ani nezapíral skutek barona Gorce; jsa příliš hrdý, aby zapřel podniknutí, jež schválil, a příliš moudrý, aby přiznal se k úmyslu, jenž se téměř při svém vzniku zmařil; zachoval naproti Anglicku i Nizozemí opovržlivé mlčení.

Cár jednal docela jinak. Jelikož v dopisech Gyllenborka a Gorce ani jmenován, ale jen skrytě udán byl, psal králi anglickému dlouhý, blahopřáním pro vyzrazené spiknutí, a ujišťováním upřímného přátelství slynoucí list: Král Jiří přijal jeho osvědčení aniž by je věřil a stavěl se, jako by se klamati dal.

Spiknutí soukromníky zosnované jest zničeno, jakmile se vyzradilo; ale spiknutí králů nabude tím nové posily. Cár přišel v květnu téhož roku 1717 do Paříže; tam nebavil se pouze prohlížením okras, umění a přírody, navštěvováním akademií, veřejných knihoven, vzácných sbírek a královských budov; navrhl vojvodovi orleanskému, vladaři francouzskému, smlouvu, jejíž přijetí moc ruskou dovršiti mohlo. Úmysl jeho byl, spojiti se s králem švédským, jenž jemu veliké krajiny postoupil. Dánům vládu na moři baltickém docela odejmouti, Anglicko občanskou válkou oslabiti a Rusku veškerý obchod severu přitáhnouti: byl i nakloněn obnoviti spor mezi Stanislavem a králem Augustem, aby, když by se oheň na všech stranách vzňal, jej rozhárati aneb dusiti mohl, jak by v tom právě svůj prospěch viděl. Za tou příčinou navrhl vladaři francouzskému prostřednictví mezi Švédskem a Ruskem a k tomu spolek na obranu a výboj s těmi mocnostmi a se Španěly.

Jakkoliv se ta smlouva tak přirozenou a dotyčným národům tak prospěšnou zdála a do jejich rukou těžiště Evropy kladla, nebyla přece vojvodou orleanským přijata: přijal právě tou dobou docela opačných závazků; spojil se s císařem německým a Jiřím anglickým. Státní moudrost změnila tou dobou úmysl všech knížat tím, že se cár odhodlal, vystoupiti proti králi Augustovi, svému bývalému spojenci, a chopiti se rozmíšek Karla, svého úhlavního nepřítele, an zatím Francie vypověděti chtěla válku ve prospěch Německa a Anglicka vnukovi Ludvíka XIV., jejž prvé na úkor tolika nákladu a krve proti těm samým nepřátelům byla bránila. Vše, čeho cár nepřímou cestou dosáhl, bylo, že vladař na osvobození barona Gorce a hraběte Gyllenborka svůj vliv vynaložil. Navrátil se ku konci června do své říše, poskytnuv Francii vzácný pohled na panovníka, jenž cestoval, aby se poučil: ale větší část Francouzů viděla na něm jen zevnějšek, jejž špatné vychování jemu zůstavilo; ale zákonodárce, tvůrce nového národa a velikého muže přehlédla.

Čeho u vojvody orleanského hledal, nalezl brzo u kardinála Alberoniho, jenž se v Španělích všemohoucím byl stal. Alberoni nepřál si ničeho tak velice, jako znovuusazení pretendenta na trůnu anglickém, rovněž co ministr Španělska, s nímž Anglicko tak nešetrně zacházelo, jako co osobní nepřítel s Anglickem proti Španělům spojeného vojvody orleanského a konečně co kněz církve, k vůli které otec pretendenta v době tak nevhodné korunu ztratil.

Vojvoda z Ormondu v Anglicku rovněž tak milovaný jako vojvoda Marlborough obdivovaný, jenž při nastoupení krále Jiřího svou vlast opustil a pak v Madridu se usadil, odebral se plnomocenstvím krále španělského a pretendenta opatřen v průvodu Irnegana, jiného Angličana, muže schopného a podnikavého, k cárovi, jenž právě do Mitavy v Kursku cestoval: žádal o princeznu Annu Petrovnu, dceru cárovu, za manželku pro syna Jakuba II., doufaje, že takovým svazkem cára pro zájmy toho nešťastného prince jistěji získá.

Ale návrh takový mohl řečenou záležitosť spíše protáhnouti, než urychliti. Tuto princeznu ustanovil baron Gorc ve svých záměrech, již před delší dobou pro vojvodu holštýnského, jenž se s ní později také skutečně zasnoubil: jakmile o tom návrhu vojvody Ormonda zvěděl, byl naň žárlivým a dal sobě na tom záležeti, aby jej překazil. Byl rovněž jako hr. Gyllenbork v srpnu z vězení propuštěn, aniž by byl král švédský krále anglického nejmenší omluvy za hodna uznal, aneb nejmenší nespokojenost nad chováním svého ministra projevil.

Tou samou dobou propustili v Štokholmu anglického vyslance i s celou jeho rodinou, s níž mnohem přísněji se nakládalo nežli s Gyllenborkem v Londýně, na svobodu.

Gorc na svobodě stal se propuštěným nepřítelem, jenž mohutným pohnutkám, které jej dotud pobádaly ještě pohnutku pomsty připojil: odebral se poštou k cárovi a pochleboval knížeti tomu mnohem více než kdy jindy. Nejprvé jej ujišťoval, že pomocí jediného ruského plnomocníka dřív než ve třech měsících všecky překážky odstraní, které uzavření míru se Švédskem zdržovaly: vzal zeměpisnou mapu, kterou cár sám kreslil, do rukou, táhl čáru od Viburka přes jezero Ladogu až k ledovému moři, a cítil se dosti silným, že svého pána přemluví, aby vše co za čárou na východní straně leží rovněž tak jako Karelii, Igorsko a Livonsko postoupil: pak navrhl sňatek mezi carovnou, dcerou jeho veličenstva a vojvodou holštýnským, lichotě jemu, že by vojvoda jemu svou říší, proti přiměřené náhradě postoupiti mohl; že by se tím členem říše německé stal, a poukázal pozdaleční na korunu císařskou, buď si pro některého z jeho nástupců, buď si pro něho samého.

Tak lichotil ctižádostivým zámyslům mocnáře ruského, odňal pretendentovi tou samou dobou princeznu cárovnu, kterou jemu cestu do Anglicka otevřel; a vyřídil všecky své účele najednou.

Cár ustanovil ostrov Alandy k poradám, které jeho státní

ministr Osterman s baronem Gorcem držeti měl. Vojvodu z Ormondu přiměl k návratu, aby nevzbudilo se příliš nápadné podezření v Anglicku, s nímž cár přátelství přerušiti nechtěl, pokudž by se na vpadnutí nepřipravil: zadržel v Petrohradě pouze Irnegana, důvěrníka vojvody, jemuž se provedení úkladů svěřilo a jenž se v městě s takovou opatrností usídlil, že jen v noci vycházel, a ministry cárovy jen buď za rolníka, buď za Tatara přestrojený navštěvoval.

Odchodem vojvody z Ormondu dovršil cár svou úslužnost ku králi anglickému, jelikož největšího stoupence pretendentova propustil; a baron Gorc navrátil se pln naděje do Švédska.

Svého pána spatřil opět v čele pět a třiceti tisíců cvičeného vojska a břehy vojskem obsazeny. Králi scházely jen peníze: úvěr byl vně i u vnitř říše vyčerpán. Francie, která jemu v posledních letech Ludvíka XIV. některé pomůcky poskytovala, nedávala za vladaření vojvody orleanského, jenž se náhledy docela opáčnými řídil: Španěly slibovaly ale nebyly v tom stavu, aby mnoho poskytnouti mohly. Toho času udělil baron Gorc návrhu, o nějž se již před odchodem do Francie a Hollandu pokusil, volného rozšíření, aby se totiž mědi ta samá cena dala jako stříbru; a sice tak, aby kousek mědě, jehož skutečná cena půl krejcaru nepřesahovala, s rázem knížecím čtyřicet krejcarů platil; skoro tak jako někdy řiditelové obléhaných měst vojsko a měšťany koženými penězi vypláceli, pokudž ještě skutečných mincí zaopatřiti nemohli. Takové domnělou nutností vymyšlené peníze, kterým jedině důvěra trvalý úvěr poskytnouti může, jsou jako peněžné poukázky*), jejichž domnělá cena snadno pomůcky státu přesáhnouti může.

Takové pomůcky mohou v svobodném státu výborně posloužiti: několikrát již zachránily republiku; ale monarchii téměř jistě zničí: neboť národové brzy důvěru tratí a ministr

---

*) Tak zvané bankovky.

vidí se úvěru zbavena: domnělé peníze množí se nepřiměřeně. soukromníci zakopávají své stříbro a ústrojí sřítí se zmatkem, jejž nezřídka veliké nehody provází. Tak stalo se i v říši švédské.

Ačkoliv baron Gorc tyto nové peníze z počátku skrovně rozšiřoval, byl v krátké době rychlými událostmi, jež více zadržeti nemohl, přes slušnou míru unešen.

Veškeré zboží a veškerá potrava vystoupily na cenu ohromnou, a on byl nucen počet měděných mincí rozmnožovati, a čím více se rozmnožily, tím více tratily na ceně. Švédsko takovou falešnou mincí zaplavené, pozvedlo jednohlasné žehrání na barona Gorce. Národ vždy pln úcty ku Karlu XII., neodvážil se ani, aby jej nenáviděl a vrhl tíži své zášti na ministra, jenž co cizinec a řiditel financí byl dvojnásobně veřejné nenávisti vystaven.

Daň, kterou na kněžstvo uvaliti mínil, dokonala jeho opovržení u národa; kněží, jenž velmi často své zájmy s božskými spojují, nazvali jej veřejně neznabohem, poněvač od nich peníze žádal. Nové měděné mince měly několik starožitných bohů vyražených; to zavdalo příčinu, že tak ražené mince modlami barona Gorce nazvali.

S veřejnou nenávistí proti němu spojila se nesmířitelná žárlivost ministrů tou měrou jak toho času málomocnou byla.

Sestra králova a princ, její manžel báli se ho, co muže vojvodovi holštýnskému rodem nakloněného, a k tomu schopného, že mu někdy korunu švédskou na hlavu posadí. Nelíbil se v říši leč Karlu XII.; ale tato všeobecná nenávist sloužila jen k utvrzení přátelství královo, jehož city se odporem vždy tužily. Toho času prokazoval baronovi důvěru, která až k podřízenosti sahala; u vnitřním řízení říše ponechal jemu neobmezené moci, a co se vyjednávání s cárem týkalo spoléhal se na něho bez výminky; kromě toho odporučil jemu, aby porady na Alandech urychlil.

V skutku také odjel Gorc, jak mile peněžné záležitosti,

jenž jeho přítomnost vyžadovaly v Štokholmu spořádal, aby s ministrem cárovým ukončil veliké dílo, jež byl započal.

Předběžné výminky této smlouvy, která podobu Evropy změniti měla, byly, jak se v papírech Gorcových po jeho smrti nalezly, následující:

Cár podrží pro sebe celé Livonsko, část Igorska a Karelie a navrátí Švédsku vše ostatní: spojí se s Karlem XII. k tomu účeli, aby se král Stanislav opět na trůn polský dosadil, a zavazuje se, že se do té země s dvaceti čtyrmi tisíci Rusů opět navrátí, aby téhož samého krále Augusta s trůnu svrhl, k jehož prospěchu deset let válku vedl: králi švédskému zaopatří potřebné lodě, aby deset tisíc mužů do Anglicka a třicet tisíc mužů do Německa převésti mohl: spojené síly Petra a Karla udeří na krále anglického v jeho hanoveránských zemích a nejprvé v Bremách a Verdenu; ta samá vojska přispějí k opětnému usazení vojvody holštýnského, a přinutí krále pruského, aby smlouvu přijal, kterouž se jemu část toho odejme co sobě byl osvojil.

Karel počínal sobě tou dobou tak, jako by jeho vítězná vojska, vojsky cárovými sesílená, vše byla již provedla, co obmýšlel: císaře německého požádal bez obalu o dodržení míru altranštadtského. Sotva, že dvůr vídenský za hodna uznal odpovědíti na požádání knížete, jehož, jak se domýšlel, báti se nemusil.

Král polský cítil se méně jistým: viděl bouři se všech stran hrozící. Polská šlechta spolčila se proti němu; od jeho opětného dosazení, musil neustále své poddané buď krotiti aneb s nimi vyjednávati: cár, strašlivý prostředník, měl sto galejí u Gdanska a osmdesát tisíc mužů na hranicích polských. Celý sever žárlil a hrozil. Flemmink, jeden z nejnedůvěřlivějších lidí, jemuž sousední mocnosti nejméně důvěřovati mohly, měl záměry cára a krále švédského ku prospěchu Stanislava nejdřív v podezření: chtěl jej ve vojvodství dvojmostském rovněž tak zajmouti, jako zajal Jakuba Soběskýho ve Slezsku.

Jeden z oněch podnikavých a nepokojných Francouzů, jenž své štěstí v cizích zemích hledají, přivedl před krátkou dobou několik sobě rovných přívrženců francouzských do služby krále polského: ten učinil ministrovi Flemminkovi návrh, dle něhož se nabídl, že se s třiceti k tomu určenými francouzskými důstojníky Stanislava v jeho paláci zmocní a zajatého do Drážďan přivede. Návrh se přijal. Takové podniky byly toho času dosti obyčejné: někteří toho druhu, jež v Italii b r a v o*) jmenují, provedli podobná šibalství Milanským za poslední války mezi Německem a Francouzskem: později odvážilo se dokonce více utečenců francouzských v Nizozemí, až do Versailu v tom úmyslu vniknouti, aby dauphina**) unesli, a uchvátili skutečné prvního podkoního téměř pod okny hradu Ludvíka XIV.

Řečený dobrodruh tedy rozdělil svůj lid a své přípřeže tak, aby Stanislava překvapiti a jej unésti mohl. Podniknutí vyzradilo se před večerem k vyvedení určeným: několik podílníků zachránilo se, několik bylo chyceno. Ti nemohli očekávati, že se s nimi co s vojenskými zajatci, alebrž co se zákeřníky zacházeti bude. Stanislav na místě, aby je potrestal, pokáral je laskavými výčitkami; dal jim dokonce ještě peníze, aby se dobře chovali; a dokázal tou velikomyslnou dobrotou, že August, jeho soupeř, skutečnou příčinu měl, aby se ho bál.

Mezitím vypravil se Karel po druhé k dobývání Norvežska v listopadu 1718: své přípravy měl tak dobře zařízené, že doufal v šesti měsících státi se pánem toho království. Šel raději dobývati skály v tuhé zimě sněhem a ledem pokryté, když i v Švédsku zvířata padají, kdež ponebí méně kruté jest, než aby své krásné země v Německu z rukou svých nepřátel opět vyrval: a to stalo se proto, poněvač doufal, že jeho nová smlouva s cárem jej v krátké době v ta-

*) Zákeřníky.

**) Korunního prince.

kové postavení uvede, že všecky tyto země opět opanuje; a ještě více proto, že v tom slávu nalezal, svému vítěznému nepříteli království odejmouti.

Při ústí řeky Tistendaly, na blízku dánské mořské užiny leží mezy městy Bohuslem a Anslovem, Frederikshald pevné a důležité místo, jež se za klíč království považovalo. Karel je v prosinci oblehati počal. Zimou ztuhlí vojáci, sotva že zem mrazem ztvrdlou ukopnouti mohli, ve skále měl se průkop otevřiti: ale Švédové, vidouce krále, že napřed všechny svízele sdílí, nemohli odpírati. Karel ještě nikdy něco ohromnějšího nepodnikl: jeho tělesná soustava, která v osmnáctiletém lopotném namáhání se osvědčila, utvrdla tím, když v Norvéžsku v širém ležení v zimě na slámě aneb na podlážce toliko v plášti zahalen líhal, aniž by jeho zdraví bylo utrpělo. Někteří vojáci na svých stanoviskách mrazem padali; ostatní mrazem zkřehlí vidouce krále s sebou zároveň trpěti, neodvážili si stěžovati. Nějaký čas před výpravou, mluvilo se v Šonech o jisté ženě Jakubině Dottrové, která žila více měsíců bez všeho jiného pokrmu kromě vody; král, jenž po celý svůj věk zkoušel, jak by snesl největší obtíže, jež tělo lidské snésti může, chtěl ještě zkusiti, jak dlouho by hlad snášeti mohl, aniž by podlehl: pět celých dní nejedl ani nepil; šestého dne z rána jel dvě hodiny cesty na koni a slezl u prince hessenského, svého svata, kdež mnoho pojedl, aniž by ho pětidenní zdrženlivost byla porazila, aneb na tak dlouhý půst následovavší velká, hostina jemu ublížila.

Neměl souseda, jemuž by strašným nebyl, s železným svým tělem, jejž řídil tak statný a neoblomný duch v každé jen možné případnosti.

Dne 11. prosince, v den svatého Ondřeje, vyšel o devíti hodinách u večer, aby průkopy prohledl, neshledav však rovnou čáru dle svého přání dost daleko pokročilou, zdál se velmi nespokojeným. Megret, francouzský měříč, jenž obléhání řídil, ujišťoval jej, že se pevnost v osmi dnech dobude: „Uvidíme“, pravil král, a pokračoval v prohlížení díla s měřičem.

Na místě, kde rovnoběžný průkop uhlem se lomil, zastavil se; klekl na vnitřní hráz a opíraje lokte o základy, prodlel chvíli a pozoroval dělníky, jenž v průkopech při světle hvězd pracovali.

Nejmenší okolnosti stanou se důležitými, kdež se jedná o smrti takového muže jako byl Karel XII.: tedy musím podotknouti, že veškerá rozmluva mezi králem a měřičem Megretem tolika spisovateli líčena zúplna smyšlena jest. Co pravdivého o této udalosti vím, jest následující:

Král byl téměř polovicí těla svého dělové baterii, k uhlu u kterého se nacházel naměřené, vysazen: byli u něho pouze dva Francouzi; jeden z nich byl pan Siquier, jeho pobočník, muž k radě a skutku stejně spůsobilý, jenž v Turecku do jeho služby vstoupil a princovi hessenskému zvlášť nakloněn byl; druhý byl onen měřič. Dělo vypáleno na ně; král, jenž se pozvedl byl nejvíce na ráně: několik kroků na zad byl hrabě Šverin, jenž průkopy řídil: hrabě Poss, kapitán stráže a jeden pobočník jmenem Kilbert, přijímali od něho rozkazy. Siquier a Megret pozorovali v tom okamžení, že král na základek klesl, hluboké vzdechnutí vyraziv; přiblížili se, byl již mrtev: koule, půl libry těžká, zasáhla jeho pravou skráň a utvořila díru, do níž se tři prsty vstrčiti mohly; hlava byla na základek skleslá, levé oko propadlé, a pravé z očnice vystouplé. Okamžení jeho poranění bylo zároveň okamžením jeho smrti; přece ale měl tolik síly, že ač spůsobem tak rychlým dokonával, přirozeným pudem ruku na štítek svého jilce položil a v tom položení pozůstal. Při tom pohledu pronesl Megret, muž zvláštní a lhostejné povahy toliko: „Kus jest odehrán, pojďme k večeři.“ Siquier spěchal ihned hraběte Šverina o tom zpraviti. Pospolu uzavřeli, že zprávu o jeho úmrtí, vojsku tak dlouho zatají, pokudž by se to princovi hessenskému nebylo oznámilo. Tělo královo zaobalili do šedého pláště: Siquier posadil svou vlásenku a klobouk svůj na jeho hlavu; v tom stavu přenesli Karla pod

jmenem kapitána Karlsberka vojskem, které svého mrtvého krále nésti vidělo, aniž by tušilo, že by on to byl.

Princ okamžitě nařídil, aby žádný z ležení nevycházel a dal všecky cesty do Švédska střežiti, aby času získal a přiměřených prostředků chopiti se mohl, kterými by se koruna na hlavu jeho manželky dostala, a aby vyloučen byl vojvoda holštýnský, jenž by též nároky na ni činiti mohl.

Tak zahynul Karel XII., král švédský v stáři šest a třiceti a půl roku, když byl zakusil, co štěstí největšího a neštěstí nejkrutějšího v sobě chová, aniž byl prvnějším zmalátněl a poslednějším jen okamžitě se zachvěl. Téměř veškeré jeho činy, i v životě soukromém a jednoduchém, byly velmi k víře nepodobny. Byl snad jediný ze všech lidí, a až dosud jediným mezi všemi panovníky, jenž bez slabosti žil: měl všecky ctnosti reka u výstřední míře, kdež rovněž tak nebezpečnými jsou jako nectnosti opáčné. Jeho v tvrdošijnost svrhlá statečnost zavinila neštěstí v Ukrajině, a zdržela jej pět let v Turecku; jeho marnotratná štědrost uvedla Švédsko na mizinu; odvážlivá smělosť zavinila jeho smrt; jeho spravedlivost sáhala někdy až k ukrutenství; a udržování důstojnosti v posledních letech až k tyranství. Jeho veliké vlastnosti, z nichž jediná jiného knížete nesmrtelným učiniti mohla, byly zkázou jeho říše. Na žádného nikdy neudeřil; ale nebyl tak prozřetelným jako nesmiřitelným ve své pomstě. Byl první, jenž se ctižádostí, aby dobyvatelem se stal, touhu k zveličení států svých nespojoval; chtěl říše dobývati, aby je rozdával.

Jeho náruživost pro slávu, pro válku a pro pomstu překážela jemu, aby byl dobrým politikem; a to jest vlastnost, bez které ještě žádného dobyvatele nebylo. Před bitvou a po vítězství byl vždy skromný, po porážce pevný: necitelný pro jiné jako pro sebe samého, necenil svizele a život svých poddaných, jako svůj vlastní za nic; byl jediným velikým spíše obdivu než následování hodným mužem. Jeho život může krá-

lům k poučení sloužiti, kterak výše stojí pokojné a šťastné panování než taková sláva.

Karel XII. měl krásný a vznešený vzrůst; velmi sličné čelo, velké, modré jemně zářící oči, pěkný nos; ale dolení část obličeje nepříjemnou, a častým úsměvem, jenž pouze ze rtů vycházel, nezřídka zpitvořenou; téměř žádného vousu a žádných vlasů: mluvil velmi málo a někdy odpověděl pouze řečeným úsměvem, jemuž si byl navykl. Při tabuli panovávalo hluboké ticho. Při své neoblomné povaze zachoval onu ostýchavost, již nevčasnou stydlivostí nazýváme; v rozmluvě byl by do rozpaků přišel, poněvač věnovav se práci a válce nikdy společnosti nepoznal. Až do svého odpočinku v Turecku nečetl ničeho kromě výkladů Cesarových a dějin Alexandrových; ale sám sepsal některé úvahy o válce a o svých taženích od r. 1700—1709: přiznal se o tom rytíři Folardovi a pravil jemu, že se ten rukopis v nešťastný den u Pultavy ztratil. Někteří považovali knížete toho za dobrého počtáře; měl arci bez pochyby ostrovtipného ducha, ale důkazy, jež o jeho počtářských vědomostech se podávají nejsou dost rozhodující; chtěl totiž spůsob počítání po desítkách změniti a navrhl na místě jich číslo 64, poněvač číslo to zároveň kostku a čtverec obsahuje a když se dvěma dělí, až na jednotinu přivésti se může. Tato myšlénka dokazuje toliko, že sobě ve všem neobyčejným a obtížným liboval.

Co do náboženství musím také zvědavosti čtenářů, jenž vše ostatní co se tohoto knížete týče bystře sledovali, zadost učiniti, jakkoliv náhledy knížete na lid vlivu míti nemohou, a mínění panovníka tak málo poučeného jako Karel ve věcech těch žádné váhy nemá. Dozvěděl jsem se od toho, jenž mně hlavní poznámky, těchto dějin svěřil, že Karel XII. až do roku 1707 upřímným lutheránem byl: toho času seznal v Lipsku pověstného filosofa Leibnice, jenž svobodně smýšlel a mluvil, a již několika knížatům své svobodné smýšlení vnuknul: nevěřím však, že by byla jeho lhostejnost k lutheránství, jak se pravilo následkem obcování s tímto filosofem,

jemuž se nikdy: ta čest nestala, aby s králem déle rozmlouval než čtvrt hodiny; ale pan Fabricius, jenž se k němu po dalších sedm roků přátelsky přibližoval mně pravil, že, když ve svém útulku v Turecku více rozličných vyznání seznal, lhostejnost svou mnohem dále rozšířil. Sama Motray potvrdila ve svém cestopisu náhled ten; hrabě de Croissy myslí totéž, pravil mně vícekrát, že Karel ze svých prvotních zásad pouze zásadu bezvýminečného předurčení zachoval, víru, která jeho neohroženost podporovala a jeho odvážlivost ospravedlňovala. Cár měl o náboženství a o osudu tytéž náhledy, ale hovořil o tom mnohem častěji; neboť se svými důvěrníky o všem přátelsky rozmlouval a znal se nad Karla v učení filosofickém i měl dar výmluvnosti.

Nemohu opomenouti, abych nepromluvil ještě o pomluvě, která se při smrti knížat velmi často opakuje; zlomyslní a lehkověrní lidé vždy předpokládají, že buď otráveni aneb zavražděni byli. Toho času se v Německu pověst rozšířila, že pan Siquier krále švédského zavraždil; chrabrý ten důstojník byl dlouhý čas pln zoufalství nad takovým utrháním: když jsem jednoho dne s ním mluvil, vyslovil se následovně: „Měl jsem krále švédského zavražditi; má ucta pro reka toho byla však tak veliká, že kdybych byl i toho mínění býval, nebyl bych se k tomu ani odvážil.“

Vím, že Siquier k tomu nešťastnému obvinění, jež část Švédska dosud věří, sám příčinu zavdal; přiznal se mě, že v Štokholmu v zimničném zápalu zvolal, že krále švédského zabil; že jednou v třeštivosti okno otevřel a veřejně za odpuštění své otcovraždy prosil: když se pak po svém uzdravení dozvěděl, co ve své nemoci mluvil, byl by bolem téměř zahynul. Nechtěl jsem tuto povídku za jeho živobytí více obnoviti; před jeho smrtí jsem ho viděl, a mohu ujistiti, že nejenom vzdálen toho, Karla XII. usmrtiti, sám by byl pro něho tisícerou smrt podstoupil. Kdyby byl toho zločinu vinen býval, byl by to jen proto učinil, aby některé mocnosti posloužil, která by jej byla za to dobře odměnila; zemřel však

velmi chudý ve Francii a měl i podpory svých přátel zapotřebí. Jestliže tyto důkazy ještě nepostačují, ať se uváží, že by ta koule, která Karla XII. porazila, do pistole nevešla, a že by Siquier tuto hnusnou ránu jen z pistole ve svém šatě ukryté byl vystřeliti mohl.

Po smrti krále vyzdvihlo se obležení Friderikshaldu, vše změnilo se okamžením: Švédsko, jež sláva jeho knížete příliš utlačila než aby jemu byla líchotila, pomýšlelo jen na uzavření míru se svými nepřátely, a na potlačení neobmezené moci, v domácnosti, kterou jemu baron Gorc v nejvyšším stupni pocítiti dal. Říšský sněm zvolil za královnu princeznu, sestru Karla XII. dobrovolně, a zavázal ji slavným slibem, že se všeho dědičného práva na trůn odříká, leč by jej hlasováním národa obdržela; ona se zaslíbila opětovanou přísahou, že se nikdy o obnovení libovolné vlády nezasadí; později obětovala lákavou důstojnost královskou lásce manželské odstoupením koruny svému manželi a přemluvila říšský sněm, aby jej zvolili; princ nastoupil vládu pod stejnými podmínkami jako ona.

Barona Gorce, jejž hned po smrti Karla zajali, odsoudil senat štokholmský, aby se jemu pod městskou šibenicí hlava srazila; byl to nepochybně více úkon pomsty než spravedlnosti, a ukrutné pohanění památky krále, jejž Švédsko posud obdivuje.

V Štokholmu zachovali klobouk Karla XII. a malá proražená dírka jest jedním z důkazů těm, kteří věřiti chtějí, že oukladnou vraždou zahynul.

KONEC.

OBSAH.